

DOI <https://doi.org/10.36486/np>

DOI (Issue): [https://doi.org/10.36486/np.2020.4\(50\)](https://doi.org/10.36486/np.2020.4(50))

SALUS POPULI SUPREMA LEX ESTO!

Нехай благо народу буде найвищим законом!

Цицерон

НАУКА І ПРАВООХОРОНА № 4(50), 2020

Засновано 2007 року

Видається 4 рази на рік
(лист Міністерства юстиції
України
від 02.06.2009
№ 7446-0-33-09-32)

**Відповідно до наказу
МОН України**
від 15.10.2019 № 1301
журнал “Наука і правоохо-
рона” включено до Переліку
наукових фахових видань
України відповідно до списку
згідно з додатком 8
(категорія “Б”)

**Зареєстровано
Міністерством
юстиції України**
Свідоцтво про державну
реєстрацію друкованого
засобу масової інформації:
серія КВ № 13082-1966Р
від 21.08.2007

Науковий журнал “Наука і
правоохорона” внесено до
переліку міжнародної
наукометричної бази **Index
Copernicus International
Journals Master List**

Рекомендовано до друку
Вченою радою Державного
науково-дослідного інституту
МВС України
(протокол
від 09.12.2020 № 8)

Адреса
01011, м. Київ,
пров. Євгена Гуцала, 4-а
Телефон: (044) 254-95-21
Факс: (044) 280-01-84
E-mail: dndi@mvs.gov.ua
[http://
naukaipravoohorona.com/](http://naukaipravoohorona.com/)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор
ВЕРБЕНСЬКИЙ М.Г., д.ю.н., проф. (ДНДІ)

Заступник головного редактора
МУЗИКА А.А., д.ю.н., проф. (ДНДІ)

Відповідальний секретар
ПЛУГАТАР Т.А., к.ю.н., с.н.с. (ДНДІ)

АЛЕКСЄЄНКО І.В., д.політ.н., проф. (Дніпр. держ. ун-т внутр. справ)
БАРКО В.І., д.псх.н., проф. (ДНДІ)
БЕРЛАЧ Н.А., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
БЛЮС В.Т., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
БОНДАРЕНКО В.Д., д.ф.н., проф. (ДНДІ)
БРІЄДЕ ЯУТРИТЕ, д.ю.н., проф. (Латвійський ун-т, Латвійська
Республіка)
БУХАНЕВИЧ О.М., д.ю.н., доцент (ХУУП)
ГЕСЬ В.М., д.е.н., проф. (Ін-т економ. прогноз. НАН України)
ГУЛЄВ Аріф Джаміль огли, д.ю.н., проф. (НАУ)
ДОЛЖЕНКОВ О.Ф., д.ю.н., проф. (Південноукр. нац. пед.
ун-т ім. К.Д. Ушинського)
ЗАРОСИЛО В.О., д.ю.н., проф. (МАУП)
КОПИЛЕНКО О.Л., д.ю.н., проф. (Ін-т законодавства Верховної Ради
України)
КОПОТУН І.М., д.ю.н., проф. (Academy HUSPOL, Czech Republik;
EIDV, Slovakia)
КОРИСТІН О.Є., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
КРИВОЛАПЧУК В.О., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
КУЛИК О.Г., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
МАРТИНЕНКО О.А., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
МИСЛИВИЙ В.А., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
MILAN HEJDIS, Paed. Dr., Ph.D. (Academy HUSPOL, Czech Republik)
НАВРОЦЬКИЙ В.О., д.ю.н., проф. (Львів. держ. ун-т внутр. справ)
ПОПОВИЧ В.М., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
ПРОЦЕНКО Т.О., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
RALF HEDEL, Dr. PD (Fraunhofer Institute for Transportation and
Infrastructure Systems IVI, Dresden, Germany)
РЯДІНСЬКА В.О., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
СВИРИДЮК Н.П., д.ю.н., доцент (ДНДІ)
ФЕДОТОВА Г.В., д.ю.н., с.н.с. (ДНДІ)
ШОПНА І.М., д.ю.н., проф. (ВІКНУ ім. Т. Шевченка)
ЯРМИШ О.Н., д.ю.н., проф. (Ін-т законодавства Верховної Ради
України)
ОПРИШКО І.В., к.ю.н., с.н.с., доцент (ДНДІ)

Засновник і видавець

© Державний науково-дослідний інститут МВС України

Науковий журнал посів I місце в конкурсі на краще
наукове періодичне видання в системі МВС України
у 2010 році, II місце у 2011 і 2012 роках та III місце
у 2014 році.

За точність викладеного матеріалу відповідальність
несуть автори статей та їх рецензенти.

Київ 2020

DOI <https://doi.org/10.36486/np>

DOI (Issue): [https://doi.org/10.36486/np.2020.4\(50\)](https://doi.org/10.36486/np.2020.4(50))

SALUS POPULI SUPREMA LEX ESTO!

Let the welfare of the people be the supreme law

Cicero

NAUKA

I PRAVOOKHORONA № 4(50), 2020

Founded in 2007

Issued four times a year

(Letter of the
Ministry of Justice of
Ukraine dated
02.06.2009
No. 7446-0-33-09-32)

By order

No.1301, dated 15.10.2019
included into the Ukrainian
sciences special edition
List according to
annex 8 (category "B")

Registered

by Ministry of Justice of
Ukraine
State registration
certificate series KB
No. 13082-1966P dated
21.08.2007

Scientific journal "Nauka
i Pravookhorona"
included in the list of
international database
Index Copernicus
International Journals
Master List

Recommended

by State Research Insti-
tute's Scientific Council
(Record No. 8 dated
09.12.2020)

Address

4a Ye.Gutsalo Lane, UA-
01011 Kyiv, Ukraine
tel.: +38 044 254 95 21
fax: +38 044 280 01 84
E-mail: dndi@mvs.gov.ua
[http://
naukaipravoohorona.com/](http://naukaipravoohorona.com/)

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief

VERBENSKYI M.H., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

Deputy Editor-in-Chief

MUZYKA A.A., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

Executive Secretary

PLUHATAR T.A., Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Associate (State Research Institute MIA Ukraine)

ALIEKSIENKO I.V., Doctor of Political Sciences, Full Professor (Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs)

BARKO V.I., Doctor of Psychological Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

BERLACH N.A., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

BILOUS V.T., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

BONDARENKO V.D., Doctor of Philosophical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

BRIEDE JAUTRITE, Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (University of Latvia, Latvian Republic)

BUKHANEVYCH O.M., Doctor of Juridical Sciences, Docent (Khmelnytsky University of Management and Law)

HEIETS V.M., Doctor of Economic Sciences, Full Professor (Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine)

HULIIEV ARIF DZHAMIL OHLY, Doctor of Juridical Sciences, Professor (National Aviation University)

DOLZHENKOV O.F., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (South Ukrainian K.D. Ushynky NPU)

ZAROSYLO V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (IAPM)

KOPYLENKO O.L., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine)

KOPOTUN I.M., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Academy HUSPOL, Czech Republic; EIDV, Slovakia)

KORYSTIN O.Ye., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

KRYVOLAPCHUK V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

KULYK O.H., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

MARTYSENKO O.A., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

MYSLYVYI V.A., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

MILAN HEJDIS, Paed. Dr., Ph.D. (Academy HUSPOL, Czech Republic)

NAVROTSKYI V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Lviv State University of Internal Affairs)

POPOVYCH V.M., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

PROTSENKO T.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

RALF HEDEL, Dr. PD (Fraunhofer Institute for Transportation and Infrastructure Systems IVI, Dresden, Germany)

RIADINSKA V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

SVYRYDIUK N.P., Doctor of Juridical Sciences, Docent (State Research Institute MIA Ukraine)

FEDOTOVA H.V., Doctor of Juridical Sciences, Senior Research Associate (State Research Institute MIA Ukraine)

SHOPINA I.M., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv)

YARMYSH O.N., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine)

OPRYSHKO I.V., Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Associate, Docent (State Research Institute MIA Ukraine)

Founder

© State Research Institute MIA Ukraine

The scientific journal won 1st place in the competition for the best scientific periodical in the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in 2010, the second place in 2011 and 2012, the third place in 2014.

For the accuracy of the posted material, the authors and reviewers are responsible.

Kyiv 2020

З М І С Т

**ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВознавСТВО.
ІСТОРІЯ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ**

Чисніков В.М. Вшанування пам'яті Льва Толстого в Києві 8–12 листопада 1910 року: за матеріалами київської поліції (до 110-річчя з дня смерті письменника) 7

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО

Берлач Н.А. Сучасний стан участі України у міжнародних організаціях 19

Бойко І.В. Правове регулювання протидії злочинам з незаконного обігу та застосування вогнепальної зброї: зарубіжний досвід 30

Бочек О.І. Взаємодія Національної поліції України з населенням та іншими суб'єктами забезпечення публічної безпеки під час застосування поліцейських заходів примусу 40

Ващук Н.Ф. Використання досвіду КНР для вдосконалення адміністративно-правового регулювання галузі легкої промисловості України 47

Вересенко Ю.В. Аналіз проблематики побудови системи принципів функціонування експертної служби Міністерства внутрішніх справ України 55

Веселова Л.Ю., Вербицький О.Д. Заходи адміністративно-правового забезпечення власної безпеки в органах поліції 65

Зозуля Д.В. Світова практика фінансування охорони здоров'я: моделі фінансування та страхова медицина 74

Кудря В.О., Колесник В.А. Професійна підготовка працівника поліції до застосування заходів примусу: досвід Сполучених Штатів Америки 85

Минюк О.Ю., Андросович В.С. Проблеми та напрями вдосконалення правового режиму державного майна 91

Опришко І.В. Корупція в Україні: стан та стратегія протидії 98

Рядінська В.О., Гурін Д.М. Правова характеристика процедури надання статусу біженця в Україні та її відповідність міжнародним процедурним стандартам у цій сфері 107

Филь Р.С. Система суб'єктів публічного адміністрування фармацевтичної галузі 121

Царук А.В. Імплементация європейських стандартів у систему правового забезпечення інформаційно-аналітичної діяльності Держприкордонслужби України 131

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ.
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

Вербенський М.Г. Громадська безпека як елемент національної безпеки: фактори впливу та суспільна значимість 140

Багаденко І.П. Особливості виявлення та документування протиправних діянь, передбачених статтею 301 КК України, що скоюються відносно дітей 150

Близнюк І.Л. Запобігання кримінальним та іншим правопорушенням на залізничному транспорті в умовах цифровізації господарської діяльності	159
Бова А.А. Страх перед злочинністю студентів м. Києва: досвід побудови та використання соціологічних індексів	171
Колесник В.А. Поняття та сутність насильства за ознаками статі	184
Краснопольська Л.П. Примирення винного з потерпілим у кримінально-правовому та кримінальному процесуальному полі	194
Рямзіна А.Ю. Домашнє насильство над кровними родичами: кримінологічна характеристика особи злочинця	202
Сахарова О.Б. Тінізація газової галузі при здійсненні видобування, транспортування та збуту газу	210
Собко Г.М. Фактори, які обумовлюють та формують прояви психічного насильства в Україні	222
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ	
Пономаренко А.В. Окремі правові проблеми визнання показань з чужих слів доказом у кримінальному процесі України	232
ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ПЕДАГОГІКА. ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
Барко В.І., Остапович В.П. Правові та соціальні особливості службової діяльності поліцейських нарядів охорони об'єктів і публічної безпеки	240
Сидоренко О.Ю. Психологічна адаптація до стресу працівників Національної поліції України за допомогою адаптивної копінг-поведінки	254

CONTENTS

THEORY AND PHILOSOPHY OF LAW. COMPARATIVE LAW.
HISTORY OF LAW AND STATE

- Chysnikov Volodymyr.** Honoring of the Memory of Lev Tolstoi in Kyiv on November 8–12, 1910: According to the Materials of the Kyiv Police (to the 110th Anniversary of the Writer's Death). 7

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS. FINANCIAL LAW

- Berlach Nataliia.** Current State of Ukraine's Participation in International Organizations. 19
- Boiko Ivan.** Legal Regulation of Combating Crimes in Illegal Circulation and Use of Firearms: Foreign Experience. 30
- Bochek Oksana.** Interaction of the National Police of Ukraine with the Population and Other Entities of Ensuring Public Security during the Application of Police Coercive Measures. 40
- Vashchuk Nataliia.** Prospects of an Improvement of Administrative and Legal Regulation of Light Industry in Ukraine: the Experience of the PRC. 47
- Veresenko Iurii.** Analysis of the Problems of Construction of the System of Principles of Functioning of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. 55
- Veselova Liliia, Verbytskyi Oleksii.** Measures of Administrative and Legal Ensurance of Own Security in Police Bodies. 65
- Zozulia Diana.** World Practice of Health Care Financing: Financing Models and Insurance Medicine. 74
- Kudria Vitalii, Kolesnyk Victoriia.** Training of a Police Officer for the Application of Coercive Measures: the Experience of the United States of America. 85
- Myniuk Olena, Androsovyh Victoriia.** Problems and Directions of the Improvement of the Legal Regime of State Property. 91
- Opryshko Ihor.** Corruption in Ukraine: State and Strategy of Counteraction. 98
- Riadinska Valeriia, Hurin Dmytro.** Legal Characteristics of the Procedure for Granting Refugee Status in Ukraine and its Compliance with International Procedural Standards in This Field. 107
- Fyl Ruslan.** The System of Subjects of Public Administration of the Pharmaceutical Industry. 121
- Tsaruk Andrii.** Implementation of European Standards to the System of Legal Provision of Information and Analytical Activity of BGS of Ukraine. 131

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY. CRIMINAL EXECUTIVE LAW

- Verbenskyi Mykhailo.** Public Security as an Element of National Security: Factors of Influence and Social Significance. 140
- Bahadenko Iryna.** Features of the Identification and Documentation of Illegal Actions Provided by Article 301 of the Criminal Code of Ukraine, Which Are Committed against Children. 150

- Blyzniuk Ihor.** Prevention of Criminal and Other Offenses on Railway Transport in the Conditions of Digitalization of Economic Activity. 159
- Bova Andrii.** Fear of Crime of Kyiv Students: Experience of Construction and Use of Sociological Indices. 171
- Kolesnyk Victoriia.** The Concept and Essence of Violence by Gender. 184
- Krasnopolska Liudmyla.** Reconciliation of the Guilty with the Victim in the Criminal Law and Criminal Procedural Field. 194
- Riamzina Alina.** Domestic Violence over Blood Relatives: Criminological Characteristics of the Identity of the Offender. 202
- Sakharova Olena.** Shadowing of the Gas Industry in the Production, Transportation and Sale of Gas. 210
- Sobko Hanna.** Factors Determining and Forming Manifestations of Mental Violence in Ukraine. 222

**CRIMINAL PROCESS AND CRIMINALISTICS. FORENSIC INQUIRY.
INVESTIGATIVE ACTIVITIES**

- Ponomarenko Alla.** Certain Legal Problems of Recognition of Testimony from Foreign Words as Evidence in the Criminal Process of Ukraine. 232

**LEGAL PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY.
PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF LAW-ENFORCEMENT ACTIVITIES**

- Barko Vadym, Ostapovych Volodymyr.** Legal and Social Features of Office Activities of Police Orders of Security and Public Security. 240
- Sydorenko Olexandra.** Psychological Adaptation to Stress of Employees of the National Police of Ukraine with the Help of Adaptive Copy Behavior. 254

**ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. ПОРІВНЯЛЬНЕ
ПРАВОНАВСТВО. ІСТОРІЯ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ**

УДК 351.74(091)

Чисніков Володимир Миколайович,
доктор юридичних наук, доцент,
головний науковий співробітник
ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-2020-7298

**ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ЛЬВА ТОЛСТОГО В КИЄВІ
8–12 листопада 1910 року:
ЗА МАТЕРІАЛАМИ КИЇВСЬКОЇ ПОЛІЦІЇ
(до 110-річчя з дня смерті письменника)**

У статті аналізуються маловідомі архівні матеріали про вшанування студентами та ліберально налаштованою професурою м. Києва пам'яті всесвітньо відомого письменника Л.М. Толстого, почесного члена Київського університету св. Володимира. Крім того, висвітлюються дії Київської поліції, завданням якої було “не допускати в місті ніяких демонстрацій і зборищ; вживати всіх законних заходів до попередження заворушень, а в разі їх виникнення – придушувати такі з самого початку, діючи рішуче, без зволікань”. Наведені автором витяги з рапортів Київського поліцмейстера й інших поліцейських чинів свідчать, що з поставленим завданням поліція “успішно впоралася”.

Ключові слова: Л.М. Толстой, Київська поліція, Міністерство внутрішніх справ, Департамент поліції, Київське охоронне відділення.

7 (20) листопада 1910 року, о 6 годині 05 хвилин на глухій станції Астапово, Рязано-Уральської залізниці, у скромному будиночку начальника станції від запалення легень помер всесвітньо відомий письменник і мислитель, почесний член Київського університету св. Володимира Лев Миколайович Толстой.

Слід сказати, що до можливої смерті письменника Міністерство внутрішніх справ і Департамент поліції, зокрема, почали готуватися заздалегідь. 5 листопада 1910 р. губернаторам направлено телеграму за підписом товариша Міністра внутрішніх справ і начальника Корпусу жандармів генерал-лейтенанта П.Г. Курлова, в якій пропонувалося в разі смерті Толстого не чинити протидії служінню панахид. Водночас за організаторами і присутніми належало “встановити пильне спостереження і жодним чином не допускати ніяких виступів антиурядового характеру” [1, с. 194–195].

У той же день київський поліцмейстер фон Ланг підписав секретний наказ, який передбачав комплекс заходів, спрямованих на попередження демонстрацій і заворушень у разі смерті Л.Н. Толстого, які можуть бути в місті. З цією метою підлеглим пропонувалося:

1) помічникові поліцмейстера Ворончуку перебувати безпосередньо в будівлі університету св. Володимира. У його розпорядження призначався наряд у складі: пристава Либідської дільниці, 5 помічників пристава, 28 околоточних наглядачів, 26 кінних стражників і 140 піших городових. Увесь цей наряд мав знаходитися у дворі Либідської дільниці під наглядом пристава Цибенка, щодня, з восьмої години ранку до закінчення занять у вищих навчальних закладах.

2) в.о. помічнику поліцмейстера Книговському доручалося “спостереження за настроями в комерційному інституті”. У разі необхідності йому надавалося право викликати частину наряду, який знаходився в будівлі Либідської дільниці.

3) пристав Старокиївської дільниці Тюрін повинен “наглядати за вищими жіночими курсами” і в разі потреби використовувати наряд поліції від своєї дільниці в складі двох околоточних наглядачів і десяти городових на чолі з помічником пристава.

4) пристава Бульварної дільниці Пілецькому пропонувалося з нарядом своєї дільниці в повному складі перебувати на місці. У його обов’язки входили: “загальний нагляд за Політехнічним інститутом, зранку до закінчення занять, особливо наглядаючи за студентами, не допускаючи зборищ і масового руху їх у місто”. На допомогу Пілецькому призначався пристав Рапота з нарядом його дільниці.

5) у поліцейських дільницях міста обов’язково мали знаходитися: наряд у складі 2-х околоточних наглядачів і 10-ти городових із приставом або його помічником на чолі, які зобов’язані “бути завжди готовими вийти на першу вимогу”.

6) пристави і їх помічники зобов’язані були щодня, після закінчення занять у вищих навчальних закладах посилати містом патрулі й кінні роз’їзди, а також періодично обходити і об’їжджати вулиці особисто “для спостереження за справністю постової служби і надання відповідних вказівок постовим городовим”. Загальний нагляд і забезпечення порядку на вулицях покладалися на чергового помічника поліцмейстера.

7) упродовж наступних днів пропонувалося посилити в м. Києві спостереження за місцями скупчення публіки: базарами, площами, скверами, садами, бульварами та іншими громадськими місцями. На всіх цих об’єктах повинні бути спостережні пости “з околоточних наглядачів або досвідчених і тямущих городових, які зобов’язані негайно доносити пристава про всяку появу натовпу”.

8) наряди, призначені в театри та інші розважальні місця, слід було, за можливості, посилити. На них покладалися обов’язки “суворо стежити за дотриманням повного порядку і тиші під час вистав і ніяких демонстративних виступів не допускати як з боку окремих відвідувачів театру, так і з боку адміністрації”, не допускати перерви або припинення вистав. Призвідників і порушників порядку

пропонувалося “затримувати для посвідчення особи і залучення до законної відповідальності”.

9) усі чергові чини поліції зобов’язані були “суворо стежити за довіреними їх наглядом місцями” і про все помічене негайно ж доповідати поліцмейстеру по телефону.

10) не допускати ніяких демонстрацій і зборищ; вживати всіх законних заходів до попередження заворушень, а в разі їх виникнення – “придушувати такі в самому початку, діючи рішуче без зволікань”.

11) для сприяння чинам поліції під час придушення заворушень надавалася сотня козаків Уральського козачого полку, яка мала знаходитися на подвір’ї міської поліції в розпорядженні поліцмейстера [2, арк. 13-зв.].

Після отримання звістки про смерть Льва Толстого події в Києві, згідно з рапортом поліцмейстера, розвивалися так:

“... 7-го листопада:

О 10 ¹/₂ год. ранку на вулицях рознощики газет почали продавати випущені телеграми про смерть письменника графа Л.М. Толстого, а об 11 ¹/₂ год. ранку групи студентів і курсисток почали ходити взад і вперед по Володимирській вулиці, біля будівлі університету; о 3 ¹/₂ год. дня з боку Володимирської та Караваєвської вулиць з’явилися курсистки кількістю до 200 душ і, йдучи по 2–3 разом, попрямували до будівлі вищих жіночих курсів, але нарядом поліції в приміщення курсів вони допущені не були, їх розігнали” [Там само арк. 28].

На наступний день Рада університету св. Володимира на своїй екстреній нараді обговорила питання про вшанування пам’яті Л.М. Толстого і одногослосно прийняла рішення: встановити в актовій залі університету бюст письменника; заснувати премію його імені за кращий твір з російської літератури і влаштувати публічне урочисте засідання в актовій залі університету [3, арк. 8].

“... 8-го листопада:

а) після отримання телеграми про смерть графа Толстого, Рада професорів університету св. Володимира, приступивши до обговорення програми вшанування пам’яті Толстого як колишнього почесного члена університету, скасувала у цей день читання лекцій, тому всі аудиторії були закриті, і студенти до університету були допущені тільки в нижній коридор. У будівлі університету, на прохання навчального начальства, біля кожної аудиторії та університетської церкви були розставлені наряди військ і поліції для охорони від насильницького вторгнення студентів. Студентів зібралося в університетському коридорі до 2000 чоловік, вони обговорювали питання про вшанування пам’яті письменника, причому одні вирішили обрати делегата до ректора університету для з’ясування питання вшанування, інші ж пропонували вирішити це самостійно, а саме: проспівати “вічну пам’ять”, спокійно розійтися і оголосити триденний страйк у зв’язку зі смертю Толстого. На цьому ґрунті між студентами відбувалися дебати. Потім почали співати “вічну пам’ять”; після того студенти пішли з університету. Коли йшли, то вимовляли образливі слова на адресу поліції і військ. Виходячи з університету, студенти зупинялися на ґанку і утворили натовп, тому чинами поліції їм було

кілька разів запропоновано розійтися, але вони цього не виконували, пояснюючи, що не підуть до тих пір, поки їм не буде оголошена вироблена професорами програма вшанування. Помічник проректора, за розпорядженням ректора університету, вийшов до студентів і пояснив, що програму їм не оголосять, вони можуть не очікувати і розходитися.

Після цього чинами поліції було категорично запропоновано студентам розходитися, і коли студенти у відповідь почали співати “вічну пам’ять”, їх розігнали натиском пішого і кінного наряду. Студенти попрямували в різні боки, а деякі з них – на Володимирську вулицю, зупинилися на перехресті Володимирської та Фундуклеївської, тут в той час когось із натовпу поранили в руку, тому лікар “швидкої допомоги” робив перев’язку, ця обставина привернула увагу студентів, які йшли від університету. Натовп збільшувався, на допомогу поліції викликали артилеристів, які чергували на подвір’ї міської поліції. Натовп під натиском військ і поліції почав відступати на тротуари і розходитися. Тут отримали легкі ушкодження курсистка і три студенти. О третій годині дня на Фундуклеївській вулиці, з боку Володимирського собору, з’явився новий натовп, переважно зі студентів і курсисток. Нарядом натовп було затримано на Фундуклеївській навпроти Театральної. Задні ряди натовпу, притиснуті кінними військами і городовими, виламали вікна в деяких магазинах на Фундуклеївській вулиці.

Близько четвертої години дня всіх розігнали, а на вулицях відновили порядок. З натовпу, за розпорядженням охоронного відділення, були арештовані на Володимирській вулиці: син дійсно(го) ста(тського) радника Микола Олександрович Рейнбот і акушерка Єлизавета Яківна Міндлін, які були затримані при Старокиївській дільниці і потім звільнені: перший – у день арешту, а Міндлін – 9 листопада.

б) у Політехнічному інституті з дев’ятої години ранку почали збиратися великими групами студенти-політехніки і до 11 години їх зібралось понад тисячу осіб, після чого у великій фізичній аудиторії відкрилася, з дозволу директора, сходка, присвячена пам’яті Толстого. На сходці кілька разів співали “вічну пам’ять” і були винесені резолюції; між іншим обговорювалося питання про влаштування громадянської панахиди біля університету, але думки розходилися і до певного висновку не прийшли. Сходка закінчилась о 5 годині вечора і студенти розійшлися з інституту, не порушуючи порядку на вулицях; ніяких інцидентів і сутичок з поліцією, що охороняла інститут, не було.

в) у Комерційному інституті з десятої години ранку прийшли студенти, до звичайних занять не приступили, а ходили по коридорах і аудиторіях. Потім стали обговорювати питання про відрядження від інституту делегатів у Ясну Полянну на похорон Л.М. Толстого. Багато студентів, побувавши в інституті, йшли і поверталися назад, так що зранку і до другої годин дня перебувало в інституті до 700 осіб. О другій годині дня з дверей чорного ходу інституту стали виходити у двір студенти без головних уборів, співаючи “вічну пам’ять”, групувалися недалеко від дворової ретиради, але нарядом поліції спів було припинено, а співаючих видалено з двору.

г) у приміщенні вищих жіночих курсів, на Фундуклеївській вулиці, до десятої години ранку почали збиратися курсистки; зібравшись кількістю до 400 душ, курсистки в 10 ¹/₂ год. проспівали в коридорах “вічну пам’ять”, а після виходу з будівлі співали так само біля воріт. Потім попрямували по Фундуклеївській вулиці, де на розі Володимирської їх розігнав кінно-артилерійський роз’їзд і поліція.

д) о 12 годині дня в приміщенні технічних курсів Пермінова зібралося до 300 слухачів, які влаштували сходку і вирішили припинити заняття у всіх аудиторіях упродовж трьох днів: 8, 9 і 10 листопада. Після цього, не приступаючи до занять, слухачі розійшлися спокійно” [2 арк. 58–59].

На наступний день, згідно з рапортом Київського поліцмейстера, події, пов’язані зі смертю Льва Толстого, набули в Києві “...більш загрозливого характеру громадському порядку і державній безпеці”.

“... 9-го листопада:

а) через закриття університету нарядом поліції, доступ студентів на площу перед будівлею університету був припинений зранку. До 11 години ранку студенти університету та інших навчальних закладів стали збиратися на прилеглих до університету вулицях, переважно на Володимирській, Фундуклеївській та інших сусідніх вулицях, а до 12 год. на площі перед будівлею міського театру і вище по Володимирській вулиці, до Прорізної було багато учнівської молоді, що ходила по тротуарах взад і вперед. Ця публіка весь час робила спроби згуртуватися, але щоразу її розганяли кінні роз’їзди козаків і городових, а також наряди поліції. У кількох місцях публіка намагалася згуртуватися і співати “вічну пам’ять”, але такі спроби припинялися.

Так тривало зранку до третьої годин по полудні, коли з боку Політехнічного інституту підійшли студенти, які були в інституті на дозволеній сходці, змішавшись з натовпом на тротуарі на Фундуклеївській вулиці, проти міського театру, почали співати “вічну пам’ять”. Поліція і козаки розганяли присутніх на тротуарі, але частина з них, зокрема студенти університету, політехніки, комерсанти і слухачки вищих жіночих курсів, наполегливо продовжувала спів, чому всіх їх, у кількості 107 осіб, було затримано і відправлено в Старокиївську дільницю. Особи ці настільки неслухняними стали, що, будучи вже заарештованими і слідуючи під конвоем до відділку, вони продовжували співати на вулиці “вічну пам’ять”. У числі цих затриманих були і такі, які на вимогу чинів поліції припинити спів і розходитися, кидали камінням у чинів поліції, причому завдали ударів околочному наглядачеві Москаленку і козакам Філіпенку та Пушкаруку. Таким завзяттям вони впливали на натовп, який в кількох місцях після того намагався заспівати “вічну пам’ять”. Хто саме кидав камінням у стражників – з’ясувати не виявилось можливим, але встановлено, що в наглядача Москаленка кинув каменем і завдав йому удару студент Політехнічного інституту Івашин, якого затримали там же на місці.

б) у Політехнічному інституті відбулася вже друга сходка студентів, яких зібралося понад тисячу осіб, при чому на сходці співали “вічну пам’ять”, а в

аудиторії були вивішені білі і чорні прапори, що мали значення жалоби; обговорювався порядок вшанування пам'яті Толстого. На сходці було вирішено вийти з інституту, натовпом пройтися вулицями, співаючи “вічну пам'ять”, і влаштувати в місті громадянську панахиду, але присутність посиленого наряду поліції і козаків перешкодило цьому, і близько другої години дня студенти поїхали в місто у вагонах трамваїв, а частина вирушила пішки. Більшість з них, як потім виявилось, попрямували до міського театру, внаслідок чого і з'явився інцидент, описаний вище в 3-му пункті літ. А.

в) Комерційний інститут. Входи в інститут і аудиторії були закриті, адміністрацією інституту вивішені оголошення про закриття інституту на 9 і 10 листопада. Для запобігання заворушенням біля інституту поставлено наряд поліції. Після 3-ї години дня з Фундуклеївської вулиці до інституту прямували, співаючи, студенти Політехнічного і Комерційного інститутів без головних уборів, але наряд поліції і козаки їх розігнали і не допустили в інститут, причому в цьому місці був у наряді околочний наглядач Либідської дільниці Пономарський, якого оточив натовп, і він змушений був оголити шашку, але нікому поранень не заподіяв.

г) у жіночому медичному інституті слухачки інституту, кількістю близько тридцяти, намагалися проспівати “вічну пам'ять”, але на першу вимогу городових, які перебували в наряді, негайно і без протесту розійшлися.

д) у Південно-Російському машинобудівному заводі до роботи стало 517 осіб. До полудня робота йшла як завжди, а о 12 годині робочі, вирушаючи на обід, у дворі заводу співали “вічну пам'ять”, після чого розійшлися по домівках, а після обіду стало до роботи тільки 262 людини ...

При розгоні натовпу на вулицях упродовж 9 листопада нарядами війська і поліції, постраждали такі особи: о 12 год, 50 хв. дня проти будинку № 22 по Фундуклеївській вулиці, акушерка Гзель Герміна, 27 років, живе по Великій Житомирській вулиці, в будинку № 27, була збита з ніг конем і отримала забиту рану лівої брови. Медична допомога їй надана на місці “швидкою допомогою”.

О 3 1/2 год. дня, біля міського театру, кінний стражник Тарас Філіпенко, 30 років, отримав забої грудей і двох пальців лівої руки.

О 3 год. 5 хв. дня проти будинку № 23 по Фундуклеївській вулиці козак І-го Уральського козачого полку Микола Чертоголов впав з коня і при падінні отримав перелом гомілки правої ноги. Чертоголов візником був відправлений на станцію “швидкої допомоги”, а звідти – до військового госпіталю. 3 1/2 год. дня, біля міського театру, кінний стражник Тарас Філіпенко, 30 років, отримав забої грудей і двох пальців лівої руки.

О 3 годині 35 хв. дня, проти міського театру, студент Політехнічного інституту Данило Приволік, 20 років, живе на Львівській вулиці в будинку № 31, ударом нагайки отримав забиту рану голови.

О 4 1/2 год. проти будинку № 17 по Фундуклеївській вулиці селянин Михайло Маковський, 42 років, (з вигляду – чорнороб) отримав садно пальця правої ноги, – віддушив кінь.

На розі Бібіковського бульвару і Володимирської вулиці городовий кінної варти Арсеній Горохольський, 27 років, розганяючи натовп, упав із коня на бруку і отримав вивих ступні правої ноги. Горохольському надано допомогу фельдшером Старокиївської дільниці.

В інших випадках постраждалим було надано допомогу на станції “швидка допомога”. Важко травмованих, за винятком козака Чертогорова, як з одного, так і з іншого боку, – не було [Там само, арк. 59–60 зв., 62].

О 19 годині цього ж дня під керівництвом Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора генерал-ад'ютанта Ф.Ф. Трепова відбулося засідання комісії, створеної з метою запобігання заворушенням, що виникли у зв'язку зі смертю Л.М. Толстого. До складу комісії увійшли: 1) помічник командувача військами Київського округу генерал від інфантерії барон А.Є. Зальц, 2) в.о. Київського губернатора А.Ф. Гірець, 3) начальник штабу округу генерал-лейтенант М.В. Алексеєв, 4) керуючий канцелярією генерал-губернатора Б.А. Булгаков, 5) начальник Київського губернського жандармського управління генерал-майор К.Х. Леонтьєв, 6) діловод 3-го відділення канцелярії генерал-губернатора П.І. Забутін, 7) його помічник по м. Києву підполковник А.Л. Іванов, 8) прокурор Київської судової палати дійсний статський радник Д.С. Кукуранов, 9) начальник Київського охоронного відділення підполковник М.М. Кулябко, 10) в.о. Київського поліцейського Бердичівський поліцейський титулярний радник І.К. Машир.

Після заслуховування доповідей Машира, Кулябка і Гіреця комісія одноголосно постановила: 1) негайно звільнити заарештованих, за винятком двох, що кидали камінням, роз'яснивши їм, що у разі повторного затримання вони будуть піддані передбаченому законом покаранню; 2) про цю постанову повідомити директору Політехнічного інституту і доручити йому взяти зі студентів-політехів обіцянку не брати участі в будь-яких вуличних заворушеннях і 3) визнати за необхідне для припинення заворушень призначити такі наряди: два ескадрони 2-ї кінно-гірської артилерійської дивізії в Бульварну і Либідську дільниці і чотири сотні козаків у резерв в казарми Уральського полку, чотири чергові роти, розподілені на колишніх місцях і п'ята рота – в будинку навпроти будівлі Політехнічного інституту на Шулявці [Там само, арк. 22–23 зв.].

У той же день начальником штабу Київського військового округу Алексеєвим був підписаний наказ, згідно з яким “для сприяння поліції по припиненню заворушень, очікуваних 10 листопада”, цивільній владі виділялися необхідні військові частини. При цьому пропонувалося “видати на руки козакам і нижнім чинам встановлену кількість бойових патронів”, а в разі розгону натовпу, вони мають “діяти енергійно, попереджаючи натовп сигналами на барабані, горні і трубі, розганяючи кінями, рухаючись рисью” [1, с. 199].

У ці дні співробітники Київського охоронного відділення працювали в умовах підвищеної готовності. 9 листопада начальник Київської “охранки” підполковник М.М. Кулябко направив начальнику київського відділення Київського жандармського поліцейського управління залізниць абсолютно секретне повідомлення, в якому вказувалося:

“...Від агентури отримані відомості, що серед залізничних службовців йдуть жваві розмови про Льва Миколайовича Толстого, висловлюється бажання, в разі його смерті, припинити в цей день усі роботи. Особливо багато говорять про це майстрові: Радзівєвський, Донцов, Семітульніков, Микола Морозов, Пінхатко і Сергій Сердюк” [4, арк. 3].

Однак побоювання київської влади про те, що 10 листопада стане днем ще більшої непокори поліції і військам з боку страйкуючих студентів, не справдилось. У рапорті Київського поліцмейстера повідомлялося:

“...10-го листопада:

у Політехнічному інституті в цей день зібралось близько 600 студентів, які продовжили обговорення питання з приводу смерті Толстого, але ніяких резолюцій не ухвалили і до четвертої години дня всі розійшлися по домівках без порушення порядку на вулиці, взагалі цей день пройшов у місті абсолютно спокійно” [2, арк. 60 об.].

Зауважимо, що в цей день на ім'я Київського градоначальника надійшла поштова картка, на якій друкованими літерами було написано: “Якщо не припинять насильства і козаки їздитимуть тротуарами, то завтра Вас буде вбито. Вшанувати пам'ять Толстого ніхто не заборонить. Соромно! І.К. П.А. К.К.” [Там же, арк. 27].

Події 11 листопада пройшли без особливих протистоянь студентів і поліції. У рапорті Київського поліцмейстера, зокрема, вказувалося:

“11-го листопада:

а) у цей день почалося читання лекцій у вищих навчальних закладах після триденної перерви. У місті порядок не порушувався жодними проявами. В університет, за клопотанням ректора університету, призначили наряд поліції і військову частину для попередження можливих заворушень, через невдоволення багатьох лівих студентів ректором. В університет у цей день на лекції прибуло близько 2000 студентів. Лекції почалися о 10 годині ранку лише в деяких аудиторіях, причому відбулися в повному обсязі 5 лекцій. Об 11 1/2 год. ранку в коридорі другого поверху будівлі університету влаштували, без дозволу ректора, сходку, на якій були присутні близько 300 осіб. Сходкою керував і був головою студент Семенов, а студент Харито виголосив промову, почавши так: “У великі толстовські дні наша реакційна професура, замість порозумітися зі студентами, зустрічає нас багнетами”. Потім говорив про Толстого як про письменника і мислителя, закінчив словами: “Професори хочуть заглушити молоде студентство, але вільний дух студентів був і вічно буде існувати”. На сходці були нашивдк прочитані заздалегідь підготовлені резолюції: 1) висловити протест і осуд раді професорів за те, що рада нічим не вшанувала пам'ять Толстого; 2) ректору університету – осуд за вжиття заходів щодо охорони університету; 3) приєднатися до студентів Петербурзького університету, які виробили програму щодо боротьби, в пам'ять про Толстого, за скасування смертної кари; 4) послати телеграму членам Державної Думи соціал-демократичної фракції, в якій висловити свою солідарність з ними в боротьбі за скасування смертної кари і 5) послати телеграму А.Л. Толстий з висловленням співчуття з приводу смерті Толстого.

Після цього, стоячи на колінах, проспівали “вічну пам'ять”, причому викинули білий прапор з чорною облямівкою і з написом чорними літерами: “вічна пам'ять

Л. Толстому”. Все це студенти виконали в коридорі тихо і швидко так, що коли ректор покликав поліцеймейстера, який перебував у будівлі університету з нарядом, то сходка вже закінчила спів.

Прибувши на місце сходки, я в категоричній формі зажадав припинити сходку і розійтися, в іншому випадку всі учасники сходки будуть арештовані. Таку вимогу я оголосив за угодою з ректором університету професором Цитовичем, який просив мене, з метою досягнення спокою в майбутньому, не арештовувати студентів, якщо вони підкоряться вимозі і розійдуться.

До студентів я прибув з нарядом городових і ротою солдатів. На мою вимогу студенти висловили згоду розійтися і просили відкликати городових і солдатів тільки з того коридору, де збиралися студенти. Це прохання студентів я виконав, і всі вони мирно і тихо вийшли з університету і розійшлися по домівках, давши чесне слово, що вони ні в університеті, ні на вулиці не будуть ні співати “вічну пам’ять”, ні взагалі порушувати порядок, що і виконали в усі наступні дні. При цьому я вважаю обов’язком відзначити, що студенти щодо чинів поліції і солдатів вели себе надзвичайно коректно.

б) у жіночому медичному інституті: з’явилися на лекції курсистки близько 12 години дня і зайнялися обговоренням питання у зв’язку зі смертю Л.Н. Толстого. Тому професором Морозовим було оголошено, що занять не буде, і запропоновано курсисткам розійтися. Частина курсисток вийшла з інституту і зупинилася у дворі, а частина залишилася в одній з аудиторій і склала самовільну сходку з приводу вшанування пам’яті Толстого. До тих курсисток, що залишилися в інституті, побажали повернутися деякі з тих, що вийшли, але адміністрацією інституту входи були закриті, і курсистки, щоб проникнути в інститут, вибили одне скло у вікні інституту. На вимогу завідувача інститутом професора Морозова в інститут увійшов наряд поліції, за пропозицією якого курсистки залишили інститут і розійшлися по домівках.

в) вистави та подання в усіх театрах, у цирку і сінематографі йшли щодня, хоча при порівняно меншій кількості публіки (...) [Там само, арк. 61–62 зв.].

Міністерство внутрішніх справ з подвоєною пильністю стежило за подіями, що відбувалися в Москві, Петербурзі, Києві та інших великих містах. 13 листопада губернаторам і градоначальникам була направлена шифрована депеша, в якій пропонувалося “вжити заходів до неухильного виконання наведених нижче вказівок...”: 1) попередити керівництво навчальних закладів про неприпустимість дозволяти будь-які сходки; 2) будь-які вуличні демонстрації повинні бути негайно придушені; 3) попередити редакторів газет, що розміщення статей, які підбурюють вуличні демонстрації, неприпустимі; 4) не дозволяти до припинення заворушень ніяких зборів, на яких “можна очікувати антиурядові або спонукаючі до безладів постанови” [1, с. 199].

Дотримуючись міністерського припису, Київський генерал-губернатор Ф.Ф. Трепов направив в.о. Київському губернатору А.Ф. Гіречу таємний лист, у якому повідомляв, що 13 листопада в Купецькому залі під керівництвом професора Київського університету Волкова мають відбутися збори, присвячені пам’яті видатного російського хірурга М.І. Пирогова. Однак він побоюється, що учасники зборів, перебуваючи під враженням останніх подій, пов’язаних зі смертю Л.Н. Тол-

стого, можуть обернути цей форум у маніфестацію, і тому просить дати розпорядження про те, “щоб вшанування пам’яті Н.І. Пирогова було відкладено аж до настання в м. Києві повного спокою”. Отримавши листа генерал-губернатора, Гіреч наклав на нього резолюцію: “Збори треба перенести”, що і було зроблено [2, арк. 44 зв.].

Незважаючи на те, що заняття в навчальних закладах м. Києва поновилися, київська “охранка” продовжувала оперативне відстеження ситуації в студентському і ліберально налаштованому професорському середовищі. 17 листопада начальник Київського охоронного відділення підполковник М.М. Кулябко надіслав в.о. губернатора А.Ф. Гіречу цілком таємне повідомлення, в якому вказував, що за наявними у відділенні негласними відомостями серед учнів вищих навчальних закладів триває посилена агітація про вшанування пам’яті графа Л.Н. Толстого. Одним із головних їх рішень є протест проти смертної кари, який мають висловити у формі влаштування демонстрації. Цю демонстрацію планують влаштувати на дев’ятий день смерті письменника. Для вироблення спільного плану дій з представниками вищих навчальних закладів створено “Коаліційну Раду”, яку заарештували в повному складі під час першого засідання. “Таким чином, – зробив висновок керівник Київської “охранки”, – затверджений Радою план демонстрації не міг бути своєчасно повідомлений навчальним закладам, і вони залишилися без головних своїх керівників, що викликало серед них страшний переполох і розгубленість”.

На закінчення Кулябко повідомляв, що “в даний час, зважаючи на невдачу, якої зазнали на дев’ятий день, вирішено перенести всі активні виступи на 40-й день, доклавши при цьому всіх зусиль, щоб залучити до демонстрації якомога більшу кількість робочих і київської інтелігенції” [Там само, арк. 32].

22 листопада Кулябко направив генерал-губернатору Ф.Ф. Трепову абсолютно таємну доповідь, у якій писав:

“Смерть графа Л.М. Толстого викликала пожвавлення в київських ліберальних і революційних колах. Всупереч їх очікуванням, настроїв учнівської молоді виявився в дуже різких і на рідкість солідарних, під керівництвом так званого “Коаліційного Комітету”, діях. Попри те, що у толстовські дні розрозгулялися пристрасті, паралізуючого впливу заворушення не викликали, як того і слід було очікувати, п.п. професори Політехнічного інституту. Недарма Політехнічний інститут вважається вільною “державою” в державі, абсолютно недоступним для поширення загальних заходів, що виробляються урядом з метою охорони громадської і державної безпеки”.

Далі Кулябко констатував, що під час “толстовських днів” всі ради професорів вищих навчальних закладів Києва пішли назустріч державній владі і, по можливості, сприяли недопущенню заворушень. І тільки Політехнічний інститут “став проти цього, допускаючи в своїх стінах робити безперешкодно безлад своїм студентам”.

“Але це все в минулому, – писав жандармський підполковник. – Тепер, на щастя, заворушення, пов’язані з толстовськими днями, закінчилися і пристрасті почали заспокоюватися”. Проте, продовжував Кулябко, рада професорів Політехнічного інституту на чолі з його директором К.В. Дементьєвим звернулася до

керівників усіх вищих навчальних закладів Києва з новою пропозицією: взяти участь у вшануванні пам'яті померлого письменника Л.М. Толстого, організованому ними на базі Політехнічного інституту. Таку пропозицію вже підтримали два приватних навчальних заклади: Медичний жіночий інститут в особі професора С.П. Томашевського і Комерційний інститут в особі професора М.В. Довнар-Запольського. Шеф Київської “охранки” побоювався, що до них можуть приєднатися й інші керівники навчальних закладів міста. Тому Кулябко не сумнівався, “якщо буде дозволено поєднане вшанування пам'яті Толстого, то це послужить знову сигналом до заворушень”. З метою їх недопущення він пропонував генерал-губернатору заборонити “спільне вшанування пам'яті письменника Толстого”.

Прочитавши доповідь Кулябко, Трепов наклав на неї резолюцію: “Запросити до мене п. Дементьева між 10–12 год. дня 12 листопада 1910 р.” [Там само, арк. 34]. Слід припустити, що “розмова” генерал-губернатора з норавливим професором-лібералом мала позитивний для київської влади результат. У подальшому поліцейському листуванні відомостей про проведення спільного заходу із вшанування пам'яті Л.М. Толстого немає.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Апостолов Н.Н.* Лев Толстой и русское самодержавие. М.–Л.: Госиздат, 1930.
2. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Оп. 858. Спр. 304.
3. Державний архів м. Києва Ф.16. Оп. 350. Спр. 93.
4. ЦДІА України. Ф. 275. Оп. 1. Спр. 2049.

REFERENCES

1. *Apostolov, N.N.* (1930) Lev Tolstoy i russkoye samoderzhaviye. “Leo Tolstoy and the Russian Autocracy”. Moscow-Leningrad: Gosizdat [in Russian].
2. Central State Historical Archives of Ukraine (TsGIA of Ukraine). F. 442. Descr. 858. Case 304 [in Ukrainian].
3. State Archives of Kiev F.16. Descr. 350, Case 93 [in Ukrainian].
4. TsGIA of Ukraine. F. 275. Descr. 1. Case. 2049 [in Ukrainian].

UDC 351.74(091)

Chysnikov Volodymyr,
Doct. Sci. (Law), Associate Professor,
Chief Researcher of the State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-2020-7298

HONORING OF THE MEMORY OF LEV TOLSTOI IN KYIV On November 8–12, 1910: ACCORDING TO THE MATERIALS OF THE KYIV POLICE (to the 110th anniversary of the writer's death)

Research article analyzes little-known archival materials about honoring the memory of the honorary member of Saint Volodymyr Kyiv University, the world-

© Chysnikov Volodymyr, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.4\(50\).1](https://doi.org/10.36486/np.2020.4(50).1)

Issue 4(50) 2020

<http://naukaipravoohorona.com/>

known writer, Count Leo Tolstoy, who died on November 7 (20) 1910 at the distant station Astapovo Ryazan-Ural Railway, in the poor house of the station chief. The author focuses on the actions of the Kyiv police, whose task was to prevent any demonstrations and meetings in the city; take all legal measures to prevent riots, and in the event of their occurrence – “to suppress them from the beginning, acting decisively”.

The Ministry of Internal Affairs and the Police Department, in particular, began to prepare in advance for the possible death of the writer. On November 5, 1910, a telegram was sent to the governors, signed by Comrade Minister of the Interior and Chief of the Gendarmerie Corps, Lieutenant General P.G. Kurlov, in which it was proposed in the event of Tolstoy’s death not to oppose the service of memorial services. At the same time, the organizers and those present were to be “observed and in no way allowed to make any anti-government speeches”.

On the same day, Kyiv Police Chief von Lang signed a secret order, which provided for a set of measures (11 points) aimed at preventing possible demonstrations and riots in the event of the death of L.M. Tolstoy. One of the clauses of the order stated: “To assist the police in suppressing the riots, a hundred Cossacks of the Ural Cossack Regiment are provided, which should be in the yard of the city police at the disposal of the police chief”.

The excerpts from the reports of the Kyiv police chief and other police officers dated November 8–12, given by the author, show that the police “successfully coped” with the task. It is no coincidence that in response to the “decisive actions” of the police, a postcard was sent to the Kyiv mayor on November 10, in which it was written in block letters: NO ONE WILL PROHIBIT

Keywords: L.M. Tolstoy, Kyiv Police, Ministry of Internal Affairs, Police Department, Kyiv Security Department.

Отримано 24.11.2020

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО

УДК 342.924(430:477)

Берлач Наталя Анатоліївна,
доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-0132-7737

СУЧАСНИЙ СТАН УЧАСТІ УКРАЇНИ У МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

У статті на підставі низки зарубіжних та вітчизняних законодавчих актів розглянуто та проаналізовано сучасний стан участі України у роботі міжнародних організацій, їх вплив на розвиток держави. Висвітлено особливості застосування міжнародних законодавчих актів на національному рівні.

Відображаються зміни у законодавстві упродовж минулого та нинішнього століття стосовно участі України у роботі міжнародних організацій, які мають суттєвий вплив на життєдіяльність суспільства в цілому та у різних його сферах зокрема.

Ключові слова: міжнародна організація, міжурядова організація, Єдиний державний реєстр міжнародних організацій, Організація Об'єднаних Націй, міжнародна співпраця, міжнародний договір, конвенція, хартія.

Особливостями сучасних політичних, економічних, юридичних подій у нашій державі є дефіцит коштів та вигідне геополітичне розташування. Аналізуючи правову ситуацію в Україні, слід зазначити про задовільний стан чинного законодавства, який є фундаментом для подальшого розвитку нашої країни як правової, демократичної, економічно розвиненої, європейської держави. Необхідні законодавчі, земельні, лісові, водні, трудові ресурси є в наявності, але вони потребують об'єднання, організації і ефективного використання для подальшого отримання економічного результату. Особлива роль у цьому процесі відводиться міжнародному співробітництву, участі України у роботі міжнародних організацій. Саме тому метою статті є дослідження діяльності міжнародних організацій та сучасний стан участі України у процесі взаємодії, взаємодопомоги, взаємовпливу та виконання положень міжнародного та вітчизняного законодавства.

Дослідження діяльності міжнародних організацій та їх співпраці з Україною є складним та багатоелементним, через велику кількість країн учасниць, спостерігачів, законодавчих актів. Зазначену тематику висвітлювали такі науковці, як Балута І., Гріненко О., Гужва І., Дахно І., Патица Н., Шаров О., Карро Д., Жюйяр П.,

© Berlach Nataliia, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.4\(50\).2](https://doi.org/10.36486/np.2020.4(50).2)

Issue 4(50) 2020

<http://naukaipravohorona.com/>

Trebilcock M., Howse R. Зокрема, Дахно І.І. висловлює думку, що співпраця з міжнародними організаціями є додатковим стимулом подальшого розвитку держави, сприяння створенню умов для досягнення більш широкого процвітання... і більш високого рівня життя... громадян держави [1].

Важливим є консультативно-дорадче співробітництво з міжнародними організаціями, тому Україні необхідно дотримуватися всіх нормативних міжнародних документів. Поняття “міжнародне законодавство” охоплює міжнародно-правові акти універсального (планетарного) та регіонального характеру. Завдяки міжнародній уніфікації ліквідуються відмінності в регулюванні відносин і економічного характеру, внаслідок чого створюється одноманітне міжнародне економічне право.

Міжнародна міжурядова організація (International Intergovernmental Organization (IGO's)) є постійним об'єднанням держав, створюється на основі схваленої державами міжнародної угоди чи іншого установчого акта з метою координації зусиль для вирішення певних проблем. Функції та повноваження організації та її органів, як правило, визначаються так званим конституційним документом відповідної організації [1].

У розділі I “Основи міжнародних економічних відносин” Хартії економічних прав і обов'язків держав від 12 грудня 1974 р. зазначається, що економічні, а також політичні й інші відносини між державами регулюються, зокрема, такими принципами, як суверенітет, територіальна цілісність та політична незалежність держав, а також:

- суверенна рівність усіх держав;
- ненапад;
- невтручання;
- взаємна і рівна вигода;
- мирне співіснування;
- рівноправність і самовизначення народів;
- мирне регулювання спорів;
- усунення несправедливостей, що виникають через застосування сили, які позбавляють націю природних засобів, необхідних для її нормального розвитку;
- сумлінне виконання міжнародних зобов'язань;
- повага прав людини та основних свобод;
- відсутність потягу до гегемонії та сфер впливу;
- сприяння міжнародній соціальній справедливості;
- міжнародне співробітництво з метою розвитку;
- вільний доступ до моря та з нього для країн, що не мають виходу до моря, у межах зазначених принципів [2].

Для України надзвичайно цінно брати участь у міжнародних організаціях. Оформлення Єдиного державного реєстру міжнародних організацій здійснює Міністерство закордонних справ України. Відповідно до нього Україна є членом 81 міжнародної організації світу. Це різноманіття є показником значення нашої держави у світі.

Україна є членом Багатостороннього агентства з гарантій інвестицій (БАГІ) Multilateral Investment Guarantee Agency (MIGA), яке щороку проводить пленарні засідання. Україна є повноправним членом БАГІ відповідно до Закону України від 03.06.1992 № 2402-XXII “Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій” [3]. Також Україна є активним учасником Міжнародної фінансової корпорації (МФК) International Finance Corporation (IFC), Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР) International Bank for Reconstruction and Development (IBRD), Міжнародного валютного фонду (МВФ) International Monetary Fund (IMF) [3], Міжнародної організації вищих органів фінансового контролю (International Organization of Supreme Audit Institutions (INTOSAI)), Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) Black Sea Economic Cooperation Organization (BSEC), Чорноморського банку торгівлі та розвитку (ЧБТР) Black Sea Trade and Development Bank (BSTDB).

Наша держава є повноправним членом Внутрішньо-європейської організації податкових адміністрацій Intra-European Organisation of Tax Administrations (IOTA), засідання якої проводяться один раз на рік в одній із країн Європи за домовленістю [4]. Досвід у податковій сфері інших країн світу є для України, безперечно, корисним і необхідним, оскільки дії нашої держави спрямовані на вдосконалення податкової системи, її оптимізацію та на отримання позитивного економічного результату як наповнення, так і використання бюджету.

Наповнюваності бюджету держави сприяє розвиток національних і міжнародних зв'язків та комунікацій шляхом поштового сполучення. Відповідно до Указу Президії Верховної Ради УРСР від 18.02.1949 “Про ратифікацію Всесвітньої поштової конвенції, Виконавчого регламенту до Всесвітнього поштового конгресу” Україна є повноправним членом у Всесвітньому поштовому союзі (ВПС) Universal Postal Union (UPU) [5]. Крім того, Україна є також активним членом Всесвітньої метеорологічної організації (ВМО) World Meteorological Organization (WMO) [6], Європейської асоціації національних метрологічних установ European Association of National Metrology Institutes (EURAMET), Євразійського співробітництва національних метрологічних установ (КООМЕТ).

Надзвичайно важливою для України є участь у Всесвітній митній організації World Customs Organization (WCO) [7] та Всесвітній організації інтелектуальної власності (ВОІВ) World Intellectual Property Organization (WIPO) [8], що розширює наші перспективи подальшого покращення діяльності, спрямованої на реалізацію митної та зовнішньоекономічної політики держави, а також збереження інтелектуальної власності.

Під час всесвітньої пандемії і боротьби з COVID-19 особливого значення набуває діяльність Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), World Health Organization (WHO). ВООЗ є спеціалізованою установою Організації Об'єднаних Націй. Штаб-квартира ВООЗ розташована в Женеві (Швейцарія). До ВООЗ входить 194 країни. У 1948 р. до Статуту ВООЗ приєдналась Україна [9].

Україна є членом Європейської та середземноморської організації захисту рослин (ЄОКЗР) (European and Mediterranean Plant Protection Organization (EPPO)), Комісії по збереженню морських живих ресурсів Антарктики (ККАМЛР) (Commission for the Conservation of Antarctic Marine Living Resources (CCAMLR)), Конференції Енергетичної хартії (Energy Charter Conference (ECC)), Міжнародної асоціації з контролю за якістю насіння (ІСТА) International Seed Testing Association (ISTA) та Всесвітньої організації охорони здоров'я тварин (World Organization for Animal Health (OIE)). Це консультативна організація, яка спостерігає за здоров'ям тварин у світі та має такі спеціалізовані комісії: зі стандартизації здоров'я наземних тварин, із наземного кодексу, наукова комісія з хвороб тварин, комісія біологічних стандартів, комісія зі стандартизації здоров'я водних тварин.

Також Україна є учасником низки всесвітніх організацій, які сприяють вирішенню міжнаціональних проблем:

- Всесвітньої туристичної організації (ВТО) World Tourism Organization (UNWTO);
- Гаазької конференції з міжнародного приватного права The Hague Conference on International Private Law;
- Генеральної конференції з мір та ваги Conférence generale des poids et mesures (CGPM);
- Дунайської комісії (ДК Commission du Danube (CD));
- Енергетичного співтовариства Energy Community.

Європейська організація вищих органів фінансового контролю European Organization of Supreme Audit Institutions (EUROSAI) організовує конгреси один раз на три роки по чергово в країнах-членах Організації. Україна є активним учасником цієї організації і впроваджує європейський досвід для удосконалення власних органів фінансового контролю, а також досвід Євразійської групи з протидії легалізації злочинних доходів і фінансування тероризму (ЄАГ) Eurasian group on combating money laundering and financing of terrorism (EAG) [10].

Європейська організація з безпеки аеронавігації (Євроконтроль) European Organization for the safety of air navigation (Eurocontrol) та Європейська конференція цивільної авіації (ЄКЦА) European Civil Aviation Conference (ECAC) вважаються одними з найефективніших для передачі необхідної інформації країнам-учасникам, у тому числі й Україні.

На думку автора, Україна досягає високих результатів у співпраці з Європейською організацією ядерних досліджень (European Organization for Nuclear Research), Європейською організацією супутникового зв'язку (European Telecommunications Satellite Organization (Eutelsat)).

Особливе сприяння та підтримка економічного розвитку країн здійснюється Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР) European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) [11]. Мета Банку полягає в тому, щоб роблячи внесок в економічний прогрес і реконструкцію, сприяти переходу до відкритої, орієнтованої на ринок економіки, а також розвитку приватної та підприємницької ініціативи в тих країнах Центральної та Східної Європи, які визнають

і застосовують принципи багатопартійної демократії, плюралізму та ринкової економіки. [12]. Банк сприяє також науково-технічним інноваціям, які впроваджуються на території України за участі Міжнародної європейської інноваційної науково-технічної програми (Inter-governmental organization for pan-European research and development funding and coordination (Eureka)), а також захисту ріки Дунай за сприяння Міжнародної комісії по захисту ріки Дунай та Конвенції про співробітництво по охороні та сталому використанню ріки Дунай (International Commission for the Protection of the Danube River for the Convention on Cooperation for the Protection and Sustainable Use of the Danube River)

Важливим питанням для людства є чистота водних запасів світу та їх використання. Україна не стоїть осторонь, вона є членом Міжнародної морської організації (International Maritime Organization (IMO)), Комісії Конвенції про захист Чорного моря від забруднення (Commission of the Convention on the Protection of the Black Sea Against Pollution) та Міжнародної гідрографічної організації (International Hydrographic Organization (IHO))

Міжнародна асоціація розвитку (МАР) International Development Association (IDA) [3] входить до складу Групи Світового банку, заснована в 1960 році. До складу МАР входять 173 країни-учасниці, в тому числі Україна. Дуже важливою на сучасному етапі розвитку світової економіки є Міжнародна організація з міграції (МОМ) International Organization for Migration (IOM) [13, 14], членом якої є й Україна. Міграція сприяє розвитку економіки і сільського господарства в тому числі. Так, наша держава у 2020 році експортувала сільськогосподарську продукцію у 169 країн світу. Зокрема це – Китай, Єгипет, Нідерланди, Туреччина, Іспанія та інші. Загальна сума виручки у названі країни склала 41 % сільськогосподарської продукції, що експортувалась. Тому, продовжуючи участь у Міжнародній організації виноградарства та виноробства (МОВВ) (International Vine and Wine Organization (OIV)), Міжнародній організації з цукру (МОЦ) (International Sugar Organization (ISO)), Міжнародній організації стандартизації (МОС) (International Organization for Standardization (ISO)), Міжнародній раді по зерну (МРЗ) (International Grains Council (IGC)), Міжнародному союзу з охорони нових сортів рослин (УПОВ) (International Union for the Protection of New Varieties of Plants (UPOV)), Україна сприятиме збільшенню асортименту експортованої продукції в усі країни світу.

Безпека важлива у всіх сферах життя, тому Міжнародна організація кримінальної поліції (МОКП) – Інтерпол International Criminal Police Organization (ICPO) [15] спрямовує свою діяльність на пошук людини, певного об'єкту, сприяє пошукам поліції. Організація заснована у 1923 році як International Criminal Police Commission, до її складу входять 194 країни світу, в тому числі й Україна з 1992 року. Важливими організаціями для створення безпечного середовища є також Міжнародна організація мобільного супутникового зв'язку (МОМСЗ) International Mobile Satellite Organization (Inmarsat) [16], Міжнародна організація цивільної оборони (МОЦО) International Civil Defence Organization (ICDO), Міжнародна рада військового спорту International Military Sports Coun-

cil (CISM), Міжурядова організація міжнародних залізничних перевезень Intergovernmental Organization for International Carriage by Rail (OTIF) [18], Організація із заборони хімічної зброї (ОЗХЗ) Organization for the Prohibition of Chemical Weapons (OPCW) [19], Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE) [20].

Демократію та демократичний розвиток забезпечує спільна діяльність Держав-членів Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ Organization for Democracy and Economic Development-GUAM[22] та Організація Об'єднаних Націй (ООН) United Nations Organization (UN). Україна є країною-засновником та повноправним членом ООН. У 1945 році делегація України взяла активну участь у Конференції у Сан-Франциско, зробивши вагомий внесок у розробку Статуту ООН, зокрема, скоординувавши процес розробки Преамбули та Цілей і Принципів Статуту ООН. До 1991 р., перебуваючи у складі Радянського Союзу, Україна мала в ООН власне представництво на рівні де-юре незалежної країни. Про високий авторитет нашої держави в ООН у будь-які періоди її розвитку свідчить неодноразове обрання її до Ради Безпеки ООН – органу, на який країнами-членами ООН покладено головну відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки (1948–1949, 1984–1985, 2000–2001, 2016–2017 рр.) [23].

Україна показує приклад і роль миротворця у Підготовчій Комісії Організації Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ПК ОДВЗЯВ) Preparatory commission for the Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty Organization [24], що є важливим. Наша держава також входить до Ради Європи (РЄ) (Council of Europe (CoE)) [25].

Про мирну співпрацю України свідчить її участь у Світовій організації торгівлі (СОТ) World Trade Organization (WTO) [26], що дозволяє, дотримуючись світових правил, уникати проблем у міжнародній торгівлі. Наша держава є стороною основних міжнародних договорів у сфері захисту прав людини. Як сторона зазначених документів Україна на регулярній основі подає на розгляд відповідних конвенційних органів національні доповіді щодо виконання зобов'язань згідно з цими договорами. Рекомендації, які виносяться за результатами розгляду доповідей України, опрацьовуються відповідними національними установами з метою визначення заходів, спрямованих на їх виконання.

Світова практика, досвід України свідчить, що міжнародні організації є суб'єктами міжнародного права, вони зосереджують у собі найкращі досягнення людства у правовій, фінансовій, виробничій, науковій сферах. Країни-учасниці міжнародних організацій і Україна, зокрема, мають суттєвий вплив на глобальні економічні процеси, науку, техніку, охорону здоров'я, навколишнього середовища, захист від зовнішніх посягань, відмивання грошей, здобутих злочинним шляхом, протидію тероризму у світі. Україні й надалі слід дотримуватись принципів взаємодопомоги і мирного співіснування з іншими державами світу шляхом співпраці з міжнародними організаціями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Дакно І.І.* Міжнародне економічне право: 3-тє вид., перероб. і доповн.: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 304 с.
2. Хартія економічних прав та обов'язків держав від 12.12.1974. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_077#Text. (дата звернення: 12.11.2020).
3. Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій: Закон України від 03.06.1992 № 2402-XXII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-12#Text>. (дата звернення: 12.11.2020).
4. Про внесення змін до переліку центральних органів виконавчої влади, відповідальних за виконання зобов'язань, що випливають із членства України в міжнародних організаціях: постанова Кабінету Міністрів України від 27.04.2006 № 582. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/582-2006-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 12.11.2020).
5. Про ратифікацію Всесвітньої поштової конвенції, Виконавчого регламенту до Всесвітнього поштового конгресу: Указ Президії Верховної Ради УРСР від 18.02.1949. URL: <https://data.gov.ua/dataset/89ea21a9-e0bf-4c4c-a05e-c3da6e63d360>(дата звернення: 12.11.2020).
6. Конвенція Всесвітньої Метеорологічної Організації від 22.09.1947. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_163#Text. (дата звернення: 12.11.2020).
7. Про приєднання до Конвенції про створення Ради Митного Співробітництва 1950 року: постанова Верховної Ради України від 19.06.1992 № 2479–XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2479-12#Text>. (дата звернення: 12.11.2020).
8. Конвенція про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності від 14.07.1967. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_169#Text. (дата звернення: 12.11.2020).
9. Устав (Конституція) Всемирной организации здравоохранения от 22.07.1946. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_599#Text. (дата звернення: 12.11.2020).
10. Про участь України в Євразійській групі з протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму: Указ Президента України від 30.09.2004 № 1156. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1156/2004#Text>. (дата звернення: 12.11.2020).
11. Про членство України в Європейському банку реконструкції та розвитку: Указ Президента України від 14.07.1992 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/379/92#Text>. (дата звернення: 12.11.2020).
12. Про заснування Європейського банку реконструкції та розвитку: Угода від 30.09.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_062#Text. (дата звернення: 12.11.2020).
13. Про прийняття Статуту Міжнародної організації з міграції та Змін до Статуту: Закон України від 11.07.2002 № 114-IV. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 41. Ст. 301.
14. Статут Міжнародної організації з міграції від 11.07.2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/989_001#Text. (дата звернення: 12.11.2020).
15. Про вступ України до Інтерполу: постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.1992 № 555. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-92-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 12.11.2020).
16. Про заходи щодо дальшого розвитку космічних технологій: Указ Президента України від 04.03.1997 № 202. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/202/97#Text>. (дата звернення: 12.11.2020).
17. Міжнародна організація франкофонії. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/mizhnarodna-organizaciya-frankofoniyi>. (дата звернення: 12.11.2020).
18. Про приєднання України до Конвенції про міжнародні залізничні перевезення: Закон України від 05.06.2003 № 943-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/943-15#Text>. (дата звернення: 12.11.2020).
19. Про ратифікацію Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення: Закон України від 16.10.1998 № 187-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-14#Text>. (дата звернення: 12.11.2020).
20. Організація з безпеки і співробітництва в Європі. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-z-bezpeki-i-spivrobitnictva-v-yevropi>. (дата звернення: 12.11.2020).
21. Про приєднання України до Конвенції про майбутнє багатостороннє співробітництво в галузі рибальства в північно-західній частині Атлантичного океану 1978 року: Закон України

від 06.07.1999 № 831-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-14#Text> (дата звернення: 12.11.2020).

22. Про ратифікацію Статуту Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ: Закон України від 06.03.2008 № 136-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/136-17#Text> (дата звернення: 20.10.2020).

23. Організація Об'єднаних Націй. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organi-zaciya-obyednanih-nacij> (дата звернення: 20.10.2020).

24. Про ратифікацію Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань: Закон України від 16.11.2000 № 2107-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2107-14#Text>. (дата звернення: 20.10.2020).

25. Про приєднання України до Статуту Ради Європи: Закон України від 31.10.1995 № 398/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.10.2020).

26. Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі: Закон України від 10.04.08 № 250-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250-17#Text> (дата звернення: 20.10.2020).

27. *Балуца І.В.* Аналіз діяльності міжнародних неурядових організацій в умовах глобалізації. Актуальні проблеми державного управління. 2017. (№ 1). С. 1–6.

28. *Грінченко О.О.* Проблема трансформації ролі та місця ООН у регулюванні безпекових проблем сучасності. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2011. Вип. 96. Ч. II. С. 25–32.

29. *Гужва Л.Ю.* Концептуальні основи формування зовнішньоекономічної політики України. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2015. № 5–6. С. 4–13.

30. *Патика Н.І.* Світова організація торгівлі (СОТ) і розвиток економік країн-нових членів. Економіка та держава. 2012. № 4. С. 25–28.

31. *Шаров О.* Відносини України з МВФ як важливий фактор національної економічної безпеки. Журнал європейської економіки. 2017. Т. 16. № 3. С. 330–351.

32. *Карро Д., Жюйар П.* Международное экономическое право: учебник. Пер. с фран. В.П. Серебренникова, В. М. Шумилова. Москва. 2001. 608 с.

33. *Trebilcock Michael J., Howse Robert.* The Regulation of International Trade. London: Routledge, 1997.

REFERENCES

1. *Dakhno, I.I.* (2009) Mizhnarodne ekonomichne parvo. International economic law: 3rd ed., Revised. and add.: textbook. manual. Kyiv: Center for Educational Literature, 2009. 304 p. [in Ukrainian].

2. Charter of Economic Rights and Obligations of States from 12.12.1974. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_077#Text. (Date of Application: 12.11.2020) [in Ukrainian].

3. On Ukraine's accession to the International Monetary Fund, the International Bank for Reconstruction and Development, the International Finance Corporation, the International Development Association and the Multilateral Investment Guarantee Agency: Law of Ukraine of June 3, 1992 No 402402-XXII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-12#Text> (Date of Application: 12.11.2020) [in Ukrainian].

4. On Amendments to the List of Central Executive Bodies Responsible for Fulfilling Obligations Arising from Ukraine's Membership in International Organizations: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of April 27, 2006 No 582. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/582-2006-%D0%BF#Text>. (Date of Application: 12.11.2020) [in Ukrainian].

5. On the ratification of the Universal Postal Convention, the Executive Regulations to the Universal Postal Congress: Decree of the Presidium of the Verkhovna Rada of the USSR of 18.02.1949. URL: <https://data.gov.ua/dataset/89ea21a9-e0bf-4cac-a05e-c3da6e63d360>. (Date of Application: 12.11.2020) [in Ukrainian].

6. Convention of the World Meteorological Organization of September 22, 1947. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_163#Text. (Date of Application: 12.11.2020) [in Ukrainian].

7. On accession to the Convention on the Establishment of the Customs Cooperation Council of 1950: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine of June 19, 1992. № 2479-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2479-12#Text>. (Date of Application: 12.11.2020) [in Ukrainian].

8. Konventsiiia pro zasnuvannia Vsesvitnoi orhanizatsii intelektualnoi vlasnosti vid 14.07.1967. (Date of Application: 12.11.2020). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_169#Text. [in Ukrainian].
9. Charter (Constitution) of the World Health Organization from 22.07.1946 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_599#Text. (Date of Application: 12.11.2020) [in Russian].
10. On Ukraine's participation in the Eurasian Group on Combating Money Laundering and Terrorist Financing: Decree of the President of Ukraine of September 30, 2004 No 1156. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1156/2004#Text>. (Date of Application: 12.11.2020) [in Ukrainian].
11. On Ukraine's membership in the European Bank for Reconstruction and Development: Decree of the President of Ukraine of July 14, 1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/379/92#Text>. (Date of Application: 12.11.2020) [in Ukrainian].
12. On the establishment of the European Bank for Reconstruction and Development: Agreement dated 30.09.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_062#Text. (Date of Application: 12.11.2020) [in Ukrainian].
13. On Adoption of the Statute of the International Organization for Migration and Amendments to the Statute: Law of Ukraine of July 11, 2002 No 114-IV. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2002. No 41. Art. 301. [in Ukrainian].
14. Charter of the International Organization for Migration dated 11.07.2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/989_001#Text. (Date of Application: 12.11.2020) [in Ukrainian].
15. On Ukraine's accession to Interpol: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of September 30, 1992. No 555. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-92-%D0%BF#Text>. (Date of Application: 12.11.2020) [in Ukrainian].
16. On measures for further development of space technologies: Decree of the President of Ukraine of 04.03.1997. No 202. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/202/97#Text>. (Date of Application: 12.11.2020) [in Ukrainian].
17. Mizhnarodna orhanizatsiia frankofonii. International Organization of La Francophonie. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/mizhnarodna-organizaciya-frankofoniyi> (Date of Application: 12.11.2020) [in Ukrainian].
18. On Ukraine's accession to the Convention on International Carriage by Rail: Law of Ukraine of 05.06.2003 No 943-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/943-15#Text>. (Date of Application: 12.11.2020) [in Ukrainian].
19. On ratification of the Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on Their Destruction: Law of Ukraine of 16.10.1998. №187-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-14#Text>. (Date of Application: 12.11.2020) [in Ukrainian].
20. Orhanizatsiia z bezpeky i spivrobotnytstva v Yevropi. Organization for Security and Cooperation in Europe. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-z-bezpeki-i-spivrobotnytstva-v-yevropi> (Date of Application: 12.11.2020) [in Ukrainian].
21. On the accession of Ukraine to the Convention on Future Multilateral Cooperation in the Field of Fisheries in the North-West Atlantic of 1978: Law of Ukraine of 06.07.1999. No 831-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-14#Text>. (Date of Application: 12.11.2020) [in Ukrainian].
22. On Ratification of the Charter of the Organization for Democracy and Economic Development – GUAM: Law of Ukraine of March 6, 2008 No 136-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/136-17#Text>. (Date of Application: 20.10.2020) [in Ukrainian].
23. Orhanizatsiia Obiednanykh Natsii. United Nations. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-obyednanih-nacij>. (Date of Application: 20.10.2020) [in Ukrainian].
24. On Ratification of the Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty: Law of Ukraine of November 16, 2000. №2107-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2107-14#Text>. (Date of Application: 20.10.2020) [in Ukrainian].
25. On Ukraine's accession to the Statute of the Council of Europe: Law of Ukraine of 31.10.1995. № 398/95-BP. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/95-%D0%B2%D1%80#Text>. (Date of Application: 20.10.2020) [in Ukrainian].
26. On ratification of the Protocol on Ukraine's accession to the World Trade Organization: Law of Ukraine of April 10, 2008. No 250-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250-17#Text>. (Date of Application: 20.10.2020) [in Ukrainian].

27. *Baluta, I.V.* (2017) Analiz diialnosti mizhnarodnykh neuriadovykh orhanizatsii v umovakh hlobalizatsii. "Analysis of the Activities of International Non-Governmental Organizations in the Context of Globalization". Actual Problems of Public Administration 1, 1–6 [in Ukrainian].

28. *Hrinenko, O.O.* (2011) Problema transformatsii roli ta mistsia OON u rehuliuванні bezpekovykh problem suchasnosti. "The Problem of Transforming the Role and Place of the UN in Regulation of Modern Security Issues". Current Issues of International Relations. Iss. 96. Part II. P. 25–32. [in Ukrainian].

29. *Huzhva, I.Yu.* (2015) Kontseptualni osnovy formuvannia zovnishnoekonomichnoi polityky Ukrainy. "Conceptual Bases of Formation of Foreign Economic Policy of Ukraine". Foreign Trade: Economics, Finance, Law 5–6. P. 4–13 [in Ukrainian].

30. *Patyka, N.I.* (2012) Svitova orhanizatsiia torhivli (SOT) i rozvytok ekonomik krainovykh chleniv. "World Trade Organization (WTO) and the Development of the Economies of New Member Countries". Economy and State 4, 25–28 [in Ukrainian].

31. *Sharov, O.* (2017) Vidnosyny Ukrainy z MVF yak vazhlyvyi faktor natsionalnoi ekonomichnoi bezpeky. "Ukraine's Relations with the IMF as an Important Factor of National Economic Security". Journal of European Economy. Vol. 16. No 3. P. 330–351 [in Ukrainian].

32. *Karro, D., Zhiuiar, P.* (2001) Mezhdunarodnoe ekonomycheskoe pravo. International Economic Law": textbook / transl. from French V.P.Serebrennikov, V.M.Shumilova. Moscow. 608 p. [in Russian].

33. *Trebilcock Michael J., Howse Robert* (1997) The Regulation of International Trade. London: Routledge. [in English].

UDC 342.924(430:477)

Berlach Nataliia,

Doctor of Law, Professor,

Leading Research Associate, State Research Institute MIA Ukraine,

Kyiv, Ukraine,

ORCID ID 0000-0003-0132-7737

CURRENT STATE OF UKRAINE'S PARTICIPATION IN INTERNATIONAL ORGANIZATIONS

On the basis of foreign and domestic legislative acts, paper considers and analyzes the participation of Ukraine in international organizations, and their impact on the development of the state. The peculiarities of the application of international legislative acts at the national level are highlighted.

The changes in the legislation during the preceding and current century are reflected in relation to Ukraine's participation in those international organizations, which have significant impact on the life of society as a whole and in its various spheres. While analyzing the legal situation in Ukraine, it is necessary to note the good condition of the current domestic and foreign legislation, which constitutes the necessary foundation for the further development of a legal, democratic, economically developed European state. It is mentioned in the paper that Ukraine possesses the necessary legislative, land, forest, water and labor resources, but they need to be collected, organized and used effectively to achieve economic results. Therefore, international cooperation and Ukraine's participation in international organizations play

a special role in this process. Cooperation with international organizations is an additional incentive for further development of the state.

It is extremely valuable for Ukraine to participate in international organizations. Registration of the Unified State Register of International Organizations is carried out by the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. According to this register, Ukraine is a member of 81 international organizations of the world, which is stipulated in the relevant international treaties, conventions, and charters. This diversity is an indicator of the importance of our country in the world as an investor and recipient of investment. The Law of Ukraine of June 3, 1992 No 2402-XXII “On Ukraine’s Accession to the International Monetary Fund, the International Bank for Reconstruction and Development, the International Finance Corporation, the International Development Association and the Multilateral Investment Guarantee Agency” states that the Cabinet of Ministers of Ukraine is empowered to resolve all issues concerning Ukraine’s accession to the International Monetary Fund, the International Bank for Reconstruction and Development, the International Finance Corporation, the International Development Association and the Multilateral Investment Guarantee Agency by acceding to their agreements, the Convention establishing the Agency.

Keywords: international organization, intergovernmental organization, Unified State Register of International Organizations, United Nations, international cooperation, international treaty, convention, charter.

Отримано 24.11.2020

Бойко Іван Володимирович,
старший науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID 0000-0002-1713-9098

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ З НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД¹

У статті досліджено правове регулювання протидії злочинам у сфері незаконного обігу та застосування вогнепальної зброї, вибухових речовин та вибухових пристроїв зарубіжних країн, яке здійснюється за допомогою створеного державного механізму. Визначено, що сутністю правового регулювання у сфері протидії злочинам з незаконного обігу та застосування вогнепальної зброї, вибухових речовин та вибухових пристроїв зарубіжних країн є система суспільних відносин, здійснюваних за допомогою права й сукупності правових засобів, їх юридичне закріплення, охорона та розвиток.

Ключові слова: *правове регулювання, протидія, злочини, незаконний обіг, застосування, вогнепальна зброя, бойові припаси, вибухові речовини та пристрої, зарубіжний досвід.*

Сьогодні основним суб'єктом, який регулює законодавство співдружності держав щодо володіння та законного розповсюдження вогнепальної зброї у світі, є Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН). Співдружність держав в інтересах забезпечення власної та колективної безпеки орієнтована на те, щоб спірні питання вирішувалися виключно мирним та цивілізованим шляхом. Проте за останні десятиліття у світі відбулися 50 війн, під час яких загинуло близько 6 млн осіб, зокрема і від застосування вогнепальної стрілецької зброї.

Натепер, за даними ООН, у світі налічується 900 млн одиниць вогнепальної стрілецької зброї. Три чверті цих запасів знаходяться в руках цивільних осіб. Багато цивільних отримують доступ до зброї на нелегальній основі і користуються нею без ліцензії. Нині “чорний ринок” вогнепальної стрілецької зброї підживлюється потоками легких озброєнь із зон збройних конфліктів. При цьому величезні запаси малої стрілецької зброї опиняються в руках терористів [1].

Посол Франції в Україні Жан-Клод Брюне говорить, що про вогнепальну стрілецьку зброю рідко пишуть в новинах, але вона стає причиною щоденної загибелі людей. “Щорічно жертвами стрілецької зброї стають 500 тис. осіб. Вона спричиняє 90 % усіх випадків загибелі людей у зонах збройних конфліктів” [1].

Завдяки порівняно легкому доступу до вогнепальної стрілецької зброї за період із 1990 р. від цієї зброї у світі загинуло 4 млн осіб, приблизно 90 % з них –

¹ Початок. Продовження у наступному номері.

цивільні особи. Незаконна торгівля вогнепальною стрілецькою зброєю є великим та прибутковим бізнесом, з нього не сплачуються ніякі податки чи мита, а валовий прибуток є колосальним [2]. У зв'язку з великою кількістю жертв від застосування вогнепальної стрілецької зброї, Генеральний секретар ООН назвав її “зброєю масового знищення”, а зусилля з обмеження розповсюдження вогнепальної стрілецької зброї “одним з найскладніших завдань щодо запобігання злочинам та збройним конфліктам у XXI столітті”.

Актуальність проблеми правового регулювання протидії злочинам з незаконного обігу та застосування вогнепальної зброї, вибухових речовин та пристроїв у кримінальному праві зарубіжних країн обумовлена тим, що такі злочини завдають непоправної шкоди життю та здоров'ю людині, суспільству, державі та її інститутам. Тому протидія таким злочинам правоохоронними органами зарубіжних країн є, безперечно, однією з нагальних потреб суспільства й держави.

Варто зазначити, що наявні теоретичні розробки проблем протидії злочинам у сфері незаконного обігу та застосування вогнепальної зброї, вибухових речовин та вибухових пристроїв були предметом досліджень провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як: М. Бажанов, Г. Байзакова, О. Бандурка, М. Грінберг, І. Даньшин, В. Ємельянов, А. Зелінський, Л. Землянухіна, Д. Корецький, Л. Кулик, О. Литвин, П. Матишевський, В. Навроцький, В. Рибачук, В. Тихий, Н. Ярмиш та інші.

Дослідження питань правового регулювання протидії злочинам у сфері незаконного обігу та застосування вогнепальної зброї зарубіжних країн, були предметом досліджень провідних вітчизняних вчених у галузі кримінального права, таких як: О. Бусол, В. Голубош, Н. Вареника, О. Вовченка, А. Колоска, О. Романова, А. Савченка та інші. Однак попри інтенсивність досліджень, присвячених різним аспектам правового регулювання протидії злочинам у сфері незаконного обігу та застосування вогнепальної зброї, вибухових речовин та вибухових пристроїв зарубіжних країн досліджувалися фрагментарно та недостатньо, ще на рівні теоретичного обґрунтування, багато важливих питань залишилося поза увагою вчених та практиків, що й зумовлює актуальність та важливість дослідження цієї проблеми.

Метою статті є наукове дослідження сутності правового регулювання зарубіжних країн у сфері протидії злочинам з незаконного обігу та застосування вогнепальної зброї, вибухових речовин та пристроїв, аналіз досвіду кримінального законодавства зарубіжних країн у зазначеній сфері, а також формулювання обґрунтованих пропозицій із удосконалення кримінального законодавства нашої держави.

Наразі науковці під *правовим регулюванням* розуміють дію права на суспільні відносини за допомогою певних юридичних засобів, насамперед норм права [3, с. 217]. Однією з початкових, вихідних ланок правового регулювання є юридичні норми, які складають нормативну основу, серцевину механізму правового регулювання [4, с. 19].

Отже, під поняттям *правового регулювання* ми розуміємо систему впорядкування суспільних відносин зарубіжних держав у сфері незаконного обігу та

застосування вогнепальної зброї, вибухових речовин та вибухових пристроїв, здійснюване за допомогою права і сукупності правових засобів, їх юридичне закріплення, охорона і розвиток. Держава забезпечує життєдіяльність суспільства як системи через використання влади, а право – через нормативне регулювання.

Водночас Держави-учасниці Ради Безпеки ООН у травні 2001 р. прийняли “Протокол проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, котрий доповнює Конвенцію Організації Об’єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності” (далі – Протокол), затверджений Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 31 травня 2001 р. № 55/255. Україна приєдналася до Протоколу, Закон України від 2 квітня 2013 р. № 159-VII, який набрав чинності 4 липня 2013 р. [5].

ООН прийняла “Конвенцію проти транснаціональної організованої злочинності” (далі – Конвенція), яка затверджена Резолюцією Генеральної Асамблеї від 15 лютого 2000 р. № 55/25 [6]. Зазначена Конвенція ООН, ратифікована Законом України від 4 лютого 2004 р. № 1433-IV із застереженнями і заявами [7]. Так, зокрема: Конвенція застосовуватиметься тільки за умови дотримання конституційних принципів і фундаментальних засад правової системи України; в українському кримінальному законодавстві поняттю “серйозний злочин” відповідають поняття “тяжкий” і “особливо тяжкий злочин”, згідно з ч. 4, 5 ст. 12 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [8], тощо.

У 2014 році УНП ООН прийняла Типовий закон “Про боротьбу з незаконним виготовленням і обігом вогнепальної зброї, його складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї” [9]. Це Типовий закон був розроблений та прийнятий на виконання Протоколу ООН від 31 травня 2001 р.

Відповідно до ст. 3 Протоколу, визначено терміни, зокрема: а) “*вогнепальна зброя*” означає будь-яку переносну ствольну зброю, яка спричинює постріл, призначена або може бути легко пристосована для спричинення пострілу чи прискорення кулі або снаряду за рахунок енергії вибухової речовини, за винятком старовинної вогнепальної зброї або її моделей. Старовинна вогнепальна зброя та її моделі визначаються відповідно до національного законодавства. Однак старовинна вогнепальна зброя в жодному разі не включає вогнепальної зброї, виготовленої після 1899 року; б) “*складові частини і компоненти*” означає будь-які елементи або запасні деталі, спеціально призначені для вогнепальної зброї та необхідні для її функціонування, у тому числі ствол, корпус або стовбурну коробку, затвор або барабан, вісь затвору або магазин, а також будь-який пристрій, призначений або адаптований для зменшення звуку, спричиненого пострілом; с) “*боєприпаси*” означає постріл у комплекті або його компоненти, у тому числі патронні гільзи, капсули, металний заряд, кулі або снаряди, які використовуються у вогнепальній зброї, за умови, що самі такі компоненти підпадають під систему дозволів у відповідній державі-учасниці; е) “*незаконний обіг*” означає ввіз (вивіз), придбання, продаж, доставляння, переміщення або передачу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї з території або територією однієї Держави-учасниці на територію іншої Держави-учасниці, якщо будь-яка із зацікавлених

Держав-учасниць не надає дозволу на це відповідно до положень цього Протоколу або якщо вогнепальна зброя не має маркування, нанесеного відповідно до статті 8 цього Протоколу; f) “відстеження” означає систематичний облік і контроль вогнепальної зброї та, де це можливо, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї на всіх етапах їхнього проходження від виробника до покупця з метою надання компетентним органам Держав-учасниць допомоги у виявленні, розслідуванні та проведенні аналізу незаконного виготовлення та обігу [5].

Водночас кожна Держава-учасниця вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для *визнання кримінальними злочинами такої умисно скоєної дії*: а) незаконне виготовлення вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї; б) *незаконний обіг вогнепальною зброєю, її складовими частинами і компонентами, а також боєприпасами до неї*; с) фальсифікація або незаконне видалення, знищення або зміна маркування на вогнепальній зброї, передбаченого в статті 8 цього Протоколу.

Кожна Держава-учасниця також вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для *визнання кримінальними злочинами такої умисно скоєної дії*:

а) за умови дотримання основних принципів своєї правової системи – замах на вчинення або участь як співучасник у вчиненні будь-якого злочину, визнаного таким відповідно до пункту 1 цієї статті;

б) організацію, керівництво, пособництво, підбурювання, сприяння або шляхом надання порад під час вчинення будь-якого злочину, визнаного таким відповідно до пункту 1 цієї статті (*ст. 5 Протоколу*) [5].

Таким чином, Україні необхідно визначити кримінальним злочинам такі умисно скоєної дії – незаконний обіг вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, боєприпасів до неї, вибухових речовин чи вибухових пристроїв та терміново доповнити окремою статтею КК України (*див. нижче у висновках частини 2 статті*).

Згідно зі ст. 7 Протоколу, кожна Держава-учасниця забезпечує зберігання протягом *щонайменше десяти років інформації*, яка стосується вогнепальної зброї та, коли це доцільно й практично можливо, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї та інформації, яка необхідна для відстеження й ідентифікації такої вогнепальної зброї та, коли це доцільно й практично можливо, таких її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, які були незаконно виготовлені або перебували в незаконному обігу, і для недопущення й виявлення такої діяльності. Така інформація включає:

а) належне маркування, передбачене в статті 8 Протоколу;

б) у випадках, які стосуються міжнародних угод стосовно вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, – дати видачі та закінчення строку дії відповідних ліцензій або дозволів, зазначення країни експорту, країни імпорту, країн транзиту, у належних випадках, і кінцевого одержувача, а також опис і зазначення кількості таких предметів [5].

Для цілей ідентифікації й відстеження вогнепальної зброї Держави-учасниці: у процесі виготовлення кожної одиниці вогнепальної зброї або вимагають нанесення унікального маркування, яке вказує на найменування виготовлювача, країну або місце виготовлення та серійний номер, або зберігають будь-яке інше альтернативне унікальне зручне у використанні маркування, яке складається з простих геометричних символів у сполученні із цифровим та (або) буквено-цифровим кодовим позначенням, яке дозволяє Державам-учасницям швидко визначити країну виготовлення; забезпечують під час передачі вогнепальної зброї з державних запасів для постійного використання з метою досягнення цивільних цілей наявність належного унікального маркування.

Міжнародні документи щодо обігу вогнепальної зброї багато в чому схожі між собою, у деяких моментах навіть ідентичні. Проте з огляду на те, що для кожної конвенції, протоколу, чи іншого документа, які приймаються в цій царині, застосовуються різні, хоч і схожі, визначення та поняття. Тому можна зробити висновок, що єдності поглядів немає всередині самої міжнародної спільноти. Як держави-виробники та постачальники зброї, так і їхні покупці не зацікавлені у встановленні собі кабальних умов для вигідної і прибуткової справи.

У різних зарубіжних країнах законодавство неоднаково регулює це питання. За критерієм регулювання права населення на озброєний захист, держави можна поділити на три групи: *перша група* – які повністю легалізували використання зброї і надали їй у вільний доступ (прикладом є США); *друга група* – які легалізували використання зброї за умов проходження особою певної процедури її отримання (наприклад, Чехія, де застосовують тестування); *третья група* – держави, які не легалізували використання зброї або легалізували лише певні її види (короткоствольна або довгоствольна) (прикладом таких країн може бути Україна, в якій легалізована довгоствольна вогнепальна зброя, і також Японія, де немає навіть однієї одиниці зброї на тисячу її жителів) [10].

На сьогодні жорсткої позиції дотримуються Сполучені Штати Америки (далі – США). Їх представники, що діють в інтересах збройового лобі в ООН, категорично заперечують проти будь-якого плану ООН щодо намагань *знищення незаконної торгівлі зброєю*. *Оскільки це, на їх погляд, обмежить обсяг законної торгівлі або обмежить права громадян на володіння зброєю*.

Друга Поправка до Конституції США проголошує, що право народу на зберігання та носіння зброї не повинно обмежуватися. Ще засновники Америки вбачали в озброєному населенні гарантію захисту проти тиранії. Чотирнадцяту Поправку було прийнято вже для захисту цього права проти порушення його штатами. Верховний Суд США справедливо вважав, що особи мають основоположне право володіти тими типами зброї та зберігати їх, які зазвичай використовує законослухняний народ для самозахисту та полювання, а також для досягнення інших законних цілей [11].

Щороку в державі продається до 5 млн одиниць вогнепальної зброї, хоча здебільшого її купують колекціонери, які зібрали цілі арсенали. За статистикою, на руках у населення США є близько 150 млн одиниць зброї [12] та вона зберігається

майже у 43 % помешкань. Зброєю в США, що не потрапляє під категорію, визначену в NFA (National Firearm Act) – Законі про вогнепальну зброю, володіють приблизно *90 млн американців*. Продаж напівавтоматичних гвинтівок дозволений майже в усіх штатах. Відкрите носіння дозволено у 30 штатах без будь-якого дозволу, у 14 штатах із дозволом та в 6 штатах – заборонене [11].

Нині в школах, аеропортах та інших соціальних установах носіння вогнепальної зброї заборонено – потрібно отримати спеціальний дозвіл, який мають поліцейські, бійці спецпідрозділів або спецслужб. Натепер в США, за офіційними даними, у користуванні перебуває *близько 300 млн* одиниць вогнепальної зброї. Для американця немає проблеми придбати бажане озброєння. *Однак закон забороняє продаж зброї особам, які відбули тюремне покарання понад рік, особам, котрі перебувають у розшуку, споживачам наркотиків, визнаним розумово неповноцінними, незаконно перебувають у країні, а так само звільненим з військової служби через вчинення злочинів* [10].

Водночас у США відповідальність за злочини, що порушують правила поведіння з предметами, які становлять підвищену суспільну небезпеку, на федеральному рівні передбачається нормами Федерального кримінального кодексу США, відповідно до яких злочиним визнається незаконний обіг зброї, що передбачає її незаконне придбання, зберігання, використання, перевезення, передачу, перероблення, продаж, розповсюдження, виробництво, імпортування, заволодіння різними способами, а також порушення умов виробництва, збереження, торгівлі та володіння викраденою зброєю [13, с. 409].

У Великій Британії ще з 1997 р. обіг вогнепальної зброї заборонено. Політика уряду у сфері обігу зброї спрямована на запобігання негативним наслідкам смертей через її застосування, а законодавство щодо обігу зброї є досить жорстким. Злочинними за КК Великої Британії вважаються діяння, пов'язані з незаконним поведінням зі зброєю, незаконним зберіганням вогнепальної зброї; володінням пневматичною зброєю за відсутності правових повноважень чи вагомих підстав. Крім того, у країні заборонено поведіння з певними видами пневматичної зброї, які легко піддаються переробленню для ведення вогню бойовими патронами [12].

У Данії правові положення кримінального кодексу не містять окремого розділу чи глави, які б передбачали кримінальну відповідальність за злочини, предметом яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої. Але серед норм КК Данії є розділ 20 “Злочини, які становлять небезпеку для суспільства”, положення правових норм якого передбачають кримінальну відповідальність за незаконне виготовлення, володіння, носіння, використання або передачу зброї чи вибухових речовин.

У Федеративній Республіці Німеччини (далі – ФРН) перший закон про зброю прийнятий у 1891 р. Офіційно громадянам ФРН можна мати при собі й носити зброю з 1928 р. – саме тоді законодавство про зброю було лібералізовано. Нині будь-який громадянин має право володіти зброєю з 18 років – при пред'явленні довідки про психічне і фізичне здоров'я. Додаткову ліцензію влада

видає на носіння зброї при собі, якщо громадянин зумів довести, що йому це дійсно потрібно для самозахисту. Неприховане носіння в громадських місцях зброї заборонено [14].

У ФРН нині діє одна з найсуворіших у Європі систем контролю за обігом зброї. Злочином за КК Німеччини визнається відкрите носіння зброї в громадських місцях. Також нині за КК Німеччини, відповідно до § 127 створення збройних груп, – карається позбавленням волі на строк до двох років, а також згідно зі § 244 за крадіжку, вчинену за допомогою зброї; крадіжку, вчинену бандою; крадіжку з проникненням в житло, злочинці, які мають при собі зброю або інше небезпечне знаряддя, – караються позбавленням волі на строк до десяти років [14, с. 137, с. 206].

У Норвегії 31,3 % жителів володіють зброєю. Норвежці можуть придбати будь-який тип зброї. Охочі мають вказати причину покупки. Однак, щоб отримати дозвіл громадяни Норвегії мають пройти перевірку біографічних даних, а також пройти спеціальне навчання. КК Норвегії передбачає кримінальну відповідальність за використання та зберігання зброї, боєприпасів і вибухових речовин; незаконне поводження із 44 радіоактивними матеріалами; публічне розповсюдження інструкцій щодо виготовлення вибухових пристроїв та спеціального обладнання для виготовлення вказаних предметів (розділ 14 “Злочини проти громадської безпеки” (ст.ст. 147а-62б) КК Норвегії).

У Швеції 31,6 % жителів володіють зброєю. Тут дозволена зброя для полювання, однак для самозахисту вона заборонена. Охочі купити зброю мають пояснити для чого вона їм потрібна: спорт, полювання або колекціонування. Один житель Швеції має право на 6 мисливських рушниць, або 10 пістолетів, або 8 одиниць того й іншого. Зберігати зброю можна лише в сейфі. У КК Швеції передбачається кримінальна відповідальність щодо осіб, які з метою вчинення злочину, що посягає на громадську безпеку або свободу громадян, навчає інших осіб використанню зброї.

Отже, закономірними є такі показники. Так, *найбільшу кількість вогнепальної зброї у світі на 100 осіб мають США – 90 одиниць. У Швейцарії – 46, у Франції – 32, у Греції – 31, у Німеччині – 30 одиниць відповідно.* В Україні легально озброєні лише 6 чоловік зі 100. Ще менше мають зброю на Філіппінах – 4 на 100 осіб, а в КНР – 3.

Таким чином, враховуючи викладене, ми доходимо низки висновків.

По-перше, головна проблема щодо контролю над нелегальним розповсюдженням зброї на міжнародному рівні полягає в тому, що натепер не існує ні загального для всіх держав закону щодо контролю над озброєнням, ні міжнародного суду, який би розглядав скарги з цього приводу. Тому деякі держави, всупереч рішенням ООН і гуманітарним принципам, продовжують активно постачати зброю в зони військових конфліктів.

По-друге, сьогодні Держави-учасниці ООН співпрацюють на двосторонньому, регіональному та міжнародному рівнях з метою недопущення й припинення незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і

компонентів, а також боєприпасів до неї та протидії вчиненню цим злочинам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Три чверті всієї стрілецької зброї знаходиться в руках цивільних – ООН. Укрінформ. 1 грудня 2020 року. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2483713-tri-cverti-vsiei-strileckoi-zbroi-znahoditsa-v-rukah-civilnih-oon.html>. (дата звернення: 02.12.2020).
2. Романов О. Міжнародно-правове регулювання обігу зброї у світі та національний досвід України. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2028> (дата звернення: 12.11.2020).
3. Загальна теорія держави і права / за ред. В.В. Копейчикова. Київ: Юрінком, 1997. 320 с.
4. Бойко І.В. Правове регулювання поліцейської діяльності в Україні. Наука і правоохорона. 2017. № 2. С. 17–24.
5. Про приєднання України до Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: Закон України від 2 квітня 2013 р. № 159-VII. Відомості Верховної Ради України від 07.03.2014. № 10. Ст. 108.
6. Проти транснаціональної організованої злочинності: Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 15 лютого 2000 р. резолюція 55/25 Генеральної Асамблеї. Офіційний вісник України від 19.04.2006. № 14. Ст. 1056.
7. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють (Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї і Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітря): Закон України від 4 лютого 2004 р. № 1433-IV. Відомості Верховної Ради України від 07.05.2004. № 19. Ст. 263.
8. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України від 29.06.2001. № 25. Ст. 131.
9. Модуль 6 Національні нормативні положення Про вогнепальну зброю. ООН. Вена, 2019. URL: https://www.unodc.org/documents/e4j/Firearms/Module_06_National_Regulations_on_Firearms_final_rus.pdf. (дата звернення: 12.11.2020).
10. Балик Д. Легалізація зброї в Україні: за і проти. URL: <http://iac.org.ua/legalizatsiya-zbroyi-v-ukrayini-za-i-proti/> (дата звернення: 12.11.2020).
11. Бути чи не бути легалізації зброї в Україні? URL: <http://24tv.ua/special/zbroia>. (дата звернення: 12.11.2020).
12. Вареник Н. Зброя самооборони: дорого, небезпечно і незаконно. URL: <http://gazeta.dt.ua/business/zbroya-samooboroni-dorogo-nebezpechno-i-neza-kon-po-html>. (дата звернення: 12.11.2020).
13. Савченко А.В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження: монографія. Київ, КНТ, 2007. 596 с.
14. Уголовное уложение (Уголовный кодекс) Федеративной Республики Германии: научно-практический комментарий и перевод текста закона. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Проспект, 2014. 312 с.

REFERENCES

1. Try chverti vsiyeyi strilecz'koyi zbroyi znoxodytsya v rukah cyvilnyx – OON. Ukrinform. 1 grudnya 2020 r. Three-quarters of all small arms are in the hands of civilians – the UN. Ukrinform. December 1, 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2483713-tri-cverti-vsiei-strileckoi-zbroi-znahoditsa-v-rukah-civilnih-oon.html>. (Date of Application: 02.12.2020). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2483713-tri-cverti-vsiei-strileckoi-zbroi-znahoditsa-v-rukah-civilnih-oon.html> [in Ukrainian].
2. Romanov, O. Mizhnarodno-pravove reguluyuvannya obigu zbroyi u sviti ta nacionalnyj dosvid Ukrayiny. "International Legal Regulation of Arms Trafficking in the World and National Experience of Ukraine". URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2028> (Date of Application: 12.11.2020) [in Ukrainian].

3. Zagalna teoriya derzhavy i prava. “General Theory of State and Law” / ed. V.V. Kopeychikov. Kyiv: Yurinkom, 1997. 320 p. [in Ukrainian].
4. *Boiko, I.V.* (2017) Pravove reguluvannya policejskoyi diyalnosti v Ukrayini. “Legal Regulation of Police Activity in Ukraine”. Science and Law Enforcement 2, 17–24 [in Ukrainian].
5. On the Accession of Ukraine to the Protocol against the Illicit Manufacturing of and Trafficking in Firearms, Their Parts and Components and Ammunition, Supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime: Law of Ukraine of 2 April 2013 No 159-VII. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine dated March 7, 2014. No 10. Art. 108 [in Ukrainian].
6. United Nations Convention against Transnational Organized Crime of 15 February 2000, General Assembly resolution 55/25. Official Gazette of Ukraine dated April 19, 2006. No 14. Art. 1056 [in Ukrainian].
7. On ratification of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and its Protocols (Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children) and the Protocol against the Illicit Import of Migrants by Land, Sea and Air: Law of Ukraine of February 4, 2004 No 1433-IV. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine dated May 7, 2004. No 19. Art. 263 [in Ukrainian].
8. Criminal Code of Ukraine of April 5, 2001 No 2341-III. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine dated June 29, 2001 No 25. Art. 131 [in Ukrainian].
9. Modul 6 Nacionalni normatyvni polozhennya Pro vognepalnu zbroyu. OON. Vena, 2019. Module 6 National regulations on firearms. UN. Vienna, 2019. URL: https://www.unodc.org/documents/e4j/Firearms/Module_06_National_Regulations_on_Firearms_final_rus.pdf. (Date of Application: 12.11.2020) [in Ukrainian].
10. *Balyk D.* Legalizaciya zbroyi v Ukrayini: za i proty. “Legalization of Weapons in Ukraine: Pros and Cons”. URL: <http://iac.org.ua/legalizatsiya-zbroyi-v-ukrayini-za-i-proti/> (Date of Application 12.11.2020) [in Ukrainian].
11. Buty chy ne buty legalizaciyi zbroyi v Ukrayini? To be or not to be the legalization of weapons in Ukraine? URL: <http://24tv.ua/special/zbroia>. (Date of Application: 12.11.2020) [in Ukrainian].
12. *Varenyk, N.* Zbroya samooborony: dorogo, nebezpechno i nezakonno. Self-defense weapons: expensive, dangerous and illegal. URL: <http://gazeta.dt.ua/business/zbroya-samooboroni-dorogo-nebezpechno-i-neza-kon-no-html>. (Date of Application: 12.11.2020) [in Ukrainian].
13. *Savchenko, A.V.* (2007) Kryminalne zakonodavstvo Ukrayiny ta federalne kryminalne zakonodavstvo Spoluchenyx Shtativ Ameryky. “Criminal Legislation of Ukraine and Federal Criminal Legislation of the United States of America: a Comprehensive Comparative Legal Study”: monograph. Kyiv. 596 p. [in Ukrainian].
14. Ugolovnoe ulozhenye (Ugolovnij kodeks) Federatyvnoj Respublyky Germanyy: nauchno-praktycheskyj kommentaryj y perevod teksta zakona. Criminal Code (Criminal Code) of the Federal Republic of Germany: scientific and practical commentary and translation of the text of the law. 2nd ed., suppl. and add. Moscow: Prospect, 2014. 312 p. [in Russian].

UDC 343.344 (4/9)

Boiko Ivan,Senior Researcher of the State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,

ORCID ID 0000-0002-1713-9098

**LEGAL REGULATION OF COMBATING CRIMES IN ILLEGAL
CIRCULATION AND USE OF FIREARMS: FOREIGN EXPERIENCE**

Research article examines the legal regulation of combating crimes in the field of illicit trafficking and use of firearms, explosives and explosive devices of foreign

© Boiko Ivan, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.4\(50\).3](https://doi.org/10.36486/np.2020.4(50).3)

Issue 4(50) 2020

<http://naukaipravoohorona.com/>

countries, which is carried out through the established state mechanism. The main scientific achievements and provisions, current legislation and criminal law of foreign countries in this area, which are based on the provisions of legal norms of foreign constitutions, adopted international law (conventions, protocols) of the United Nations, ratified by parliaments of these states. It is determined that the essence of legal regulation in the field of combating crimes of illicit trafficking and use of firearms, explosives and explosive devices of foreign countries is the system of public relations carried out by law and a set of legal means, their legal consolidation, protection and development.

It has been established that crimes committed with the use of firearms, explosives and explosive devices always cause a wide resonance in the society of the world community. They create in the population feelings of fear, uncertainty in the future, insecurity of their lives and the lives of loved ones. It is established that such crimes cause irreparable damage to human life and health, society, the state and its institutions. Therefore, the mechanism of legal regulation of combating such crimes in foreign countries is laid down in the provisions of legal norms both laws on the circulation and use of firearms and criminal law on crimes of illicit trafficking and use of weapons, ammunition, explosives and explosive devices.

The author's concept of "illicit trafficking in firearms" is stated, as well as substantiated proposals for improving criminal legislation in the field of illicit trafficking in firearms are formulated.

Keywords: legal regulation, counteraction, crimes, illicit trafficking, application, firearms, ammunition, explosives and devices, foreign experience.

Отримано 07.12.2020

Бочек Оксана Іванівна,
науковий співробітник
ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-3884-8897

ВЗАЄМОДІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ З НАСЕЛЕННЯМ ТА ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ

Стаття присвячена дослідженню змісту і сутності взаємодії Національної поліції України з населенням та іншими суб'єктами забезпечення публічної безпеки та порядку. Наголошено, що забезпечення публічної безпеки та порядку має важливе значення для демократичного державного й суспільного розвитку, формування громадського суспільства та його інститутів. Виокремлено основні ознаки та форми взаємодії, а також запропоновані авторські визначення взаємодії з суб'єктами забезпечення публічної безпеки і порядку та взаємодії з населенням.

Ключові слова: взаємодія, Національна поліція, населення, застосування поліцейських заходів примусу, суб'єкти забезпечення публічної безпеки.

Ключовою ланкою розвитку Української демократичної держави є формування інституційних засад взаємодії органів державної влади та громадського суспільства, яке створює можливості для взаємообумовленого розвитку органів державної влади та інститутів громадського суспільства. Національна поліція України для ефективного виконання своїх повноважень у сфері забезпечення публічної безпеки взаємодіє з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також з населенням на засадах партнерства. Їх взаємодія полягає в узгоджених за цілями, місцем та часом зусиллях та у взаємній допомозі у досягненні завдань, які стоять перед взаємодіючими суб'єктами. До таких суб'єктів відносяться: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністр внутрішніх справ України; Національна гвардія України, судові органи, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, громадські формування з охорони громадського порядку, громадяни, громадські об'єднання, громади тощо.

Окремі аспекти взаємодії в правоохоронній діяльності досліджували такі вчені, як В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, В.Т. Білоус, Ю.П. Битяк, М.В. Возник, І.П. Голосніченко, М.І. Додін, В.К. Колпаков, М.В. Косюта, І.С. Кравченко, Б.О. Логвиненко, В.П. Пилипишин, Є.В. Сергієнко, М.П. Ткач, Ю.С. Торкайло, В.В. Чумак, О.С. Юнін, О.Н. Ярмиш та багато інших. Однак, на сьогодні, відсутні дослідження особливостей та принципів взаємодії поліції України з суб'єктами

© Bochek Oksana, 2020

забезпечення публічної безпеки та порядку, а також з населенням на засадах партнерства, саме під час застосування заходів примусу.

Як слушно зазначили Н. Гавкалова та М. Грузд, в умовах сьогодення формування сучасної демократичної правової держави потребує ефективної взаємодії органів та структур влади всіх рівнів та інститутів громадського суспільства [1].

Особливості такої взаємодії значною мірою залежать від тлумачення та розуміння терміна “взаємодія”. Термін “взаємодія” давно вживається в юридичній літературі та використовується в правозастосовній діяльності правоохоронних органів. Взаємодія – одна з основних філософських категорій, яка відображає процеси впливу різних об’єктів один на одного, їхню взаємну обумовленість та зміну стану або взаємоперехід [2, 498]. Термін “взаємодія” походить від словосполучення “взаємна дія”, що означає процес безпосереднього чи опосередкованого впливу об’єктів (суб’єктів) один на одного. Такий вплив породжує їх взаємозумовленість та взаємозв’язок [3]. У наукових працях містяться різні тлумачення змістовного наповнення поняття “взаємодія”, що вказує на всю складність цього терміна. Так, Великий тлумачний словник сучасної української мови дає таке визначення “взаємодія – це взаємний зв’язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь, взаємний вплив тіл чи частинок, який зумовлює зміну стану їхнього руху” [4]. Енциклопедичний словник із державного управління дає наступне визначення: “взаємодія управлінська – це участь у спільній діяльності суб’єктів управління в процесі досягнення суспільно необхідних цілей” [5].

В.В. Чумак, дослідивши думки різних науковців щодо поняття “взаємодія”, зауважив, що, як правило, під час розкриття змісту цього поняття науковці наголошують: 1) взаємодія полягає в узгодженні дій її суб’єктів за цілями, часом, місцем проведення, виконавцями і програмою; 2) для взаємодії необхідна наявність не менше двох суб’єктів; 3) під час взаємодії кожен із взаємодіючих суб’єктів (систем) діє в межах наданої йому законодавцем компетенції; 4) суб’єктів взаємодії об’єднує єдина мета щодо виконання спільних завдань [6].

Таким чином, провівши аналіз поняття “взаємодія” можемо визначити основні ознаки цього поняття:

- наявність спільної діяльності для досягання необхідної цілі;
- узгодженість дій;
- суб’єкти діють у межах своїх компетенцій;
- єдина мета.

Правовою основою взаємодії діяльності Національної поліції з суб’єктами забезпечення публічного порядку і безпеки є Закон України “Про Національну поліцію”, постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про Національну поліцію”, накази Міністерства внутрішніх справ України: “Про затвердження Положення про патрульну службу Міністерства внутрішніх справ”, “Про затвердження Порядку організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку”, “Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії територіальних органів поліції та міжрегіональних територіальних органів

© Bochek Oksana, 2020

Національної поліції України під час реагування на надзвичайні ситуації, у випадку уведення правового режиму воєнного чи надзвичайного стану” тощо.

Аналіз зазначених нормативно-правових актів дозволяє виділити такі форми взаємодії поліції з іншими суб'єктами забезпечення публічної безпеки та порядку під час застосування заходів примусу:

- організація приймання-передавання осіб, які перебувають під вартою на державному кордоні України або за її межами;

- забезпечення захисту державних і власних інтересів в органах державної влади та органах місцевого самоврядування;

- спільне патрулювання нарядами вулиць, площ, парків, скверів, вокзалів, аеропортів, морських та річкових портів, інших публічних (громадських) місць;

- забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку під час проведення зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій, інших масових та спортивних заходів, а також під час заходів у публічних (громадських) місцях за участю осіб, щодо яких здійснюється державна охорона;

- проведення спільних заходів з метою стабілізації оперативної обстановки у разі її загострення в межах території однієї чи кількох адміністративно-територіальних одиниць.

- виконання спільних заходів із запобігання і реагування на надзвичайні ситуації, пожежі та небезпечні події;

- проведення виконавчих дій щодо примусового виконання судових рішень і рішень інших органів;

- запобігання кримінальним правопорушенням, їх виявлення та розслідування, притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, які їх учинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів фізичних і юридичних осіб тощо.

Як слушно зазначив О.М. Бандурка, взаємодія правоохоронних органів – це комплекс спільних або узгоджених за часом і місцем дій кількох оперативних підрозділів з вирішення певних завдань у боротьбі зі злочинністю спільними зусиллями [7].

Крім того, можна стверджувати, що поліція, взаємодіючи з суб'єктам забезпечення публічного порядку і безпеки, у межах своїх компетенцій використовує відповідні сили, засоби і методи, а узгодженість їх діяльності здійснюється шляхом суворого виконання запланованих загальних заходів. Під час взаємодії застосування заходів примусу відбувається відповідно до Закону України “Про Національну поліцію” та відповідних нормативно-правових актів суб'єктів взаємодії.

Дослідивши взаємодію поліції з суб'єктами забезпечення публічної безпеки та порядку під час застосування заходів примусу, можна виокремити основні ознаки такої взаємодії: спільна діяльність двох і більше суб'єктів, спрямована на профілактику правопорушень та боротьбу зі злочинністю; законність; узгодженість дій усіх суб'єктів за метою, завданнями, часом, місцем; забезпечення оптимального комплексного використання заходів примусу, методів і засобів.

Підводячи підсумок, ми дійшли висновку, що взаємодію Національної поліції України з суб'єктами забезпечення публічної безпеки та порядку можемо розуміти як організовану, регламентовану та узгоджену за часом, місцем, метою діяльність із комплексним використанням заходів примусу та методів, спрямовану на профілактику правопорушень та боротьбу зі злочинністю з метою захисту прав і свобод людини, на підставі та в порядку закону.

Важливим принципом діяльності поліції та новелою прийнятого Закону України “Про Національну поліцію” стала взаємодія поліції з населенням на засадах партнерства. Прийнявши принцип взаємодії з населенням на засадах партнерства за ідеологічну засаду свого призначення, органи Національної поліції законодавчо зобов'язані здійснювати свою діяльність в тісній співпраці з населенням, територіальними громадами і громадськими об'єднаннями, спрямовуючи свої дії на задоволення суспільних потреб.

Таким чином, Національна поліція постійно співпрацює з населенням та громадськими організаціями, громадами з метою підвищення рівня громадської безпеки, запобігання вчиненню правопорушень та встановлення довірливих відносин між поліцією та населенням. Основними формами такої взаємодії є:

- проведення консультацій з громадськістю з питань нормативно-правового регулювання забезпечення публічної безпеки та порядку;
- подання представниками громадськості (громадською радою) пропозицій з питань, що стосуються підвищення ефективності заходів забезпечення публічної безпеки і порядку, удосконалення законодавства в цій сфері;
- проведення експертизи нормативно-правових актів, що приймаються Національною поліцією з питань забезпечення публічної безпеки і порядку;
- участь громадських формувань в охороні публічного порядку;
- здійснення громадського контролю за діяльністю Національною поліцією в сфері забезпечення публічної безпеки і порядку [8].

І як слушно відзначив зарубіжний фахівець С. Вайт: “Роль поліції вже не полягає просто у забезпеченні правопорядку шляхом застосування сили чи примусу, а й передбачає надання послуг – “для громадян і разом із громадянами” [9].

Таким чином, взаємодія поліції з населенням зводиться до принципів, у яких поліція має здійснювати поліцейську діяльність за згодою, а не шляхом примусу, працювати в партнерстві з іншими установами та громадськістю, адаптувати свою діяльність до задоволення потреб громадян, надавати якісні послуги та бути відповідальною за них.

Отже, з проведеного аналізу вбачається доцільним визначити поняття взаємодії поліції з населенням, під яким можемо розуміти діяльність, яка спонукає більшість законослухняних громадян до співробітництва з поліцією на засадах партнерства з метою подолання проблем, пов'язаних зі злочинністю, порушенням громадського порядку та безпекою, поліпшення якості життя кожного громадянина та встановлення довірливих відносин між поліцією та населенням.

Враховуючи викладене вище, можна зробити висновок про важливість та актуальність взаємодії Національної поліції України з суб'єктами забезпечення

публічної безпеки та порядку та населенням на засадах партнерства. Окрім того, варто зауважити, що поліція, для виконання покладених на неї повноважень, застосовує заходи примусу, які можуть бути використанні для вирішення завдань у результаті взаємодії поліції з населенням та суб'єктами забезпечення публічної безпеки і порядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Гавкалова Н.Л., Грузд М.В.* Взаємодія органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 10(160). С. 281–290.
2. *Плішкін В.М.* Теорія управління органами внутрішніх справ: підручник / за ред. Ю.Ф. Кравченка. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 1999. 702 с.
3. *Шморгун Л.Г.* Менеджмент організацій. Київ, 2010. 452 с. URL: https://pidru4niki.com/16011013/menedzhment/vzayemodiya_vzayemovidnosini_lyudey_organizatsiyi_sutnist_vidi_osoblivosti_vzayemodiyi (дата звернення: 25.11.2020).
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. 1728 с.
5. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П.Трощинського, Ю.П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.
6. *Чумак В.В.* Взаємодія та координація між суб'єктами охорони державного кордону. *Право і безпека*. 2011. № 2(39). С. 161–165.
7. *Бандурка О.М.* Оперативно-розшукова діяльність: підручник. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ. 2002. 336 с.
8. *Кікінчук В.Ю.* Форми взаємодії Національної поліції з іншими суб'єктами забезпечення публічної безпеки та порядку в державі. *Право.ua*. № 1. 2017. С. 81–86.
9. *White S.* (2011) The Importance of Community Policing in Troubled Times. Conference Paper for the International Crime Prevention Conference, 14–17 November 2011, Singapore.

REFERENCES

1. *Nataliia L. Havkalova, Maryna V. Hruzd* (2014) Vzaiemodiia orhaniv publichnoi vlady ta instytutiv hromadianskoho suspilstva. “Interaction of Public Authorities and Civil Society Institutions”. *Current Economic Problems* 10(160), 281–290 [in Ukrainian].
2. *Plishkin, V.M.* (1999) Teoriia upravlinnia orhanamy vnutrishnikh sprav. “Theory of Management of Internal Affairs Bodies”: textbook / ed. Yu.F. Kravchenko. Kyiv: Nat. Acad. Of Internal Affairs of Ukraine. 702 p. [in Ukrainian].
3. *Shmorhun, L.H.* (2010) Menedzhment orhanizatsii. “Management of Organizations”. Kyiv, 2010. 452 p. URL: https://pidru4niki.com/16011013/menedzhment/vzayemodiya_vzayemovidnosini_lyudey_organizatsiyi_sutnist_vidi_osoblivosti_vzayemodiyi (Date of Application: 25.11.2020). [in Ukrainian].
4. *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.)*. Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language (with additions and additions) / compiler and editor V.T. Busel. Kyiv; Irpin: VTF “Perun”, 2005. 1728 p. [in Ukrainian].
5. *Entsyklopedychnyi slovnyk z derzhavnoho upravlinnia*. Encyclopedic dictionary of public administration / compiled by: Yu.P. Surmin, V.D. Bakumenko, A.M. Mikhnenko and others; for order Yu.V. Kovbasyuk, V.P. Troshchynsky, Yu.P. Surmina. Kyiv: NAPA, 2010. 820 p. [in Ukrainian].
6. *Chumak, V.V.* (2011) Vzaiemodiia ta koordynatsiia mizh subiektamy okhorony derzhavnoho kordonu. “Interaction and Coordination between the Subjects of State Border Protection”. *Law and Security* 2(39), 161–165 [in Ukrainian].
7. *Bandurka, O.M.* (2002) Operatyvno-rozshukova diialnist: pidruchnyk. “Operational Search Activity”: textbook. Kharkiv: Nat. Univ. of Intern. Affairs. 336 p. [in Ukrainian].
8. *Kikinchuk, V.Iu.* (2017) Formy vzaiemodii natsionalnoi politsii z inshymy subiektamy zabezpechennia publichnoi bezpeky ta poriadku v derzhavi. “Forms of Interaction of the National Police with Other Subjects of Ensuring Public Safety and Order in the State. *Law.ua*, 81–86 [in Ukrainian].

9. *White S.* (2011) The Importance of Community Policing in Troubled Times. Conference Paper for the International Crime Prevention Conference, 14–17 November 2011, Singapore [in English].

UDC 351.74:342.95

Bochek Oksana,
Research Officer of the
State Research Institute
MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-3884-8897

INTERACTION OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE WITH THE POPULATION AND OTHER ENTITIES OF ENSURING PUBLIC SECURITY DURING THE APPLICATION OF POLICE COERCIVE MEASURES

A key link in the development of the Ukrainian democratic state is the formation of institutional foundations for the interaction of public authorities and civil society, which creates opportunities for the mutually conditioned development of public authorities and civil society institutions. The National Police of Ukraine cooperates with state authorities and local self-government bodies, as well as with the population on a partnership basis in order to effectively exercise its powers in the field of public safety. Their interaction consists in concerted efforts in terms of goals, place and time, and in mutual assistance in achieving the tasks facing the interacting actors. Such entities include the President of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine, the Minister of Internal Affairs of Ukraine; The National Guard of Ukraine, judicial bodies, local state administrations and local self-government bodies, public formations for the protection of public order, citizens, public associations, communities, etc.

After analyzing the concept of “interaction” we can identify the main features of this concept:

- the presence of joint activities to achieve the desired goal;
- consistency of actions;
- subjects act within their competences;
- the only goal.

The analysis of the mentioned normative-legal acts allows to allocate the following forms of interaction of the police with other subjects of ensuring public safety and order during the application of coercive measures:

- organization of reception-transfer of persons detained on the state border of Ukraine or abroad;
- ensuring of the protection of state and own interests in public authorities and local governments;

© Bochek Oksana, 2020

– joint patrols of streets, squares, parks, squares, railway stations, airports, sea and river ports, other public (public) places;

– ensuring (protection) of public (public) security and order during meetings, rallies, street marches, demonstrations, other mass and sports events, as well as during events in public (public) places with the participation of persons subject to state protection ; – carrying out joint measures to stabilize the operational situation in case of its aggravation within the territory of one or more administrative-territorial units.

– implementation of joint measures to prevent and respond to emergencies, fires and dangerous events;

– carrying out executive actions on enforcement of court decisions and decisions of other bodies;

– prevention of criminal offenses, their detection and investigation, bringing to justice the persons who committed them, compensation for damage caused by criminal offenses, restoration of violated rights and interests of individuals and legal entities, etc.

Keywords: interaction, National police, population, application of police coercive measures, subjects of public safety.

Отримано 27.11.2020

УДК 342.95

Ващук Наталія Федорівна,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0001-1734-2564

ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ КНР ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГАЛУЗІ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена перспективам удосконалення адміністративно-правового регулювання галузі легкої промисловості. Автором розглянуто поняття “адміністративно-правове регулювання в галузі легкої промисловості”. Розглянуто основні стримувальні фактори розвитку легкої промисловості. Доводиться необхідність урахування досвіду передових країн світу в царині вдосконалення адміністративно-правового регулювання зазначеної галузі, а саме досвід КНР.

Ключові слова: *галузь легкої промисловості, адміністративно-правове регулювання в галузі легкої промисловості, об’єкт адміністративно-правового регулювання легкої промисловості, перспективи вдосконалення адміністративно-правового регулювання легкої промисловості, досвід КНР.*

Зазначено, що повільне поліпшення законодавчого поля в галузі легкої промисловості призводить до повільного розвитку легкої промисловості. Доведено, якщо легка промисловість як профільна галузь вітчизняної економіки буде інтегрована в міжнародну економіку, як у КНР, то законодавче стимулювання водночас може визначити пріоритетні зміни в економіці України та позитивно вплинути в майбутньому на ситуацію, яка сьогодні склалася як на внутрішньому ринку, так і на зовнішньому, а також вивести українську економіку в розряд стрімких економік високорозвинених країн завдяки розвитку саме законодавчої бази, зокрема законодавчих актів, які спрямують перспективний розвиток легкої промисловості й нададуть поштовху реформуванню в цій царині.

На сучасному етапі глобальних змін світової економіки актуальності набуває питання визначення легкої промисловості як окремого об’єкта адміністративно-правового регулювання. Зокрема, виділення специфічних рис, окреслення принципів, мети, функцій, завдань, кола суб’єктів, форм і методів адміністративно-правового регулювання в галузі, враховуючи його загальнодержавну значущість, а також обґрунтування основних пріоритетів подальшого розвитку відповідної підгалузі економіки, вдосконалення правових (адміністративно-правових) засад її державного регулювання.

З огляду на адміністративне право, для нашого дослідження об'єктом адміністративно-правового регулювання є суспільні відносини в галузі легкої промисловості. Конституційні положення, Адміністративний кодекс та Господарський кодекс є тим науковим простором, частиною об'єктивної реальності, у рамках якого проводилося дослідження об'єкта адміністративно-правового регулювання.

Проблеми адміністративно-правового регулювання зазначеної галузі залишаються на сьогодні так і не вирішеними. Зважаючи на хаотичний розвиток легкої промисловості та повільні зміни, постає гостра необхідність у подальшому дослідженні за цим напрямом та вивченні передового досвіду КНР з метою вдосконалення адміністративно-правового регулювання легкої промисловості.

У нашій країні стан галузі безпосередньо впливає на стан промисловості. Через це набуває актуальності необхідність визначення перспектив розвитку легкої промисловості в сучасних умовах. Утім, розраховувати на успіх можливо лише за умови законодавчого і нормативно-правового забезпечення та впровадження адміністративно-правового регулювання зазначеної сфери. Тому доречним є вивчення досвіду КНР у цій царині.

У науковій літературі проблематиці адміністративно-правового регулювання присвячено роботи багатьох визнаних науковців, таких як В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, Ю.П. Битяк, Б.В. Сабецький, Т.О. Коломєць, Л.І. Миськів, В.П. Плавич, М.В. Горшенев, та ін. Водночас саме напрями вдосконалення адміністративно-правового регулювання в галузі легкої промисловості України залишилися поза їхньою увагою.

На думку О.Ф. Скакуна, право забезпечує життєдіяльність суспільства через нормативне регулювання. У своїй роботі він констатує: “Правове регулювання – це упорядкування суспільних відносин, здійснюване державою за допомогою права і сукупності правових засобів, їх юридичне закріплення, охорона і розвиток є соціальними, оскільки право регулює соціальні відносини, а не природні процеси (землетруси, тайфуни, фізико-хімічні явища та ін.)” [1]. Проте, на думку М.В. Горшенєва, сферою правового регулювання є ті суспільні відносини (економічні, політичні, культурні, національні, релігійні та інші), які потребують правового впливу. Ці відносини складають предмет правового регулювання, є вольовими, об'єктивно потребують впливу з боку держави та мають чітко визначений зміст [2].

У роботі Б.В. Сабецького правове регулювання – це закріплення у правових нормах певного рівня суспільних відносин, забезпечення їх стабільності через постійний контроль, відновлення правовими засобами їх порушень, приведення їх у відповідність із чинними нормами права [3]. В.П. Плавич констатує: “Правове регулювання – це здійснюване державою за допомогою права і сукупністю правових засобів упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорона і розвиток” [4].

Незважаючи на розвиток легкої промисловості та повільну динаміку змін, проблеми адміністративно-правового регулювання зазначеної галузі залишаються невирішеними. Тому постає необхідність у подальшому дослідженні за цим напрямом

мом з метою вдосконалення адміністративно-правового регулювання галузі легкої промисловості.

У вітчизняній юридичній науці розглядалися лише окремі аспекти стосовно адміністративно-правового регулювання сфери легкої промисловості, водночас у зарубіжних країнах цій темі дослідження присвячено достатньо наукових праць.

Для України, як і для інших колишніх республік СРСР, більш перспективним є вихід на європейський, а згодом і всесвітній ринки. Зрозуміло, що гарантій наздогнати “швидкі” економіки високорозвинених країн немає, але підтягнутися до сучасного рівня цілком реально.

Основними стримуючими факторами розвитку сфери легкої промисловості є:

- криза в економіці та війна на Сході країни;
- слабка законодавча база, нормативна галузева база;
- відсутність відокремленого профільного органу виконавчої влади;
- відсутність взаємодії на муніципальному рівні;
- висока собівартість виробництва товарів легкої промисловості;
- низький приплив молодих кадрів на підприємства легкої промисловості;
- залежність вітчизняного виробництва від імпортованої сировини;
- низька купівельна спроможність населення;
- заповнення внутрішнього ринку країни дешевою продукцією китайського та турецького виробництва, а також завезення “секонд-хенду” з Європи;
- значна тінізація галузі;
- недостатня інвестиційна та інноваційна діяльність тощо.

Зокрема, українській доктрині не приділено достатньої уваги аналізу та розкриттю зазначеної теми дослідження та формуванню пропозицій до вдосконалення адміністративно-правового регулювання легкої промисловості.

Метою статті є аналіз та розкриття перспектив розвитку та удосконалення адміністративно-правового регулювання у сфері легкої промисловості. Також удосконалення розуміння поняття об’єкта адміністративно-правового регулювання у сфері легкої промисловості як системи конституційно-правових норм, що визначають теоретико-правові засади функціонування галузі, а також виокремлення поняття адміністративно-правового регулювання у сфері легкої промисловості, окреслення стримувальних факторів розвитку легкої промисловості та визначення основних напрямів удосконалення в досліджуваній царині.

Прагнення України стати повноправним та заможним членом Європейського співтовариства скеровує її зусилля на гармонізацію та зміцнення законодавчого підґрунтя й послідовне перезавантаження діяльності органів державної влади з метою прискорення економічного, промислового розвитку та пришвидшення наближення до світових стандартів.

Зазначимо, що основною ланкою трансформаційних перетворень у розвинутих країнах є промисловість. Як сфера прояву та реалізації значної частини матеріальних та інтелектуальних потреб саме людини, вона є найвагомим економічним чинником сучасного суспільства. Так, зважаючи на засади адміністративного права,

для нашого дослідження об'єктом адміністративно-правового регулювання є суспільні відносини в галузі легкої промисловості.

Слід зауважити, що Конституційні положення, Адміністративний кодекс та Господарський кодекси є тим науковим простором, частиною об'єктивної реальності, у межах якого проводилося дослідження об'єкта адміністративно-правового регулювання.

У більш вузькому розумінні адміністративно-правове регулювання в галузі легкої промисловості – це впорядковувачий цілеспрямований вплив держави на суспільні відносини в царині організації та функціонування легкої промисловості, межі та сутність якого зумовлені міжгалузевим характером та який полягає в організації ефективної діяльності легкої промисловості та контролю за її розвитком.

Сучасна система управління ґрунтується, з одного боку, на вдосконаленні та зміцненні зв'язків у процесі виконавчої та розпорядчої діяльності між органами виконавчої влади різних ланок, а з іншого, – на децентралізації, розширенні самостійності підприємств і установ у вирішенні всіх питань. Центральні та місцеві органи влади не мають права здійснювати безпосереднє управління підвідомчими підприємствами, втручатися в їхню виробничу і господарську діяльність, оскільки їхнє основне призначення – регулювання і координація діяльності у відповідних галузях. З цих позицій державні підприємства і установи, незважаючи на збереження своєї відомчої належності, зміцнили свої позиції як суб'єкти цивільно-правових відносин і ринку, їх уже не можна розглядати як організаційні ланки єдиної системи управління відповідною галуззю.

Певна річ, активна законодавча підтримка може стати дієвим інструментом структурної перебудови та підвищити ефективність і конкурентоспроможність національного виробництва в галузі легкої промисловості. Програми і законодавчі акти, що розробляються сьогодні в Україні, мають сприяти розвитку промислових комплексів країни, проте вони не повною мірою відповідають державній концепції розвитку промисловості.

Зауважимо, що останнім часом існує підвищений інтерес до України з боку світового співтовариства. Це зумовлено геополітичним та геоекономічним положенням, тобто, з одного боку, історичні, економічні, культурні, національні традиції та зв'язки і розвиток інтеграційних та глобалізаційних процесів, з іншого боку, зумовлюють та відіграють вирішальну роль у визначенні місця нашої країни у світовому господарстві загалом та взаємозв'язках із граничними, регіональними економічно-промисловими угрупованнями зокрема.

Сьогодні завдання полягає в тому, щоб вдало визначити оптимальні вектори як зовнішньоекономічної та промислової стратегії, так і економічної та промислової інтеграції в європейський простір, не забуваючи про національні інтереси. Для сфери легкої промисловості територіально та історично ближчим і привабливішим є ринок Європейського союзу, але політичні, економічні, технологічні та інші важелі стримують різноманітні зв'язки з Україною на передінтеграційному рівні. Повільне поліпшення законодавчого поля в тому ж секторі легкої промисловості призводить до повільного розвитку легкої промисловості. Таким чином, якщо

сфера легкої промисловості як профільна галузь вітчизняної економіки буде інтегрована в міжнародну економіку, то законодавче стимулювання водночас може визначити пріоритетні зміни в економіці України та позитивно вплинути в майбутньому на ситуацію, яка натепер склалася як на внутрішньому ринку, так і на зовнішньому, і вивести українську економіку в розряд “швидких” економік високорозвинених країн завдяки розвитку саме законодавчої бази, зокрема законодавчих актів, які спрямують розвиток сфери легкої промисловості та нададуть стрімкості реформування в цій царині. Це практично інноваційний шлях розвитку, який цілком імовірно вплине на зменшення традиційного виду сировини, на збільшення кількості підприємств, які працюватимуть із “швидкісним циклом” за новітніми технологіями, що сприятиме скороченню управлінських операцій, часу на виробництво та обробку інформації й об’єму знань, і проходження через економічний механізм.

Окремо наголосимо про забезпечення легкої промисловості власною сировиною, що підвищить конкурентоспроможність вітчизняної продукції завдяки зниженню її собівартості. Сьогодні в умовах колосальної девальвації гривні проблема забезпечення вітчизняного виробництва власною сировиною постала надзвичайно гостро.

Одночасно не можна не погодитись з тим, що в результаті девальвації гривні кардинально змінюється ситуація на внутрішньому ринку, компанії сподіваються на зростання своїх продажів шляхом поступового витіснення турецького товару, який протягом останніх років значно подорожчав порівняно з аналоговою продукцією вітчизняного виробництва.

Надалі зауважимо, що сьогодні надзвичайно вигідно експортувати українську продукцію до Євросоюзу. Українська легка промисловість не може скаржитися на відсутність замовлень із Європи. За найскромнішими оцінками, не менше сотні українських швейних компаній виконують регулярні замовлення з країн ЄС. Якість нашого одягу не поступається якості продукції західних компаній, адже в Україні одяг шують із натуральних тканин, дотримуючись державних стандартів.

Зазначимо, що перехід нашої країни до побудови правової держави, яку засновано на принципах демократії та економічної свободи, сприяв змінам та став поштовхом в усіх, без винятку, сферах державного і громадського життя, вороття до радянської моделі минулого українське суспільство не допустить, хоча минулий досвід можна переосмислити, осучаснити та пристосувати і зробити щось революційно нове; також можна запозичити найкраще у законодавстві зарубіжних країн.

У КНР Уряд піклується про розвиток малого підприємництва, удосконалюючи законодавчі акти, спрямовані на регулювання економіки та оподаткування суб’єктів малого підприємництва. Таким є Закон “Про стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва”, прийнятий у 2002 році, який передбачає однакові можливості для малих підприємств з приводу кредитування, інвестування, вдосконалення виробництва, впровадження нових наукоємних технологій в

економіку та промисловість. Активно функціонують державні фонди з підтримки та розвитку діяльності малого та середнього підприємництва. Їх основна спрямованість полягає в забезпеченні гарантійними зобов'язаннями і заставним забезпеченням малі підприємства з метою отримання банківських кредитних коштів на розвиток бізнесу. З цією метою Комуністична партія Китаю розробила і затвердила положення про створення “Державного фонду розвитку малого і середнього підприємництва”, який мав бюджетний кошторис. Цей фонд сприяє захисту інтересів суб'єктів малого підприємництва порівняно з суб'єктами великого бізнесу за всіма економічними напрямками й забезпечує для малого підприємництва певні податкові пільги й додаткове фінансування. Урядом також затверджено програми, спрямовані на вдосконалення китайської економіки терміном до 2020–2050 років. Підтримку малого підприємництва в КНР здійснює Китайський центр з координації та кооперації бізнесу, основне завдання якого полягає у створенні спеціальних умов для співпраці китайських і зарубіжних організацій з підтримки малого бізнесу. Ще одним важливим органом, що сприяє розвитку економіки Китаю, є державна інформаційна служба CSMEО, яка була створена в 2001 році. Мережа CSMEО охоплює всі регіони Китаю, що дає можливість своєчасно інформувати населення про стан ринку праці, зміни чинного законодавства, останні досягнення в області науки і технологічних винаходів, про розвиток та стан суб'єктів малого та середнього підприємництва. Ця служба здійснює надання послуг з інформаційного консультування населення і підприємців у питаннях діяльності малого та середнього підприємництва через свій Інтернет-сайт [6].

Отже, висвітлений вище досвід Китаю дає можливість сформулювати декілька пропозицій, прийнятних, на наше переконання, для подальшого ґрунтовного їх вивчення з метою розгляду можливостей їх запозичення у вітчизняний процес адміністративно-правового регулювання, який відбувається як у промисловому комплексі нашої держави, так і окремо в галузі легкої промисловості. По-перше, – це створення Державного фонду розвитку малого і середнього підприємництва в галузі легкої промисловості, який би мав кошторис, передбачений державним бюджетом України. По-друге, – створення окремого центру (центрів), функціонування якого передусім має бути спрямоване на створення і розвиток нових наукомістких технологій у галузі легкої промисловості України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права. Харків: Консум, 2001. 826 с.
2. Горшенев В.М. Способы и организационные формы правового регулирования в социалистическом обществе. Москва: Юрид. лит., 1972. 258 с.
3. Сабельський Б.В. Становлення і розвиток правового регулювання трудових відносин в США: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: Київ, 2002. 20 с.
4. Плавич В.П. Правове регулювання ринкових економічних відносин. Правова держава. Київ. 2002. № 4. С. 175–184.
5. Овчинников В. Китай: большая роль малого бизнеса. Партнер. 2007. № 4 (17). С. 14–16.

REFERENCES

1. *Skakun, O.F.* (2001) *Teoriya derzhavy i prava*. “Theory of State and Law”. Kharkiv: Consum. 826 p. [in Ukrainian].

© Vashchuk Nataliia, 2020

2. *Gorshenev, V.M.* (1972) Sposoby i organizatsionnyye formy pravovogo regulirovaniya v sotsialisticheskom obshchestve. "Methods and Organizational Forms of Legal Regulation in a Socialist Society". Moscow: Yurid. lit., 258 p. [in Russian].

3. *Sabetskyi, B.V.* (2002) Stanovlennya i rozvytok pravovoho rehulyuvannya trudovykh vidnosyn v SShA. "Formation and Development of Legal Regulation of Labor Relations in the USA": author's ref. dis. ... cand. Sci. (Law): Kyiv. 20 p. [in Ukrainian].

4. *Plavych, V.P.* (2002) Pravove rehulyuvannya rynkovykh ekonomichnykh vidnosyn. "Legal Regulation of Market Economic Relations". Constitutional State 4, 175–184 [in Ukrainian].

5. *Ovchinnikov, V.* (2007) Kitay: bol'shaya rol' malogo biznesa Partner. China: The Big Role of Small Business Partner 4 (17), 14–16 [in Russian].

UDC 342.95

Vashchuk Nataliia,

Cand. Sci. (Law),

Senior Staff Scientist of the State Research Institute MIA Ukraine,

Kyiv, Ukraine,

ORCID ID 0000-0001-1734-2564

**PROSPECTS OF AN IMPROVEMENT OF ADMINISTRATIVE
AND LEGAL REGULATION OF LIGHT INDUSTRY IN UKRAINE:
THE EXPERIENCE OF THE PRC**

Paper is devoted to the prospects of improving the administrative and legal regulation of light industry. The author considers the concept of "administrative and legal regulation in the field of light industry". The main restraining factors of light industry development are considered. It is necessary to take into account the experience of advanced countries in the field of improving the administrative and legal regulation of this area, namely the experience of China.

Ukraine's transition to a state governed by the rule of law, based on the principles of democracy and economic freedom, contributed to change and became a stimulus in all spheres of state and public life, Ukrainian society will not allow a return to the Soviet model of the past, although past experience something revolutionary new, you can also borrow the best in the legislation of foreign countries.

The highlighted experience of China provides an opportunity to formulate several proposals that are acceptable for further thorough study in order to consider the possibility of borrowing them from the domestic process of administrative and legal regulation, which takes place both in the industrial complex of our country and separately in light industry. The first is the creation of the State Fund for the Development of Small and Medium Enterprises, which would have an estimation provided by the state budget of Ukraine. Secondly, the creation of a separate center (centers), the operation of which should primarily be aimed at creating and developing new knowledge-intensive technologies in the field of light industry in Ukraine. But active legislative support can be an effective tool for restructuring and increase of the efficiency and competitiveness of national light industry production.

© Vashchuk Nataliia, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.4\(50\).5](https://doi.org/10.36486/np.2020.4(50).5)

Issue 4(50) 2020

<http://naukaipravoohorona.com/>

Keywords: light industry, administrative and legal regulation in the field of light industry, the object of administrative and legal regulation of light industry, prospects for improving the administrative and legal regulation of light industry, the experience of China.

Отримано 26.11.2020

УДК 343.98

Вересенко Юрій Віталійович,
здобувач ДНДІ МВС України,
начальник відділу ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-0995-8720

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМАТИКИ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ ПРИНЦИПІВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

У статті висвітлено та проаналізовано закріплені в законодавстві України та відомчих нормативно-правових актах окремі принципи, на яких ґрунтується реалізація деяких напрямів функціонування Експертної служби МВС України. Акцентовано увагу на потребі розробки системи принципів, яка б охоплювала всі, без винятку, напрями функціонування Експертної служби МВС України. Спираючись на наукові джерела, аргументовано висвітлено окремі групи принципів, які повинні увійти до майбутньої системи принципів функціонування Експертної служби МВС України.

Ключові слова: *принципи, функціонування, управління, судово-експертна діяльність, експертно-криміналістичний, антикорупційна діяльність.*

Сучасна Експертна служба МВС України являє собою систему територіально розгалужених науково-дослідних експертно-криміналістичних підрозділів (центрів), напрями функціонування яких передусім спрямовані на сприяння попередженню, розслідуванню й розкриттю злочинів та правопорушень. Такий результат, у першу чергу, досягається за рахунок проведення судово-експертних досліджень відповідними кваліфікованими фахівцями. Водночас експертиза речових доказів – далеко не єдиний напрям функціонування Експертної служби МВС України. Сучасні реалії уможливили появу, поряд із суто криміналістичними напрями функціонування служби, нових векторів, які можуть і не мати прямого стосунку до реалізації комплексу завдань, котрі безпосередньо постають перед експертно-криміналістичними підрозділами й водночас є не менш важливими для досягнення реалізації визначених цілей. Не є таємницею, що в контексті зазначеного вище функціонування Експертної служби МВС України має ґрунтуватися на певній сукупності чітко визначених та обґрунтованих принципів. Однак натеper лише деякі напрями функціонування Експертної служби МВС України ґрунтуються на відповідних принципах, що обумовлює актуальність проведення дослідження проблематики побудови системи принципів Експертної служби МВС України.

Вивчення та формування принципів (засад) функціонування державних органів були предметом досліджень багатьох вітчизняних вчених, серед яких О.М. Бандурка, В.Т. Білоус, С.М. Лелет, Т.А. Плугатар, І.М. Шопіна, О.Н. Ярмиш

© Veresenko Iurii, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.4\(50\).6](https://doi.org/10.36486/np.2020.4(50).6)

Issue 4(50) 2020

<http://naukaipravoohorona.com/>

та інші, водночас у їхньому доробку питання розробки системи принципів сучасної демілітаризованої Експертної служби МВС України не порушувалися.

Здійснений аналіз правових норм чинного законодавства України, підзаконних та відомчих нормативно-правових актів, якими керуються у своїй діяльності посадові особи Експертної служби МВС України, дозволяє констатувати, що станом на сьогодні лише у змісті статті 3 Закону України “Про судову експертизу” закріплено окремі принципи здійснення судово-експертної діяльності. Так, зокрема, ідеться про принципи: 1) законності; 2) незалежності; 3) об’єктивності і повноти дослідження [1, ст. 3].

З огляду на зазначене вище, доцільно звернути увагу на зміст Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України, затвердженого наказом МВС України від 03.11.2015 № 1343. Зокрема, у пункті 3 зазначається, що основними завданнями Експертної служби МВС України є:

- 1) здійснення судово-експертної діяльності;
- 2) забезпечення залучення працівників Експертної служби МВС до досудового розслідування та судового розгляду;
- 3) у межах компетенції проведення експертних досліджень на договірних засадах з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених Законом України “Про судову експертизу”;
- 4) проведення сертифікаційних та інших випробувань, а також оцінки відповідності продукції, процесів і послуг, виконання інших робіт у межах своєї компетенції;
- 5) проведення відповідно до законодавства оцінки майна, майнових прав та здійснення професійної оціночної діяльності;
- 6) забезпечення функціонування обліку знарядь кримінальних правопорушень та інших об’єктів;
- 7) забезпечення функціонування інформаційно-пошукових систем, обробка персональних даних у межах повноважень, визначених законом, забезпечення режиму доступу до інформації;
- 8) здійснення спеціальних вибухотехнічних робіт з пошуку і знешкодження вибухонебезпечних предметів, пристроїв, що використовуються в терористичних цілях;
- 9) підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації працівників Експертної служби МВС як судових експертів, спеціалістів-криміналістів і спеціалістів-вибухотехніків [2, п. 3].

З огляду на сукупність та розмаїття основних завдань, які ставляться до виконання перед Експертною службою МВС України, слід зазначити, що діяльність за напрямом реалізації судово-експертної діяльності, яка наразі забезпечена відповідними принципами відображеними у змісті Закону України “Про судову експертизу”, є лише одним з багатьох напрямів функціонування Експертної служби МВС України. Таким чином, сукупність інших основних напрямів діяльності служби, заснованих на відповідних, визначених у змісті Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України завданнях, не ґрунтуються на

жодних принципах діяльності, що, на наше переконання, є неприпустимим для функціонування центрального та територіальних науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів, а також значущості тих завдань, до виконання яких вони безпосередньо залучаються.

Зважаючи на це, на нашу думку, вирішення проблеми забезпечення напрямів функціонування Експертної служби МВС України відповідними принципами має бути засноване не на ідеї їх розробки у форматі окремих принципів, які б забезпечували реалізацію окремих напрямів, а саме в якості системи принципів, яка б уможливила охоплення не тільки всіх, без винятку, ключових сфер функціонування Експертної служби МВС України, а й була спрямована на якісне виконання посадових обов'язків особовим складом сукупності територіальних науково-дослідних експертно-криміналістичних підрозділів МВС України. Вирішення означеного завдання передусім має бути спрямоване на з'ясування тих груп завдань, які мають ґрунтуватися на відповідних принципах.

На цьому тлі ключовим завданням і запорукою належного функціонування Експертної служби МВС України є налагодження й підтримка якісного процесу управління, що здійснюється відповідними суб'єктами, як на вертикальному, так і на горизонтальному рівнях. Відповідно, не менш важливо, щоб управлінські процеси, які щоденно відбуваються в Експертній службі МВС України, ґрунтувалися на конкретно визначених принципах управління.

Так, наприклад, відповідно до пункту 3 розділу 1 Інструкції з організації контролю за якістю досліджень у підрозділах Експертної служби МВС України, на керівників територіальних підрозділів Експертної служби МВС України, керівників структурних підрозділів Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України та керівників з якості підрозділів Експертної служби МВС України не просто покладено завдання здійснення контролю за якістю досліджень, а регламентовано процес реалізації такої управлінської функції саме на основі сукупності відповідних принципів. Серед них: 1) дотримання вимог нормативних документів, що регулюють діяльність підрозділів Експертної служби МВС України; 2) дотримання методик і методів досліджень; 3) повноти, об'єктивності та обґрунтованості висновків за результатами досліджень; 4) забезпечення належної оснащеності лабораторій; 5) компетентності, професійності та майстерності персоналу; 6) дотримання конфіденційності та професійної таємниці [3].

Водночас, аналізуючи викладені вище принципи здійснення управлінського контролю крізь призму досвіду роботи в підрозділі Експертної служби МВС України, можемо зауважити, що зміст деяких із них, на нашу думку, є дискусійним. Так, перший принцип де-факто дублює сутність принципу законності, що визначений у статті 3 Закону України "Про судову експертизу". Адже дотримання вимог нормативних документів, що регулюють діяльність Експертної служби МВС України, уже перебуває в межах такого правового явища, як законність, що передбачає діяльність посадових осіб Експертної служби на правових засадах.

Беручи до уваги викладене вище, на наше переконання, використання принципу законності є більш доречним, адже, як слушно зазначає Ю.В. Ткаченко,

принцип законності являє собою загальну вимогу, що відображає потребу (необхідність) правомірної поведінки (діяльності, функціонування) всіх суб'єктів правових відносин. Крім того, свою конкретизацію принцип законності віднаходить у його загальнообов'язковості, гарантованості (забезпеченості), єдності та реальності, які чітко проявляються в діяльності органів державної влади [4, с. 71].

Що стосується принципу забезпечення належної оснащеності лабораторій як керівного для управлінського складу Експертної служби МВС України, що безпосередньо реалізують контроль за якістю проведення досліджень, то, на нашу думку, він є нікчемним. Справа в тому, що вирішення питання оснащення лабораторій зазвичай знаходиться поза компетенцією керівника, наприклад відділу або сектору, котрий як безпосередній начальник здійснює контроль за якістю проведення досліджень своїми підлеглими.

Зокрема, відповідно до підпунктів 3–5 пункту 5 Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України, Експертна служба МВС з метою організації своєї діяльності:

- уносить пропозиції щодо бюджетних асигнувань, необхідних для матеріально-технічного забезпечення діяльності підрозділів Експертної служби МВС;
- проводить роботу із забезпечення підрозділів Експертної служби МВС витратними матеріалами, сучасними технічними засобами та обладнанням, програмним забезпеченням, упровадження в їх діяльність автоматизованих інформаційно-пошукових систем;
- розробляє пропозиції щодо норм належності технічних засобів та обладнання для забезпечення діяльності Експертної служби МВС та подає їх для затвердження керівництву МВС [2, п. 5].

Відповідно до пункту 7 Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України, Експертна служба МВС здійснює свої повноваження через Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр (далі – ДНДЕКЦ) та територіальні науково-дослідні експертно-криміналістичні центри [2, п. 7]. Водночас згідно з пунктом 9 згаданого вище відомчого нормативно-правового акта, керівником Експертної служби МВС України є директор ДНДЕКЦ [2, п. 9]. Таким чином, з огляду на викладене вище, можна переконатися в тому, що вирішення питання оснащення структурних підрозділів ДНДЕКЦ та НДЕКЦ сучасними криміналістичними технічними засобами й обладнанням, і, як наслідок, дотримання принципу забезпечення належної оснащеності лабораторій, закріпленого у змісті Інструкції з організації контролю за якістю досліджень у підрозділах Експертної служби МВС України, більшою мірою залежить від управлінського рішення відповідного директора ДНДЕКЦ або НДЕКЦ ніж керівника сектору/відділу, який має посадовий обов'язок здійснювати контроль за якістю досліджень у підрозділах Експертної служби МВС України.

Ще один напрям, який має бути охоплений системою принципів функціонування Експертної служби МВС України, – це здійснення ДНДЕКЦ та НДЕКЦ наукової діяльності. Зокрема, наприклад, відповідно до Положення про організацію та проведення наукової діяльності в Експертній службі МВС України, серед

напрямів наукової діяльності Київського НДЕКЦ МВС України можна виділити зокрема такі:

- 1) проведення науково-дослідних робіт;
- 2) проведення науково-практичних заходів;
- 3) участь працівників у науково-практичних заходах, організованих іншими установами;
- 4) підготовка та публікація наукових статей у вітчизняних і зарубіжних наукових виданнях;
- 5) участь у формуванні та виданні фахового науково-практичного збірника “Криміналістичний вісник”;
- 6) участь у засіданнях секцій наукової ради Експертної служби;
- 7) розроблення та впровадження в судово-експертну практику науково-методичних та інших матеріалів;
- 8) дисертаційна діяльність з метою здобуття наукових ступенів;
- 9) наукове співробітництво з навчальними закладами, науково-дослідними та судово-експертними установами;
- 10) підготовка, поширення та впровадження передового досвіду судово-експертної практики;
- 11) міжнародне наукове співробітництво [5].

Беручи до уваги викладене вище, слід звернути увагу на наукову працю вітчизняного вченого О.В. Скоробагатько, яка в рамках дослідження “Адміністративно-правове регулювання наукового забезпечення функціонування системи Міністерства внутрішніх справ України” наголошує на тому, що діяльність Експертної служби МВС України, спрямована на отримання наукових результатів за допомогою практичного застосування наукових знань під час виконання відповідних завдань, має свою унікальність, яка дозволяє включити експертно-криміналістичну діяльність окремим блоком до складових наукового забезпечення функціонування системи МВС України [6, с. 9].

Аналізуючи твердження О.В. Скоробагатько, можна дійти висновку про те, що навіть незважаючи на зміст окремого відомчого нормативно-правового акта, яким є Положення про організацію та проведення наукової діяльності в Експертній службі МВС України, що визначає окремі, суто наукові напрями здійснення наукової діяльності, на кшталт реалізації науково-практичних заходів та виконання науково-дослідних робіт, безпосередньо судово-експертну діяльність як основний напрям функціонування Експертної служби МВС України можна пов'язати зі здійсненням наукової діяльності.

Ключ до розуміння такої позиції, на наш погляд, знаходиться у змісті Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність”. Так, зокрема, відповідно до пункту 12 статті 1 вказаного закону, наукова діяльність – це інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження. У свою чергу, відповідно до пункту 22 статті 1 Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність”, науковий результат – це нове наукове

знання, одержане в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксоване на носіях інформації. Науковий результат може бути у формі звіту, опублікованої наукової статті, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічного дослідження, наукового відкриття, проекта нормативно-правового акта, нормативного документа або науково-методичних документів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову, тощо [7, ст. 1].

Враховуючи зміст зазначених вище правових норм, слід акцентувати, що оскільки процес проведення судово-експертного дослідження спрямований, наприклад, на дослідження експертом об'єктів (речових доказів), що надійшли на дослідження з метою отримання де-факто нових знань, які мають важливе значення для процесу розслідування й розкриття злочинів і які неможливо отримати іншим, відмінним від проведення судової експертизи шляхом, то процес реалізації судово-експертних досліджень відповідними посадовими особами Експертної служби МВС України, на нашу думку, повною мірою підпадає під визначення “наукова діяльність”. Окрім того, сприйняття і розгляд судово-експертної діяльності як різновиду наукової діяльності, спрямованої на отримання нових знань, не суперечить змісту статті 1 Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність”, де законодавець зафіксував положення про те, що проведення прикладних і фундаментальних досліджень як різновидів інтелектуальної творчої діяльності, спрямованої на отримання нових знань, не є виключними та тлумачиться ним у якості основних видів. Беручи до уваги тематику нашого дослідження, викладене вище обумовлює необхідність включення принципів наукового забезпечення до системи принципів функціонування Експертної служби МВС України.

У зв'язку з цим, слід взяти до уваги висвітлені О.В. Скоробагатько принципи наукового забезпечення функціонування системи МВС України, які повинні бути враховані під час побудови відповідної системи принципів, серед них такі: 1) органічної єдності науки, освіти та практики; 2) збалансованості співвідношення фундаментальних і прикладних наукових досліджень; 3) комплексності підходу до розв'язання наукових проблем діяльності органів та підрозділів системи МВС України; 4) плановості проведення наукових досліджень; 5) економічної доцільності та ефективності наукових досліджень і впровадження їх результатів [6, с. 10].

Ще один потенційно конструктивний напрям, на який, на наше переконання, необхідно звернути увагу під час формування системи принципів функціонування Експертної служби МВС України, є антикорупційна діяльність. З одного боку, він має опосередкований стосунок до функціонування Експертної служби МВС України, водночас задля ефективної боротьби з корупцією в Україні функціонування державних інституцій у антикорупційній сфері має повною мірою охоплювати функціонування всіх, без винятку, органів державної влади та їх підрозділів. Додатково актуалізує включення принципів антикорупційної діяльності до системи принципів функціонування Експертної служби МВС України факт наявності Антикорупційної програми Експертної служби МВС України на 2020 рік,

затвердженої наказом Експертної служби від 21.02.2020 № 6-ЕС-Н, у якій наявне згадування про відповідні принципи [8]. Так, у преамбулі цієї програми закріплено, що Експертна служба МВС України проголошує, що її працівники, посадові особи, керівник і засновники у своїй внутрішній діяльності, а також у правовідносинах з діловими партнерами, органами державної влади, органами місцевого самоврядування керуються принципом “нульової толерантності” до будь-яких проявів корупції і вживатимуть усіх передбачених законодавством заходів із запобігання, виявлення та протидії корупції і пов’язаним з нею діям (практикам) [8].

Слід узяти до уваги, що відповідно до пункту 1 розділу 2 Антикорупційної програми Експертної служби МВС України на 2020 рік, її положення є обов’язковими до виконання всіма працівниками Експертної служби, у тому числі посадовими особами всіх рівнів і керівників [8].

Зважаючи на те, що реалізація положень Антикорупційної програми Експертної служби МВС України на 2020 рік перебуває в безпосередньому взаємозв’язку із виконанням Антикорупційної програми Міністерства внутрішніх справ України на 2020–2022 роки, затвердженої наказом МВС України від 31.07.2020 № 587, звернемо увагу на мету впровадження останньої:

– удосконалення системи запобігання і протидії корупції в апараті МВС, територіальних органах, закладах, установах і на підприємствах, що належать до сфери управління МВС;

– забезпечення координації системи запобігання і протидії корупції в Національній гвардії України, Національній поліції, Державній прикордонній службі України, Державній службі України з надзвичайних ситуацій, Державній міграційній службі України;

– подальше впровадження механізмів прозорості, доброчесності, зниження корупційних ризиків у системі МВС та підвищення рівня довіри громадян до діяльності правоохоронних органів [9].

Оскільки ДНДЕКЦ є структурним підрозділом апарату МВС України, мета Антикорупційної програми МВС України на 2020–2021 роки цілком інтегрується в процес функціонування Експертної служби МВС України.

Зважаючи на це, слід взяти до уваги, що в основу розроблення Антикорупційної програми МВС покладено такі принципи:

– відповідність реалізованих антикорупційних заходів Конституції України, законодавству України у сфері запобігання корупції та іншим нормативно-правовим актам;

– удосконалення створеної внутрішньої організаційної системи запобігання і протидії корупції;

– участь працівників у формуванні та реалізації антикорупційних стандартів і процедур;

– відповідальність та невідворотність покарання працівників незалежно від займаної посади та інших умов у разі вчинення ними корупційних та пов’язаних з корупцією правопорушень;

– регулярний моніторинг ефективності впроваджених антикорупційних заходів [9].

На основі аналізу антикорупційних принципів, відображених у змісті згаданих вище антикорупційних програм, слід зазначити, що вони цілком могли б виступати як основи для формування групи антикорупційних принципів в системі принципів функціонування Експертної служби МВС України. Для здійснення такої роботи зазвичай існує потреба в їх адаптації під особливості і спеціалізацію функціонування сучасної Експертної служби МВС України.

Підсумовуючи наше дослідження, слід зробити висновок про те, що система принципів, на яких має ґрунтуватися функціонування сучасної Експертної служби МВС України, повинна включати в себе такі групи принципів, зокрема:

- принципи здійснення судово-експертної діяльності;
- принципи управління;
- принципи здійснення наукової діяльності;
- принципи реалізації антикорупційних заходів.

Розробка питання включення до системи принципів функціонування Експертної служби МВС України інших груп принципів, а також, відповідно, визначення їх кількісного і якісного складу, тлумачення змісту залишається предметом подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1994. № 28. Ст. 232.
2. Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України: затверджено наказом Міністерства внутрішніх справ України від 03.11.2015 № 1343.
3. Інструкція з організації контролю за якістю досліджень у підрозділах Експертної служби МВС України : затверджено наказом Експертної служби МВС України від 26.12.2016 № 77-н.
4. *Ткаченко Ю.В.* Принцип конституційної законності. Право і суспільство. 2013. № 6. С. 66–71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2013_6_17 (дата звернення: 14.11.2020).
5. Положення про організацію та проведення наукової діяльності в Експертній службі МВС України: затверджено наказом Експертної служби МВС України від 08.12.2016 № 68-н.
6. *Скоробагатько О.В.* Адміністративно-правове регулювання наукового забезпечення функціонування системи Міністерства внутрішніх справ: автореф. дис. ... канд.. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2016. 22 с.
7. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2016. № 3. Ст. 25.
8. Антикорупційна програма Експертної служби МВС України на 2020 рік: затверджено наказом Експертної служби МВС України від 21.02.2020 № 6-ЕС-Н.
9. Антикорупційна програма МВС 2020–2022 роки. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/activity/onovlena-antikorupciina-programa-mvs-ukrayini-na-2020-2022-roki> (дата звернення: 12.11.2020).

REFERENCES

1. On Forensic Examination: Law of Ukraine of 25.02.1994 No 4038-XII. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR). 1994. No 28. Art. 232 [in Ukrainian].
2. Regulations on the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: Approved by the Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 03.11.2015 No 1343 [in Ukrainian].
3. Instruction on the Organization of Quality Control of Research in the Divisions of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: Approved by the Order of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 26.12.2016 No 77-n [in Ukrainian].

4. *Tkachenko, Yu.V.* (2013) Pryntsyp konstytutsiynoyi zakonnosti. “The Principle of Constitutional Legality”. Law and Society 6, 66–71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2013_6_17 (Date of Application: 14.11.2020) [in Ukrainian].

5. Regulations on the Organization and Conduct of Scientific Activities in the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: Approved by the Order of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 08.12.2016 No 68-n [in Ukrainian].

6. *Skorobahatko, O.V.* (2016) Administratyvno-pravove rehulyuvannya naukovoho zabezpechennya funktsionuvannya systemy Ministerstva vnutrishnikh sprav. “Administrative and Legal Regulation of Scientific Support of the Functioning of the System of the Ministry of Internal Affairs”: author’s ref. diss. ... Cand. Sci. (Law): 12.00.07. Kyiv. 22 p. [in Ukrainian].

7. On Scientific and Scientific-Technical Activity: Law of Ukraine of November 26, 2015 No 848-VIII. Bulletin of the Verkhovna Rada (VVR). 2016. No 3. Art. 25 [in Ukrainian].

8. Anti-Corruption Program of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine for 2020: Approved by the Order of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 21.02.2020 No 6-EC-H [in Ukrainian].

9. Anti-Corruption Program of the Ministry of Internal Affairs 2020–2022. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/activity/onovlena-antikorpuciina-programa-mvs-ukrayini-na-2020-2022-roki> (Date of Application: 12.11.2020) [in Ukrainian].

UDC 343.98

Veresenko Iurii,

Applicant of the State Research Institute MIA Ukraine,
Head of the Department of the State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-0995-8720

ANALYSIS OF THE PROBLEMS OF CONSTRUCTION OF THE SYSTEM OF PRINCIPLES OF FUNCTIONING OF THE EXPERT SERVICE OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE

Research article highlights and analyzes certain principles enshrined in the legislation of Ukraine and departmental regulations, on which the implementation of some areas of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine is based. It was emphasized that only forensic activity, as one of the areas of functioning of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, is provided at the legislative level with the relevant principles. The set of other main activities of the service nowadays are not based on any principles of activity. Emphasis is placed on the need to develop a system of principles that would cover all, without any exception, areas of the activity of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. It has been established that the solution of the issue of equipping forensic units with modern forensic technical means and equipment, and, as a consequence, compliance with the principle of ensuring proper equipment of laboratories, depends more on the management decision of the certain director than on the head of sector / department to exercise control over the quality of research in the divisions of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. After analyzing a set of scientific and legal sources, it is substantiated that directly forensic activity, as the

© Veresenko Iurii, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.4\(50\).6](https://doi.org/10.36486/np.2020.4(50).6)

Issue 4(50) 2020

<http://naukaipravohorona.com/>

main direction of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine can be associated with the implementation of scientific activities. That is why the set of principles of scientific support should be included into the system of principles of functioning of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Based on the results of the study, it was concluded that the system of principles, on which the operation of the modern Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine should be based, should include the following groups of principles, in particular: principles of forensic activity; management principles; principles of scientific activity; principles of implementation of anti-corruption measures.

Keywords: principles, functioning, management, forensic activity, forensic activity, anti-corruption activity.

Отримано 24.11.2020

Веселова Лілія Юріївна,
кандидат юридичних наук,
професор кафедри адміністративного права та процесу
Одеського державного університету
внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна,
ORCID ID 0000-0001-6665-0426
Вербицький Олексій Дмитрович,
аспірант кафедри адміністративного права та процесу
Одеського державного університету
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна,
ORCID ID 0000-0002-3400-8073

ЗАХОДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЛАСНОЇ БЕЗПЕКИ В ОРГАНАХ ПОЛІЦІЇ

У статті наголошується, що дієвість забезпечення власної безпеки в органах поліції знаходить своє практичне втілення через реалізацію низки організаційно-правових заходів. Важлива роль у цьому відводиться заходам адміністративно-правового забезпечення. З'ясовується стан правового врегулювання суспільних відносин у цій сфері публічного адміністрування. За результатами дослідження розкривається поняття “заходів адміністративно-правового забезпечення власної безпеки в органах поліції”, представлена модель систематизації організаційно-правових заходів забезпечення власної безпеки в органах поліції, підготовлено пропозиції щодо вдосконалення правових засад гарантування та реалізації таких заходів в Україні.

Ключові слова: власна безпека, поліція, поліцейський, адміністративно-правове забезпечення, організаційно-правові заходи, державний захист.

Побудова ефективної державної системи заходів забезпечення власної безпеки в органах поліції є однією з важливих гарантій виконання покладених на поліцію повноважень, запорукою підтримання конституційних прав персоналу поліції, є невід'ємною складовою побудови соціально орієнтованої держави. У юридичній науці під правовими заходами розуміють закріплені в нормах законодавства методи, прийоми, способи впливу на суспільні відносини з метою досягнення певного результату [1, с. 108]. Правові заходи забезпечення власної безпеки в органах поліції включають заходи кримінально-правового та адміністративно-правового характеру, особливу групу становлять оперативно-розшукові заходи. Враховуючи специфіку забезпечення власної безпеки в органах поліції, як правило, ці заходи використовуються у комплексі. У межах цієї статті ми волиємо привернути увагу

саме до заходів адміністративно-правового забезпечення, тим більш, що цьому питанню серед науковців такої уваги в цій сфері правовідносин бракує. Водночас саме завдяки адміністративно-правовій складовій механізму правового регулювання здійснюється правовий вплив держави на відносини, що виникають у процесі реалізації публічного адміністрування у певній сфері [2, с. 75].

Раніше окремих аспектів забезпечення власної безпеки в правоохоронних органах у своїх працях торкалися Л.Ю. Веселова, В.А. Глухверя, С.В. Городянко, В.Г. Грибан, Б.М. Качмар, М.М. Комарницький, Д.М. Корнієнко, М.І. Логвиненко, Н.П. Матюхіна, Ю.О. Михайлова, А.О. Подоляка, О.Ю. Синявська, А.Є. Фоменко та деякі інші науковці. Окремі дослідження зазначених авторів на сьогодні є помітно застарілими, у деяких розглядається лише частина тих відносин, які становлять інститут забезпечення власної безпеки в органах поліції, що в сукупності обумовлює актуальність цієї публікації.

Мета цієї статті полягає у з'ясуванні поняття та змісту заходів адміністративно-правового забезпечення власної безпеки в органах поліції, а також у вдосконаленні засад їх правового урегулювання.

Основну частину комплексу забезпечення *власної безпеки в органах поліції* утворюють *заходи державного захисту* працівників Національної поліції, їх близьких родичів і членів сім'ї. На жаль, закон не містить дефініції цього поняття. До того ж, незважаючи на те, що профільний закон про Національну поліцію в Україні було прийнято значно пізніше (у 2015 році), ніж запроваджено інститут державного захисту працівників суду і правоохоронних органів (1993 рік), цей правовий акт не здобув окремої норми, яка б гарантувала поліцейським, членам їхніх сімей та їхньому майну особливий захист держави. Втім, визначення гарантій такого забезпечення у профільному законодавчому акті було б не зайвим. Існує чимало суспільних відносин, у яких забезпечення законних приватних та публічних інтересів відбувається завдяки поєднанню норм кримінального та кримінального процесуального права з механізмом адміністративно-правового регулювання. При цьому елементом зазначеного механізму відводиться важлива роль (вдала ілюстрація такого поєднання міститься, наприклад, у деяких публікаціях М.Ю. Веселова стосовно захисту прав дітей у сфері ювенальної юстиції [3, с. 52–53; 4, с. 87–88; 5, с. 58–59]).

У ст. 5 Закону України “Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів” зазначено, що задля забезпечення безпеки вказаної категорії осіб та їх близьких родичів, недоторканності житла, а також збереження їх майна з урахуванням конкретних обставин можуть застосовуватися такі заходи: а) особиста охорона, охорона житла і майна; б) видача зброї, засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; в) встановлення телефону за місцем проживання; г) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; г) тимчасове розміщення в місцях, що забезпечують безпеку; д) забезпечення конфіденційності даних про об'єкти захисту; е) переведення на іншу роботу, направлення на навчання, заміна документів, зміна зовнішності, персональних та/або біометричних даних, переселення

в інше місце проживання. Закон нічого не каже про вичерпність переліку цих заходів. З урахуванням характеру і ступеня небезпеки для життя, здоров'я, житла та майна осіб, взятих під захист, доцільно якісно та кількісно збільшувати цей перелік. Відповідно до законодавства України працівники поліції та їх близькі родичі мають право застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і зброю з метою забезпечення виконання правомірних наказів і усних вимог, що добровільно не виконуються, для захисту особистої безпеки, безпеки близьких родичів, а також свого житла і майна. Наявність достатньої інформації про реальну загрозу життю, здоров'ю, житлу, майну працівників поліції у зв'язку з їх службовою діяльністю, а також членів їх сімей та близьких родичів, одержаної в установленому законом порядку потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів (ч. 1 ст. 6 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”). Обрання того чи іншого заходу (або декількох у сукупності) обумовлюється рівнем та характером загрози для поліцейського чи його близьких родичів і членів сім'ї.

Аналізуючи зазначені заходи та умови їх реалізації, можна зауважувати, що всі вони є діями організаційно-правового та матеріально-технічного характеру. Серед форм публічного адміністрування організаційні та матеріально-технічні дії складають необхідний чинник управлінської діяльності в усій системі органів виконавчої влади держави. Вони мають допоміжний характер, їх основне призначення – обслуговування самого процесу публічного адміністрування, усіх інших форм управлінської діяльності. Зараз під час здійснення матеріально-технічних операцій ширше використовують різноманітні засоби організаційної техніки, для державних потреб створюють комплексні інформаційно-аналітичні системи із застосуванням комп'ютерних систем та різноманітного програмного забезпечення [6, с. 136–137]. Вивчення положень закону щодо застосування спеціальних заходів забезпечення власної безпеки поліцейських чи його близьких родичів і членів сім'ї дає підстави стверджувати, що деякі з них можна визнати такими, що є суттєво застарілими та неактуальними, а деякі – мають проблеми з організацією їх фактичної реалізації.

Так, з урахуванням сучасних реалій життя, заміна “номерів квартирних телефонів” осіб, щодо яких застосовуються спеціальні заходи безпеки, так само, як і встановлення телефону за місцем проживання, фактично вже позбулися будь-якого практичного сенсу. Натомість, для забезпечення ефективності заходів особистої охорони до їх переліку слід включити:

- тимчасову видачу SIM-карток та пристроїв рухомого (мобільного) зв'язку (у разі відсутності у поліцейського та/чи його близьких родичів і членів сім'ї власного засобу зв'язку) або заміну (у разі необхідності) SIM-карток для таких пристроїв;
- тимчасову заміну електронної пошти таких осіб;
- тимчасове блокування облікових записів (акаунтів) таких осіб у комп'ютерній системі, видалення з цих записів інформації, що може ідентифікувати користувача, зміна логінів, встановлення додаткових паролів тощо.

Забезпечення безпеки поліцейських здійснюється переважно шляхом встановлення *особистої охорони та охорони житла і майна*. На сьогодні завдання щодо забезпечення безпеки взятих під захист осіб, членів їх сімей, охорона

адміністративних, державних будівель та інших об'єктів на підставах та в порядку, визначених законодавством України, покладається на підрозділи поліції особливого призначення, які діють на підставі Положення про такі підрозділи, затвердженого Наказом МВС України від 04.12.2017 р. № 987. Проте ні цей наказ, ані будь-які інші відомчі правові акти МВС України чи Національної поліції України (далі – НПУ) не містять детального порядку дій підрозділів поліції щодо забезпечення безпеки взятих під захист осіб з числа персоналу поліції та/чи їх близьких родичів і членів сім'ї, що також можна виділити як одну з проблем правової регламентації цієї діяльності. Крім того, слід зазначити, що вказані спеціальні заходи фактично не працюють у межах *державного захисту* (незважаючи на формальну наявність норм у законі). На практиці після звернення правоохоронця із заявою про загрозу йому безпосередньо або його близьким родичам чи членам сім'ї, у випадку її реальності, відомості про ознаки кримінального правопорушення органами досудового розслідування вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань і лише в межах кримінального провадження приймається рішення про застосування заходів безпеки, але як до осіб, котрі беруть участь у кримінальному судочинстві (як потерпілого). Серед нормативно-правових актів МВС України чи НПУ наразі взагалі немає наказу, який би затверджував порядок чи інструкцію з реалізації вимог та положень Закону України “Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів” стосовно персоналу поліції. Разом з тим, деякі інші відомства з числа правоохоронних органів мають відповідні нормативно-правові акти.

Також практично нерегульованим залишається порядок здійснення таких заходів безпеки, як: заміна документів, зовнішності; зміна місця роботи для членів сім'ї чи близьких родичів працівників поліції тощо.

Розглянутий нами перелік заходів є *заходами ситуативними* (у деяких випадках – *ситуативно-превентивними*). За словниковим тлумаченням слово “*ситуативний*” означає “той, який стосується окремої ситуації, обмежений певними умовами” [7, с. 208]. Вони реалізуються в разі наявності *реальної загрози* охоронюваним законом інтересам, їх обрання та інтенсивність застосування залежать від суб'єктивних та об'єктивних обставин в кожній окремій ситуації. Разом із ситуативними заходами для зменшення факторів ризику, недопущення чи усунення несприятливих умов, які можуть ускладнювати забезпечення власної безпеки, в органах поліції повинні вживатися і профілактичні (превентивні) заходи.

До *превентивно-профілактичних організаційно-правових заходів забезпечення власної безпеки в органах поліції* можна віднести:

– проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення (зазначений напрям спрямовується на підняття іміджу поліцейської діяльності, рівня довіри та поваги до поліцейських, роз'яснення підвищеної юридичної відповідальності за протиправні дії стосовно поліцейських (їх близьких родичів і членів сім'ї, їх майна) у зв'язку із службовою діяльністю цих правоохоронців);

– обмежений доступ до особистої інформації поліцейського, що знаходить втілення, наприклад, у вимогах до ведення та збереження їх особових справ (закріплених у Наказі МВС України від 12.05.2016 р. № 377), обмеженні відкритого доступу до певних відомостей, які містяться в електронних деклараціях Єдиного

державного реєстру декларацій осіб (див. абзац 4 ч. 1 ст. 47 Закону України “Про запобігання корупції”);

– формування тактичної та психологічної готовності поліцейських до дій у разі наявності реальної загрози їх життю, здоров’ю чи майну у зв’язку з виконанням ними службових обов’язків шляхом проведення занять в системі службової підготовки в межах тактичної і загальнопрофільної (психологічної, домедичної) підготовки;

– тримання під вартою у разі затримання поліцейського за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення у призначених для цього установах окремо від інших категорій осіб (незалежно від того, чи є підстави для здійснення щодо такого поліцейського державного захисту);

– проведення експертизи комплексної системи захисту інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах органів і підрозділів поліції;

– розробка спеціальних оперативних планів оборони адміністративних будівель, які використовуються поліцією, тощо.

Крім превентивних та ситуативних, до комплексу організаційно-правових заходів забезпечення власної безпеки в органах поліції необхідно віднести і *ретроспективні заходи*. Слово “*ретроспективний*” означає той, який містить у собі розгляд минулих подій [8, с. 517]. “Звернення до минулого” в таких ситуаціях відбувається з метою:

– інформування вищих органів (ГУНП, НПУ, МВС України);

– ведення обліку та з’ясування питань (причин, обставин, наслідків), пов’язаних з подіями, які завдали чи могли завдати шкоди власній безпеці поліцейського у зв’язку із його службовою діяльністю. На сьогодні розслідування та облік таких випадків в органах поліції здійснюється згідно з Порядком розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій, що сталися в органах і підрозділах системи МВС України, затвердженим Наказом МВС України від 27.12.2002 р. № 1346.

Нарешті, останню групу організаційно-правових заходів забезпечення власної безпеки в органах поліції становлять так звані *реституційні заходи* (від лат. “*restitutio*” – відновлення; повернення колишніх прав і переваг; відплата). До них можна віднести:

– страхове відшкодування поліцейському (його близьким родичам чи членам сім’ї) при настанні страхового випадку (спричинення матеріальної, моральної шкоди чи шкоди їх здоров’ю) у зв’язку зі службовою діяльністю поліцейського;

– організація і надання потерпілим з числа поліцейських (членів їх сім’ї), іншим особам (у разі звернення за екстреною медичною допомогою за наслідками неправомірного посягання на їх життя чи здоров’я) медичної допомоги з наступною їх евакуацією до закладів охорони здоров’я МВС, інших державних або комунальних закладів охорони здоров’я;

– надання кризової психологічної допомоги працівникам поліції, які постраждали внаслідок протиправних дій, пов’язаних з їх службовою діяльністю, забезпечення (за потреби) психологічної підтримки їх близьких родичів і членів сімей;

– притягнення правопорушників до юридичної відповідальності в передбачений законом спосіб тощо.

Перелік будь-якого виду організаційно-правових заходів забезпечення власної безпеки персоналу поліції не може бути вичерпним. Соціальні, економічні, екологічні зміни у суспільстві завжди вимагатимуть певної кореляції чи трансформації зазначених заходів, появи нових (тимчасових чи довго триваючих) тощо. Наприклад, у квітні 2020 року Верховна Рада України переписала бюджет на поточний рік, створивши у ньому фонд боротьби з коронавірусом. У червні бюджетний комітет Верховної Ради підтримав виділення 2,7 млрд грн з цього фонду на потреби МВС України. Збільшення видатків на МВС пояснювали тим, що працівники відомства, як і лікарі, постійно взаємодіють з людьми, тому потребують додаткових засобів захисту. Відповідно до постанови КМУ від 10.06.2020 № 485 ці кошти підуть на доплати поліцейським, які забезпечують життєдіяльність населення на період дії карантину, встановленого Урядом України з метою запобігання поширенню на території нашої держави гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, за рахунок коштів, виділених з фонду боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2, та її наслідками [9]. Їх цілком можна визнати реституційними заходами забезпечення власної безпеки поліцейських, оскільки, за даними МВС України, працівники органів та підрозділів Міністерства посідають друге місце в Україні за кількістю інфікованих коронавірусом. Ці інфікування відбуваються через те, що вони безпосередньо контактують із хворими [10].

Таким чином, під *заходами адміністративно-правового забезпечення власної безпеки в органах поліції* слід розуміти врегульоване нормами адміністративного права здійснення правоохоронними органами (за сприяння інших органів публічного адміністрування) правових, організаційно-технічних, практичних та інших заходів, спрямованих на захист органу (чи органів) поліції, а також кожного окремого поліцейського (їх близьких родичів і членів сім'ї, майна) від загроз деструктивного і дезорганізуючого впливу, з метою створення необхідних умов для належного виконання поліцією покладених на її органи (підрозділи) та окремих поліцейських законом завдань.

Організаційно-правові заходи забезпечення власної безпеки в органах поліції доцільно розподілити на такі групи: а) превентивно-профілактичні; б) ситуативні; в) ретроспективні; г) реституційні.

З метою *удосконалення адміністративно-правових засад забезпечення власної безпеки поліцейських* пропонуємо:

– закріпити у ст. 2 Закону України “Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів” поняття “*державний захист працівників суду і правоохоронних органів*” – це здійснення правоохоронними органами (за сприяння інших органів публічного адміністрування) правових, організаційно-технічних, практичних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб, а також членів їх сім'ї від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного функціонування судів та правоохоронних органів;

– доповнити ст. 62 Закону України “Про Національну поліцію” новою частиною такого змісту: “*поліцейські, члени їхніх сімей та їхнє майно перебувають під*

особливим захистом держави. Підрозділи внутрішньої безпеки та особливого призначення Національної поліції зобов'язані вживати необхідних заходів для забезпечення безпеки поліцейського, членів його сім'ї, збереження їхнього майна, якщо від таких осіб надійде відповідна заява чи отримання такої інформації з будь-яких інших джерел”;

– розробити та затвердити наказом МВС України *Інструкцію про порядок організації та здійснення заходів власної безпеки поліцейських та їх близьких родичів*.

Отримані та висвітлені у цій статті наукові результати створюють підґрунтя для поглибленого вивчення та системного вдосконалення особливостей нормативно-правового регулювання окремих адміністративно-правових заходів із забезпечення власної безпеки в органах поліції. Проте окреслені питання становитимуть завдання наших подальших досліджень у зазначеній сфері наукових пошуків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Лазаренко В.А.* Адміністративно-правове регулювання екологічної безпеки в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Держ. НДІ МВС України. Київ, 2010. 209 с.
2. *Веселов М.Ю.* Адміністративно-правовий механізм забезпечення функціонування ювенальної юстиції. *Наука і правоохорона*. 2020. № 1(47). С. 73–80. DOI: 10.36486/np.2020.1(47).
3. *Veselov M.* Administrative and legal ensure of “the best interests of the child” in the field of junior justice. *Public Administration and Law Review*. 2020. Issue 3. P. 49–56. DOI: 10.36690/2674-5216-2020-3-49.
4. *Веселов М.Ю.* Адміністративно-правове забезпечення “ювенальної” спеціалізації учасників кримінального провадження. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2019. Вип. 4(88). С. 81–92. DOI: 10.33766/2524-0323.88.81-92.
5. *Веселов Н.Ю.* Административно-правовая составляющая выяснения условий жизни и воспитания несовершеннолетнего участника уголовного производства. *Юридические науки и образование*. 2019. № 61. С. 53–62. DOI: 10.25108/2304-1730-1749.iolr.2019.61.53-62.
6. Адміністративне право України: підручн. / за ред. Ю.П. Битяка. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 544 с.
7. Ситуативний. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 9. С. 208.
8. Ретроспективний. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 7. С. 517.
9. Про виділення коштів для здійснення доплати військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським, які забезпечують життєдіяльність населення, медичним та іншим працівникам, які безпосередньо зайняті на роботах з ліквідації захворювання на гостру респіраторну хворобу COVID-19, спричинену коронавірусом SARS-CoV-2, у відомчих закладах охорони здоров'я: постанова Кабінету Міністрів України від 10.06.2020 № 485. Дата оновлення: 22.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/485-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 07.11.2020).
10. *Вінокуров Я.* 2,7 млрд грн на рахунки поліції: чому гроші з фонду боротьби з коронавірусом передають МВС? URL: <https://hromadske.ua/posts/27-mlrd-grn-na-rahunki-policiyi-chomu-groshi-z-fondu-borotbi-z-koronavirusom-peredayut-mvs> (дата звернення: 07.11.2020).

REFERENCES

1. *Lazarenko, V.A.* (2010) *Administrativno-pravove rehulivannia ekolohichnoi bezpeky v Ukraini*. “Administrative and Legal Regulation of Ecological Safety in Ukraine”: thesis of Ph.D of Law: 12.00.07. State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Kyiv. 209 p. [in Ukrainian].
2. *Veselov, M.Yu.* (2020) *Administrativno-pravovyi mekhanizm zabezpechennia funktsionuvannia yuvenalnoi yustytzii*. “Administrative and Legal Mechanism for Ensuring the Functioning of Juvenile Justice”. *Nauka i pravookhorona* 1(47), 73–80. DOI: 10.36486/np.2020.1(47) [in Ukrainian].
3. *Veselov M.* Administrative and legal ensure of “the best interests of the child” in the field of junior justice. *Public Administration and Law Review*. 2020. Issue 3, p. 49–56. DOI: 10.36690/2674-5216-2020-3-49 [in English].

© Veselova Liliia, Verbytskyi Oleksii, 2020

4. *Veselov, M.Yu.* (2019) Administratyvno-pravove zabezpechennia “iuvenalnoi” spetsializatsii uchashnykiv kryminalnogo provadzhennia. “Administrative and Legal Ensuring of “Juvenal” Specialization of the Participants of Criminal Production”. Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E. Didorenko. Vol. 4(88). P. 81–92. DOI: 10.33766/2524-0323.88.81-92 [in Ukrainian].

5. *Veselov, N.Yu.* (2019) Administrativno-pravovaja sostavljajushhaja vyjasnenija uslovij zhizni i vospitanija nesovershennoletnego uchastnika ugovnogo proizvodstva. “Administrative Legal Component of the Clarification of the Living and Educational Conditions of a Minor Participant of Criminal Proceedings”. Juridical Sciences and Education 61, 53–62. DOI: 10.25108/2304-1730-1749.iolr.2019.61.53-62 [in Russian].

6. *Bytiak, Yu.P. (ed.)* (2007) Administratyvne pravo Ukrainy. “Administrative Law of Ukraine”. Kyiv: Yurinkom Inter. 544 p. [in Ukrainian].

7. Sytuatyvnyi. “Situational”. *Bilodid, I.K. (ed.)*. (1970–1980). Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tt. “Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols”. Kyiv: Naukova dumka. Vol. 9, p. 208. [in Ukrainian].

8. Retrospektyvnyi. “Retrospective”. *Bilodid, I.K. (ed.)*. (1970–1980). Slovnyk ukrainskoi movy. “Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols”. Kyiv: Naukova dumka. Vol. 7. P. 517 [in Ukrainian].

9. On the Allocation of the Funds for Additional Payments to Servicemen, Privates and Officers, Police Officers Who Provide Livelihoods, Medical and Other Workers Directly Involved in the Elimination of Acute Respiratory Disease COVID-19 Caused by Coronavirus SARS-CoV-2, in Departmental Health Care institutions”: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 10.06.2020 No 485. Date of update: 22.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/485-2020-%D0%BF#Text>. (Date of Application: 07.11.2020) [in Ukrainian].

10. *Vinokurov, Ya.* (2020). 2,7 mlrd hrn na rakhunky politsii: chomu hroshi z fondu borotby z koronavirusom peredaiut MVS? “UAH 2.7 billion to police accounts: why is the money from the coronavirus fund transferred to the Ministry of Internal Affairs”? URL: <https://hromadske.ua/posts/27-mlrd-grn-na-rahunki-policiyi-chomu-groshi-z-fondu-borotbi-z-koronavirusom-peredayut-mvs>. (Date of Application: 07.11.2020) [in Ukrainian].

UDC 342.95

Veselova Liliia,

Cand. Sci. (Law), Professor of Department of Administrative Law
and Process of Odessa State University
of Internal Affairs, Odessa, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-6665-0426

Verbytskyi Oleksii,

graduate student of Department of Administrative Law and Process
of Odessa State University of Internal Affairs, Odessa, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-3400-8073

MEASURES OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL ENSURANCE OF OWN SECURITY IN POLICE BODIES

Research article emphasizes that the effectiveness of ensuring their own security in the police finds its practical implementation through the implementation of a number of organizational and legal measures. An important role in this is given to measures of administrative and legal support. The purpose of this article is to clarify the concept and content of measures of administrative and legal security of their own security in the police. The state of legal regulation of public relations in this area of

© Veselova Liliia, Verbytskyi Oleksii, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.4\(50\).7](https://doi.org/10.36486/np.2020.4(50).7)

Issue 4(50) 2020

<http://naukaipravoohorona.com/>

public administration is clarified. Attention is drawn to a number of legal issues related to both the basic principles and the practical implementation of special measures of state protection of police officers, as well as their close relatives and family members from unlawful encroachments on their lives, health, property in connection with performance of such duties by police officers.

According to the results of the study, the concept of “measures of administrative and legal support of their own security in the police” is revealed; presented a model of systematization of organizational and legal measures to ensure their own safety in the police, which provides for their division into preventive, situational, retrospective, restitution. In order to improve the administrative and legal framework to ensure the safety of police officers prepared proposals to the Law of Ukraine “On State Protection of Court and Law Enforcement” and the Law of Ukraine “On National Police”, as well as justifies the development of departmental Instruction on the organization and implementation of measures security of police officers and their close relatives.

Keywords: own security, police, policeman, administrative and legal ensurance, organizational and legal measures, state protection.

Отримано 26.11.2020

Зозуля Діана Володимирівна,
аспірант кафедри фінансового права Інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

СВІТОВА ПРАКТИКА ФІНАНСУВАННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: МОДЕЛІ ФІНАНСУВАННЯ ТА СТРАХОВА МЕДИЦИНА

Стаття присвячена питанням фінансування галузі охорони здоров'я в Україні. Особлива увага приділяється аналізу моделей фінансування. Досліджуються особливості страхової медицини в різних країнах світу. Розглядаються перспективи зміни принципів фінансування медичної допомоги.

Зроблено висновок, що в Україні найбільш прийнятною є бюджетно- страхова модель страхової медицини, яка передбачає поєднання бюджетного та іншого фінансування видатків на охорону здоров'я, а також фінансування сфери охорони здоров'я загалом.

Ключові слова: страхова медицина, медична допомога, фінансування, охорона здоров'я, пацієнт, держава.

В Україні питання фінансування медичної сфери, охорони здоров'я значною мірою перебувають у публічній площині, оскільки їх вирішення безпосередньо залежить від коштів державного бюджету.

Мета статті полягає у висвітленні питань фінансування галузі охорони здоров'я в Україні в контексті світових моделей фінансування та страхової медицини.

У контексті нашого дослідження варто відзначити напрацювання таких вчених, як А.В. Бондар, Я.М. Буздуган, С.Б. Булеца, Ю.В. Вороненко, З.С. Гладун, В.Ф. Москаленко, І.Я. Сенюта, О.В. Солдатенко, Л.О. Самілик, З.С. Скалецька, В.Ю. Стеценко, С.Г. Стеценко, І.М. Федорович, Н.В. Шевчук та інших. Проте в Україні бракує наукових праць, де були б розкриті проблеми правового регулювання фінансування системи охорони здоров'я.

У світовій практиці фінансування охорони здоров'я сформувалися такі моделі, що загалом співвідносяться із самими системами охорони здоров'я:

модель Семашка – це так звана “радянська модель”, яка заснована на бюджетному фінансуванні видатків на охорону здоров'я, переважно за рахунок податків. За такої системи: громадяни отримують медичні послуги переважно безкоштовно, тобто існує безоплатна для громадян медицина; невеличка частина послуг має платний характер; держава перебуває у статусі постачальника і покупця медичних послуг; ринок медичних послуг перебуває під суворим контролем держави; заклади охорони здоров'я перебувають у власності чи під контролем держави; фінансується

вся медична інфраструктура, виходячи з розрахунку ліжко-місць. Позитивним аспектом цієї моделі є централізоване фінансування, яке забезпечує близько 90 % від усіх видатків на охорону здоров'я і стримує зростання вартості лікування. Недоліками є неминуче зниження якості медичних послуг і відсутність контролю за діяльністю закладів охорони здоров'я з боку споживачів [1, с. 360; 2]. В Україні протягом останнього десятиліття активно здійснюється робота за напрямом відходу від моделі Семашка до іншої, швидше за все, – до моделі бюджетно-страхової медицини (змішаної бюджетно-страхової моделі фінансування системи охорони здоров'я);

ШБевериджська модель (засновник У. Беверидж) – характерна для Великобританії, США, Ізраїлю, Південної Кореї, Нідерландів, Данії, Ірландії, Канади та інших країн. Становлення моделі Бевериджа пов'язане з іменем англійського політичного діяча Уільяма Бевериджа, пропозиції якого відомі під назвою “план Бевериджа”, що у 1942 р. були покладені в основу низки законів про державну систему медичного обслуговування та соціального забезпечення. У 1948 р. у Великобританії було проведено націоналізацію медичних закладів з досить високою компенсацією їх вартості колишнім власникам і створено Британську національну службу охорони здоров'я. У організаційному плані ця модель характеризує існування розвиненої мережі закладів охорони здоров'я, котрі перебувають у державній і муніципальній власності, медична допомога, яку надають у цих закладах, доступна для населення країни і гарантована законодавством. Також функціонують приватні медичні заклади, де кожен може за окрему оплату отримати медичне обслуговування. Виокремлюють такі принципи функціонування моделі охорони здоров'я Бевериджа: доступність для широкого кола споживачів; пріоритетна участь держави в організації та фінансуванні охорони здоров'я; професійна незалежність лікарів і опора на сімейного лікаря; неприбутковість діяльності; сплата населенням спеціального податку незалежно від стану здоров'я; профілактика захворювань [3, с. 114]. Перевагами цієї моделі є такі: загальна доступність медичного обслуговування, контроль із боку держави над витратами, справедливість розподілу засобів [4, с. 1190];

Шбюджетно- страхова модель (бісмарківська модель) – зародження розглядуваної моделі фінансування охорони здоров'я відбулося в Німеччині, де вперше в світовій історії у 1883 р. було прийнято закон про обов'язкове медичне страхування на випадок хвороби, який заклав підвалини сучасного медичного страхування [3, с. 112]. Ця модель характерна для багатьох європейських країн (зокрема, Німеччини, Австрії, Бельгії, Нідерландів, Люксембургу, Франції, Швейцарії) і передбачає поєднання бюджетного та страхового фінансування системи охорони здоров'я [5, с. 38–39]. За цієї моделі медична галузь фінансується за рахунок обов'язкових внесків роботодавців та найманих працівників у спеціальні фонди, які створюються за професійною або територіальною ознакою, а також державних виплат (субсидій, субвенцій, дотацій тощо). Розмір внеску залежить від платоспроможності страхувальника, а доступ до послуг – від потреб застрахованих осіб [4, с. 1190]. Медичний фонд, як правило, незалежний від держави,

але діє у законодавчо визначених межах. Під час соціального страхування гарантується право на точно зумовлені види послуг і встановлюються такі частки внесків і на такому рівні, які дають гарантію використання такого права. У цій моделі держава відіграє роль гаранта в задоволенні суспільно необхідних потреб у медичній допомозі усіх громадян незалежно від рівня доходів. У свою чергу, роль ринку медичних послуг – задоволення потреб споживачів понад гарантований рівень. Отже, багатоканальна система фінансування (з прибутку страхових організацій, відрахувань від зарплати, державного бюджету) створює необхідну гнучкість і стійкість фінансової бази соціально-страхової медицини [1, с. 360–361].

Очевидно, що для України найбільш оптимальним варіантом є остання модель – змішана чи бюджетно- страхова модель. Позаяк ми не можемо відмовитись від бюджетного фінансуванні сфери охорони здоров'я та певних медичних послуг. Водночас потрібно дуже виважено підходити до розмежування публічного та приватного фінансування таких послуг.

Також виокремлюють такі моделі фінансового забезпечення охорони здоров'я:

➤ державна, бюджетна чи бюджетно- страхова, характерна тим, що пріоритетним джерелом фінансового забезпечення, частка якого може становити від 50 до 90 % у загальній структурі витрат на охорону здоров'я, є бюджетні кошти (кошти державного та місцевих бюджетів);

➤ страхова модель фінансування системи охорони здоров'я (у основу якої покладено модель Бісмарка), що передбачає фінансування системи охорони здоров'я здебільшого за рахунок коштів страхових фондів, які держава створила за принципами соціального страхування;

➤ приватна модель фінансування системи охорони здоров'я, що ґрунтується переважно на принципах приватного підприємництва. Основними джерелами її фінансового забезпечення є кошти громадян, організацій, підприємств, які можна використовувати на потреби охорони здоров'я безпосередньо або через приватні страхові фонди, а фінансова участь держави обмежена та є мінімальною [3, с. 111]. Ця модель широко впроваджена у США, де функціонує розгалужена мережа приватних закладів охорони здоров'я. Значний обсяг медичної допомоги в цій країні надають на платній основі, і приватні кошти становлять більше 58 % усіх витрат на охорону здоров'я. З них близько 27 % – пряма особиста оплата населення за медичні послуги, і майже 32 % – це кошти, які надходять через систему приватного страхування здоров'я. У свою чергу, за рахунок державного фінансування у США покривають лише 41 % усіх витрат у сфері медичного обслуговування, що є найменшим показником серед розвинених країн світу. Особливість американської системи охорони здоров'я полягає в тому, що держава диференційовано підходить до забезпечення медичних потреб населення шляхом розробки цільових програм соціального страхування. Державне фінансування адресних програм медичного обслуговування ґрунтується на поєднанні двох основних джерел фінансування: коштів бюджету та обов'язкового медичного страхування. Найбільший обсяг державних витрат припадає на дві програми: “Медікейр” і “Медікейд”, якими охоплено майже 20 % населення. Відомо, що на

фінансування цих програм витрачають понад 90 % коштів федерального бюджету, виділених на охорону здоров'я. “Медікейр” є наймасштабнішою державною програмою, основне завдання якої – забезпечувати безкоштовне медичне обслуговування осіб віком понад 65 років. Вона передбачає два види медичного страхування – основне (на випадок стаціонарного лікування) і додаткове, яке вважають добровільним; воно передбачає амбулаторне лікування та інші послуги у приватних лікарів. Основну страховку програми “Медікейр” фінансують за рахунок коштів, які акумулюють через систему соціального медичного страхування. Додаткову медичну страховку фінансують за рахунок доходів федерального бюджету та особистих внесків учасників програми. Друга державна програма “Медікейд” гарантує медичну допомогу американцям із низьким рівнем доходу, на утриманні яких перебувають неповнолітні діти, сліпим та непрацездатним громадянам тощо; її фінансують федеральний уряд і органи управління штатів. Із федерального бюджету оплачують від 50 до 80 % витрат штату на потреби “Медікейд”, решту покриває бюджет кожного штату. Також за рахунок бюджету фінансують програми медичної допомоги ветеранам війни і державної підтримки науково-дослідницької роботи у сфері охорони здоров'я [3, с. 111].

Залежно від форм фінансового забезпечення системи охорони здоров'я розрізняють: державну медичну охорону здоров'я (лікувально-профілактичні заклади держави, які фінансуються державою); некомерційну страхову медицину – систему охорони здоров'я, яка базується на обов'язковому медичному страхуванні; комерційну страхову медицину – система охорони здоров'я, побудована на основі приватного (добровільного) медичного страхування (американський варіант); приватну медицину – систему, при якій лікувальні заклади є приватними, а медичні послуги оплачує безпосередньо населення [5, с. 38].

Як бачимо, більшість моделей передбачає наявність страхової медицини, своєрідної системи, за якої медичні послуги продаються та купуються. “Покупцем” медичної послуги може бути держава, група людей (зклади та установи різних форм власності), фізичні особи. Медичне страхування – це система організаційних та фінансових заходів щодо забезпечення діяльності страхової медицини”. Метою страхової медицини та медичного страхування є забезпечення громадянам соціальних гарантій і прав на отримання медичної допомоги за рахунок накопичених коштів при виникненні страхового випадку, а також фінансування профілактичних заходів [6, с. 381].

Взагалі медичне страхування передбачає:

- посередницьку діяльність в організації та фінансуванні страхових програм медичної допомоги населенню;
- контроль за обсягом і якістю виконання страхових медичних програм лікувально-профілактичними, соціальними закладами та окремими приватними лікарями;
- розрахунок із закладами охорони здоров'я, соціальними установами та приватними лікарями за виконану роботу, згідно з угодою, через страхові фонди (медичні організації), сформовані за рахунок грошових внесків підприємств, закладів, організацій, громадян [6, с. 381].

На сьогодні у світі виділяють такі основні моделі системи медичного страхування:

1) державна модель – система “одного платника”, яка з успіхом функціонує в Франції;

2) модель “керованої конкуренції” – у Швейцарії;

3) модель повністю приватної страхової медицини (США). При цьому наявність у США двох державних програм медичної допомоги – “Medicare” і “Medicaid” не можна вважати повноцінною державною системою медичного страхування, оскільки в процесі формування їхніх фондів не використовують страховий принцип (вони отримують дотації з федерального бюджету США безпосередньо) [7, с. 78].

Базові функції медичного страхування:

➤ ризикова (полягає в захисті та відновленні майнових інтересів застрахованих осіб, пов'язаних із витратами на отримання медичної допомоги під час звернення до медичних установ, завдяки перерозподілу коштів страхового фонду, сформованого спеціалізованою організацією (страховиком) з урахуванням випадкового характеру подій);

➤ накопичувальна (забезпечує захист і поліпшення рівня життя населення завдяки використанню механізму капіталізації та проявляється під час накопичувальних видів страхування, які мають довгостроковий характер);

➤ інвестиційна (дає змогу інвестувати тимчасово вільні кошти страхових організацій в економіку країни);

➤ попереджувальна (пов'язана з фінансуванням заходів, спрямованих на зменшення страхового ризику та дає змогу страховикам знижувати ймовірність їхнього настання. Водночас попереджувальна функція страхування відображає економічну зацікавленість усіх учасників страхових відносин у тому, щоб негативні події, що завдають шкоди, не настали. Тому основним завданням страхових організацій, а також економічних суб'єктів господарювання є попередження ризикових обставин за допомогою заходів щодо зменшення ймовірності настання страхових випадків, ступеня їхнього негативного впливу та масштабів можливих збитків);

➤ контрольна (проявляється в процесі формування та використання коштів страхових фондів. Тому контрольна функція медичного страхування полягає в дії механізмів, що забезпечують достатність сформованих страхових фондів для виконання страховиками їхніх зобов'язань, а також у контролі якості медичної допомоги, що надається застрахованим особам) [7, с. 76].

У порівняльному аспекті заслуговує на увагу досвід Канади у формуванні власної моделі охорони здоров'я та, відповідно, особливостей фінансування цієї галузі. Так, у всіх провінціях діють стандарти медичної освіти та лікування, запроваджено соціальне обов'язкове медичне страхування, водночас можуть бути певні відмінності в основних джерелах фінансування видатків на охорону здоров'я. Цікаво, що спершу обов'язкове медичне страхування було запроваджено у відносно економічно відсталій, невеликій за чисельністю населення провінції Саскачевані, а потім поширилося на інші провінції, і такі реформаторські кроки виявилися

досить вдалими. У 1947 р. таке рішення було прийнято і реалізовано там урядом партії соціал-демократичного спрямування, яка прийшла до влади за активної підтримки фермерських союзів і профспілок промислових робітників (багато з яких були іммігрантами з Європи). У 1957 р. в провінції було упроваджено обов'язкове медичне страхування, що забезпечує всім жителям базові медичні послуги на безоплатній основі. Принципи та практика охорони здоров'я виявилися настільки успішними і привабливими, що незабаром вони набули широкої підтримки виборців у інших регіонах країни. Досвід Саскачевану став фундаментом для вироблення аналогічних законів про охорону здоров'я в інших провінціях, а також для федерального законодавства. На його основі з 1961 р. стала діяти загальнонаціональна система лікарняного страхування. У 1971 р. було впроваджено універсальну програму загального медичного страхування "Medicare", яка гарантувала безоплатність широкого спектра медичних послуг для всіх громадян країни. Згодом – у 1984 р. – загальнонаціональні стандарти і принципи надання медичної допомоги для усіх громадян країни та легальних мігрантів отримали закріплення в рамковому федеральному законі про охорону здоров'я (Canada Health Act). До цих стандартів належать лікування у стаціонарах та амбулаторних закладах, медична допомога вдома для інвалідів та літніх громадян у соціальних закладах. Провінційні уряди є єдиними покупцями послуг на регіональному рівні та відповідають за їх адміністрування. Іноді вони додатково покривають витрати понад обов'язковий мінімум програми Medicare, зокрема, вартість ліків, лікування хронічних захворювань, нагляд за хворими вдома. Список цих послуг, їх обсяги та межі фінансового покриття постійно розширюються. При цьому, наприклад, стоматологічні та офтальмологічні послуги є переважно приватними, їх надають відповідно до платоспроможних потреб. Незважаючи на те, що Canada Health Act відображає угоду між усіма провінціями і центральним урядом, міжрегіональна рівність підтримується шляхом перерозподілу податкових надходжень від багатших регіонів до бідніших, виплачування їм урядових цільових трансфертів [8, с. 39–40; 9, с. 50].

Основні соціальні програми знаходяться в сфері переважної юрисдикції її суб'єктів (провінцій). Таким чином, у Канаді склалася своєрідна модель охорони здоров'я, яка являє собою сукупність десяти провінційних систем, кожна з яких має деякі організаційні особливості і відмінності в механізмах фінансування. Так, у чотирьох провінціях асигнування на ці цілі виділяються із загальних надходжень до бюджету, а в інших додатково використовуються спеціальні податки і внески. При цьому всі провінції отримують від федерального уряду цільові трансферти на потреби охорони здоров'я. У період становлення регіональних систем лікарняного і медичного страхування (і створення відповідної інфраструктури в 1960–1970-ті рр.) з федерального бюджету покривалося до 50 % коштів, які витрачалися державою на ці цілі. На початку 2000-х рр. федеральний внесок в бюджетне фінансування охорони здоров'я становив приблизно 25 %.

На сьогодні в Україні важливо забезпечити єдність і взаємодію обов'язкового і добровільного страхування. Вважається, що основними етапами реалізації обов'язкового і добровільного страхування як єдиного комплексу є такі:

- оптимізація тарифів із обов'язкового медичного страхування на базі актуарних розрахунків з урахуванням різних факторів, які можуть вплинути на ймовірність настання страхових випадків;
- обґрунтування оптимальної величини страхових внесків на непрацююче населення, пенсіонерів і дітей;
- впровадження більш прогресивних методів відшкодування витрат медичних організацій із обов'язкового медичного страхування;
- мотивування населення до здійснення контрольних заходів у сфері охорони здоров'я;
- встановлення податкових пільг у системі розвитку добровільного та обов'язкового страхування як для страховиків, так і для страхувальників, із метою укладення довгострокових договорів;
- підвищення страхових тарифів для тих громадян, які бажають користуватися системою державного обов'язкового медичного страхування і звільнення від сплати внесків осіб, які придбали поліс добровільного медичного страхування;
- виключення можливості подвійної оплати послуг, що надаються за програмами добровільного й обов'язкового медичного страхування;
- розробка регламентів і єдиних стандартів лікування та надання медичних послуг, визначення кола відповідальності як медичних організацій, так і медичного персоналу [7, с. 79].

В Україні давно обговорюється питання медичного страхування та страхової медицини. Бюджетного фінансування завжди не вистачає, тому пропонується активніше впроваджувати власне страхову медицину. Попри позитивні моменти, слід зважати на те, що далеко не у всіх регіонах нашої держави страхова медицина може бути активно впроваджена (зокрема, у депресивних регіонах, віддалених гірських селах тощо).

Інколи можна зустріти пропозиції щодо запровадження нової власної моделі фінансування охорони здоров'я в Україні [10]. Ми схильні притримуватися такого підходу, за якого в Україні найбільш прийнятною є бюджетно- страхова модель страхової медицини. Така модель передбачає поєднання бюджетного та іншого фінансування видатків на охорону здоров'я, а також фінансування сфери охорони здоров'я загалом. Особливе значення відводиться широкому впровадженню платних медичних послуг, а також програм, які фінансуються за рахунок бюджетних коштів (в Україні – це ПМГ).

Звернімося до положень Конституції України, ч. 1 ст. 49 якої передбачає: “Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування”.

Страхова медицина ґрунтується на принципах медичного страхування, що є способом захисту населення від соціальних чинників ризику. Відомі два типи медичного страхування – обов'язкове й добровільне. Фонди їх фінансування формуються з різних джерел. Тариф за надання медичної допомоги застрахованим при обов'язковому медичному страхуванні визначається її собівартістю та рентабельністю без урахування прибутку. Добровільне медичне страхування

супроводжується формуванням фондів за рахунок внесків платоспроможного населення. Запровадження страхової медицини – передумова і своєрідна підготовка до роботи медичних установ в умовах конкуренції. Найважливішим критерієм оцінки є якість виконаної роботи. В умовах страхової медицини мають стимулюватися індивідуальна праця, розвиток лікувально-профілактичних установ, заснованих на різних формах власності, що реально моделює децентралізовану, більш гнучку систему охорони здоров'я [5, с. 38].

За Законом України “Про страхування” в нашій державі страхування може бути добровільним або обов'язковим (ст. 5 Закону). При цьому медичне страхування може бути як добровільним (ст. 6 Закону), так і обов'язковим (ст. 7). Привертають особливу увагу види саме обов'язкового страхування, до яких належать, зокрема:

1) медичне страхування (п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону);

2) особисте страхування медичних і фармацевтичних працівників (крім тих, які працюють в установах і організаціях, що фінансуються з Державного бюджету України) на випадок інфікування вірусом імунодефіциту людини при виконанні ними службових обов'язків (п. 2 ч. 1 ст. 7 Закону). Порядок та умови обов'язкового страхування медичних працівників та інших осіб на випадок інфікування вірусом імунодефіциту людини під час виконання ними професійних обов'язків, а також на випадок настання у зв'язку з цим інвалідності або смерті від захворювань, зумовлених розвитком ВІЛ-інфекції, і переліку категорій медичних працівників та інших осіб, які підлягають обов'язковому страхуванню на випадок інфікування вірусом імунодефіциту людини під час виконання ними професійних обов'язків, а також на випадок настання у зв'язку з цим інвалідності або смерті від захворювань, зумовлених розвитком ВІЛ-інфекції, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 1998 р. № 1642. Відповідно до цього Порядку, працівники, зайняті поданням медичної допомоги населенню, проведенням лабораторних і наукових досліджень з проблем ВІЛ-інфекції, виробництвом біологічних препаратів для діагностики, лікування і профілактики ВІЛ-інфекції та СНІДу (далі – працівники), підлягають обов'язковому страхуванню на випадок інфікування вірусом імунодефіциту людини під час виконання ними професійних обов'язків, а також на випадок настання у зв'язку з цим інвалідності або смерті від захворювань, зумовлених розвитком ВІЛ-інфекції. Також обов'язкове страхування працівників на випадок інфікування вірусом імунодефіциту людини під час виконання ними професійних обов'язків, а також на випадок настання у зв'язку з цим інвалідності або смерті від захворювань, зумовлених розвитком ВІЛ-інфекції (далі – обов'язкове страхування), здійснюється за рахунок власника (уповноваженого ним органу) закладу охорони здоров'я, науково-дослідних установ та виробника біологічних препаратів для діагностики, лікування і профілактики ВІЛ-інфекції та СНІДу (далі – підприємства). Обов'язкове страхування працівників бюджетних установ і організацій здійснюється за рахунок коштів, передбачених для досягнення цієї мети в кошторисах на їх утримання. Госпрозрахункові установи і організації, госпрозрахункові підрозділи бюджетних установ і організацій, підприємства

здійснюють обов'язкове страхування працівників з віднесенням зазначених витрат на валові витрати;

3) страхування медичних та інших працівників державних і комунальних закладів охорони здоров'я та державних наукових установ (крім тих, які працюють в установах і організаціях, що фінансуються з Державного бюджету України) на випадок захворювання на інфекційні хвороби, пов'язаного з виконанням ними професійних обов'язків в умовах підвищеного ризику зараження збудниками інфекційних хвороб (п. 19 ч. 1 ст. 7 Закону). Це питання також особливо актуальне в Україні, зважаючи на увагу народних депутатів. Йдеться про те, що вже за останні 5 років до Верховної Ради України подано щонайменше 3 проекти:

проект Закону України “Про загальнообов'язкове соціальне медичне страхування в Україні” (№ 4981 від 14.07.2016 р.);

проект Закону України “Про фінансування охорони здоров'я та загальнообов'язкове медичне страхування в Україні” (№ 9163 від 04.10.2018 р.). Проект було вже включено до порядку денного, але закон так і не було прийнято;

проект Закону України “Про фінансове забезпечення охорони здоров'я та загальнообов'язкове медичне страхування в Україні” (№ 1178 від 29.08.2019 р.).

Залишається чекати і сподіватися, що за цієї каденції Верховна Рада України все ж таки спроможеться прийняти цей надважливий закон.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бондар А.В.* Фінансування галузі охорони здоров'я в Україні та у зарубіжних країнах. Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. 2011. № 720: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. С. 357–364.

2. Финансирование здравоохранения в Европейском Союзе. Проблемы и стратегические решения: науч. изд. / S. Thomson, T. Foubister, E. Mossialos; Европейская обсерватория по системам и политике здравоохранения. Копенгаген: ВОЗ, 2010. 241 с. (Серия исследований Обсерватории; Вып. 17). URL: https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0016/126025/e92469R.pdf?ua=1 (дата звернення: 15.11.2020).

3. *Карпишин М., Комуницька М.* Класичні моделі фінансового забезпечення охорони здоров'я. Світ фінансів. 2008. 1(14), березень. С. 110–117.

4. *Петрушка О.В.* Особливості функціонування моделей медичного страхування в економічно розвинутих країнах. Економіка і суспільство. 2017. № 13. С. 1189–1192.

5. *Котова С.С.* Страхова медицина та медичне страхування: необхідність, суть, способи впровадження в Україні. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. 2011. № 4(49). С. 38–41.

6. Соціальна медицина та організація охорони здоров'я / за заг. ред. Ю.В. Вороненка, В.Ф. Москаленка. Тернопіль: Укрмедкнига, 2000. 680 с.

7. *Федорович І.М.* Теоретичні та практичні засади реалізації медичного страхування в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2017. Вип. 23(2). С. 76–80.

8. *Камінська Т.М.* Уроки зарубіжних країн для реформування охорони здоров'я України. Економічна теорія та право. № 1 (20) 2015. С. 38–50.

9. *Немова Л.А.* Здравоохранение в Канаде на пороге реформ. США–Канада. Экономика. Политика. Идеология. 2011. № 5. С. 45–60. URL: <http://naukarus.com/zdravoohranenie-v-kanade-na-poroge-reform> (дата звернення: 15.11.2020).

10. Валерій Кондрук, автор нової моделі охорони здоров'я в Україні. З бюджетним фінансуванням медпослуг змирилися навіть у Великій Британії. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2060715-valerij-kondruk-avtor-novoi-modeli-ohoroni-zdorova-v-ukraini.html> (дата звернення: 15.11.2020).

REFERENCES

1. *Bondar, A.V.* (2011) Finansuvannia haluzi okhorony zdorovia v Ukraini ta u zarubizhnykh krainakh. "Healthcare Financing in Ukraine and Abroad". Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic" No 720: Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Formation and Problems of Development. P. 357–364 [in Ukrainian].
2. Fynansirovanye zdavookhraneniia v Evropeiskom soiuze. Problemy i stratehicheskie resheniia. "Health Financing in the European Union. Problems and Strategic Decisions": scientific. ed. / S. Thomson, T. Foubister, E. Mossialos; European Observatory on Health Systems and Policies. Copenhagen: WHO, 2010. 241 p. (Observatory Research Series; Issue 17). URL: https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0016/126025/e92469R.pdf?ua=1 (Date of Application: 15.11.2020) [in Russian].
3. *Karpyshyn, M., Komunitska, M.* (2008) Klasychni modeli finansovoho zabezpechennia okhorony zdorovia. "Classic Models of Financial Health Care". The World of Finance 1(14), March. P. 110–117. [in Ukrainian].
4. *Petrushka, O.V.* (2017) Osoblyvosti funktsionuvannia modelei medychnoho strakhuvannia v ekonomichno rozvynutykh krainakh. "Features of the Functioning of Health Insurance Models in Economically Developed Countries". Economy and Society 13, 1189–1192 [in Ukrainian].
5. *Kotova, S.S.* (2011) Strakhova medytsyna ta medychno strakhuvannia: neobkhdnist, sut, sposoby vprovadzhennia v Ukraini. "Insurance Medicine and Medical Insurance: Necessity, Essence, Methods of Implementation in Ukraine". Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade 4(49), 38–41 [in Ukrainian].
6. Sotsialna medytsyna ta orhanizatsiia okhorony zdorovia. "Social Medicine and Health Care Organization" / under the general. ed. Yu.V. Voronenko, V.F. Moskalenko. Ternopil: Ukrmedknyha, 2000. 680 p. [in Ukrainian].
7. *Fedorovych, I.M.* (2017) Teoretychni ta praktychni zasady realizatsii medychnoho strakhuvannia v Ukraini. "Theoretical and Practical Principles of Health Insurance in Ukraine". Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Economics and Management. Iss. 23 (2). P. 76–80. [in Ukrainian].
8. *Kaminska, T.M.* (2015) Uroky zarubizhnykh krain dlia reformuvannia okhorony zdorovia Ukrainy. "Lessons from Foreign Countries for Health Care Reform in Ukraine". Economic Theory and Law 1(20) 2015, 38–50 [in Ukrainian].
9. *Nemova, L.A.* (2011) Zdravookhranenie v Kanade na porohe reform. "Healthcare in Canada Is on the Verge of Reform". USA-Canada. Economics. Politics. Ideology 5, 45–60. URL: <http://naukarus.com/zdravookhranenie-v-kanade-na-porohe-reform> (Date of Application: 15.11.2020) [in Russian].
10. Valerii Kondruk, avtor novoi modeli okhorony zdorovia v Ukraini. Z biudzhetnym finansuvanniam medposluh zmyrylysia navit u Velykii Brytanii. Valery Kondruk, author of a new model of health care in Ukraine. Budget funding for health services has been accepted even in the UK. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2060715-valerij-kondruk-avtor-novoi-modeli-okhoroni-zdorova-v-ukraini.html>. (Date of Application: 15.11.2020) [in Ukrainian].

UDC 336.14:61

Zozulia Diana,Applicant of the Department of Financial Law of the Institute of Law
of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine**WORLD PRACTICE OF HEALTH CARE FINANCING: FINANCING MODELS AND INSURANCE MEDICINE**

Research article is devoted to the issues of financing the healthcare sector in Ukraine. Particular attention is drawn to the analysis of funding models. Features of

© Zozulia Diana, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.4\(50\).8](https://doi.org/10.36486/np.2020.4(50).8)

Issue 4(50) 2020

<http://naukaipravookhorona.com/>

insurance medicine in different countries of the world are investigated. Prospects for changing the principles of financing medical care are considered.

Most health care financing models provide for insurance medicine, a system in which health services are sold and bought. The “buyer” of medical services can be the state, a group of people (institutions and establishments of various forms of ownership), individuals. It is determined that health insurance is a system of organizational and financial measures to ensure the activities of insurance medicine. The purpose of insurance medicine and health insurance is to provide citizens with social guarantees and rights to receive medical care at the expense of accumulated funds in the event of an insured event, as well as funding for preventive measures.

Such basic functions of health insurance as: risk, accumulative, investment, preventive, control are analyzed.

It is argued that today in Ukraine it is important to ensure the unity and interaction of compulsory and voluntary insurance.

Considering the experience of foreign countries in the formation of their own system of financing the medical sector, health care, etc., it is proved that despite the positive aspects, it should be borne in mind that not in all regions of our country insurance medicine can be actively implemented (in particular, regions, remote mountain villages, etc.).

Draft laws on the regulation of relations in the field of health insurance are considered.

Keywords: insurance medicine, medical care, financing, health care, patient, state.

Отримано 25.11.2020

УДК 351.741(73)

Кудря Віталій Олександрович,

кандидат юридичних наук, доцент,

головний інспектор Департаменту організаційно-аналітичного забезпечення
та оперативного реагування Національної поліції України,

м. Київ, Україна

Колесник Вікторія Анатоліївна,

науковий співробітник ДНДІ МВС України,

м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0003-1860-7866

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ: ДОСВІД СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ

Стаття присвячена дослідженню досвіду Сполучених Штатів Америки у професійній підготовці майбутніх офіцерів поліції. Розкриваються особливості підготовки поліцейських під час застосування сили та вогнепальної зброї. Висвітлюються окремі аспекти законодавства Сполучених Штатів Америки щодо діяльності поліції, зокрема регулювання сили та вогнепальної зброї. Акцентується увага на важливості питання професійної підготовки поліцейських в аспекті надання поліцією якісного правоохоронного сервісу.

Ключові слова: поліція, вогнепальна зброя, регулювання сили, професійна підготовка, правоохоронна діяльність.

Застосування сили працівниками поліції суттєво впливає на формування у громадян ставлення та сприйняття поліції. Рівень сили, яку застосовує поліцейський, може вплинути на сприйняття людиною законності та впевненості в роботі поліції, особливо, коли цей рівень вважається надмірним. Надмірне і неправомірне застосування сили та зброї може призвести до недовіри до працівників поліції та правоохоронного органу загалом, а також до погіршення основних відносин між поліцією та громадою.

Виявлення та вирішення факторів, які призводять як до позитивних, так і до негативних результатів поліцейської діяльності, є важливим кроком до вдосконалення правоохоронної діяльності. Одним із таких факторів є вплив освіти та професійної підготовки на результати діяльності поліцейських, особливо під час застосування вогнепальної зброї та сили.

Аналіз науково-методичної літератури вказує на те, що є значна кількість робіт, присвячених питанням спеціальної підготовки в системі професійного навчання у вищих навчальних закладах системи Міністерства внутрішніх справ, а саме: А.Р. Луцак, І.П. Закорко, О.І. Камаєв, Ю.П. Сергієнко, С.А. Антоненко, О.А. Ярещенко, О.М. Івлєв, А.І. Суббот, Ю.А. Бородін, С.М. Романчук,

А.І. Маракушин, О.Г. Піддубний, В.П. Корж, Ю.М. Антошків, О.В. Тимошенко, О.В. Терещенко та інші. Крім того, питанням застосування примусу в діяльності органів внутрішніх справ присвятили свої праці чимало вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема: М.І. Бажанов, О.М. Бандурка, Ю.В. Баулін, Д.М. Бахрах, О.К. Безсмертний, Ю.П. Битяк, І.І. Веремеєнко, І.О. Галаган, І.П. Голосніченко, С.Т. Гончарук, Є.В. Додін, М.І. Єропкін, М.П. Журавльов, В.Л. Зеленька, В.Р. Кісін, А.П. Ключніченко, О.О. Ковалкін, Л.В. Коваль, Ю.М. Козлов, А.Т. Комзюк, О.П. Коренєв, М.Й. Коржанський, В.В. Лазарєв, М.П. Мелентьєв, Р.С. Павловський, Л.Л. Попов, Л.М. Розін, В.М. Самсонов, О.П. Шергін, В.К. Шкарупа. Незважаючи на численні дослідження як загальних питань застосування поліцією сили та зброї, так і професійної підготовки безпосередньо поліцейських до застосування таких заходів примусу, вважаємо за доцільне дослідити найкращі іноземні практики зазначеної тематики, зокрема з досвіду Сполучених Штатів Америки (далі – США).

Для багатьох світових держав США виступає еталоном соціального добробуту та економічного зростання. Звичайно, подібна ідеалізація є деякою мірою помилковою, проте в окремих аспектах американський досвід має більш прогресивніший рівень, ніж національний.

Насамперед варто відзначити, що специфіка поліції США полягає в тому, що кожен штат має своє поліцейське управління, незалежне від інших. Причому в різних штатах структура поліцейських управлінь може досить помітно відрізнятися, однак основні риси все ж можна виділити. Окрім того, у США не існує будь-якого федерального “закону про поліцію” чи іншого нормативного акта, який детально регулює її повноваження. Так, наприклад, аж до початку 1970-х років поліцейські департаменти США годинами навчали своїх співробітників поводитися з вогнепальною зброєю, але при цьому відправляли їх на вулиці без будь-яких чітких письмових вказівок щодо того, за яких обставин вони мають (і за яких – не слід) її застосовувати. Вперше письмове керівництво щодо застосування сили та вогнепальної зброї було видано шефом поліції Нью-Йорка у 1972 році. Незважаючи на те, що його приклад наслідували чимало департаментів, будь-якого загальнофедерального правового стандарту застосування поліцією сили не існувало аж до середини 1980-х років [1].

Співробітникам правоохоронних органів США дозволяється застосування сили та вогнепальної зброї при виконанні своїх обов'язків для підтримки порядку, зокрема при “арешті, підтримці порядку і захисту життя співробітників правоохоронних органів мають право використовувати будь-які засоби примусу “розумно” і “необхідно”. Широта і обсяг застосування сили величезні: від просто фізичної присутності офіцера ...до використання “смертельної сили” – deadly force (вогнепальної зброї)” [2].

Упродовж останніх 50 років сегмент застосування сили в діяльності поліції розглядався як один із найважливіших і мав високу ймовірність відповідальності у випадках застосування надмірної сили. Ця тема набула гострої політичної забарвленості в останні 2–3 роки у зв'язку з гучними справами про загибель афроамериканців у результаті дій співробітників поліції.

Незважаючи на те, що застосування сили з боку поліції піддається негативному осуду правоохоронної діяльності, застосування сили та вогнепальної зброї часто

є необхідністю для підтримання порядку. Уникнення застосування сили чи вогнепальної зброї поліцією не повинно бути метою, а лише розглядатися як засіб подолання супротиву правопорушника в крайньому випадку, оскільки застосування сили є надзвичайно важливим інструментом в діяльності поліції. Кожен інцидент, коли офіцер поліції застосовує силу, може призвести до безлічі проблем, які не обмежуються лише травмами офіцера поліції чи цивільного населення. Саме тому важливим є питання щодо професійної підготовки поліцейських в аспекті надання поліцією якісного правоохоронного сервісу відповідно до вимог суспільства.

У США успішно функціонує одна з найбільш складних за структурою поліцейських систем. Поліцейські сили діють на федеральному (ФБР), штатному та місцевому рівнях. Існують органи поліції і в окремих міністерствах та відомствах (при Міністерстві фінансів, митній службі, службі внутрішніх доходів, федеральних органах контролю за банками та інших), а також приватна поліція. Усе це накладає свою специфіку на підготовку кадрів поліції, яка здійснюється в навчальних закладах, що традиційно називаються поліцейськими академіями. Кадри поліції готуються діяти в умовах жорсткого контролю з боку спеціальних агентств, відповідальних за законність і гласність у роботі правоохоронних органів. Це вимагає особливого професіоналізму, а також високих особистих моральних якостей.

Навчання в поліцейських академіях, незважаючи на різницю в стандартах підготовки, насправді забезпечує достатню освіту для новобранців, крім того, поліцейські США часто проходять підвищення кваліфікації, хоча і обмежену, для тих, хто працював поліцейським. Середня підготовка майбутніх офіцерів у поліцейській академії в США може тривати близько 20 тижнів або 600–800 годин. Кожен штат має свої мінімальні правила підготовки, а деякі штати додатково змінюють свої вимоги до навчання залежно від індивідуальних стандартів округу. Крім того, округи в більшості штатів часто мають власні стандарти підготовки та централізовані моделі навчання, де загальнодержавні стандарти не використовуються. Вимоги до працівників поліції також різняться залежно від штату. Наприклад, лише вісім державних поліцейських установ вимагають професійну освіту після закінчення середньої школи, а дванадцять штатів приймають на роботу з освітою коледжу, але висувають додаткові вимоги до прийняття на роботу (попередній досвід у правоохоронних органах, військова служба тощо). Варто зауважити, що такі стандарти підготовки поліцейських істотно відрізняються від інших країн. Наприклад, поліція в Німеччині вимагає 30 місяців поліцейського навчання, а в Ірландії – 104 тижні. Поліцейські у Фінляндії та Норвегії повинні пройти чотири роки навчання в поліцейському коледжі [3].

Вивченню загальних знань діяльності поліції, історії, кримінології чи кримінологічних теорій у поліцейських академіях не приділяють уваги, новобранці поліції США такі предмети вивчають самостійно. Вимоги до фізичної підготовленості майбутніх працівників поліції різняться залежно від відомств і часто вимагаються лише під час прийому на роботу. Головним принципом навчання майбутнього офіцера поліції вважається принцип особистої безпеки поліцейського, який називають “першим законом правоохоронної діяльності”. Крім того, під час навчання курсанти в середньому витрачають понад 160 годин на вогневу підготовку,

більше 50 годин – на вивчення прийомів самозахисту, 38 годин – на вдосконалення техніки управління автомобілем і лише 8 годин приділяють вивченню методів вирішення конфліктних ситуацій та веденню переговорів у критичній ситуації.

Крім того, під час навчання майбутніх офіцерів поліції велика увага приділяється навчально-тренувальним ситуаційним курсам, під час яких офіцерам пояснюють, що кожна людина на зустрічі може становити небезпеку, а головний ворог офіцера – “впевненість у власній перевазі”. Курсантам щодня демонструють відеозйомки з нагрудних камер або камер з поліцейських машин, на яких офіцерів, які виявили необережність, б’ють, відбирають у них зброю або вбивають. Таким чином, навчання офіцерів проходить з вивченням конкретних ситуацій та роз’ясненням варіантів поведінки [4].

Поліцейська робота – це професія, яка вимагає гостроти мислення, тактовності та певного рівня соціологічних і психологічних знань. І хоча поліція є, мабуть, однією з найбільш ризикованих і складних кар’єр, яку тільки можна собі уявити, офіцери часто покладаються лише на базову підготовку в надзвичайних ситуаціях та ситуаціях високої напруги, і часто не отримують потрібних навичок. Натомість, у 2004 році в США було проведено дослідження і виявлено, що серед 358 керівників міської та міжміської поліції в юрисдикціях, де проживало понад 50 000 жителів, 87 % начальників мали ступінь бакалавра, близько 47 % начальників мали ступінь магістра і лише 5 % начальників мали ступінь юриста або доктора наук [5].

Дослідження застосування сили серед працівників поліції США показало, що окрім рівня освіти на вибір та форму сили впливають індивідуальні особливості самого поліцейського. Офіцери, які молодші за віком та мають менший досвідом роботи, як правило, вдаються до застосування сили, оскільки вони не мають навичок, необхідних для виявлення та використання інших засобів для вирішення небезпечних ситуацій. Крім того, офіцери з меншим досвідом застосовують силу та зброю частіше, ніж ті офіцери того ж віку [6].

Фактори, які визначають застосування сили та зброї офіцером поліції, такі як здатність оцінювати ситуацію або деескалації загрози, можуть бути безпосередньо пов’язані з їх підготовкою. Навчання офіцерів поліції щодо форми необхідної сили є одним із напрямів поліцейської підготовки, однак більшість методів навчання не можуть повністю підготувати офіцерів щодо того, як діяти в певних ситуаціях, особливо при застосуванні смертельної фізичної сили. Правильне використання силових тренувань має включати не просто тактичні заходи, а те, як правильно оцінити загрозу в кожному конкретному випадку.

Навчання в поліцейській академії має важливе значення для новобранців поліції, їхньої роботи та пропаганди позитивного ставлення до поліцейських. Такі установки розсіюються з часом, тим більше, коли новобранці піддаються соціалізації від старшого офіцера на етапі підготовки за місцем роботи.

Підводячи підсумок, вбачається за доцільне акцентувати вагу на важливості підготовки поліцейських кадрів та професійної підготовки майбутніх офіцерів поліції. Досвід поліції США є, безумовно, корисним і важливим для України, та вимагає поглибленого вивчення і впровадження в систему освіти правоохоронців України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Петров И.* Снайперы в толпе. URL: <https://rg.ru/2014/08/21/zimin.html> (дата звернення: 20.11.2020).
2. *Сергеевнин В.А.* Использование сотрудниками правоохранительных органов США силы: нормативная база и практика применения. URL: <https://wiselawyer.ru/poleznoe/84144-ispolzovanie-sotrudnikami-pravookhranitelnykh-organov-ssha-sily-normativnaya> (дата звернення: 20.11.2020).
3. *Haberfeld, M.* (2018). Critical issues in police training. Upper Saddle River: Prentice Hall.
4. *Vespucci J.* Education Level and Police Use of Force, SpringerBriefs in Criminology. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-42795-5_1 (дата звернення: 21.11.2020).
5. *Roberg, R., & Bonn, S.* (2004). Higher education and policing: Where are we now? Policing: An International Journal of Police Strategies & Management, 27(4), 469–486.
6. *Chapman, C.* (2012). Use of force in minority communities is related to police education, age, experience, and ethnicity. Police Practice and Research, 13(5), 421–436.

REFERENCES

1. *Yvan Petrov.* Snaipery v tolpe. “Snipers in the Crowd”. URL: <https://rg.ru/2014/08/21/zimin.html> (Date of Application: 20.11.2020) [in Russian].
2. *Serhevnyn, V.A.* Yspolzovanye sotrudnykamy pravookhranytelnykh orhanov SShA sily: normatyvnaia baza y praktyka prymenenyia. “Use of Force by US Law Enforcement Officers: Regulatory Framework and Application Practices”. URL: <https://wiselawyer.ru/poleznoe/84144-ispolzovanie-sotrudnikami-pravookhranitelnykh-organov-ssha-sily-normativnaya> (Date of Application: 21.11.2020) [in Russian].
3. *Haberfeld, M.* (2018). Critical Issues in Police training. Upper Saddle River: Prentice Hall [in English].
4. *Vespucci J.* Education Level and Police Use of Force, SpringerBriefs in Criminology. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-42795-5_1 (Date of Application: 21.11.2020) [in English].
5. *Roberg, R., & Bonn, S.* (2004). Higher Education and Policing: Where are we now? Policing: an International Journal of Police Strategies & Management, 27(4), 469–486 [in English].
6. *Chapman, C.* (2012). Use of Force in Minority Communities is Related to Police Education, Age, Experience, and Ethnicity. Police Practice and Research, 13(5), 421–436 [in English].

UDC 351.741(73)

Kudria Vitalii,Candidate Sci. (Law), Associate Professor,
Chief Inspector of the Department
of Organizational and Analytical Support
and Rapid Response of the
National Police of Ukraine, Kyiv, Ukraine**Kolesnyk Victoriia,**Research Officer of the
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0003-1860-7866

**TRAINING OF A POLICE OFFICER FOR THE APPLICATION
OF COERCIVE MEASURES: THE EXPERIENCE OF THE
UNITED STATES OF AMERICA**

The use of force by police officers significantly affects the formation of citizens' attitudes and perceptions of the police. The use and level of force used by a police

© Kudria Vitalii, Kolesnyk Victoriia, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.4\(50\).9](https://doi.org/10.36486/np.2020.4(50).9)

Issue 4(50) 2020

<http://naukaipravookhorona.com/>

officer can affect a person's perception of legality and confidence in the work of the police, especially when this level is considered excessive. Excessive and illegal use of force and weapons can lead to mistrust of police officers and law enforcement in general, as well as to a deterioration in the basic relationship between the police and the community.

For many countries in the world, the United States is a model of social welfare and economic growth. Of course, such an idealization is somewhat erroneous, but in some respects the American experience has more progressive level than the national one.

U.S. law enforcement officers are allowed to use force and firearms in the performance of their duties to maintain order, namely, in arresting, maintaining order, and protecting life, law enforcement officers have the right to use any means of coercion "reasonable" and "necessary". The breadth and scope of the use of force is enormous: from the mere physical presence of an officer ... to the use of "deadly force".

Training in police academies, despite differences in training standards, actually provides sufficient education for recruits, and U.S. police officers often undergo training, albeit limited, for those who have worked as police officers. The average training of future officers at a police academy in the United States can take about 20 weeks, or 600–800 hours. Each state has its own minimum training rules, and some states further change their training requirements depending on individual county standards.

In addition, during the training of future police officers, much attention is paid to training and situational courses, during which officers are explained that everyone at the meeting can be dangerous, and the main enemy of the officer – "confidence in their own superiority". The cadets are shown daily footage from chest cameras or cameras from police cars, in which officers who have been negligent are beaten, robbed of their weapons or killed. Thus, the training of officers takes place with the analysis of specific situations and explanation of behavioral options.

Keywords: police, firearms, force, professional training, law enforcement activity.

Отримано 24.11.2020

Минюк Олена Юріївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського права
та процесу Навчально-наукового інституту права
Університету ДФС України,
м. Ірпінь, Україна
Андросович Вікторія Сергіївна,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту права
Університету ДФС України,
м. Ірпінь, Україна

ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ДЕРЖАВНОГО МАЙНА

Стаття присвячена основним проблемам удосконалення правового режиму державного майна. Розглянуто три напрями вдосконалення механізму правового режиму державного майна: організаційно-правовий, організаційно-адміністративний та організаційно-економічний. Визначено основні проблеми серед проблем, які існують у сфері управління державним майном – це застаріла й недосконала нормативно-правова база, списання непридатних та зруйнованих об'єктів тощо. Зроблено висновок про те, що вдосконалення механізму правового режиму державного майна має здійснюватися за трьома напрямками: організаційно-правовим, організаційно-адміністративним та організаційно-економічним.

Ключові слова: управління державним майном, механізм управління державним майном, організаційно-правовий механізм управління державним майном, організаційно-адміністративний механізм управління державним майном, організаційно-економічний механізм управління державним майном, проблеми вдосконалення правового режиму державного майна, напрями удосконалення правового режиму державного майна.

Управління державним майном є одним із інструментів підвищення ефективності економіки та посилення її конкурентоспроможності, а вдосконалення механізмів управління державним майном передбачає формування мети управління, визначення принципів, цілей, завдань, методів, ефективних інструментів управління. Зміни, що повинні відбуватися в системі управління державним майном, насамперед вимагають обрання необхідних механізмів для реалізації політики у сфері державних майнових відносин.

Різні аспекти питання закріплення майна за державними підприємствами, організаціями, установами та правового статусу цього майна, а також проблеми та напрями вдосконалення правового режиму державного майна розглядалися в

працях С.С. Алексєєва, О.Ю. Битяка, А.В. Венедиктова, В.Б. Ісакова, В.В. Круглова, Н.І. Матузова, Ю.П. Пацурківського, Д.В. Петрова, Д.В. Сараєва, С.Б. Селецької, Л.М. Собко, І.В. Спасибо-Фатєєвої, О.Я. Сугака, Є.О. Суханова, Є.О. Харитонова, О.О. Хатунцева, Я.М. Шевченко, Р.А. Юнусова та інших вчених.

Метою статті є визначення основних проблем та напрямів вдосконалення правового режиму державного майна.

Основними чинниками, що забезпечили значний рух за напрямом розбудови й удосконалення системи майнових відносин державного сектору економіки, стали й такі механізми управління державним майном, як організаційно-правовий, організаційно-адміністративний та організаційно-економічний. Проте ці механізми повинні тісно взаємодіяти, створюючи ефективну систему управління державним майном [1].

Однією з проблем, які існують у сфері управління державним майном, є те, що застаріла й недосконала нормативно-правова база ускладнює належне проведення приватизаційних процесів та управління державним майном. Не повністю врегульовані повноваження органів приватизації в частині земельних відносин, у зв'язку з чим продаж земельних ділянок несільськогосподарського призначення, котрі перебувають у державній власності, на яких розташовані об'єкти приватизації, гальмується, а надходження коштів від нього незначні [2].

Складнощі у сфері приватизації об'єктів разом із земельними ділянками виникають внаслідок того, що для більшості об'єктів приватизації, котрі пропонуються разом із земельними ділянками, на яких вони розташовані, підготовка земельно-впорядної документації аналогічна процедурі первинного землевідведення [2].

Проблемним є також питання списання непридатних та зруйнованих об'єктів. Порядком списання об'єктів державної власності (далі – Порядок), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 08 листопада 2007 року № 1314 [3], не визначено процедури списання фізично зношених та зруйнованих об'єктів державної власності, які перебували на балансах ліквідованих господарських товариств, у тому числі об'єктів державного житлового фонду, що перебувають в аварійному стані або непридатному для використання в житловому фонді.

Крім того, дія Порядку не поширюється на майно, порядок списання якого визначається окремими законами (військове майно, державний матеріальний резерв, об'єкти цивільної оборони, цілісні майнові комплекси підприємств тощо).

Суттєвими недоліками правового регулювання створення і функціонування юридичних осіб державної власності, що негативно позначаються на ефективності управлінської діяльності щодо майна державної власності в Україні, є те, що після втрати в 2007 році чинності Закону України “Про власність” законодавчі акти не визначають правового режиму майна державної установи, а також те, що ним не регулюється порядок закріплення майна за державними підприємствами, організаціями, установами.

Також проблемним є питання щодо власника майна, яке передане державним акціонерним товариствам, 100 відсотків акцій яких належать державі. Аналіз положень чинного законодавства у сфері управління державною власністю дає

підстави стверджувати, що на сьогодні є законодавчі підстави вважати майно таких компаній державною власністю, що закріплюється за такими компаніями на праві господарського відання.

Відповідно до Закону України “Про управління об’єктами державної власності” [4], державні господарські об’єднання, державні холдингові компанії, інші державні господарські організації є суб’єктами управління об’єктами державної власності (стаття 4 вказаного Закону). Цим Законом також не передбачено набуття права власності державною акціонерною компанією на передані до її статутного фонду пакети акцій.

Крім того, необхідно зазначити, що корпоративні права держави, надані господарським структурам в управління, не можуть бути відчужені з державної власності без дозволу Кабінету Міністрів України. Стосовно них не можуть вчинятися дії, наслідком яких може бути відчуження цих корпоративних прав з державної власності. Відчуження корпоративних прав держави здійснюється відповідно до законодавства з питань приватизації (частина друга статті 9 Закону України “Про управління об’єктами державної власності” [4]).

Статтею 1 Закону України “Про акціонерні товариства” [5] передбачено, що особливості правового статусу, утворення, діяльності, припинення акціонерних товариств, що провадять діяльність на ринках фінансових послуг, а також державних акціонерних товариств, визначаються законами. Таким чином, зазначеним Законом передбачається встановлення на законодавчому рівні особливостей правового статусу державних акціонерних товариств. На сьогодні законопроектів з порушеного питання немає, однак ця норма уже свідчить про те, що виключне застосування в цьому разі цивілістичного підходу є невірним.

Єдиним законодавчим актом, який натеper чітко врегульовує питання правового статусу майна акціонерних товариств, єдиним засновником і учасником яких виступає держава, є Закон України “Про холдингові компанії в Україні” [6]. А саме, за пропозицією Президента України, указаний Закон було доповнено частиною 13 статті 6, згідно з якою пакети акцій (часток, паїв) або інше майно, передані до статутного фонду державної холдингової компанії (а такою є холдингова компанія, утворена у формі відкритого акціонерного товариства, не менш ніж 100 відсотків акцій якого належить державі), перебувають у державній власності й закріплюються за нею на праві господарського відання.

Проте цих положень недостатньо для належного, остаточного й усебічного регулювання порушеного питання, оскільки на сьогодні переважна більшість державних акціонерних компаній згідно з їх установчими документами не є холдинговими компаніями, хоч фактично за усіма ознаками їх можна віднести до холдингових компаній (стаття 1 Закону визначає, що холдингова компанія – це акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств).

Остаточну крапку у цьому питанні повинен все-таки поставити законодавець. Для завершення тривалих дискусій з цього питання необхідним є чітке та

однозначне визначення правового статусу такого майна саме на законодавчому рівні (шляхом прийняття окремого закону про державні акціонерні товариства або шляхом внесення змін до вже існуючих – законів про управління об'єктами державної власності та про акціонерні товариства).

Вважаємо, що вдосконалення механізму правового режиму державного майна має здійснюватися за трьома напрямками: організаційно-правовим, організаційно-адміністративним та організаційно-економічним.

Удосконалення організаційно-правового механізму управління державним майном передбачає таке:

1) зробити низку змін до Земельного кодексу України [7] щодо можливості органам приватизації до розмежування земель державної та комунальної власності здійснювати розпорядження земельними ділянками державної власності аналогічно органам місцевого самоврядування та державним адміністраціям;

2) внести зміни в частині поширення дії Порядку [3] на об'єкти житлового фонду, військового майно, державний матеріальний резерв, об'єкти цивільної оборони, майно, що входить до складу цілісних майнових комплексів, переданих в оренду, унаслідок його нормативного, фізичного чи морального зносу або пошкодження, з можливістю виключення його з Реєстру об'єктів державної власності;

3) внести зміни до Закону України “Про управління об'єктами державної власності” [4]:

– в ч. 1 ст. 3 (щодо переліку об'єктів управління державної власності) абзаци другий-третій замінити новим абзацом такого змісту: майно державних підприємств, установ, організацій, казенних підприємств, інших юридичних осіб державної власності, що закріплюється за ними на праві господарського відання, оперативного управління”;

– позицію “і” п. 18 ч. 2 ст. 5 (щодо повноважень Кабінету Міністрів України визначати порядок) викласти в такій редакції: “і) закріплення майна за державними підприємствами, організаціями, установами, іншими державними господарськими організаціями на праві господарського відання, оперативного управління, та порядок використання і розпорядження активами цих суб'єктів”;

– статтю 6 (щодо повноважень уповноважених органів управління) доповнити новим пунктом 13 такого змісту: “13) закріплюють майно за державними підприємствами, організаціями, установами, іншими державними господарськими організаціями на праві господарського відання, оперативного управління”.

Інституційна система управління державним майном є недосконалою, а отже, існує необхідність побудови злагодженої системи відповідних органів управління.

Для вдосконалення організаційно-адміністративного механізму управління державним майном, вважаємо за необхідне:

1) включити до повноважень щодо реалізації державної політики у сфері управління об'єктами державної власності моніторинг стану управління державним майном та оцінювати державні органи управління щодо їх ефективності відповідних владних функцій;

2) провести інвентаризацію державного майна, класифікацію, вдосконалити систему його обліку, паспортизацію та оформлення права власності на державні об'єкти, впорядкувати статистичний і оперативний облік, контроль за станом об'єктів, їх використанням за цільовим призначенням.

Щодо вдосконалення організаційно-економічного механізму пропонуємо:

1) планувати надходження коштів до державного бюджету за оренду державного майна з урахуванням кількості укладених договорів та прогнозної динаміки на майбутній рік;

2) забезпечити прозорість фінансових потоків;

3) використовувати механізми та методи цільового фінансування видатків на експлуатацію, утримання та ремонт об'єктів державної власності;

4) залучати максимальну кількість державного майна в економічний обіг.

На основі зазначеного вище можна дійти висновків, що вдосконалення зазначених механізмів управління державним майном посилить адміністративні, правові та економічні складові системи управління майновими процесами в державному секторі економіки й дасть можливість вирішувати поставлені перед державою завдання щодо активізації приватизаційних процесів та підвищення ефективності управління майном, яке залишається у володінні держави. У свою чергу, економіка отримує додатковий імпульс розвитку, а держава набуває ширших можливостей для підвищення соціальних стандартів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Круглов В.В.* Основні напрями вдосконалення механізмів управління державним майном. Публічне адміністрування: теорія та практика. Дніпропетровськ. 2012. № 1(7). URL: <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2012-01%287%29/12kvvudm.pdf> (дата звернення: 18.11.2020).

2. Приватизація наосліп: Рішення Колегії Рахункової Палати України від 24 травня 2011 року. Офіційний сайт Рахункової Палати України. URL: <http://www.rp.gov.ua/Plan/2011/?id=794> (дата звернення: 18.11.2020).

3. Про затвердження Порядку списання об'єктів державної власності: постанова Кабінету Міністрів України від 08 листопада 2007 року № 1314 (у редакції від 17.09.2019). База даних "Законодавство України". Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1314-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.11.2020).

4. Про управління об'єктами державної власності: Закон України від 21 вересня 2006 року № 185-V (у редакції від 22.07.2020). База даних "Законодавство України". Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16#Text> (дата звернення: 18.11.2020).

5. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 року № 514-VI (у редакції від 16.08.2020). База даних "Законодавство України". Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17#Text> (дата звернення: 18.11.2020).

6. Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15 березня 2006 року № 3528-IV (у редакції від 01.01.2016). База даних "Законодавство України". Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-15#Text> (дата звернення: 18.11.2020).

7. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 року № 3768-III (у редакції від 16.10.2020). База даних "Законодавство України". Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 18.11.2020).

REFERENCES

1. *Kruglov, V.V.* (2012). Osnovni napryamy vdoskonalennya mekhanizmv upravlinnya derzhavnym maynom. Publichne administruvannya: teoriya ta praktyka. "The Main Directions of Improving the Mechanisms of State Property Management". Public Administration: Theory and Practice.

© Myniuk Olena, Androsovych Victoriia, 2020

Dnipropetrovsk. No 1 (7). URL: <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2012-01%287%29/12kvvudm.pdf> (Date of Application: 18.11.2020) [in Ukrainian].

2. Blind privatization: Decision of the Board of the Accounting Chamber of Ukraine of May 24, 2011. Official site of the Accounting Chamber of Ukraine. URL: <http://www.rp.gov.ua/Plan/2011/?id=794> (Date of Application: 18.11.2020) [in Ukrainian].

3. On approval of the Procedure for Writing off State Property: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 1314 of November 8, 2007 (as amended on September 17, 2019). Database “Legislation of Ukraine”. Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1314-2007-%D0%BF#Text> (Date of Application: 18.11.2020) [in Ukrainian].

4. On the Management of State Property: Law of Ukraine No 185-V of September 21, 2006 (as amended on 22.07.2020). Database “Legislation of Ukraine”. Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16#Text> (Date of Application: 18.11.2020) [in Ukrainian].

5. On Joint-Stock Companies: Law of Ukraine №514-VI of September 17, 2008 (as amended on 16.08.2020). Database “Legislation of Ukraine”. Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17#Text> (Date of Application: 18.11.2020) [in Ukrainian].

6. On Holding companies in Ukraine: Law of Ukraine № 3528-IV of March 15, 2006 (as amended on 01.01.2016). Database “Legislation of Ukraine”. Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-15#Text> (Date of Application: 18.11.2020) [in Ukrainian].

7. Land Code of Ukraine: Law of Ukraine No 3768-III of October 25, 2001 (as amended on 16.10.2020). Database “Legislation of Ukraine”. Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (Date of Application: 18.11.2020) [in Ukrainian].

UDC 342.95:351.711

Myniuk Olena,

Cand. Sci. (law), Associate Professor, Associate Professor
of the National University of the State Fiscal Service of Ukraine,
Irpın, Ukraine

Androsovyh Victoriia,

Student of the Second Master’s level,
National University of the State Fiscal Service of Ukraine,
Irpın, Ukraine

PROBLEMS AND DIRECTIONS OF THE IMPROVEMENT OF THE LEGAL REGIME OF STATE PROPERTY

Paper is devoted to the main issues of the improvement of the legal regime of state property.

One of the problems existing in the field of state property management is that the outdated and imperfect legal framework complicates the proper conduction of privatization processes and state property management. The powers of privatization bodies in terms of land relations are not fully regulated, as a result of which the sale of non-agricultural land plots in state ownership, on which privatization objects are located, is slowed down, and the proceeds from it are insignificant.

The issue of writing off unfinished and destroyed objects is also problematic.

Also problematic is the issue of the owner of property transferred to state-owned joint stock companies, 100 percent of whose shares belong to the state.

In addition, it should be noted that the corporate rights of the state, provided to economic structures for management, cannot be alienated from state property without the permission of the Cabinet of Ministers of Ukraine. No action may be taken against them, which may result in the alienation of these state-owned corporate rights.

We believe that the improvement of the mechanism of the legal regime of state property should be carried out in three areas: organizational and legal, organizational and administrative and organizational and economic.

Among the suggestions for improvement are the following:

1) to amend the Land Code of Ukraine regarding the possibility for privatization bodies to dispose of state-owned land plots similarly to local self-government bodies and state administrations prior to the delimitation of state and communal lands.

2) to include in the powers to implement the state policy in the field of management of state property objects the monitoring of the state of state property management and to assess the state governing bodies for their effectiveness of the relevant government functions;

3) to conduct an inventory of state property, classification, improve the system of its accounting, certification and registration of ownership of state facilities, streamline statistical and operational accounting, control over the condition of facilities, their use for their intended purpose

4) to ensure the transparency of financial flows;

5) to use mechanisms and methods of targeted financing of expenditures for operation, maintenance and repair of state-owned objects;

6) to involve the maximum amount of state property in economic circulation and others.

Keywords: state property management, state property management mechanism, organizational and legal mechanism of state property management, organizational and administrative mechanism of state property management, organizational and economic mechanism of state property management, problems of improving the legal regime of state property, directions of improving the legal regime of state property.

Отримано 24.11.2020

УДК 343.9:342.9

Опришко Ігор Віталійович,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
доцент, заступник директора Державного науково-дослідного
інституту МВС України
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-6425-4494

КОРУПЦІЯ В УКРАЇНІ: СТАН ТА СТРАТЕГІЯ ПРОТИДІЇ

Стаття присвячена характеристиці стану корупції в Україні, аналізу міжнародного та вітчизняного досвіду запобігання й боротьби з корупційними проявами. Розглянуто виклики, що постають перед органами системи МВС України у протидії корупції. За результатами наданого аналізу визначені основні напрями, на які мають бути спрямовані антикорупційні механізми в державі, та обґрунтовано необхідність і доцільність прийняття Антикорупційної стратегії як одного з ефективних інструментів реалізації антикорупційної політики в Україні.

Ключові слова: корупція, запобігання, правоохоронні органи, органи системи МВС України, система протидії корупції, Антикорупційна стратегія.

Натепер в Україні склалася непроста політична, соціально-економічна та криміногенна ситуація, спостерігається високий рівень корупції й організованої злочинності, з'являються нові типи загроз і злочинів унаслідок збройної агресії з боку Російської Федерації.

При цьому корупція для України, як і для багатьох інших країн світу, стала однією із суттєвих проблем на шляху її подальшого розвитку та створення безпечного середовища життєдіяльності людей. Вона не є локальною проблемою, це повноцінне транснаціональне явище, що розвивається, трансформується та пристосовується до нових реалій, законодавчих змін, здійснює негативний вплив на державних службовців та загрожує демократичним засадам нашого суспільства. Як заявив Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй (ООН) Антоніу Гутерріш на засіданні Генеральної Асамблеї ООН, присвяченій сімдесять п'ятій річниці утворення ООН, "корупція злочинна, аморальна і є найбільш підлою зрадою суспільної довіри" [1].

Усі країни світу занепокоєні через існування та поширення такого деструктивного явища, як корупція, котра шкодить діяльності органів публічної влади, гальмує розвиток економіки й деформує свідомість суспільства. У зв'язку з цим кожна держава запроваджує власну антикорупційну програму, стратегію або здійснює відповідну політику. До країн, що створили ефективний механізм протидії корупції, можна віднести Фінляндію, Данію, Нову Зеландію, Ісландію, Сінгапур,

© Opryshko Ihor, 2020

Швецію, Канаду, Нідерланди, Люксембург, Норвегію, Австралію, Швейцарію, Великобританію, Австрію, Ізраїль, США, Японію, Китай, Ірландію, Німеччину та інші, у яких корупція на низовому рівні майже відсутня. Корупція сприймається урядами цих країн як серйозна проблема національної безпеки, оскільки вона розглядається як внутрішня та зовнішня загроза. При цьому кожна із країн має свої особливості в організації антикорупційної діяльності, але спільними для них є зусилля щодо організації активної протидії корупційним проявам, створення відповідної правової бази, залучення громадських організацій до протидії корупційним проявам.

Аналіз міжнародного досвіду протидії та запобігання корупційним проявам дає змогу оцінити та доповнити норми національної антикорупційної стратегії, розвитку якої потребує Україна: забезпечення прозорості діяльності влади шляхом створення організованого соціального контролю за системою державного адміністрування і можливість порушення в цих рамках кримінального переслідування; незалежність судової влади; рішучість та справедливість органів державної влади при здійсненні своїх повноважень; збільшення соціального захисту працівників державної служби; а також посилення відповідальності за будь-які прояви корупційних діянь [2, с. 45; 3, с.167; 4, с. 286].

Корупція в Україні – це корупція кризового типу. Вона породжується кризою сучасного українського суспільства та здатна її поглиблювати, маючи властивість зводити нанівець будь-які політичні, економічні, правові, моральні реформи в державі. Саме тому корупція стала реальною загрозою для національної безпеки та конституційного устрою України. Передовсім це стосується політичних, економічних, правових, моральних, культурних засад розвитку українського суспільства, оскільки корупційні зв'язки дедалі більше витісняють правові, етичні відносини між людьми й із аномалії поступово перетворюються на норму поведінки [5].

Для України поширення корупції означає загрозу національній безпеці та суспільному устрою, негативний вплив на владні та політичні інститути, недовіра до влади з боку населення. Зважаючи на статистику корупції в нашій державі та постійне зростання її рівня, вважаємо, що потрібно змінювати механізм боротьби з цим феноменом, враховуючи нові форми корупційної поведінки. Важливо не забувати про відповідальність за корупційні діяння, адже корупція – це психологічне та моральне явище, і якщо з нею не боротися, то вона стане повсякденним способом мислення, що зумовлюватиме наші дії та спосіб життя.

Питаннями запобігання і боротьби з корупцією займалися такі вчені: О.М. Бандурка, Л.В. Багрій-Шахматов, В.І. Василичук, О.М. Джужа, О.О. Дудоров, Д.Г. Заброта, В.С. Зеленецький, О.Г. Кальман, С.М. Клімова, І.В. Коруля, В.І. Литвиненко, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, Є.В. Невмержицький, Д.Й. Никифорчук, Ю.Ю. Орлов, М.А. Погорецький, С.С. Рогульський, В.Я. Тацій, М.І. Хавронюк, О.В. Шевченко та ін.

За результатами соціологічних досліджень частка громадян, які мають безпосередній досвід корупції, протягом останніх років суттєво зменшилася (якщо у 2013 році такий досвід мало близько 60 %, то станом на початок 2020 року – не

більше 40% громадян). Спостерігається також поступове покращення порівняльних показників рівня корупції в Україні. Згідно з даними міжнародної організації “Transparency International”, у період з 2013 до 2019 рр. Індекс сприйняття корупції (далі – ІСП) в Україні зріс із 25 до 30 балів. Однак результати цих досліджень свідчать про те, що досягнутий за останні роки прогрес не задовольняє суспільство, оскільки є надто повільним.

Згідно з дослідженням, проведеним навесні 2020 року за Методикою стандартного опитування щодо рівня корупції в Україні, 91,2 % населення України вважає проблему корупції “дуже серйозною” (69 %) або “швидше серйозною” (22,2 %). Настільки ж гострою з позиції громадян є лише проблема війни на Донбасі (72,7 % респондентів вважають цю проблему дуже серйозною, а ще 17,1 % – швидше серйозною), тобто важливість проблеми корупції залишається на одному рівні з питанням вирішення кризи на Донбасі. При цьому низькі темпи реалізації антикорупційної політики в Україні суттєво сповільнюють її економічне зростання [6, 7, 8].

За міжнародними і вітчизняними експертними оцінками Україна належить до числа країн світу з високим рівнем корупції, яка, за даними Transparency International, перебуває на 130 місці з-поміж 180 країн у списку найкорупційніших країн світу.

Громадяни продовжують висловлювати незадоволення діяльністю правоохоронних органів та судів. Так, показники задоволення/незадоволення діяльністю Генеральної прокуратури становлять 13 % та 64 %; судів – 11 % та 69 %; задоволення роботою антикорупційних органів (Національного антикорупційного бюро – НАБУ, Національне агентство з питань запобігання корупції – НАЗК та Спеціальної антикорупційної прокуратури – САП) – по 7 %–10 %.

Питання щодо довіри та ефективності діяльності ряду державних правоохоронних інституцій ставилися перед учасниками опитування, проведеного Центром соціального моніторингу 03.09–08.09.2020 (вибірка 2218 респондентів віком 18 років і старше у всіх областях України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей, репрезентативна за віком, статтю і типом поселення). За його результатами більшість учасників опитування визнали неефективною діяльність антикорупційних органів. Відносно Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) такої думки дотримувалося 77,7 % респондентів (протилежної – 19,8 %), Вищого антикорупційного суду – 78,6 % (18,8 %) і Спеціальної антикорупційної прокуратури (САП) – 77,3 % (20,2 %) [9].

На думку науковців, серед факторів, які впливали на стан злочинності у 2019 році й діють у 2020 році та мають криміногенний характер, є поширення фактів корупції, зокрема вчинених вищими посадовцями. При цьому зростає число виявлених організованих груп та злочинних організацій з корупційними зв'язками, які функціонують упродовж більш тривалого періоду часу й відповідно є більш суспільно небезпечними.

Водночас нерідко відсутні ефективні дії щодо притягнення винних осіб до відповідальності. Так, варто звернути увагу й на те, що за вчинення корупційних

або пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень особам призначається, як правило, доволі м'яке покарання. Наприклад, у 2018 році позбавлення волі було застосовано лише щодо 45 осіб серед 1032 засуджених за відповідні злочини по всій країні [10]. Крім того, суттєво зменшилася чисельність виявлених випадків прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (одержання хабара). У 2019 році обліковано 1744 таких діянь, що менше минулорічного показника 2018 року на 20,3 % (2016 р.: – 0,6 %; 2017 р.: +32,2 %; 2018 р.: +4,9 %).

Поширеність корупційних або пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень свідчить про те, що частина працівників правоохоронних органів продовжує використовувати службовий стан та повноваження для отримання незаконного прибутку. Така практика нівелює зусилля з налагодження нормальних відносин між правоохоронною системою і населенням, підвищення авторитету та довіри до правоохоронців.

Спостерігається зміщення акцентів у бік протидії посяганням, виявлення та розслідування яких є менш складним та трудомістким. Це випадки службової недбалості; перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу; пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди службовій особі; зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги. Водночас помітно менше було виявлено фактів прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (одержання хабара); декларування недостовірної інформації; зловживання впливом. Тобто має місце послаблення роботи щодо виявлення посягань корупційного характеру [11, с. 32, 77–78, 85].

Серед викликів, що постають перед органами системи МВС України, є недотримання працівниками стандартів доброчесності та наявність корупційних ризиків, подолання яких можливе за наявності умов ефективного врядування, прозорості і підзвітності шляхом розроблення і здійснення відповідних ефективних антикорупційних заходів [12, с. 197].

Створення значної кількості правоохоронних органів сприймалося упродовж тривалого часу як надійна гарантія на шляху підтримання публічної безпеки й порядку в державі. Однак аналіз результатів діяльності вказаних суб'єктів у зарубіжних країнах довів хибність такої концепції, оскільки вона не принесла очікуваних результатів для суспільства. Надія на оперативність правоохоронних органів не справдилася, що призвело до активізації діяльності громадських інститутів, які дедалі більше долучаються до протидії різним негативним соціальним проявам, у тому числі корупції. Водночас не випадково у більшості країн світу при здійсненні правоохоронної діяльності наголос ставиться на профілактиці правопорушень за участю громадськості, адже, як засвідчує досвід, значно легше і дешевше для держави і платників податків витратити зусилля та кошти на запобігання правопорушенням, аніж на їх розкриття після вчинення [13, с. 28].

Мінімізація корупційних правопорушень з урахуванням міжнародного досвіду є нагальною необхідністю для України, оскільки відповідає потребам біль-

шості співгромадян, які потерпають від корупції. Тому слід тільки активно впроваджувати вже давно апробовані антикорупційні механізми.

На наш погляд, система протидії корупції має бути спрямована на:

всебічний моніторинг можливих сфер виникнення корупційних дій у державних та громадських організаціях, а також суворий контроль за діяльністю осіб, які перебувають в цих сферах;

забезпечення ефективності всіх антикорупційних органів держави, діяльність яких спрямована на виявлення корупційних проявів;

невідворотність покарань за корупційні дії з подальшою забороною працювати в державних організаціях та втратою всіх соціальних пільг, які надає особі державна служба;

заохочення посадових осіб щодо вигідності не тільки в матеріальному, а також у моральному плані поводитися чесно і ефективно [14; 15, с. 276].

При цьому ефективне запобігання та протидія корупції неможливі без злагодженої роботи всіх державних органів. Про координованість як необхідну умову ефективної боротьби з корупцією йдеться в Конвенції ООН проти корупції, яку підписала Україна [16, 17]. Одним з найбільш розповсюджених інструментів для забезпечення такої координації є розробка, прийняття та реалізація Антикорупційної стратегії. Такі стратегії існують у ряді держав на різних континентах та з різними рівнями достатку: Великій Британії, Сінгапурі, В'єтнамі, Йорданії, Румунії, Єгипті тощо.

Така стратегія створюється на окремий період часу на основі аналізу стану, структури та динаміки корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень в Україні і реалізується шляхом виконання відповідної державної антикорупційної програми, яка розробляється Національним агентством з питань запобігання корупції та затверджується Кабінетом Міністрів України на термін дії цієї стратегії з урахуванням особливостей визначених пріоритетних сфер у запобіганні та протидії корупції. У кожній із пріоритетних сфер Антикорупційна стратегія має визначати ключові проблеми та формулювати стратегічні результати, яких слід досягти для їх вирішення.

Таким чином, прийняття нової Антикорупційної стратегії в Україні, зокрема проекту Закону України “Про засади державної антикорупційної політики на 2020–2024 роки” (реєстр. № 4135), поданого Кабінетом Міністрів України, є нагальною потребою сьогодення, оскільки її подальша належна імплементація буде сприяти зниженню рівня корупції в Україні, зокрема, шляхом усунення (мінімізації) корупційних ризиків; зменшення кількості корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень; зменшення корупційного досвіду громадян та бізнесу; збільшення кількості публічних службовців, громадян та бізнесу, які готові та фактично повідомляють про відомі їм випадки корупції; зниження толерантності публічних службовців, громадян та бізнесу до корупції [18].

На сьогодні цей законопроект, згідно з постановою Верховної Ради України від 5 листопада 2020 року № 976-ІХ, прийнято за основу та спрямовано на доопрацювання до Комітету Верховної Ради України з питань антикорупційної політики з урахуванням зауважень і пропозицій суб'єктів права законодавчої іні-

ціативи з подальшим внесенням його на розгляд Парламенту України у другому читанні [19].

Прийняття зазначеного законопроекту дасть змогу забезпечити всебічну взаємодію всіх державних органів, органів місцевого самоврядування та населення країни щодо протидії корупції. Вирішення цього питання сприяло б ефективній реалізації низки принципів антикорупційної політики, а саме:

оптимізації функцій держави та місцевого самоврядування, тобто передусім усунення дублювання повноважень різними органами, а також припинення реалізації малоефективних повноважень, які характеризуються високим рівнем корупційних ризиків;

цифрової трансформації виконання повноважень державними органами та органами місцевого самоврядування і прозорості в їх діяльності, що призводить до мінімізації корупційних ризиків в їх роботі;

забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення;

формування суспільної нетерпимості до корупції, поваги до верховенства права та утвердження культури доброчесності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Антониу Гутерриш*. Коррупция представляет собой самое подлое предательство общественного доверия. Организация Объединенных Наций (un.org). 2020. URL: <https://www.un.org/ru/coronavirus/statement-corruption-context-covid-19?fbclid=IwAR3B93QhzE8m8oI8rdqfvcct4tI5gb7LcihSKg1OHRGK4t9ABkhNDQ27dKo> (дата звернення: 20.11.2020).
2. *Левченко Ю.О.* Досвід зарубіжних країн у запобіганні та протидії корупції. Дискусійні питання застосування антикорупційного законодавства: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 листоп. 2020 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2020. С. 45–48.
3. Публічно-правова протидія корупції: навчальний посібник / В.В. Топчій, В.А. Шкелебей, Т.М. Супрун. Ірпінь: УДФС. 2016. 206 с.
4. *Хитрук Р.О., Санакоєв Д.Б.* Корупція – загроза демократичному суспільству. Дискусійні питання застосування антикорупційного законодавства: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 листоп. 2020 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2020. С. 284–287.
5. *Расюк Е.В.* Сучасна антикорупційна політика України. Підприємництво, господарство і право. 2012. № 7. С. 31–34.
6. Засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2020–2024 роки (проект). К.: НАЗК. 2020. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/09/Antykoruptsijna-strategiya-na-2020-2024-roky-za-rezultatamy-publichnyh-obgovoren-16.09.2020.pdf> (дата звернення: 20.11.2020).
7. Корупція в Україні 2020: розуміння, сприйняття, поширеність / Info Sapiens, НАЗК, EUACI. Офіційний веб-сайт Національного агентства з питань запобігання корупції. URL: <https://bit.ly/3f8JPuG> (дата звернення: 20.11.2020).
8. Опитування громадської думки для оцінки змін в обізнаності громадян щодо громадських організацій та їхньої діяльності (січень 2020 року). КМІС, Програма USAID “Долучайся!”. Сайт Фонду “Демократичні ініціативи” імені Ілька Кучеріва. URL: <https://bit.ly/3hKsome> (дата звернення: 20.11.2020).
9. Соціологічні зрізи громадської думки населення України. 03–08 вересня 2020 року. Сайт Центру соціального моніторингу. URL: <https://smc.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/2020-09-14-presentation.pdf> (дата звернення: 20.11.2020).
10. *Калітенко О.В., Калмиков Д.О., Коліушко І.Б.* та ін.; Альтернативний звіт з оцінки ефективності впровадження Державної антикорупційної політики / за заг. ред. М.І. Хавронюка. К.: Москаленко О.М., 2019. 366 с. URL: <https://bit.ly/3hNLc3Y> (дата звернення: 20.11.2020).
11. Оцінка стану криміногенної і безпекової ситуації в Україні у 2019 році та прогноз їх розвитку у 2020 році. Аналітична довідка. К.: ДНДІ МВС України. 2020. 99 с.

12. *Опришко І.В.* Антикорупційна стратегія як інструмент протидії корупції в Україні. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2020 р.): у 2 ч. / редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ. 2020. Ч. 1. С. 195–198.

13. *Завгородній В.А.* Зарубіжний досвід протидії корупції за участю громадськості (на прикладі деяких держав Західної Європи). Дискусійні питання застосування антикорупційного законодавства: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф (м. Дніпро, 17 листоп. 2020 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2020. С. 28–30.

14. *Миськевич Т.* Стратегія антикорупційної політики України. Громадська думка про правотворення. 2018. № 10 (154). С. 10–14. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/dumka/2018/10.pdf> (дата звернення: 20.11.2020).

15. *Садовий Р.О., Токар А.А.* Зарубіжний досвід протидії корупції: проблеми та ефективність. Дискусійні питання застосування антикорупційного законодавства: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф (м. Дніпро, 17 листоп. 2020 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 275–276.

16. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003. Офіційний вісник України. 2010. № 10 / № 44. 2006. Ст. 2938 / Ст. 506.

17. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції: Закон України від 18 жовтня 2006 року № 251-V. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2006. № 50. Ст. 496.

18. Проект Закону про засади державної антикорупційної політики на 2020–2024 роки. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4135&skl=10 (дата звернення: 20.11.2020).

19. Про прийняття за основу проекту Закону України “Про засади державної антикорупційної політики на 2020–2024 роки”: постанова Верховної Ради України від 05 листопада 2020 року № 976-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-20#Text> (дата звернення: 20.11.2020).

REFERENCES

1. *Antoniu Guterrish (2020)* Korruptsiya predstavlyayet soboy samoye podloye predatel'stvo obshchestvennogo doveriya. “Corruption Is the Most Despicable Betrayal of public trust / United Nations (un.org). URL: <https://www.un.org/ru/coronavirus/statement-corruption-context-covid-19?fbclid=IwAR3B93QhzE8m8oI8rdqfvct4t15gb7LcihSKg1OHRGK4t9ABkhNDQ27dKo> (Date of Application: 20.11.2020) [in Russian].

2. *Lechenko, Yu.O. (2020)* Dosvid of foreign lands in the background of the antiquity of corruption. “Discussion of Nutrition of Anti-Corruption Legislation”: materials of II International scient.-practical conf. (Dnipro, November 17, 2020). Dnipro: Dniprop. University MIA Ukraine. P. 45–48 [in Ukrainian].

3. Publichno-pravova protydiya koruptsiy. “Public and Legal Counteraction to the Corruption”: the chief book / V.V. Topchiy, V.A. Shkelebe, T.M. Suprun. Irpin: UDFS. 2016. 206 p. [in Ukrainian].

4. *Khytruk, R.O., Sanakoyev, D.B. (2020)* Koruptsiya – zahroza demokratychnomu suspil'stvu. “Corruption Is a Threat to a Democratic Society”. Discussion issues of application of anti-corruption legislation: materials of the II International. scientific-practical conf. (Dnipro, November 17, 2020). Dnipro: Dnipr. state University of Internal Affairs affairs. P. 284–287 [in Ukrainian].

5. *Rasyuk, E.V. (2012)* Suchasna antykoruptsiyna polityka Ukrayiny. “Modern Anti-Corruption Policy of Ukraine”. Entrepreneurship, Economy and Law 7, 31–34 [in Ukrainian].

6. Principles of state anti-corruption policy in Ukraine (Anti-corruption strategy) for 2020–2024 (project). K.: NAPC. 2020. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/09/Antykoruptsiyna-strategiya-na-2020-2024-roky-za-rezultatamy-publichnyh-obgovoren-16.09.2020.pdf> (Date of Application: 20.11.2020) [in Ukrainian].

7. Corruption in Ukraine 2020: understanding, perception, prevalence / Info Sapiens, NAPC, EUACI. Official website of the National Agency for the Prevention of Corruption. URL: <https://bit.ly/3f8JPuG> (Date of Application: 20.11.2020) [in Ukrainian].

8. Public opinion poll to assess changes in citizens' awareness of NGOs and their activities (January 2020) / KIIS, USAID Join! Program. Website of the Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation. URL: <https://bit.ly/3hKs0mc> (Date of Application: 20.11.2020) [in Ukrainian].

9. Sociological sections of public opinion of the population of Ukraine. September 3–08, 2020. Website of the Center for Social Monitoring. URL: <https://smc.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/2020-09-14-presentation.pdf> (Date of Application: 20.11.2020) [in Ukrainian].

10. Kalitenko, O.V., Kalmykov, D.O., Koliushko, I.B. and others (2019) Al'ternatyvnyy zvit z otsinky efektyvnosti vprovadzhennya Derzhavnoyi antykoruptsiynoyi polityky. "Alternative Report to Assess the Effectiveness of the Implementation of the State Anti-Corruption Policy" / for general ed. M.I. Havronyuk. K.: Moskalenko O.M., 2019. 366 p. URL: <https://bit.ly/3hNLc3Y> (Date of Application: 20.11.2020) [in Ukrainian].

11. Otsinka stanu kryminohennoyi i bezpekovoyi sytuatsiyi v Ukrayini u 2019 rotsi ta prohnaz yikh rozvytku u 2020 rotsi. Analychna dovidka. Assessment of the criminogenic and security situation in Ukraine in 2019 and forecast of their development in 2020. Analytical reference. K.: DNDI of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. 2020. 99 p. [in Ukrainian].

12. Opryshko, I.V. (2020) Antykoruptsiyna stratehiya yak instrument protydiy koruptsiyi v Ukrayini. "Anti-Corruption Strategy as a Tool for Combating Corruption in Ukraine". Implementation of State Anti-Corruption policy in the international dimension: materials V International scientific-practical conf. (Kyiv, December 9–10, 2020): at 2 p.m. / editors: V.V. Cherney, S.D. Husarev, S.S. Chernyavsky and others. Kyiv: Nat. acad. internal affairs. Part 1. P. 195–198 [in Ukrainian].

13. Zavorodniy, V.A. (2020) Zarubizhnyy dosvid protydiy koruptsiyi za uchastyu hromads'kosti (na prykladi deyakykh derzhav Zakhidnoyi Yevropy). "Foreign Experience in Combating Corruption with Public Participation (on the example of some Western European countries)". Discussion issues of application of anti-corruption legislation: materials of the II International. scientific-practical Conf (Dnipro, November 17, 2020). Dnipro: Dnipro State University of Internal Affairs. P. 28–30 [in Ukrainian].

14. Myskevych, T. (2018) Stratehiya antykoruptsiynoyi polityky Ukrayiny. "Strategy of Anti-Corruption Policy of Ukraine". Public Opinion on Lawmaking 10 (154), 10–14. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/dumka/2018/10.pdf> (Date of Application: 20.11.2020) [in Ukrainian].

15. Sadovyy, R.O., Tokar, A.A. (2020) Zarubizhnyy dosvid protydiy koruptsiyi: problemy ta efektyvnist'. "Foreign Experience in Combating Corruption: Problems and Effectiveness". Discussion issues of application of anti-corruption legislation: materials of the II International scientific-practical conf (Dnipro, November 17, 2020). Dnipro: Dnipro State University of Internal Affairs. P. 275–276 [in Ukrainian].

16. United Nations Convention against Corruption of 31.10.2003. Official Gazette of Ukraine. 2010. No 10 / № 44. 2006. Art. 2938 / Art. 506 [in Ukrainian].

17. On the Ratification of the United Nations Convention against Corruption: Law of Ukraine of October 18, 2006 No 251-V. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR). 2006. No 50. Art. 496 [in Ukrainian].

18. Draft Law on the Principles of State Anti-Corruption Policy for 2020–2024. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4135&skl=10 (Date of Application: 20.11.2020) [in Ukrainian].

19. On Adoption of the Draft Law of Ukraine on the Principles of State Anti-Corruption Policy for 2020–2024 as a Basis: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine of November 5, 2020 No 976-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-20#Text> (Date of Application: 20.11.2020) [in Ukrainian].

UDC 343.9:342.9

Opryshko Ihor,Cand. Sci. (Law), Senior Researcher, Associate Professor,
Co-Chief of the State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-6425-4494**CORRUPTION IN UKRAINE: STATE AND STRATEGY
OF COUNTERACTION**

Paper is devoted to the characteristics of the condition of corruption in Ukraine and the definition of the main strategic directions of counteracting it.

© Opryshko Ihor, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.4\(50\).11](https://doi.org/10.36486/np.2020.4(50).11)

Issue 4(50) 2020

<http://naukaipravoohorona.com/>

For this purpose, the international experience of the implementation of an effective mechanism to combat corruption through the formation of an anti-corruption policy through the development of an anti-corruption strategy and further implementation of the action program of state bodies is considered.

By characterization of the corruption in Ukraine as crisis-type corruption, the main factors influencing its spread and the challenges facing the bodies of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in counteracting this anti-social phenomenon are identified. For Ukraine, the spread of corruption means a threat to national security and social order, a negative impact on government and political institutions, distrust of the government by the population.

Taking into account statistical data and results of sociological studies on the condition of corruption and taking into account the constant growth of its level in our country, it was concluded that the mechanism of combating this phenomenon should be changed. The condition for ensuring this may be the development and implementation of a new Anti-Corruption Strategy in Ukraine, in particular the draft Law of Ukraine on the Principles of State Anti-Corruption Policy for 2020–2024.

The adoption of this draft law will ensure comprehensive coordination and cooperation of all state bodies, local governments and the population to combat corruption. This will contribute to the effective implementation of the principles of anti-corruption policy in Ukraine, in particular the optimization of state and local government functions, digital transformation of powers and transparency in their activities, ensuring the inevitability of legal liability for corruption and corruption-related offenses, and as well as the formation of public intolerance of corruption, respect to the rule of law and the establishment of a culture of integrity.

Keywords: corruption, prevention, law enforcement agencies, bodies of the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, anti-corruption system, anti-corruption strategy.

Отримано 26.11.2020

Рядінська Валерія Олександрівна,
доктор юридичних наук, професор, завідувач
науково-дослідної лабораторії ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-2210-5933
Гурін Дмитро Миколайович,
суддя Житомирського окружного адміністративного суду
м. Житомир, Україна

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕДУРИ НАДАННЯ СТАТУСУ БІЖЕНЦЯ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВІДПОВІДНІСТЬ МІЖНАРОДНИМ ПРОЦЕДУРНИМ СТАНДАРТАМ У ЦЬЙ СФЕРІ

У статті досліджена правова характеристика процедури надання статусу біженця в Україні та її відповідність міжнародним процедурним стандартам у цій сфері. Розглянуті стадії процедури надання статусу біженця в Україні та її відповідність міжнародним процедурним стандартам.

Зауважено, що недосконалість адміністративно-правового забезпечення процедури надання статусу біженця та проблеми її реалізації на практиці призводять до порушення міжнародних зобов'язань України із забезпечення прав осіб на міжнародний захист. Запропоновані шляхи удосконалення таких процедур та реалізації окремих мінімальних стандартів процедури надання статусу біженця відповідно до міжнародних документів.

Ключові слова: біженці, статус біженця, міжнародні стандарти, процедура надання статусу, права біженців.

Проблема біженців, тобто осіб, що вимушено покинули місце свого постійного проживання чи країну походження, є однією з найважливіших у сучасному світі. За даними Організації Об'єднаних Націй, у світі нараховується більше 70 млн біженців [1]. Глобальні міграційні процеси після розпаду СРСР не оминули й Україну. З набуттям незалежності до нашої країни почали прибувати мігранти, у тому числі й ті, що вимушено покинули своє місце проживання внаслідок побоювань стати жертвою переслідування за ознакою расової належності, релігії (віросповідання), національності (громадянства), політичних переконань чи належності до будь-якої соціальної групи, які зверталися за набуттям статусу біженця. Проте аналіз статистики свідчить, що статус біженця в Україні набули лише 12–13 % з усіх осіб, що зверталися з заявами про набуття такого статусу. Низький відсоток надання статусу біженця шукачам притулку обумовлювався недоліками адміністративно-правового забезпечення статусу біженця в Україні, яке сформувалося у країні і не відповідає процедурним стандартам надання статусу біженця,

виробленим у міжнародній практиці. Таке становище порушує міжнародні зобов'язання України, яка прагне увійти до ЄС, а отже, одним із завдань, які постають перед урядом нашої країни, є формування у національному законодавстві такої процедури надання статусу біженця, яка б відповідала міжнародним процедурним стандартам.

Вимоги до процедури надання статусу біженця розроблені Європейською Радою по справам біженців та вимушених мігрантів (англ. European Council on Refugees and Exiles – ECRE) і закріплені у Керівництві по проведенню справедливої та ефективної процедури визначення статусу біженця [2], яке стало основою для прийняття Директиви Ради Європейського Союзу “Про мінімальні стандарти процедур надання та скасування статусу біженця в Державах-членах” від 30.04.2004 № 8771/04 [3], де закріплюються міжнародні мінімальні процедурні стандарти, яких необхідно дотримуватися при формуванні та реалізації процедури надання статусу біженця. Зазначені мінімальні стандарти засновані на фундаментальній повазі до прав особи та юридичних зобов'язаннях, узятих урядами в результаті приєднання до Конвенції Організації Об'єднаних Націй про статус біженців 1951 р. [4].

Розгляд процедури надання статусу біженця в Україні та її порівняння з процедурними стандартами, розробленими у ЄС, вважаємо доцільним здійснювати поетапно, оскільки, як вірно вказує К.О. Нестеренко, завдяки визначенню конкретних стадій можна окреслити коло питань, які потребують вирішення на кожній стадії, дії, які вчиняють учасники процедури, проміжне рішення, яке приймається при закінченні відповідної стадії тощо [5, с. 6–10], а отже, дослідження кожної зі стадій надання статусу біженця дозволить не лише проаналізувати відповідність розробленої національним законодавцем процедури надання статусу біженця процедурним стандартам ЄС, а й визначити проблемні питання, притаманні зазначеній процедурі в Україні та запропонувати шляхи їх вирішення.

Розгляду стадій адміністративної процедури з надання статусу біженця приділяли увагу Н.О. Шестакова, Н.М. Грабар, К.О. Нестеренко, О.Р. Деленко, О.І. Ромцов, Ю.С. Завгородня, О.М. Федьора та інші науковці. Перегляд наукових праць, присвячених виокремленням стадій надання статусу біженця, переконує, що їх визначення дослідники здійснювали на аналізі законодавства, яке було чинним на момент проведення ними власних досліджень, проте нормативно-правове забезпечення надання статусу біженця в Україні зазнало суттєвого реформування упродовж останніх років. Метою такого реформування, серед іншого, було прагнення імплементувати норми міжнародних актів у національне законодавство та створити таку процедуру надання статусу біженця, яка б відповідала мінімальним процедурним стандартам, закріпленим у міжнародних документах. Отже, враховуючи численні зміни, що відбулися у законодавстві протягом останніх років, доцільним буде здійснити аналіз нормативно-правових актів, якими врегульовується надання статусу біженця, з метою виділення стадій та порівняння конкретних етапів цих стадій з мінімальними стандартами, встановленими до процедури надання статусу біженця, що закріплені у міжнародних документах.

Правове забезпечення надання статусу біженця в Україні здійснюється за допомогою різних нормативних актів, основними серед яких є Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI “Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту” (далі – Закон про біженців) [6], Правила розгляду заяв та оформлення документів, необхідних для вирішення питання про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, втрату і позбавлення статусу біженця та додаткового захисту і скасування рішення про визнання особи біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, затверджені наказом Міністерства внутрішніх справ України від 07.09.2011 № 649 (далі – Правила № 649) [7] та Інструкція про порядок дій посадових осіб Державної прикордонної служби України та взаємодії з територіальними органами Державної міграційної служби України під час звернення іноземців чи осіб без громадянства із заявами про визнання біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 10.08.2016 № 772 (далі – Інструкція № 772) [8]. Відповідно до зазначених нормативних актів, процедура надання статусу біженця розпочинається з подачі заяви про визнання особи біженцем. Саме цю стадію науковці визначали як першу стадію процедури надання статусу біженця. Н.О. Шестакова вказувала, що порушення справи про надання статусу біженця розпочинається з моменту подачі заяви особи, яка клопоче про надання статусу біженця, до відповідного територіального відділення Державної міграційної служби України [9, с. 351–355]. Водночас К.О. Нестеренко писала, що першою стадією надання статусу біженця є стадія порушення справи про надання такого статусу, на якій подається заява про визнання особи біженцем [5, с. 6–10]. У цьому аспекті процедура надання статусу біженця суттєво не змінилася, і, виходячи з норм Закону про біженців, Правил № 649 та Інструкції № 772, першою обов’язковою стадією процедури надання статусу біженця є подача заяви про визнання особи біженцем. Встановлення українським законодавцем такої стадії у зазначеній процедурі цілком відповідає мінімальним стандартам до процедури надання статусу біженця, закріпленим у міжнародних документах.

Враховуючи особливості категорії “біженці”, подати заяву про визнання біженцем іноземець або особа без громадянства може, якщо: а) перебуває на території України на законних підставах; б) перебуває на території України без законних підстав. Розглянемо перший з запропонованих варіантів. Відповідно до ч. 1 ст. 5 Закону про біженців, особа, яка законно перетнула державний кордон України, повинна протягом 5 робочих днів звернутися до територіального органу Державної міграційної служби України із заявою про визнання біженцем [6]. Як бачимо, законодавець встановлює строк подачі заяви про визнання біженцем – 5 днів, що суперечить мінімальним стандартам процедур надання та скасування статусу біженця, закріпленим у міжнародних документах, відповідно до яких не має бути ніяких обмежувальних строків подачі таких заяв. На невірність встановлення строків для подання заяви про визнання особи біженцем, тим більше такого короткого, вказував ще професор М.В. Буроменський у 2005 році при підготовці науково-практичного коментаря до збірника судових рішень із процедури

надання статусу біженця [10], який на підставі аналізу низки судових рішень дійшов висновку, що відмова національного законодавця від застосування строку, визначеного у міжнародних документах (“без зволікань”), суперечить захисту фундаментального права, передбаченого ст. 3 Конвенції (загроза катувань) та практиці Європейського суду з прав людини (зокрема рішення, ухваленому в Страсбурзі 11.07.2000 у справі “Джабарі проти Туреччини” (Jabari v. Turkey)) [11, с. 175–177]. На недостатність терміну у п’ять робочих днів як строку подання заяви про визнання біженцем було вказано і в зауваженні Управління Верховного комісара у правах біженців [12, с. 45]. Наголошувалося на цій проблемі і в низці наукових праць [9, с. 351–355]. Незважаючи на це, при розробленні нової редакції законодавчого акта, яким врегульовується надання статусу біженця – Закону про біженців, та низки підзаконних актів до нього, національний законодавець не усунув зазначеного недоліку, що вважаємо потрібним зробити якнайшвидше, закріпивши строк подачі такої заяви відповідно до мінімальних стандартів процедури надання статусу біженця, передбачених у міжнародних документах, а саме – без зволікань.

Другим варіантом подачі заяви про визнання біженцем є випадки, коли особа незаконно перетинає кордон. У такому випадку іноземець повинен звернутися із заявою про визнання біженцем до територіального органу Державної міграційної служби України – без зволікань (абз. 1 ч. 2 ст. 5 Закону про біженців). Якщо особа без зволікань звернулася із заявою про визнання біженцем, то вона не несе відповідальності за незаконне перетинання державного кордону України; крім цього, така особа не несе відповідальності за порушення правил перебування в Україні, якщо вона перебуває на території України протягом часу, необхідного для подання заяви про визнання біженцем (ч. 4 ст. 5 Закону про біженців). У цих положеннях реалізується такий мінімальний стандарт надання статусу біженця особі, як не встановлення обмежувальних строків подання заяви. Формулювання “без зволікань” зовсім не означає “негайно”, чи протягом якогось терміну. Мається на увазі, що особа, яка незаконно перетнула кордон, має якнайшвидше, не зволікаючи, звернутися до Державної міграційної служби України з заявою про визнання її біженцем.

Аналіз вимог законодавства, встановлених до стадії подачі заяви про визнання біженцем, переконують, що національний законодавець забезпечує такі мінімальні стандарти процедури надання статусу біженця, закріплені в міжнародних документах, як: 1) процедура надання статусу біженця включає подання заяви; 2) відсутність обов’язкової вимоги надання посвідчень особистості чи проїзних документів (хоча до заяви про визнання біженцем повинні додаватися документи, що посвідчують особу, але передбачається й можливість повідомити про їх відсутність або фальшивість); 3) відсутність вимоги до іноземців, які не мають документів, що посвідчують їх особу, або мають фальшиві документи, звертатися в консульство чи посольство їх країни походження для отримання таких документів; 4) заява про отримання статусу біженця, висловлена на кордоні, може прийматися співробітниками Державної прикордонної служби України, але рішення

приймається Державною міграційною службою України – центральним компетентним органом у справах біженців, які негайно повідомляють про отриману заяву.

Необхідно відзначити, що, незважаючи на суттєві кроки до формування процедури надання статусу біженця, українським законодавцем не враховані такі міжнародні мінімальні стандарти процедури надання статусу біженця: заява про надання статусу біженця не повинна включати спеціальних формулювань, водночас відповідно до національного законодавства до такої заяви встановлено низку формальних вимог (викладення основних відомостей про особу та обставини, що змусили її залишити країну походження, додаються документи, що посвідчують особу біженця, а також документи та матеріали, що можуть бути доказом наявності умов для визнання біженцем тощо); більш того, в нормах Правил № 649 як додаток надається зразок заяви про визнання особи біженцем; у нормах правових актів не встановлюються вимоги щодо можливості подачі заяви на мові особи, яка заявляє про намір отримати статус біженця або забезпеченні її права на перекладача на цій стадії. Усунення зазначених недоліків сприятиме удосконаленню процедури надання статусу біженця в Україні та забезпеченню її відповідності мінімальним стандартам до процедури надання статусу біженця, закріпленим у міжнародних документах.

Наступна стадія процедури надання статусу біженця – вирішення питання щодо прийняття заяви про визнання особи біженцем. Аналіз нормативного регулювання процедурних вимог до цієї стадії (ч. 8 ст. 7 Закону про біженців, пп. “б”, “в”, “г”, “г”, “е”, “ж”, “з” п. 2.1, п. 3.1. Правил № 649) переконує, що національний законодавець на цій стадії забезпечив реалізацію таких мінімальних стандартів процедури надання статусу біженця, передбачених міжнародними документами: інформування особи, що звертається з заявою про визнання біженцем про права, обов’язки та порядок їх виконання на мові, яку розуміє ця особа, до першої співбесіди за змістом її прохання про надання такого статусу та залучення компетентного, професійно придатного та незацікавленого перекладача; інформування іноземця про право на отримання незалежної кваліфікованої юридичної допомоги, у тому числі (якщо цього вимагає фінансове становище особи, що звернулася за отриманням статусу біженця) безоплатної правової допомоги.

Вирішення питання про прийняття заяви про визнання особи біженцем може завершитися або прийняттям заяви, або відмовою в її прийнятті. У випадку прийняття заяви, вона приймається територіальним органом Державної міграційної служби України упродовж робочого дня, в який до нього звернулася відповідна особа (п. 2.2. Правил № 649). Відмова в прийнятті заяви можлива у таких випадках: 1) у разі, якщо заявник видає себе за іншу особу; 2) якщо заявнику раніше було відмовлено у визнанні біженцем за відсутності умов надання статусу біженця, якщо зазначені умови не змінилися (ч. 6 ст. 5 Закону про біженців). У випадку, якщо територіальний орган Державної міграційної служби України ухвалює рішення про відмову в прийнятті заяви про визнання біженцем, то таке рішення оформляється наказом, після чого особі видається письмове повідомлення

про відмову в прийнятті заяви про визнання біженцем, вона під підпис ознайомлюється з порядком оскарження рішення про відмову в прийнятті заяви про визнання біженцем, а відомості про це заносяться до журналу реєстрації осіб (п. 2.4 Правил № 649).

Однією з умов відмови у прийнятті заяви про визнання біженцем в особи є імперсонація – тобто видання себе за іншу людину. З огляду на те, що мінімальними стандартами процедури надання статусу біженця, закріпленими у міжнародних документах, у осіб забороняється вимагати посвідчення особистості чи інші проїзні документи, зазначена вимога привертає особливу увагу. Виникає питання: якщо в нормативних актах закріплено, що фальшиві документи або їх відсутність не є перешкодою для набуття статусу біженця, чому ж імперсонація визнається підставою для відмови в прийнятті заяви про визнання особи біженцем? У мінімальних стандартах процедури надання статусу біженця, закріплених у міжнародних документах, зазначається, що суперечлива, неправдива або фальсифікована інформація стосовно особи шукача статусу біженця не повинна призводити до автоматичної відмови у прийнятті заяви про надання статусу біженця без дослідження заяви по суті. Що стосується другої підстави відмови у прийнятті заяви про визнання особи біженцем, то перевірити зміну умов надання особі статусу біженця без її розгляду по суті фактично неможливо, а отже, створюється ситуація, за якої співробітники міграційної служби мають право діяти за власним переконанням, що, беззаперечно, є корупційною складовою. Науковці з цього приводу вірно наголошують, що навіть якщо припустити, що співробітники Державної міграційної служби України діють в умовах повної неупередженості та компетентності, це призводить до прийняття абсолютно протилежних рішень в аналогічних ситуаціях [13, с. 12].

Виходячи із зазначеного, вважаємо, що наявність такої стадії у процедурі надання статусу біженця, як вирішення питання про прийняття заяви про визнання особи біженцем, є невірним, оскільки порушує мінімальні стандарти процедури надання статусу біженця, визначені у міжнародних документах, створює підґрунтя для корупції, прийняття абсолютно протилежних рішень в аналогічних ситуаціях. На наше переконання, будь-які заяви про визнання особи біженцем слід приймати та розглядати, а отже, стадія вирішення питання про прийняття заяви про визнання особи біженцем має бути видалена з процедури надання статусу біженця в Україні.

Якщо вирішення питання про прийняття заяви про визнання особи біженцем завершується прийняттям заяви, то настає черга наступної стадії процедури надання статусу біженця – попереднього розгляду заяви про визнання особи біженцем.

Норми, які врегульовують процедуру попереднього розгляду заяви про визнання особи біженцем (ч. 1–3 ст. 8 Закону про біженців, пп. “а”, “б”, “в” п.п. 4.1 Правил № 649), свідчать, що на цій стадії законодавець реалізує такі мінімальні стандарти процедури надання статусу біженця, передбачені у міжнародних документах: забезпечення проведення індивідуальної співбесіди із заявником компетентною особою Державної міграційної служби України; залучення компетентного, професійно придатного та незацікавленого перекладача, який

дотримується режиму конфіденційності; забезпечення права на отримання незалежної кваліфікованої юридичної допомоги, у тому числі (якщо цього вимагає фінансове становище особи, що звернулася за отриманням статусу біженця) безоплатної правової допомоги; гарантування незалежного та індивідуального розгляду заяви про визнання особи біженцем; допомога шукачу статусу біженця в доведенні обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань шляхом отримання документів, що підтримують заяву, з різних джерел.

Водночас окремі мінімальні стандарти процедури надання статусу біженця, закріплені у міжнародних документах, на стадії попереднього розгляду заяви про визнання особи біженцем в Україні не враховано. Так, відповідно до зазначених вище мінімальних стандартів відноситься те, що для визнання статусу біженця шукач статусу біженця не повинен доводити кожен факт, про який йдеться в заяві, чи надавати формальні докази, тоді як норми Закону про біженців та Правил № 649 безпосередньо передбачають, що співробітник Державної міграційної служби України під час попереднього розгляду заяви про визнання особи біженцем вимагає додаткові відомості, що можуть підтверджувати наявність чи відсутність підстав для прийняття рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання особи біженцем. Отже, удосконалення стадії попереднього розгляду заяви про визнання особи біженцем можливо шляхом виключення у співробітників Державної міграційної служби України права вимагати додаткові відомості, що можуть підтверджувати факти, викладені у заяві.

На підставі письмового висновку уповноваженої посадової особи територіального органу Державної міграційної служби України щодо прийняття рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або про відмову в оформленні документів для вирішення питання щодо визнання біженцем, територіальний орган Державної міграційної служби України, в межах установленого строку, приймає одне з таких рішень: 1) про оформлення документів (ч. 5 ст. 8 Закону про біженців, пп. “а” п. 4.3, 4.5 Правил № 649); 2) про відмову в оформленні документів (ч. 6 ст. 8 Закону про біженців, пп. “б” п. 4.3. Правил № 649).

Отже, наступною стадією процедури надання статусу біженця можна визначити оформлення документів для вирішення питання про визнання особи біженцем. Аналіз нормативного врегулювання процедури стадії оформлення документів (ч. 12 ст. 7 Закону про біженців, п. 3.2 Правил № 649) для вирішення питання щодо визнання особи біженцем доводить, що на цій стадії законодавець забезпечує такі мінімальні стандарти процедури надання статусу біженця, передбачені у міжнародних документах: інформування особи про право на отримання незалежної кваліфікованої юридичної допомоги, у тому числі безоплатної; залучення компетентного, професійно придатного та незацікавленого перекладача, забезпечення ознайомлення особи з матеріалами, сформованими на цій стадії, мовою, яку вона розуміє.

Після прийняття рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання особи біженцем, розпочинається наступна стадія – розгляд

заяви, що здійснюється Державною міграційною службою України протягом двох місяців з дня прийняття рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем (строк може бути продовжений до 3 місяців за вмотивованим поданням працівника, який подає заяву) (ч. 1 ст. 9 Закону про біженців). Під час такого розгляду працівником Державної міграційної служби України проводяться співбесіди із заявником або його законним представником, які мають на меті виявити додаткову інформацію, необхідну для оцінки справжності фактів, повідомлених заявником або його законним представником, про що оформляється протокол, який підписується особою, яка подала заяву про визнання біженцем або її законним представником (ч. 2 ст. 9 Закону про біженців, пп. “а”, “б” п. 5.1 Правил № 649). Отже, особі забезпечується такий стандарт процедури надання статусу біженця, як проходження співбесіди з представником компетентного органу. У разі залучення перекладача, у тому числі через систему відеозв’язку, психолога і педагога для участі в співбесіді уповноважена посадова особа територіального органу Державної міграційної служби України перед початком співбесіди попереджає зазначених осіб (перекладача, психолога і педагога) про необхідність дотримання умов конфіденційності, що оформлюється розпискою про нерозголошення відомостей, що містяться в особовій справі заявника (абз. 3 пп. “а” п. 5.1 Правил № 649 від 05.10.2011). Цими нормами забезпечуються такі мінімальні стандарти процедури надання статусу біженця, передбачені міжнародними документами, як надання перекладача та забезпечення режиму конфіденційності.

Державна міграційна служба України спільно зі Службою безпеки України проводить перевірку обставин, за наявності яких заявника не може бути визнано біженцем, для чого може направити до органів Служби безпеки України відповідний запит щодо здійснення перевірки наявності обставин, за якими заявник не може бути визнаний біженцем (ч. 6 ст. 9 Закону про біженців; пп. “б” п. 5.1 Правил № 649). Крім цього, у разі необхідності (виникнення сумнівів щодо достовірності інформації, поданої заявником, необхідності у встановленні справжності і дійсності поданих ним документів) Державна міграційна служба України має право звертатися з відповідними запитами до органів Служби безпеки України, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об’єднань громадян, які можуть сприяти встановленню справжніх фактів стосовно особи, заява якої розглядається (ч. 8 ст. 9 Закону про біженців, пп. “г” п. 5.1 Правил № 649). У зазначених вище положеннях забезпечуються такі мінімальні стандарти процедури надання статусу біженця, передбачені міжнародними документами, як незалежний та індивідуальний розгляд усіх обставин та допомога шукачу статусу біженця в доведенні обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань шляхом отримання документів, що підтримують заяву, з різних джерел.

Згідно з ч. 9 ст. 9 Закону про біженців, пп. “г” п. 5.1 Правил № 649, Державна міграційна служба України направляє особу, яка подала заяву про визнання її біженцем, на медичне обстеження, що проводиться в порядку, визначеному Міністерством охорони здоров’я України. Цим забезпечується такий стандарт

процедури надання статусу біженця, як направлення особи до лікаря у разі, якщо особа, яка проводить співбесіду, вважає, що особа піддавалася тортурам.

Після вивчення документів, перевірки фактів, повідомлених особою, яка подала заяву про визнання біженцем, Державна міграційна служба України готує письмовий висновок щодо визнання або відмови у визнанні біженцем, тобто переходить до нової стадії – підготовка висновку за результатами розгляду заяви. Аналіз п. 5.1 Правил № 649, де нормативно врегульовано процедуру стадії підготовки висновку за результатами розгляду заяви (щодо визнання або відмови у визнанні біженцем) доводить, що законодавець при її реалізації забезпечив такий стандарт процедури надання статусу біженця, як гарантування незалежного та індивідуального розгляду всіх обставин.

Наступною стадією процедури надання статусу біженця є прийняття рішення за заявою про визнання особи біженцем, яка розпочинається з того, що належним чином оформлена особова справа заявника разом з письмовим висновком територіального органу Державної міграційної служби України, доданими аудіофайлами співбесід (у разі наявності перекладача) має бути надіслана фельд'єгерським зв'язком до Державної міграційної служби України протягом трьох робочих днів з моменту затвердження письмового висновку територіальним органом Державної міграційної служби України, але не пізніше граничного строку розгляду заяви (ч. 12 ст. 9 Закону про біженців, п. 5.2 Правил № 649). Рішення за заявою про визнання біженцем приймається Державною міграційною службою України упродовж місяця з дня отримання особової справи заявника та письмового висновку після всебічного вивчення та оцінки всіх документів та матеріалів, що можуть бути доказом наявності умов для визнання біженцем (строк може бути продовжено до 3 місяців керівником Державної міграційної служби України) (ч. 1 ст. 10 Закону про біженців, п. 6.1, 6.5 Правил № 649).

Державна міграційна служба України має право: вимагати подання додаткової інформації від уповноважених посадових осіб територіального органу Державної міграційної служби України, які здійснювали розгляд заяви про визнання біженцем (ч. 2 ст. 10 Закону про біженців, пп. “а” п. 6.1 Правил № 649); отримувати додаткову інформацію, яка може мати суттєве значення для прийняття обґрунтованого рішення за заявою (пп. “б” п. 6.1 Правил № 649); у разі виникнення сумнівів щодо достовірності інформації, необхідності у встановленні справжності та дійсності документів Державна міграційна служба України має право звертатися з відповідними запитом до Міністерства закордонних справ, Служби безпеки України, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, які можуть сприяти встановленню справжніх фактів стосовно особи, особова справа якої розглядається (ч. 3 ст. 10 Закону про біженців, пп. “в” п. 6.1 Правил № 649); за результатами всебічного вивчення і оцінки всіх документів та матеріалів, що можуть бути доказом наявності умов для визнання біженцем, Державна міграційна служба України приймає рішення про визнання біженцем чи про відмову у визнанні біженцем (ч. 5 ст. 10 Закону про біженців). З моменту прийняття рішення про визнання біженцем, іноземець або особа без громадянства визнається біженцем в Україні.

Рішення Державної міграційної служби України надсилається протягом трьох робочих днів з дня його прийняття разом з особовою справою заявника до територіального органу (уповноваженим посадовим особам) Державної міграційної служби України, які розглядали заяву (ч. 7 ст. 10 Закону про біженців), а уповноважена посадова особа територіального органу Державної міграційної служби України протягом 15 робочих днів з дня прийняття рішення про визнання біженцем оформляє та видає кожній особі, яка досягла шістнадцятирічного віку, посвідчення біженця та вилучає довідку про звернення за захистом в Україні, про що зазначається у журналі реєстрації видачі довідки про звернення за захистом в Україні (ч. 8 ст. 10 Закону про біженців, пп. “в” п. 6.8 Правил № 649). З моменту видачі особі посвідчення біженця, процедура надання статусу біженця вважається завершеною.

Проте Державна міграційна служба України може прийняти й інше рішення – відмовити особі у визнанні її біженцем. У цьому випадку уповноважена посадова особа Державної міграційної служби України протягом семи робочих днів з дня його отримання надсилає або видає особі, стосовно якої прийнято зазначене рішення, письмове повідомлення з викладенням причин відмови і роз’ясненням порядку оскарження такого рішення, про що заносяться відповідні відомості до журналу реєстрації видачі повідомлень (ч. 13 ч. 11 ст. 10 Закону про біженців, пп. “а” п. 6.9 Правил № 649). У разі невикористання особою права на оскарження протягом п’яти робочих днів з дня її письмового повідомлення про прийняття рішення про відмову у визнанні біженцем Державна міграційна служба України вилучає у такої особи довідку про звернення за захистом в Україні та повертає особі національний паспорт та інші документи (якщо такі є в особовій справі заявника), що перебувають на зберіганні, про що робиться відмітка в розписці про зберігання документів (ч. 15 ст. 10 Закону про біженців, пп. “в” п. ст. 6.9 Правил № 649). У цьому випадку процедура надання статусу біженця також вважається завершеною.

Підсумовуючи зазначене, констатуємо, що українському законодавцю вдалося реалізувати окремі мінімальні стандарти процедури надання статусу біженця, відповідно до міжнародних документів, на окремих стадіях такої процедури, але основну ідею процедури надання статусу біженця – те, що вона не повинна ґрунтуватися на недовірі, відстрочках та прийомах, спрямованих на те, щоб відмовити в наданні статусу біженця, втілити не вдалося. Процедура надання статусу біженця переобтяжена стадіями, на яких Державна міграційна служба України може здійснювати одні й ті самі дії. Нормативно встановлені строки стадій на практиці постійно порушуються, що призводить до затягування зазначеної вище процедури. Забезпечення Україною таких мінімальних стандартів процедури надання статусу біженця, як право оскаржити відмову у наданні статусу біженця та законно залишатися в країні на весь період такого оскарження, задовольняє основну потребу біженців – вони не повертаються у країну своєї національної належності, в якій мають цілком обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідування за ознакою расової належності, релігії (віросповідання), національності (громадянства),

політичних переконань чи належності до будь-якої соціальної групи. Водночас затягування процедури надання статусу біженця дозволяє державі не забезпечувати права біженців, зокрема їх право на житло, на медичне обслуговування, на освіту тощо. Недосконалість адміністративно-правового забезпечення процедури надання статусу біженця та проблеми її реалізації на практиці призводять до порушення міжнародних зобов'язань України із забезпечення прав осіб на міжнародний захист.

Удосконалення процедури надання статусу біженця в Україні та забезпечення її відповідності мінімальним стандартам до процедури надання статусу біженця, закріпленими у міжнародних документах, можливо шляхом: усунення обмежувального строку подачі заяви про визнання біженцем; відмови від спеціальних формулювань при подачі заяви про визнання особи біженцем та закріплення можливості її подачі на мові особи, що заявляє про намір отримати статус біженця або забезпечення їй права на перекладача на цій стадії; нормативного закріплення підстав для відмови в прийнятті заяви про визнання особи біженцем, до яких не може бути віднесено порушення строку подачі такої заяви; видалення стадії вирішення питання про прийняття заяви про визнання особи біженцем з процедури надання статусу біженця в Україні; повідомлення особи про право на отримання незалежної кваліфікованої юридичної допомоги (у тому числі і безоплатної) та забезпечення перекладачем (за потреби) на всіх стадіях процедури надання статусу біженця; виключення у співробітників Державної міграційної служби України права вимагати від шукача статусу біженця додаткових відомостей, що можуть підтверджувати факти, викладені в заяві; закріплення вимоги доведення будь-якого рішення, прийнятого Державною міграційною службою України, до відома заявника на мові, яку він розуміє (хоча б усно).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сайт ООН. URL: <https://www.un.org/ru/> (дата звернення: 12.10.2020).
2. Руководство по проведению справедливой и эффективной процедуры определения статуса беженца. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/russian/asylum/Recreguidelines.html> (дата звернення: 12.10.2020).
3. Про мінімальні стандарти процедур надання та скасування статусу біженця в державах-членах: Директива Ради Європейського Союзу від 30.04.2004 № 8771/04. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_002-10#Text (дата звернення: 12.10.2020).
4. Конвенції Організації Об'єднаних Націй про статус біженців 1951 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 12.10.2020).
5. *Нестеренко К.О.* Стадії процедури набуття статусу біженця в Україні. Південноукраїнський правничий часопис. 2012. № 4. С. 6–10.
6. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 12.10.2020).
7. Правила розгляду заяв та оформлення документів, необхідних для вирішення питання про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, втрату і позбавлення статусу біженця та додаткового захисту і скасування рішення про визнання особи біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту: наказ МВС України від 07.09.2011 № 649. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1146-11#Text> (дата звернення: 12.10.2020).
8. Про затвердження Інструкції про порядок дій посадових осіб Державної прикордонної служби України та взаємодії з територіальними органами Державної міграційної служби України

під час звернення іноземців чи осіб без громадянства із заявами про визнання біженцями або особами, які потребують додаткового захисту: наказ МВС України від 10.08.2016 № 772. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1212-16#Text> (дата звернення: 12.10.2020).

9. *Шестакова Н.О.* Проблемні питання надання особі статусу біженця. Порівняльно-аналітичне право. 2015. № 1. С. 351–355.

10. Збірник судових рішень з надання статусу біженця в Україні: науково-практичний коментар / за ред. М.В. Буроменського. Х., 2005. URL: http://www.iahr.com.ua/files/works_docs/33.pdf (дата звернення: 12.10.2020).

11. Практика Європейського Суду з прав людини. Рішення. Коментарі. 2000. № 3. С. 175–177.

12. Україна як країна притулку: спостереження щодо становища шукачів статусу біженця і біженців в Україні. Управління Верховного комісара у справах біженців ООН, 2013. 45 с.

13. *Грабар Н. М.* Адміністративно-правове забезпечення статусу біженців в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Л., 2007. 12 с.

REFERENCES

1. UN Website. URL: <https://www.un.org/ru/> (Date of Application: 12.10.2020) [in English].
2. *Rukovodstvo po provedeniju spravedlivoj i jeffektivnoj procedury opredelenija statusa bezhenca. "A Guide to a Fair and Effective Refugee Status Determination Procedure"*. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/russian/asylum/Recreguidelines.html> (Date of Application: 12.10.2020) [in Russian].

3. *Pro minimalni standarty protsedur nadannia ta skasuvannia statusu bizhentsia v Derzhavakh-chlenakh. "On Minimum Standards on Procedures in Member States for Granting and Withdrawing Refugee Status"*: Directive of the Council of the European Union of 30.04.2004 № 8771/04. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_002-10#Text (Date of Application: 12.10.2020) [in Ukrainian].

4. *Konventsii Orhanizatsii Obiednanykh Natsii pro status bizhentsiv 1951 r. "1951 United Nations Convention Relating to the Status of Refugees"*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (Date of Application: 12.10.2020) [in Ukrainian].

5. *Nesterenko, K.O.* (2012) *Stadii protsedury nabuttia statusu bizhentsia v Ukraini. "Stages of the Procedure for Obtaining Refugee Status in Ukraine"*. South Ukrainian Law Journal 4, 6–10 [in Ukrainian].

6. *About Refugees and Persons in Need of Additional or Temporary Protection: Law of Ukraine dated 08.07.2011 No 3671-VI*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (Date of Application: 12.10.2020) [in Ukrainian].

7. *Pravyla rozghliadu zaiav ta oformlennia dokumentiv, neobkhidnykh dlia vyrishennia pytannia pro vyznannia bizhentsem abo osoboju, yaka potrebuie dodatkovoho zakhystu, vtratu i pozbavlennia statusu bizhentsia ta dodatkovoho zakhystu i skasuvannia rishennia pro vyznannia osoby bizhentsem abo osoboju, yaka potrebuie dodatkovoho zakhystu. Rules for consideration of applications and execution of documents necessary for resolving the issue of recognition as a refugee or a person in need of additional protection, loss and deprivation of refugee status and additional protection and cancellation of the decision on recognition of a person as a refugee or a person in need of additional protection*: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 07.09.2011 No 649. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1146-11#Text> (Date of Application: 12.10.2020) [in Ukrainian].

8. *On approval of the Instruction on the procedure for actions of officials of the State Border Guard Service of Ukraine and interaction with territorial bodies of the State Migration Service of Ukraine when foreigners or stateless persons apply for recognition as refugees or persons in need of additional protection: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 10.08.2016 No 772*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1212-16#Text> (Date of Application: 12.10.2020) [in Ukrainian].

9. *Shestakova, N.O.* (2015) *Problemni pytannia nadannia osobi statusu bizhentsia. "Problematic Issues of Granting Refugee Status to a Person"*. Comparative and Analytical Law 1, 351–355 [in Ukrainian].

10. *Zbirnyk sudovykh rishen z nadannia statusu bizhentsia v Ukraini. "Collection of Court Decisions on Granting Refugee Status in Ukraine: scientific and practical commentary* / ed.

M.V. Buromensky. H., 2005. URL: http://www.iahr.com.ua/files/works_docs/33.pdf (Date of Application: 12.10.2020) [in Ukrainian].

11. Praktyka Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny. Rishennia. Komentari. “The Case Law of the European Court of Human Rights. Decision. Comments”. 2000. No 3. P. 175–177 [in Ukrainian].

12. Ukraina yak kraina prytulku: sposterezhennia shchodo stanovyshcha shukachiv statusu bizhentsia i bizhentsiv v Ukraini. Upravlinnia Verkhovnoho komisara u spravakh bizhentsiv OON. Ukraine as a country of asylum: observations on the situation of asylum seekers and refugees in Ukraine. Office of the United Nations High Commissioner for Refugees. 2013. 45 p. [in Ukrainian].

13. *Hrabar, N. M.* (2007) Administratyvno-pravove zabezpechennia statusu bizhentsiv v Ukraini. “Administrative and Legal Support of Refugee Status in Ukraine: dissertation abstract: 12.00.07. L., 12 p. [in Ukrainian].

UDC 341.231.14

Riadinska Valeriia,

Doctor of Juridical Sciences, Professor, Chief of the Research Laboratory,

State Research Institute MIA Ukraine,

Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-2210-5933

Hurin Dmytro,

Judge of the Zhytomyr District Administrative Court

Zhytomyr, Ukraine

LEGAL CHARACTERISTICS OF THE PROCEDURE FOR GRANTING REFUGEE STATUS IN UKRAINE AND ITS COMPLIANCE WITH INTER- NATIONAL PROCEDURAL STANDARDS IN THIS FIELD

Paper examines the legal characteristics of the procedure for granting refugee status in Ukraine and its compliance with international procedural standards in this area. It was stated that the Ukrainian legislator managed to implement certain minimum standards of the procedure for granting refugee status in accordance with international documents at certain stages of such a procedure, but the main idea of this procedure has not been implemented. The procedure for granting refugee status is overburdened by the stages at which the State Migration Service of Ukraine can carry out the same actions. The normatively established terms of stages in practice are constantly broken that leads to delay of the above-stated procedure. Providing Ukraine with minimum standards of refugee status, such as the right to appeal against a refusal to grant refugee status and to remain legally in the country for the duration of such an appeal, satisfies the basic need of refugees – they do not return to their country of nationality, where they can become the victim of persecution on the grounds of race, religion, nationality (citizenship), political beliefs or belonging to any social group. At the same time, delaying the procedure for granting refugee status allows the state not to ensure the rights of refugees, in particular their right to housing, medical care, education, etc. The imperfection of the administrative and legal support of the procedure for granting refugee status and the problems of its implementation in practice lead to a violation of Ukraine’s international obligations to ensure the rights

© Riadinska Valeriia, Hurin Dmytro, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.4\(50\).12](https://doi.org/10.36486/np.2020.4(50).12)

Issue 4(50) 2020

<http://naukaipravohorona.com/>

of individuals to international protection. Improving this procedure for granting refugee status in Ukraine is possible by: removing the restrictive deadline for applying for refugee status; refusal of special wording when submitting an application for recognition of a person as a refugee and fixing the possibility of its submission in the language of the person declaring his intention to obtain refugee status or ensuring his right to an interpreter at this stage; normative stipulation of the grounds for refusal to accept an application for recognition of a person as a refugee, which cannot include a violation of the deadline for filing such an application; removal of the stage of resolving the issue of accepting an application for recognition of a person as a refugee from the procedure for granting refugee status in Ukraine; notification of the person about the right to receive independent qualified legal aid (including free of charge) and provision of an interpreter (if necessary) at all stages of the refugee status procedure; exclusion from the staff of the State Migration Service of Ukraine of the right to demand from the applicant for refugee status additional information that may confirm the facts set forth in the application; enshrining the requirement to bring any decision made by the State Migration Service of Ukraine to the notice of the applicant in a language he understands (at least orally).

Keywords: refugees, refugee status, international standards, status granting procedure, refugee rights.

Отримано 27.11.2020

УДК 342.9:615.15

Филь Руслан Сергійович,кандидат юридичних наук, старший дослідник,
начальник відділу науково-дослідної лабораторії
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-5680-875X

СИСТЕМА СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

Статтю присвячено комплексному науковому дослідженню поняття, ознак та структури системи суб'єктів публічного адміністрування фармацевтичної галузі України. Спираючись на наукові підходи до розуміння дефініцій “публічне адміністрування”, “суб'єкт публічного адміністрування”, надано авторське визначення суб'єктів публічного адміністрування фармацевтичної галузі. Окреслено структуру системи суб'єктів публічного адміністрування фармацевтичної галузі, до складу якої входять: органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; інші суб'єкти, які мають делеговані повноваження щодо публічного адміністрування сфери контролю якості та безпеки лікарських засобів та медичних виробів.

Ключові слова: суб'єкт публічного адміністрування, органи виконавчої влади, фармацевтична галузь, лікарські засоби, публічне адміністрування.

У юридичній науці адміністративного права публічне адміністрування пов'язується саме з діяльністю суб'єктів публічної адміністрації, які задіяні в реалізації Конституції та законів України з метою захисту як приватних, так і публічних інтересів. Поряд із органами виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, задіяними в реалізації публічного адміністрування щодо захисту прав громадян на якісні та безпечні лікарські засоби, повноправними учасниками адміністративно-правових відносин можуть виступати як фізичні, так і юридичні особи приватного та публічного права. Тож зміна суспільних відносин у ключі реформування національної системи охорони здоров'я, потреба в новому правовому регулюванні обігу лікарських засобів та медичних виробів зумовлюють актуальність дослідження суб'єктів публічного адміністрування фармацевтичної галузі в Україні.

Поняття, ознаки і структура системи суб'єктів публічного адміністрування досліджувались В.Б. Авер'яновим, В.М. Бевзенком, Ю.М. Комаровою, Д.В. Лазаренком, Р.С. Мельником, М.С. Міхровською, І.М. Шопіною та іншими вченими. Адміністративно-правовий статус суб'єктів фармацевтичної галузі становлять на працювання таких учених, як: Л.В. Богачова, С.В. Васильєв, Н.В. Волк, З.С. Гладун, І.В. Дутчак, Н.С. Клунко, В.М. Пашкова, Л.Б. Пилипчук, Н.С. Морщагіна, Д.В. Пінчук, О.П. Світличний, С.Г. Убогов тощо. Однак, не применшуючи вагомості вже опублікованих наукових висновків учених щодо розглянутих аспектів юридичної природи суб'єктів публічного адміністрування, у тому числі сфери

© Fyl Ruslan, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.4\(50\).13](https://doi.org/10.36486/np.2020.4(50).13)

Issue 4(50) 2020

<http://naukaipravookhrona.com/>

фармацевтичної діяльності, варто зазначити, що відповідні результати досліджень потребують узагальнення, структурного перегляду, зважаючи як на останні зміни в чинному законодавстві, так і на розвиток юридичної думки про систему суб'єктів публічного адміністрування фармацевтичної галузі. Тож зважаючи на вказане вище, *метою* статті є дослідження системи суб'єктів публічного адміністрування фармацевтичної галузі та її структури.

Суб'єкти публічного адміністрування, як зазначає В.В. Терещук, – це суб'єкти адміністративного права, які здійснюють публічне адміністрування та мають статус суб'єкта публічного адміністрування [1, с. 91–92]. У цьому контексті науковець поділяє зазначених суб'єктів на дві групи: 1) суб'єкти публічної адміністрації, структуру системи яких доцільно розуміти в широкому контексті (органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, атипові суб'єкти, що мають повноцінний статус суб'єкта публічного адміністрування); 2) суб'єкти, які виконують окремі функції суб'єкта публічного адміністрування.

На думку В. Галунька, О. Кузьменко, П. Діхтієвського та С. Стеценка, суб'єкт публічної адміністрації є суб'єктом владних повноважень, який здійснює публічне адміністрування: надає адміністративні послуги чи виконавчо-розпорядчу адміністративну діяльність, тобто це орган чи посадова особа суб'єктів, для яких публічне адміністрування є основним видом діяльності, – органи виконавчої влади та суб'єкти місцевого самоврядування [2, с. 75].

Суб'єкти публічного адміністрування, як стверджують О.М. Семеній та Р.А. Сербин, характеризуються тим, що вони: є суб'єктами адміністративного права і діють у межах адміністративно-правових відносин; створюються відповідно до норм чинного законодавства як відповідні суб'єкти (органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування), так і суб'єкти, котрі за певних обставин, передбачених законодавством (за наявності відповідних умов і підстав), можуть стати такими суб'єктами; є частиною відповідної системи, які складають цілісну організовану систему суб'єктів публічного адміністрування; у межах своїх повноважень виконують функції, властиві суб'єктам публічної адміністрації: управлінську функцію; втручальну функцію; функцію сприяння; забезпечувальну функцію; їх діяльність передбачено чинним законодавством; у своїй діяльності спрямовані на забезпечення, обстоювання інтересів суспільства та держави [3, с. 25, 89; 4, с. 181].

Підтримуючи такий науковий підхід до характеристики вказаних суб'єктів, В.В. Терещук виділяє дві структури суб'єктів публічного адміністрування: типові (Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади (далі – ЦОВВ), як-от міністерства України та інші ЦОВВ, а також суб'єкти публічного адміністрування в системі місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування) та атипові (національні комісії регулювання природних монополій, установи (заклади) публічного права та фонди публічного права) [1, с. 89–90].

Суб'єктами адміністративних правовідносин у фармацевтичній галузі, як зазначає О.П. Світличний та Н.В. Волк, виступає широке коло уповноважених органів виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, інші юридичні особи

публічного та приватного права, а також фізичні особи та їх об'єднання [5, с. 82]. Н.О. Ветютнева, С.Г. Убогов, Л.Б. Пилипчук конкретизують перелік суб'єктів законотворчої та нормотворчої діяльності у сфері обігу лікарських засобів. Вони до чинної системи зазначених суб'єктів відносять: Верховну Раду України, Президента України, Кабінет Міністрів України, Міністерство охорони здоров'я України (далі – МОЗ), Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України (далі – Мінекономіки), Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками (далі – Дерлікслужба), професійні асоціації фармацевтичних працівників, у межах повноважень яких знаходиться прийняття різних видів нормативно-правових актів, узгоджених із європейським та міжнародним законодавством, а також за необхідності з іншими ЦОВВ [6, с. 67].

Загалом до суб'єктів адміністративно-правового регулювання фармацевтичної галузі належать: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, ЦОВВ, державні органи у сфері контролю якості та безпеки лікарських засобів, міжнародні організації, громадські об'єднання та організації, інші фізичні й юридичні особи у сфері обігу лікарських засобів та медичних виробів.

До органів законодавчої влади відносять Верховну Раду України, Комітет з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування та Підкомітет з питань фармації та фармацевтичної діяльності [7, 19].

До органів виконавчої влади віднесено Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади, відповідальний перед Президентом України й Верховною Радою України, що відповідно до ч. 3 ст. 2 Закону України “Про Кабінет Міністрів України” [8] забезпечує проведення політики у сфері охорони здоров'я забезпечує.

Профільний ЦОВВ з реалізації державної політики у сфері обігу лікарських засобів є МОЗ України. Його діяльність координується Кабінетом Міністрів України. Він є головним органом у системі ЦОВВ, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, а також захисту населення від інфекційних хвороб, протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу та іншим соціально небезпечним захворюванням, попередження та профілактики неінфекційних захворювань. До його основних завдань належать: забезпечення населення якісними, ефективними та безпечними лікарськими засобами, створення, виробництва, контролю якості та реалізації лікарських засобів, медичних імунобіологічних препаратів, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу, а також безпечних медичних виробів та косметичної продукції; технічне регулювання медичних виробів, медичних виробів для діагностики *in vitro*, активних медичних виробів, які імплантують, косметичної продукції; розвиток кадрового потенціалу системи охорони здоров'я, вищої медичної, фармацевтичної освіти та науки [9].

Компетенція МОЗ у сфері створення, виробництва, контролю якості та реалізації лікарських засобів, медичних імунобіологічних препаратів і медичних виробів визначена Положенням про Міністерство охорони здоров'я України.

Відповідно до його п. 12 МОЗ затверджує: методи здійснення контролю якості лікарського засобу, інструкцію з медичного застосування лікарського засобу та переліки лікарських засобів, по-перше, дозволених до застосування в Україні, які відпускаються без рецептів в аптеках, та їх структурних підрозділах, по-друге, що містять незначну кількість наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що підлягають контролю під час ввезення на митну територію України та вивезення за її межі, по-третє, які повинні бути наявні в медичних аптечках першої допомоги для пасажирських легкових і вантажних транспортних засобів, по-четверте, отруйних і сильнодіючих лікарських засобів, по-п'яте, заборонених до рекламування, які відпускаються без рецепта, по-шосте, що підлягають реімбурсації. Крім того, згідно з п. 12 зазначеного положення, МОЗ затверджує порядки, зокрема: ведення міжвідомчої бази даних зареєстрованих в Україні лікарських засобів; перевірки суб'єктів господарювання та здійснення контролю якості лікарських засобів; видачі реєстраційного посвідчення лікарського засобу та сертифіката відповідності на мастер-файл на плазму; заборони (тимчасової заборони) і вилучення з обігу лікарських засобів на території України; здійснення контролю якості лікарських засобів під час оптової та роздрібної торгівлі; здійснення фармаконагляду та контролю за цільовим використанням спирту етилового, який застосовується для виготовлення лікарських засобів; організації та проведення експертизи, а також узгодження нормативно-технічної документації з виробництва лікарських засобів; проведення клінічних випробувань лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань; проведення доклінічного вивчення лікарських засобів, а також затверджує вимоги до умов проведення окремих досліджень, порядок проведення експертизи матеріалів доклінічного вивчення лікарських засобів; проведення сертифікації виробництва лікарських засобів, лікарських засобів для міжнародної торгівлі, а також сертифікації підприємств, які здійснюють оптову реалізацію (дистрибуцію) лікарських засобів. До того ж, МОЗ уповноважено інформувати працівників охорони здоров'я і населення про ліки, дозволені до застосування; здійснює державну реєстрацію (перереєстрацію) лікарських засобів; затверджує форму спеціальних бланків рецептів, порядок їх реєстрації, ведення обліку і зберігання, а також правила оформлення. Також МОЗ затверджує правила: виписування рецептів на медичні препарати; виробництва та контролю якості лікарських засобів в аптеках; зберігання ліків у закладах охорони здоров'я та їх знищення.

До структури МОЗ входить Директорат фармацевтичного забезпечення із експертними групами щодо питань якості та доступності лікарських засобів, раціонального застосування лікарських засобів, медичних виробів та косметичних засобів, обігу наркотичних засобів та реєстрації лікарських засобів та дезінфікуючих засобів [10].

Наразі згідно з постановою Кабінету міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 442 у системі МОЗ Держлікслужба та Державне підприємство “Державний експертний центр Міністерства охорони здоров'я України” (далі – Державний експертний центр) уповноваженні забезпечувати контроль якості та безпеку лікарських засобів [11].

Держлікслужба є ЦОВВ, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра охорони здоров'я, який реалізує державну політику у сферах контролю якості та безпеки лікарських засобів, у тому числі медичних імунобіологічних препаратів, медичної техніки і виробів медичного призначення, та обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу [12].

У компетенції Держлікслужби виконання таких завдань як: реалізація державної політики у сферах контролю якості та безпеки лікарських засобів, медичних виробів та обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу, а також внесення МОЗ пропозицій щодо формування державної політики у зазначених сферах; ліцензування господарської діяльності з виробництва, імпорту лікарських засобів, оптової та роздрібною торгівлі лікарськими засобами, обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; технічне регулювання у визначених сферах; здійснення державного регулювання і контролю у сферах обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та протидії їх незаконному обігу.

Держлікслужба як суб'єкт публічного адміністрування уповноважений в наданні адміністративних послуг. Так, відповідно до власного наказу від 12 вересня 2019 р. № 1148 [13] служба надає адміністративні послуги із видачі висновку про якість ввезених лікарських засобів; галузевої атестації лабораторій з контролю якості та безпеки лікарських засобів; сертифікації відповідності вимогам належної виробничої практики; сертифікації лікарського засобу (для міжнародної торгівлі) тощо.

До сфери управління Держлікслужби належать чотири державних підприємства (далі – ДП) [14; 15]:

ДП “Центральна лабораторія з аналізу якості лікарських засобів і медичної продукції” – державне унітарне комерційне науково-експертне підприємство в сфері державного контролю якості лікарських засобів. По суті, зазначене підприємство є профільною лабораторією із проведення незалежного контролю якості та безпеки лікарських засобів в Україні і єдиною із вітчизняних лабораторій, яку Держлікслужба делегувала представляти Україну в Загальноєвропейській мережі офіційних контрольних лабораторій з контролю якості ліків у Європі.

ДП “Український фармацевтичний інститут якості” – державне унітарне комерційне підприємство в сфері державного контролю якості лікарських засобів. Основними напрямками якого є: проведення навчання щодо правил належної виробничої, дистриб'юторської практики виробництва лікарських засобів та медичних виробів за європейськими і світовими нормами; проведення науково-технічних експертиз та інспектування при проведенні підтвердження відповідності умов виробництва лікарських засобів; розробка пропозицій щодо розвитку та вдосконалення законодавства у галузі виробництва лікарських засобів та виробів медичних; проведення робіт з оцінки відповідності виробництв лікарських засобів вимогам належної виробничої практики тощо.

ДП “Український науковий фармакопейний центр якості лікарських засобів” як державна унітарна установа спрямована на виконання таких завдань як: розробка, підтримка і видання Державної Фармакопеї України; розробка і підтримка Національної системи Фармакопейних стандартних зразків лікарських засобів; контроль якості лікарських засобів за завданням Держлікслужби; організація і проведення Програми професійного тестування лабораторій контролю якості лікарських засобів; міжнародне співробітництво; випереджуюча стандартизація.

ДП “Державний науковий центр лікарських засобів і медичної продукції” є науковим центром в галузі наукової та промислової фармації, яка входить до Переліку об’єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави [16]. У компетенції зазначеної науково-дослідної установи: проведення доклінічних досліджень (специфічної дії та безпеки лікарських засобів); пошук та вивчення структури біологічно активних сполук із різних видів природної сировини; створення на їх основі та впровадження у виробництво лікарських засобів, у тому числі препаратів для ветеринарії; біологічно-активних домішок у різних формах, розробка допоміжних хіміко-фармацевтичних речовин та впровадження їх у виробництво згідно діючих наказів Державного експертного центру; дослідження з контролю якості лікарських засобів, та здійснення заходів у галузі розвитку та функціонування системи державного контролю якості лікарських засобів і медичної продукції.

ДП “Державний експертний центр Міністерства охорони здоров’я України” – уповноважена МОЗ спеціалізована експертна організація у сфері доклінічного вивчення, клінічних випробувань та державної реєстрації лікарських засобів (у тому числі медичних імунобіологічних препаратів) в межах, що визначені законами України “Про лікарські засоби” та “Про захист населення від інфекційних хвороб”, яка також є головною організацією у сфері здійснення фармаконагляду, стандартизації медичної допомоги та медичного, у тому числі фармацевтичного, обслуговування, включаючи розробку відповідних медико-технологічних документів та проектів нормативних актів, що заснована на державній власності та належить до сфери управління МОЗ [17].

Мінекономіки є головним органом у системі ЦОВВ, що забезпечує формування та реалізує державну політику управління об’єктами державної власності, розвитку підприємництва, державно-приватного партнерства, державних та публічних закупівель, а також державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів, а також формування державної політики у сфері захисту прав споживачів, державної політики з контролю за цінами, державної регуляторної політики та державної політики з питань ліцензування, дозвільної системи, нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності [18].

Враховуючи специфіку фармацевтичної галузі для верст населення, до складу системи суб’єктів публічної адміністрації зазначеної сфері відносяться органи місцевого самоврядування. На сьогодні вони, використовуючи адміністративні важелі, допускають до участі у затверджених державних соціальних програмах

з доступності лікарських засобів для пільгових категорій населення в аптеках міст, районів, областей та сіл.

Отже, підсумовуючи, доходимо висновку, що систему суб'єктів публічного адміністрування фармацевтичної галузі складають: 1) органи виконавчої влади; 2) органи місцевого самоврядування; 3) інші суб'єкти, які мають делеговані повноваження щодо публічного адміністрування сфери контролю якості та безпеки лікарських засобів та медичних виробів (підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, громадські організації, міжнародні організації тощо).

Тобто суб'єкт публічного адміністрування фармацевтичної галузі є особою, яка виступає учасником адміністративно-правових відносин та наділена владними повноваженнями, у межах яких здійснює публічне адміністрування (проводить виконавчо-розпорядчу діяльність та надає адміністративні послуги) у фармацевтичній галузі, самостійним суб'єктом відповідальності, має власні завдання функції, спрямовані на охорону здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Терещук В.В.* Поняття, ознаки та структура суб'єктів публічного адміністрування України. *Право і суспільство*. 2020. № 1. Ч. 2. С. 89–94.
2. *Галуцько В., Кузьменко О., Діхтєвський П., Стеценко С.* Адміністративне право України: повний курс: підручник. Херсон: Олді-плюс, 2018. 446 с.
3. *Семеній О.М.* Зміст та межі перевірки адміністративним судом адміністративного розсуду суб'єктів публічної адміністрації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2018. 258 с.
4. *Сербин Р.А.* Природа публічної адміністрації та її роль в адмініструванні благодійництва. Пріоритетні проблеми реформування системи законодавства України: матеріали Міжнар. наук.-практич. конф. (Київ, 23–24 липня 2015 р.). Київ: Наук.-досл. інст-т публ. права, 2015. С. 180–181.
5. *Волк Н.В., Світличний О.П.* Адміністративно-правове регулювання фармацевтичної діяльності в Україні: шляхи вдосконалення: монографія. К.: НУБіП України, 2018. 185 с.
6. *Ветютнева Н.О., Убогов С.Г., Пилипчук Л.Б.* та ін. Сучасний стан та тенденції розвитку нормативно-правового регулювання у сфері забезпечення якості лікарських засобів. *Фармацевтичний журнал*. 2014. № 3. С. 66–73.
7. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання: постанова Верховної Ради України від 29 серпня 2019 р. № 19-ІХ. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 35. Ст. 147.
8. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 13. Ст. 222.
9. Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України: постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 267. *Офіційний вісник України*. 2015. № 38. С. 86. Ст. 1141.
10. Підрозділи МОЗ. URL: <https://moz.gov.ua/struktura> (дата звернення: 01.11.2020).
11. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: постанова Кабінету міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 442. *Офіційний вісник України*. 2014. № 74. С. 57. Ст. 2105.
12. Про затвердження Положення про Державну службу України з лікарських засобів та контролю за наркотиками: постанова Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2015 р. № 647. *Офіційний вісник України*. 2015. № 72. С. 32. Ст. 2354.
13. Питання надання адміністративних послуг Держлікслужбою: наказ Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками від 12.09.2019 № 1148. URL: <https://www.dls.gov.ua/наказ-держлікслужби-від-12-09-2019-№-1148-питання/> (дата звернення: 02.11.2020).
14. Державні підприємства, що належать до сфери управління Держлікслужби. URL: <https://www.dls.gov.ua/держлікслужба/державні-підприємства/> (дата звернення: 01.11.2020).

15. Про створення Державного підприємства “Центральна лабораторія з аналізу якості лікарських засобів”: наказ Державної служби лікарських засобів і виробів медичного призначення від 12.02.2004 № 48.

16. Про затвердження переліку об’єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави: постанова Кабінету Міністрів України від 4 березня 2015 р. № 83. Офіційний вісник України. 2015. № 20. С. 29. Ст. 555.

17. Статут Державного підприємства “Державний експертний центр Міністерства охорони здоров’я України”, затвердженого наказом Міністерством охорони здоров’я України від 09.10.2020 № 2299. URL: <https://www.dec.gov.ua/derzhavne-pidpruyemstvo-derzhavnyj-ekspertnyj-czentr-ministerstva-ohorony-zdorov-ya-ukrayiny/> (дата звернення: 01.11.2020).

18. Питання Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства: постанова Кабінету Міністрів України від 11 вересня 2019 р. № 838. Офіційний вісник України. 2019. № 74. С. 13. Ст. 2588.

REFERENCES

1. *Tereshchuk, V.V.* (2020) Ponyattya, oznaky ta struktura subyektiv publichnoho administruvannya Ukrainy. “Concepts, Features and Structure of Subjects of Public Administration of Ukraine”. Law and society. No 1. Part 2. P. 89–94 [in Ukrainian].

2. *Halunko, V., Kuzmenko, O., Dikhtiyevskyy, P., Stetsenko, S.* (2018) Administratyvne pravo Ukrainy: Povnyy kurs. “Administrative Law of Ukraine: Full Course”: textbook. Kherson: Oldi-plus. 446 p. [in Ukrainian].

3. *Semeniy, O.M.* (2018) Zmist ta mezhi perevirky administratyvnym sudom administratyvnoho rozsudu subyektiv publichnoyi administratsiyi. “Content and Limits of Inspection by the Administrative Court of the Administrative Discretion of the Subjects of Public Administration”: thesis. ...Cand. Sci. (Law): 12.00.07. Kyiv. 258 p. [in Ukrainian].

4. *Serbyn, R.A.* (2015) Pryroda publichnoyi administratsiyi ta yiyi rol’ v administruvanni blahodiyntstva. “The Nature of Public Administration and Its Role in the Administration of Charity”. Priority Problems of Reforming the System of Legislation of Ukraine: materials of International scientific-practical conf. (Kyiv, July 23–24, 2015). Kyiv: Research Institute of Publ. Rights. P. 180–181 [in Ukrainian].

5. *Volk, N.V., Svitlychnyy, O.P.* (2018) Administratyvno-pravove rehulyuvannya farmatsevtichnoyi diyal’nosti v Ukraini: shlyakhy vdoskonalennya. “Administrative and Legal Regulation of Pharmaceutical Activity in Ukraine: Ways to Improve”: monograph. K.: RULES of Ukraine. 185 p. [in Ukrainian].

6. *Vetyutneva, N.O., Ubohov, S.H., Pylypchuk, L.B.* and others (2014) Suchasnyy stan ta tendentsiyi rozvytku normatyvno-pravovoho rehulyuvannya u sferi zabezpechennya yakosti likars’kykh zasobiv. “Current State and Tendencies in the Development of Legal Regulation in the Field of Quality Assurance of Medicines”. Pharmaceutical Journal 3, 66–73 [in Ukrainian].

7. On the list, quantitative composition and subjects of the committees of the Verkhovna Rada of Ukraine of the ninth convocation: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine of August 29, 2019 No 19-IX. Information of the Verkhovna Rada. 2019. No 35. Art. 147 [in Ukrainian].

8. About the Cabinet of Ministers of Ukraine: Law of Ukraine of February 27, 2014 No 794-VII. Information of the Verkhovna Rada. 2014. No 13. Art. 222 [in Ukrainian].

9. On approval of the Regulation on the Ministry of Health of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 25, 2015 No 267. Official Gazette of Ukraine. 2015. No 38. P. 86. Art. 1141 [in Ukrainian].

10. Subdivisions of the Ministry of Health. URL: <https://moz.gov.ua/struktura> (Date of Application: 01.11.2020) [in Ukrainian].

11. On the optimization of the system of central executive bodies: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of September 10, 2014 No 442. Official Gazette of Ukraine. 2014. No 74. P. 57. Art. 2105 [in Ukrainian].

12. On approval of the Regulation on the State Service of Ukraine for Medicinal Products and Drug Control: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 12, 2015 No 647. Official Gazette of Ukraine. 2015. No 72. P. 32. Art. 2354 [in Ukrainian].

13. Issues of providing administrative services by the State Medical Service: order of the State Service of Ukraine for Medicines and Drug Control dated 12.09.2019 No 1148. URL: <https://>

Trade and Agriculture of Ukraine and the State Service of Ukraine for Medicines and Drug Control. It is determined that other entities authorized in the field of circulation of medicines and medical devices include SE “Central Laboratory for Quality Analysis of Medicines and Medical Products”, SE “Ukrainian Pharmaceutical Institute of Quality”, SE “Ukrainian Scientific Pharmacopoeial Center for Quality of Medicines”, SE “State Research Center for Medicines and Medical Products” and SE “State Expert Center of the Ministry of Health of Ukraine”.

Keywords: subject of public administration, executive bodies, pharmaceutical industry, medicines, public administration.

Отримано 24.11.2020

Царук Андрій В'ячеславович,
ад'юнкт ад'юнктури Національної академії
Державної прикордонної служби України,
м. Хмельницький, Україна,
ORCID ID 0000-0002-7871-0323

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ У СИСТЕМУ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖПРИКОРДОНСЛУЖБИ УКРАЇНИ

У статті на основі вивчення низки наукових джерел та думок провідних науковців проаналізовано нормативно-правове забезпечення у сфері інформаційно-аналітичної діяльності в Державній прикордонній службі України, встановлено його рівень відповідності вимогам сьогодення та вимогам Європейського Союзу.

Розглянуто процес становлення та розвитку євроінтеграційних процесів в Україні; упровадження системи аналізу ризиків в інтегроване управління кордонами та інформаційно-аналітичної діяльності в Державній прикордонній службі України; проаналізовано початок та подальший розвиток процесу адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

Ключові слова: інформаційно-аналітична діяльність, інформаційно-аналітичне забезпечення, аналітична діяльність, інформація, інформаційні відносини, Державна прикордонна служба України, Європейський Союз.

Необхідність дослідження нормативно-правового регулювання інформаційно-аналітичної діяльності (далі – ІАД) Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) зумовлено вимогами сучасності, адже масив інформації, що становить інтерес для ДПСУ, з кожним днем збільшується. Тому постає необхідність у встановленні рівня відповідності нормативно-правового забезпечення ІАД ДПСУ вимогам сьогодення, визначенні напрямів удосконалення і приведенні до вимог Європейського Союзу (далі – ЄС).

Дослідженням питань інформаційно-аналітичної діяльності та інформаційно-аналітичного забезпечення займалися такі науковці як Л. Баран, О. Бусол, В. Бутузов, В. Захаров, В. Зьолка, Я. Кондратьєв, О. Користін, І. Кушнір, Р. Ляшук, А. Мовчан, В. Некрасов, Д. Никифорчук, Ю. Орлов, В. Хахановський, О. Фаріон, В. Шендрик, проте питання інформаційно-аналітичної діяльності ДПСУ в площині нормативно-правового регулювання окремо не досліджувалися.

Оцінюючи внесок зазначених науковців, варто визнати, що питання нормативно-правового регулювання ІАД ДПСУ потребують проведення додаткових ґрунтовних досліджень.

Метою статті є аналіз впровадження європейських стандартів нормативно-правового забезпечення інформаційно-аналітичної діяльності в Державній прикордонній службі України.

Вимоги сьогодення щодо формування сприятливих умов реформування та здійснення ефективної державної політики у правоохоронній сфері обумовлюють необхідність концептуальної розробки та системного упровадження передового сучасного зарубіжного досвіду правоохоронної діяльності. В умовах розвитку інформаційного суспільства, застосування сучасних інформаційних технологій сформувало принципово нові напрями в діяльності правоохоронних органів. Сучасні розвинені правоохоронні системи використовують актуальні інструменти та методи обробки даних [1].

На початку 90-х років минулого сторіччя, коли Україна стала незалежною, у державі було запроваджено процес демократизації, набуття статусу соціально-правової держави. Зовнішній політичний курс держави був спрямований на інтеграцію з Європейським Союзом на демократичних засадах та залишається таким і натеper. Україна уклала Угоду про партнерство та співробітництво з ЄС 14 червня 1994 року, яка була ратифікована Верховною Радою України 10 листопада 1994 року та набула чинності 1 березня 1998 року, після її ратифікації всіма Державами-членами ЄС.

На думку В. Курила та О. Ільченка, 2005 рік видався продуктивним щодо співпраці України з ЄС, тому що Україною була встановлена мета – європеїзація держави та налагодження сусідства України і ЄС. Відповідно, у 2010, 2013 р.р. відбулись саміти за участю європейських представників та представників України, де європейські колеги підтримали зовнішньополітичний курс України щодо євроінтеграції [2].

У Законі України “Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу” від 18.03.2004 року № 1629-IV визначається, що метою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу (далі – ЄС) є досягнення відповідності правової системи України з урахуванням критеріїв, що висувуються ЄС до держав, які мають намір вступити до нього. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу, що, своєю чергою, виступає пріоритетним напрямом української зовнішньої політики.

Угодою між Україною та Європейським поліцейським офісом “Про оперативне та стратегічне співробітництво”, ратифіковану Законом України № 2129 VIII від 12.07.2017 року, на законодавчому рівні закріплена взаємодія між Адміністрацією Держприкордонслужби та Європолем. Як наслідок, у 2006–2009 рр. в Держприкордонслужбі успішно впроваджено відомчу програму системи аналізу ризиків.

Упровадження системи аналізу ризиків в інтегроване управління кордонами в Україні було організоване відповідно до Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, затвердженого Указом Президента

України від 22.04.2011 № 494 та Концепції інтегрованого управління кордонами, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 1149-р. Надалі розвиток системи аналізу ризиків та ІАД загалом набули свого продовження в Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року, затвердженої розпорядженням КМУ від 24.07.2019 р № 68-р та в Плані заходів на 2020–2022 роки щодо реалізації Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року, затвердженого розпорядженням КМУ від 27.12.2019 № 1409-року.

Слід зауважити, що запровадження ризик-менеджменту потребує нового рівня мислення в правоохоронній діяльності. Існує проблема фактичного браку знань та системності в реалізації державної правоохоронної політики на всіх рівнях менеджменту, навіть у випадку щирого бажання спрогнозувати майбутні умови та наслідки реалізації. Однак наявність системи необхідних знань не завжди є гарантом компетентності та здатності до передбачення на основі прогнозування ризиків. Компетентність за сучасних умов ґрунтується на сучасній методології ризик-менеджменту, використовуючи відповідні методики та технологічний інструментарій [3].

Із урахуванням зазначеного вище, у квітні 2015 року розроблено Методику аналізу ризиків з метою протидії нелегальній міграції, затверджену спільним наказом МВС, МЗС, МСП, МОН, СЗР, СБУ від 29.04.2015 року №494/132/467/497/141/281. У методиці передбачено організацію інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності суб'єктів виконавчої влади, серед яких є й Державна прикордонна служба України.

Також у 2015 році було розроблено Порядок обміну інформаційно-аналітичними матеріалами між суб'єктами інтегрованого управління кордонами, затвердженого спільним наказом МВС, МЗС, МІУ, МФУ, СБУ від 01.09.2015 № 1050/254/341/749/562.

У Концепції створення єдиної інформаційно-аналітичної системи управління міграційними процесами, затвердженої розпорядженням КМУ від 07.11.2012 року № 870-р зазначено, що інтеграція України до ЄС потребує нових підходів щодо регулювання міграційних процесів. Концепцією визначаються шляхи та етапи створення єдиної інформаційно-аналітичної системи управління міграційними процесами та приведення системи державного управління до стандартів ЄС.

Науковою спільнотою достатньо активно обговорюються проблеми інформаційно-аналітичної діяльності як загалом, так і ДПСУ.

Професор Користін О.Є. у своїх публікаціях зосереджує увагу на комплексності зазначеного напрямку та необхідності впровадження нової моделі правоохоронної діяльності, що базується на використанні аналітичної розвідки, як ключового сегменту інформаційно-аналітичної діяльності [4].

В. Зьолка вважає, що особливість інформаційного забезпечення ДПСУ зумовлюється постійною зміною обстановки на державному кордоні, її динамічністю, виникненням нових ризиків та загроз у прикордонній сфері та завдань з ефективної протидії їм. Науковець зазначає, що постає необхідність у вдосконаленні адміні-

стративно-правових основ інформаційного забезпечення управління в Державній прикордонній службі України в умовах сьогодення, що спричинено сукупністю відповідних чинників (зростаюча роль інформації і процесів її обміну в реалізації правоохоронних функцій держави; прогресивні процеси, спрямовані на забезпечення відкритості для громадянського суспільства органів державної влади, у тому числі і Держприкордонслужби; стрімка модернізація прикордонного відомства щодо впровадження в діяльність сучасних інформаційних технологій). В. Зьолка акцентує увагу на тому, що на законодавчому рівні прийнято ряд нормативно-правових актів, що врегульовують різні питання організації інформаційного забезпечення органів державної влади та правоохоронних органів, поряд з цим постає необхідність додатково врегулювати описані процеси, деталізувати їх, зокрема, у нормативно-правових актах Держприкордонслужби України [5].

Реформування інформаційного забезпечення управління в Держприкордонслужбі України здійснюється в рамках Концепції адміністративної реформи в Україні, затвердженої Указом Президента України від 22.07.1998 № 810/98.

Держприкордонслужба однією з перших розпочала реформи, спрямовані на приведення до стандартів Євросоюзу, що є логічним, оскільки в нас із ЄС наявні спільні кордони і застосування практичних, дієвих напрацювань Євросоюзу є доречним для Держприкордонслужби і країни загалом, оскільки Україна завдяки своєму геополітичному положенню знаходиться в епіцентрі міграційних процесів.

На думку Р. Ляшука, інформаційно-аналітична діяльність є однією із форм діяльності відділів прикордонної служби [6, с. 117] та що інформація є засобом обґрунтування рішення начальника відділу прикордонної служби і є необхідним елементом для успішного виконання завдань з охорони державного кордону [6, с. 118–119].

Дослідник поділяє інформаційно-аналітичну діяльність відділів прикордонної служби на 2 етапи:

інформаційний (пошук, збирання, зберігання, поширення інформації);
аналітичний (узагальнення, класифікація інформації, її аналіз і перетворення у зручні для використання форми, розробка висновків, пропозицій, рекомендацій і прогнозів). Р. Ляшук пропонує розуміти ІАД відділів прикордонної служби як діяльність їхніх посадових осіб і структурних підрозділів із виявлення, збирання, опрацювання, збереження та поширення інформації у сфері охорони державного кордону, що полягає в комплексі організаційних, правових, технічних та інших дій, яка здійснюється відповідно до норм права та з метою забезпечення виконання функцій відділів прикордонної служби [6, с. 136].

На думку І. Кушнір, необхідно визначити правові межі регулювання та захисту інформаційних відносин і здійснити їх правову оцінку й наукове обґрунтування. Зазначене обумовлює важливість та актуальність дослідження правової природи інформаційних відносин у діяльності ДПСУ [7].

О. Фаріон розглядає ІАД в площині діяльності оперативно-розшукових підрозділів. Він зазначає, що належне опрацювання отриманої оперативно-розшукової інформації дає змогу кримінальному аналітику оцінити ступінь її

потрібності для проведення аналітичних досліджень та сформуванню якісної інформації, яка необхідна для проведення кримінального аналізу [8, с. 201].

Також О. Фаріон вважає, що виникнення загрози на кордоні та швидка зміна її пріоритетів вимагає своєчасного внесення коректив у модель охорони державного кордону. Тому кримінальному аналітику потрібно провести запропоновані дослідником розрахунки, які дозволять сформуванню аналітичних пропозицій в управлінське рішення [9, с. 213].

О. Фаріон пропонує розділити інформаційно-аналітичну компоненту в діяльності оперативних підрозділів Держприкордонслужби на три складові: інформаційного забезпечення діяльності оперативних підрозділів; аналітичної діяльності оперативних підрозділів; управління інформаційно-аналітичними процесами в оперативних підрозділах. Науковець акцентує увагу на тому, що саме аналітична діяльність є найважливішим процесом [10].

Повертаючись до ризик-менеджменту в діяльності ДПСУ, необхідно зазначити, що згідно із Законом України “Про прикордонний контроль” оцінка ризиків – це діяльність, що провадиться службовими особами Держприкордонслужби України, яка спрямована на встановлення ймовірності порушення особою законодавства у сфері безпеки державного кордону” [11].

Організація та здійснення аналізу ризиків в Держприкордонслужбі регламентується наказом Міністерства внутрішніх справ “Про затвердження Інструкції з проведення аналізу ризиків у Державній прикордонній службі України” від 11 грудня 2017 № 1007. Зазначеною інструкцією визначається організація проведення аналізу ризиків у Держприкордонслужбі у сфері безпеки державного кордону з урахуванням спільної інтегрованої моделі аналізу ризиків Держав-членів ЄС та національного досвіду [12].

На нашу думку, логічно буде розділити процес інформаційно-аналітичної діяльності ДПСУ на 5 етапів:

- пошук релевантної інформації;
- збір інформації (накопичення бази даних вхідної інформації);
- обробки (сортування);
- проведення системного аналізу (встановлення структурних зв'язків між інформаційними масивами);
- формування прогностичної інформації (передбачення можливого розвитку подій, вироблення нової, вихідної інформації, створення аналітичного продукту).

З огляду на висвітлені питання щодо концептуалізації розвитку інформаційно-аналітичної діяльності в сучасних умовах та євроінтеграційних процесах, методології дослідження нормативно-правового забезпечення, історичного аналізу розвитку інформаційно-аналітичної діяльності слід зазначити, що проєвропейський курс Україною сформовано ще в 90-х роках минулого століття. Підтримується ця політика вже близько 30 років, і вона є актуальною станом на сьогодні й на найближче майбутнє, тому що Україна має намір стати повноцінною європейською державою, рівноправним членом Європейського Союзу та партнером Північно-атлантичного альянсу. Україна здійснює кроки щодо адаптації системи державного

управління, нормативного забезпечення управлінських процесів з огляду на європейські цінності, але цей процес тривалий та непростий, адже необхідно здійснювати ці заходи адаптивно для конкретної країни, у цьому випадку для України, з огляду на такі критерії як: європейські цінності, цінності народу України, стан нормативно-правового забезпечення управлінських процесів та інші. Тому ці дії повинні мати характер, що являє собою запозичення найкращої європейської практики та її підлаштування до українських реалій із урахуванням зазначених критеріїв.

На сьогодні питання організації та здійснення ІАД лише частково висвітлені у відомчих нормативно-правових актах, які окреслюють окремі аспекти, що стосуються цієї діяльності. У законодавстві немає нормативного визначення інформаційно-аналітичної діяльності Держприкордонслужби.

Оскільки транскордонна злочинність, інформаційні технології, технічні засоби передачі інформації, методи її обробки та інформаційний простір загалом постійно вдосконалюються, сучасний стан системи інформаційно-аналітичної діяльності у Державній прикордонній службі України обумовлює потребу в її розвитку.

Подальше дослідження розвитку та вдосконалення механізмів та методів інформаційно-аналітичної діяльності ланок управління для забезпечення прийняття обґрунтованих рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Користін О.Є., Кардашевський Ю.Р. Можливості та загрози ефективності правоохоронної діяльності в цифрову епоху. Наука і правоохорона. 2018. № 1(39). С. 16–20.
2. Курило В.І., Льченко О.В. Взаємодія органів внутрішніх справ та державної прикордонної служби України в умовах євроінтеграції: адміністративно-правові аспекти: монографія / за заг. ред. В. І. Курило. Київ. “Магістр ХХІ сторіччя”, 2015.
3. Користін О.Є., Свиридюк Н.П. Методологічні засади оцінювання ризиків в правоохоронній діяльності. Наука і правоохорона. 2020. № 3(39). С. 16–20.
4. Довідник керівника поліції – поліцейська діяльність, керована розвідувальною аналітикою. ПР: навч. посіб. / О.Є. Користін, Д.О. Пефтієв, С.В. Пеньков, В.А. Некрасов. Київ: Видавництво “Людмила”, 2019. 120 с.
5. Зьолка В.Л. Охорона національних інтересів України у прикордонній сфері (адміністративно-правовий аспект): монографія. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2015. 672 с.
6. Ляшук Р.М. Діяльність відділів прикордонної служби Державної прикордонної служби України (адміністративно-правовий аспект): монографія. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2015. 386 с.
7. Кушнір І.П. Нормативно-правове регулювання інформаційних відносин у діяльності Державної прикордонної служби України: теоретичні та організаційні аспекти: монографія / за заг. ред. Р. М. Ляшука. Хмельницький: Вид-во ПП “Монускрипт”, 2020. 528 с.
8. Фаріон О.Б. Алгоритм опрацювання оперативно-розшукової інформації для забезпечення потреб кримінального аналізу злочинної діяльності. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Військові науки. 2013. № 1. С. 194–203.
9. Фаріон О.Б. Інструментарій визначення типу загроз прикордонній безпеці в процесі проведення стратегічного кримінального аналізу оперативно-розшуковим підрозділом регіонального управління Державної прикордонної служби України. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Військові науки. 2013. № 2. С. 212–218.

10. *Фаріон О.Б.* Аналіз інформаційно-аналітичної компоненти діяльності оперативних підрозділів Державної прикордонної служби України. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Військові науки. 2017. № 4. С. 242–255.

11. Про прикордонний контроль: Закон України від 05.11.2009 № 1710-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-17> (дата звернення: 05.11.2020).

12. Про затвердження Інструкції з 1007 ризиків у Державній прикордонній службі України: наказ МВС від 11.12.2017 № 1007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0091-18> (дата звернення: 07.11.2020).

REFERENCES

1. *Korystin, O.Y., Kardashevskiy, Y.R.* (2018) *Mozhlyvosti ta zahrozy efektyvnosti pravookhoronnoyi diyalnosti v tsyfrovu epokhu*. “Opportunities and Threats to the Effectiveness of Law Enforcement Activities in the Digital Era”. *Nauka i Pravoohorona* 1(39), 16–20 [in Ukrainian].

2. *Kurilo, V.I., Ilchenko, O.V.* (2015) *Vzayemodiya orhaniv vnutrishnikh sprav ta derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrayiny v umovakh yevrointehratsiyi: administratyvno-pravovy aspekt*. “Interaction of Internal Affairs Bodies and the State Border Service of Ukraine in the Conditions of European Integration: Administrative and Legal Aspects”: monograph / for general. ed. V. I. Kurilo. Kyiv. “Master of the XXI century” [in Ukrainian].

3. *Korystin, O., Svyrydiuk, N.* (2020) *Metodolohichni zasady otsynuyannya ryzykiv v pravookhoronniy diyalnosti*. “Methodological Principles of Risk Assessment in Law Enforcement Activity”. *Nauka i Pravoohorona* 3(39). С. 16–20 [in Ukrainian].

4. *Dovidnyk kerivnyka politsiyi – policejska diyalnist, kerovana rozviduvalnoyu analitykoyu*. “The Police Chief’s Handbook is a Police Activity Guided by Intelligence Analytics”. ILP: textbook. way. / O.Ie. Korystin, D.O. Peftiiev, S.V. Penkov, B.A. Nekrasov. Kyiv: Lyudmila Publishing House, 2019. 120 p. [in Ukrainian].

5. *Ziolka, V.L.* (2015) *Okhorona natsional’nykh interesiv ukrayiny u prykordonniy sferi (administratyvno-pravovyy aspekt)*. “Protection of National Interests of Ukraine in the Border Area (administrative and legal aspect)”: monograph. Khmelnytsky: NADPSU Publishing House. 672 p. [in Ukrainian].

6. *Lyashuk, R.M.* (2015) *Diyal’nist’ viddiliv prykordonnoyi sluzhby Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrayiny (administratyvno-pravovyy aspekt)*. “Activity of Frontier Service Departments of the State Border Guard Service of Ukraine (administrative-legal aspect)”: monograph. Khmelnytsky: NADPSU Publishing House. 386 p. [in Ukrainian].

7. *Kushmir, I.P.* (2020) *Normatyvno-pravove rehulyuvannya informatsiynykh vidnosyn u diyal’nosti Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrayiny*. “Normative-Legal Regulation of Information Relations in the Activity of the State Border Guard Service of Ukraine: Theoretical and Organizational Aspects”: monograph / for general. ed. R.M. Lyashuk. Khmelnytsky: Published by PE “Monuscript”. 528 p. [in Ukrainian].

8. *Farion, O.B.* (2013) *Alhorytm opratsyuvannya operatyvno-rozshukovoyi informatsiyi dlya zabezpechennya potreb kryminal’noho analizu zlochynnoyi diyal’nosti*. “Algorithm for Processing Operational and Investigative Information to Meet the Needs of Criminal Analysis of Criminal Activity”. Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Military Sciences 1, 194–203 [in Ukrainian].

9. *Farion, O.B.* (2013) *Instrumentariy vyznachennya typu zahroz prykordonniy bezpetsi v protsesi provedennya strateichnoho kryminal’noho analizu operatyvno-rozshukovym pidrozdilom rehional’noho upravlinnya Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrayiny*. “Tools for the Determination of the Type of Threats to Border Security in the Process of Conducting a Strategic Criminal Analysis by the Operational and Investigative Unit of the Regional Department of the State Border Guard Service of Ukraine”. Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Military Sciences 2, 212–218. [in Ukrainian].

10. *Farion, O.B.* (2017) *Analiz informatsiyno-analitychnoyi komponenty diyal’nosti operatyvnykh pidrozdiliv Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrayiny*. “Analysis of the Information-Analytical Component of the Activities of Operational Units of the State Border Guard Service of Ukraine”. Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Military Sciences 4, 242–255 [in Ukrainian].

11. On Border Control: Law dated 05.11.2009 No 1710-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-17> (Date of Application: 05.11.2020) [in Ukrainian].

12. On Approval of the Instruction on 1007 Risks in the State Border Guard Service of Ukraine: Order of the Ministry of Internal Affairs of 11.12.2017 No 1007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0091-18> (Date of Application: 07.11.2020) [in Ukrainian].

UDC 342.9:351.746.1(477)

Tsaruk Andrii,

advanced student of the National Academy
of the State Border Guard Service of Ukraine,
Khmelnysky, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-7871-0323

IMPLEMENTATION OF EUROPEAN STANDARDS TO THE SYSTEM OF LEGAL PROVISION OF INFORMATION AND ANALYTICAL ACTIVITY OF OF BGS OF UKRAINE

In the paper, on the basis of the study of a number of scientific sources and opinions of leading scientists, the legal framework in the field of informational and analytical activities in the State Border Guard Service of Ukraine as well as the level of its compliance with current European Union requirements are analyzed.

The process of formation and development of European integration processes in Ukraine; the introduction of risk analysis system in integrated border management and information and analytical activities in the State Border Guard Service of Ukraine; the beginning and further development of the process of adaptation of the legislation of Ukraine to the legislation of the European Union era considered

The components of the process of information and analytical activity of the State Border Guard Service of Ukraine are offered. The necessity to improve the regulatory and legal support of information and analytical activities of the State Border Guard Service of Ukraine is substantiated.

In our opinion, it would be logical to divide the process of information and analytical activities of the SBGS into 5 stages: search for relevant information; information collection (accumulation of the input information database); processing (sorting); conducting system analysis (establishing structural links between information arrays); formation of prognostic information (prediction of possible developments, development of new, initial information, creation of an analytical product).

It should be noted that the introduction of risk management requires a new level of thinking in law enforcement. There is a problem of actual lack of knowledge and systematization in the implementation of state law enforcement policy at all levels of management, even in the case of a sincere desire to predict the future conditions and consequences of implementation. However, having the necessary knowledge system is not always a guarantee of competence and the ability to predict based on risk

forecasting. Competence in modern conditions is based on modern risk management methodology, using appropriate techniques and technological tools.

Keywords: information-analytical activity, information-analytical support, analytical activity, information, information relations, State Border Guard Service of Ukraine, European Union.

Отримано 26.11.2020

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 351.75

Вербенський Михайло Георгійович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
директор Державного науково-дослідного інституту
МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-6870-5427

ГРОМАДСЬКА БЕЗПЕКА ЯК ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ФАКТОРИ ВПЛИВУ ТА СУСПІЛЬНА ЗНАЧИМІСТЬ

Розглянуто питання щодо гарантування та забезпечення національної безпеки як цілісності всіх напрямів безпеки суспільства. Досліджено підходи до визнання поняття “громадська безпека”. Проаналізовано рівень довіри населення до основних владних інституцій держави. Визначено різні фактори, які впливають на рівень громадської безпеки, серед яких виділено групу злочинних діянь, що створюють суттєву загрозу громадській безпеці. Обґрунтовано появу в умовах сучасної трансформації суспільства нових факторів, які впливають на громадську безпеку та потребують невідкладного науково-практичного осмислення.

Ключові слова: безпека, громадська безпека, національна безпека, суспільні відносини, рівень безпечності.

Однією із важливих заporук розвитку людини як особистості є створення умов її безпечної життєдіяльності. У суспільних відносинах безпека проявляється в багатьох напрямках, зокрема, національна безпека, економічна безпека, громадська безпека, епідеміологічна безпека, воєнна безпека, особиста безпека, кібербезпека тощо.

Для держави і народу, який у ній проживає, найбільш важливою є національна безпека, яка включає компоненти всіх напрямів безпеки. У Законі України “Про національну безпеку України” під національною безпекою розуміється захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Тобто – це захищеність усіх сфер життєдіяльності суспільства від протиправних посягань або загроз таких посягань [1].

Людина, сприймаючи національну безпеку як пріоритет, у повсякденному житті все більше турбується про особисту безпеку як заporуку забезпечення основних компонентів життєвих потреб.

© Verbenskyi Mykhailo, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.4\(50\).15](https://doi.org/10.36486/np.2020.4(50).15)

Issue 4(50) 2020

<http://naukaipravoohorona.com/>

Створення безпечного середовища проживання людей, на нашу думку, найбільш природно пов'язане із забезпеченням громадської безпеки. Адже саме належний рівень громадської безпеки створює вагомі передумови для високої довіри органам влади та самоврядування, а також є запорукою для самореалізації особистості без надмірного зовнішнього втручання в її інтереси.

Останнім часом у науковій літературі та окремих актах законодавства вживається термін “публічна безпека”, але його сутність і зміст недостатньо визначені і в цій статті розглядатись не будуть.

Підходи до визнання поняття “громадська безпека”, представлені в наукових публікаціях, дещо різняться, але мають спільну основу щодо предмета охорони.

Так, І.П. Голосніченко визначає громадську безпеку як елемент, складову частину, одну зі сфер національної безпеки, який знаходить вираження у рівні захищеності особи, суспільства й держави переважно від внутрішніх загроз загальнонебезпечного характеру і включає відносини, які попереджають або усувають такі шкідливі для життя і здоров'я людини наслідки, котрі можуть бути заподіяні в результаті дій людей, штучним чи природним джерелом підвищеної небезпеки [2, с. 20–21].

Л.Л. Попов розглядає громадську безпеку як систему суспільних відносин, що складається відповідно до правових, технічних, будівельних та інших норм при використанні об'єктів і предметів, які становлять підвищену небезпеку для людей і суспільства в цілому, або при настанні особливих умов у зв'язку зі стихійним лихом чи іншими надзвичайними обставинами соціального або технічного характеру [3].

Ю.С. Небеський зазначає, що громадська безпека має бути спрямована на охорону державного і громадського порядку, забезпечення нормальних умов трудової діяльності та відпочинку громадян, водночас громадська безпека тісно пов'язана з безпекою кожної людини як члена суспільства [4].

На думку Н.О. Ярмиш, громадська безпека – це багаторівневий, різноспрямований, динамічний феномен, який відображає функціонально спроможні параметри діяльності системи спеціальних суб'єктів захисту населення від загроз (їх нейтралізації, запобігання їм) технологічного, кримінологічного іншого антропогенного і природничо-детермінованого характеру, а також суспільного і особистого спокою, що ґрунтується на рівновазі між існуючими і потенційними загрозами та наявним і можливим станом захисту від них, за якого забезпечується нормальний прогресивний розвиток соціальних груп і населення держави в цілому, реалізація людського потенціалу [5].

Дещо інше бачення у Г.В. Джагупова, який вважає, що громадською безпекою є система зв'язків і відносин, що складаються відповідно до техніко-юридичних норм, при використанні об'єктів, що становлять підвищену небезпеку для життя і здоров'я людей, майна державних і громадських організацій і громадян при настанні особливих умов у зв'язку зі стихійним лихом або іншими надзвичайними обставинами [6].

Позиція, висловлена С.М. Алфьоровим, В.В. Гаркушею, Д.В. Голобородьком, Д.Г. Забродою, В.П. Кононець, полягає в тому, що громадська безпека розглядається здебільшого в контексті охорони громадського порядку та пов'язана лише з громадським спокоєм [7].

Таким чином, одні автори пов'язують громадську безпеку з усуненням загроз як техногенного (у т.ч. природного), так і соціального походження, а інші – тільки з усуненням загроз техногенного (у т.ч. природного) походження. Спільним у прихильників обох підходів є те, що громадська безпека, насамперед, пов'язана зі створенням безпечних умов проживання людини.

Стан громадської безпеки значною мірою пов'язаний із суспільно-політичною ситуацією як на території держави загалом, так і в окремих регіонах зокрема.

Особливе значення для розуміння соціальних процесів, які відбуваються в державі, має рівень довіри населення до основних владних інституцій. Соціологічні дослідження показують, що громадяни критично сприймають діяльність влади, і тенденцій щодо покращення такого сприйняття наразі не простежується.

Згідно з даними соціологічного опитування, проведеного Центром Разумкова 04.12-09.12.2020 року, рівень довіри до більшості владних інститутів є низьким. Президенту України довіряють 31,3 % опитаних, не довіряють – 61,7 %; Верховній Раді України – 18,5 % та 75,8 %; Кабінету Міністрів України – 18,6 % та 74,7 %; державному апарату (чиновникам) – 11,9 % та 78,1 %; політичним партіям – 16,2 % та 72,4 %.

Рівень довіри до судової системи залишається також негативним. Судовій системі в цілому довіряють 11,9 %, не довіряють – 77,3 %; місцевому суду відповідно – 14,9 % та 66,8 %; Верховному Суду – 15,2 % та 68,0 %; Конституційному Суду України – 14,9 % та 70,2 %; прокуратурі – 17,9 % та 69,7 %.

Деяко вищі показники довіри до правоохоронних органів, які безпосередньо протидіють кримінальним проявам та суттєво впливають на забезпечення громадського порядку та безпеки, але і вони потребують значного покращання. Так, Службі безпеки України довіряє 38,3 % респондентів, не довіряє – 47,0 %; Національній поліції відповідно – 36,8 % та 52,3 %.

Не краще виглядає суспільне сприйняття спеціалізованих антикорупційних органів. Національному антикорупційному бюро України довіряють 15,1 % опитаних, не довіряють – 70,0 %; Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі – 13,3 % та 70,0 %; Національному агентству з питань запобігання корупції – 13,0 % та 69,9 %; Вищому антикорупційному суду – 14,0 та 70,3 %.

Значно вищим є рівень суспільного схвалення діяльності Збройних Сил України, яким довіряють 69,1 % респондентів і не довіряють – 23,9 %; Державній службі з надзвичайних ситуацій – 63,7 % та 26,6% відповідно; Державній прикордонній службі – 57,7 % та 31,1 %; Національній гвардії України – 55,1 % та 32,2 %. Діяльність зазначених державних органів має значний вплив на підтримання громадської безпеки в державі на належному рівні, а отже, в суспільстві сформувався певний рівень відчуття безпечності життєвого середовища.

Після місцевих виборів, які відбулись у жовтні 2020 року, простежуються позитивні тенденції щодо довіри до органів місцевого самоврядування. Так, голові міста (селища), села довіряють – 57,6 % і не довіряють – 30,6 % опитаних, які в них проживають; місцевій раді відповідно – 52,2 % та 33,1 % [8].

Таким чином, у суспільстві зберігається значний рівень довіри до низки органів “силового блоку” та органів місцевого самоврядування. Водночас довіра до вищих органів державної влади має помітну тенденцію до зниження, а отже, містить загрозу дестабілізації політичної ситуації як результат зниження рівня громадської безпеки. Суттєву небезпеку становить і той факт, що громадяни переважно не довіряють судам, прокуратурі та антикорупційним інститутам.

Довіра до Національної поліції упродовж останніх років є досить стабільною (30–36 %), але недостатньою для здійснення ефективної правоохоронної діяльності у взаємодії з населенням.

Вагомим фактором сприйняття громадянами середовища проживання як безпечного є їх відношення до визначеного напрямку руху держави. Відповідно до результатів опитування, які здійснюються групою “Рейтинг”, оцінка населенням правильності руху держави у 2020 р. погіршилась. Якщо у січні 2020 р. 32 % респондентів оцінювали рух держави як правильний, а 47 % як неправильний, то в червні цього ж року показники склали 22 % та 63 %, а в грудні вже 18 % та 71 % відповідно [9].

Співставними є результати інших соціологічних опитувань із зазначеного питання.

Однією із вагомих складових громадської безпеки є стан і динаміка злочинності, а також інтенсивність звернення громадян щодо отримання правоохоронних послуг. Динаміка реагування на звернення громадян про вчинені правопорушення характеризується певними суперечностями. Так, у 2013 р. (після набуття чинності новим КПК України) обліковано майже 4,7 млн таких звернень, з яких майже 3,2 млн віднесено до таких, що не мали ознак кримінальних правопорушень, а близько 1,5 млн віднесено до таких, які мали ознаки кримінальних правопорушень. У 2017 р. зазначені показники характеризувались таким чином: майже 6,8 млн повідомлень, понад 5,7 млн – без ознак кримінальних правопорушень, більше 1 млн – з ознаками кримінальних правопорушень, а у 2020 р. зафіксовано майже 7,4 млн повідомлень, із них: понад 6,6 млн – без ознак кримінальних правопорушень, а лише 760 тис. – з ознаками кримінальних правопорушень. Також необхідно зважати на те, що у 2013 р. було обліковано як кримінальні правопорушення 563,5 тис. випадків, у 2017 р. – 523,9 тис., а в 2020 р. – 360,6 тис.

Зважаючи на зазначені відомості, прослідковується тенденція до зростання запиту громадян на правоохоронні послуги, утім протидія правопорушенням кримінально-правовими засобами суттєво скоротилась. Також необхідно констатувати, що кількість кримінальних правопорушень, облікованих у поточному році, за якими повідомлено про підозру, зменшилась на 2,7 %. На 4,2 % скоротилась кількість правопорушень із числа облікованих за рік, провадження за якими закінчено розслідуванням. Протягом останніх років прослідковується тенденція

до скорочення кількості кримінальних правопорушень, облікованих відповідно до встановленого законодавством порядку. Проте такий стан справ не є твердою запорукою успішної нейтралізації негативного впливу на формування громадської безпеки протиправних діянь кримінального характеру. У цьому зв'язку необхідно враховувати, насамперед, вплив такого феномену, як латентна злочинність, до якої відносять злочини, які фактично були вчинені, але не знайшли відображення в офіційній статистиці. Слід зважати на те, що природна латентність пов'язана як з небажанням людей звертатись до правоохоронців у разі виявлення кримінальних правопорушень, які не становлять значної суспільної небезпеки, але негативно впливають на усвідомлення стану захищеності від протиправних посягань, так і певними ускладненнями щодо можливостей комунікації громадян із правоохоронними органами. Штучна латентність здебільшого зумовлена помилковою або умисною кваліфікацією вчиненого правопорушення як такого, яке не має ознак кримінального. Суміжна латентність ґрунтується, в основному, на правовій невідомості людей і суттєвого впливу не має.

Також необхідно враховувати, що на фоні загального скорочення масиву злочинів відбувається зростання їх окремих видів, які, зокрема, зумовлюють соціально чутливі наслідки.

Так, упродовж поточного року суттєво зросло (орієнтовно понад 20 %) число випадків привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України), відчутно збільшилась кількість випадків самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва (ст. 197-1 КК), відбулось збільшення виявлених фактів ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) (ст. 201 КК), незаконного виготовлення, зберігання, збуту або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (ст. 204 КК), незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200 КК), підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців (ст. 205-1 КК), легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК), незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збут лісу (ст. 246 КК), створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 КК).

Суттєву загрозу громадській безпеці становлять злочини, пов'язані із незаконним обігом наркотичних засобів. Майже на третину зросло число зареєстрованих випадків незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, також більше виявлено випадків використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; зросло число викритих фактів контрабанди наркотичних засобів.

Разом із зазначеним зменшилась кількість зафіксованих протиправних діянь, пов'язаних із організацією або утриманням місць для незаконного вживання,

виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Останнім часом суттєвий вплив на суспільні відносини і стан громадської безпеки мають злочини, пов'язані з протиправним використанням електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. Особливу небезпеку становить зростання кількості таких видів злочинів, як: несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку (ст. 361 КК), та несанкціоновані дії з інформацією, яка обробляється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї (ст. 362 КК), наслідки від таких правопорушень тягнуть за собою значні суспільні ускладнення як негайні, так і віддалені.

Не можна недооцінювати загрозу громадській безпеці, яка зумовлена організованою злочинністю. Упродовж поточного року активізувалась діяльність організованих злочинних груп (ОЗГ) у бюджетній сфері, що створює загрозу стабільному функціонуванню фінансової системи держави. Серед виявлених злочинних груп значну частку складають такі, що мають корупційні, міжрегіональні та транснаціональні зв'язки. Значна частина ОЗГ сформована на етнічній основі, що є свідченням консолідації злочинного середовища. Також послідовно зростає число виявлених злочинних організацій.

Проведене дослідження показує, що злочинність була і залишається одним із визначальних факторів формування громадської безпеки, вона має безпосередній вплив на всі складові такої безпеки, а отже, і на формування безпечного середовища життєдіяльності людей. Зміна стану, динаміки, структури чи рівня злочинності тягнуть за собою ускладнення або покращення громадської безпеки, такі процеси, як правило, не викликають різкої зміни оцінки суспільством стану загрози, але значне зростання певного виду особливо тяжких або тяжких злочинів протягом незначного проміжку часу або масштабне зростання інших видів злочинів, що триває значний період, може сприйматись суспільством як посилення загрози і викликати зміну реагування громадян.

В умовах сучасної трансформації суспільства відбулись певні переформатування факторів, які впливають на громадську безпеку. Разом із такими, як розширення незаконного обігу зброї, висока розповсюдженість наркотизації суспільства, значний рівень торгівлі людьми, економічні, соціальні, техногенні, політичні та екологічні фактори, а також інші чинники, вплив яких на громадську безпеку вже досліджувався, з'явилися нові, які, на нашу думку, потребують невідкладного науково-практичного осмислення.

Насамперед, як нам вбачається, слід розглядати виклики, які формуються через розбіжності в очікуваннях суспільства з наявним вектором руху держави. Підтримавши оновлення влади, громадяни сподівались на підвищення рівня життя, покращання правового і соціального захисту, усунення основних передумов

розвитку корупції, послідовного просування до встановлення миру на сході України із забезпеченням суверенних прав й інтересів держави, поступового і неухильного поступу до членства в ЄС і НАТО, захист традиційних суспільних цінностей, зокрема, української мови. Проте наразі прослідковується просування владою інтересів окремих фінансово-промислових груп, згортання співпраці з Міжнародним валютним фондом та іншими провідними міжнародними фінансовими організаціями, суттєве сповільнення темпів судової реформи, безсистемні дії антикорупційного характеру, пошук якихось нетрадиційних методів досягнення миру на сході України (зокрема просування наративів щодо замирення із агресором на його умовах), відкат у протидії русифікації медійного простору, систематичні спроби щодо зниження рівня використання української мови у всіх сферах життєдіяльності суспільства. З'являються ознаки проявів волюнтаризму в державному управлінні. Наростання зазначених тенденцій суттєво впливає на громадську безпеку, посилює протестні настрої і може призвести до масштабних акцій протесту та громадянської непокори.

Наступним викликом можна розглядати завищений суспільний запит на справедливість. Упродовж багатьох років суспільство не могло порозумітись із владою щодо рівня справедливості при вирішенні наявних проблемних і спірних питань. Після формування нової влади громадяни розраховували на суттєвий прогрес у цьому напрямі. Однак, на підставі соціологічних досліджень, а також на підставі висвітлення в засобах масової інформації можна говорити про те, що ні в судовій практиці, ні в діяльності правоохоронних органів, ні в адміністративних правовідносинах суттєвих змін не відбулось. Натомість повноваження окремих посадових осіб (наприклад, приватних виконавців) розширились, а можливості судового захисту прав громадян скоротились. Такий підхід вже зумовив низку протестних акцій (місцевого рівня), які негативно впливають на громадську безпеку.

Нещодавно прийнятий Закон, яким розблоковано комерційний обіг земель сільськогосподарського призначення, не містить достатніх нормативно визначених процедур переходу земельних ділянок від одних власників до інших на безконфліктній основі. Наявна нормативно-правова база у сфері земельних відносин не може забезпечити прозорий механізм функціонування ринку землі і запобігти створенню протиправних схем відчуження земельних ділянок. Зазначене зумовить неправомірне захоплення земельних ділянок у великих розмірах. Особливого поширення можуть набути рейдерські схеми, зокрема із залученням “чорних” нотаріусів. Землю зможуть купувати громадяни України, які ніколи не займалися і не будуть займатися сільськогосподарським виробництвом, а також не проживають у місцевості, де розташована земельна ділянка, у тому числі ті, що проживають в ОРДЛО і окупованій АР Крим. Це також створює загрозу виникнення великих землевласників і значного скорочення кількості фермерів. Сільські жителі будуть фактично відсторонені від землі і сільськогосподарського виробництва (окрім присадибних ділянок). Втративши основний засіб виробництва – землю, селяни будуть поставлені на межу виживання, що може спричинити масове несприйняття дій влади у земельних питаннях, акції протесту, прояви насильства, а отже, безпосередньо призведе до погіршення громадської безпеки.

Масштабні пожежі в природних екологічних системах, які мали місце упродовж квітня-травня 2020 р., зокрема, на території Київської та Житомирської областей, у т.ч. у зоні відчуження Чорнобильської АЕС та у вересні-жовтні того ж року на території Луганської області, спричинили значні економічні збитки, негативні екологічні наслідки, зумовили загибель людей, а також суттєво вплинули на рівень громадської безпеки у зазначених та прилеглих до них регіонах держави. Реальну загрозу власній безпеці відчувала значна кількість людей. Зазначене спонукає до переосмислення негативного впливу пожеж у природних екологічних системах на громадську безпеку.

На основі всебічної оцінки вірогідних причин виникнення таких пожеж, до яких можна віднести: а) природні фактори; б) технічні фактори; в) ненавмисний підпал; г) навмисний підпал; д) диверсію, необхідно напрацювати систему запобігання і ефективної протидії зазначеним явищам. Структура попереджувально-профілактичної роботи може складатись із таких компонентів: безпосередня робота з населенням щодо запобігання ненавмисним або навмисним підпалам у природних екологічних системах; інженерно-технічне облаштування територій, яке б запобігало масштабному розповсюдженню вогню у разі виникнення загорання; максимальна ефективна система негайного інформування про загорання; належне організаційне та матеріально-технічне забезпечення служби протипожежної профілактики та пожежогасіння. Запровадження зазначених та інших заходів аналогічної спрямованості дозволило б підвищити захист людей і покращити громадську безпеку.

Вагомість для суспільства належної громадської безпеки додатково підтверджується тією обставиною, що з метою реалізації Стратегії національної безпеки України (затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020) та відповідних міжнародних зобов'язань нашої держави, наразі МВС України розробляється Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України, яка покликана підвищити рівень безпечності життєдіяльності суспільства на теренах української держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241.
2. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина: підруч. / за заг. ред. І.П. Голосніченка та Я.Ю. Кондратьєва. Київ: Українська академія внутрішніх справ, 1995. 177 с.
3. Административное право / под ред. Л.П. Попова. Москва: Юристъ. 2002. 699 с.
4. *Небеский Ю.С.* Адміністративно-правові засади охорони громадського порядку та забезпечення безпеки громадян у сучасних умовах: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. Луганськ, 2008. 227 с.
5. *Ярмиш Н.О.* Поняття громадської безпеки. Вісник кримінологічної асоціації України. 2015. № 3. С. 236–243.
6. *Джагунов Г.В.* Сутність та значення громадської безпеки в державі. Форум права. 2010. № 4. С. 292–296.
7. Адміністративно-юрисдикційна діяльність міліції громадської безпеки: навч. посіб. / С.М. Алфьоров та ін.; за ред. С.М. Алфьорова. Харків: Право, 2014. 302 с.
8. Україна–2020: невинуваті очікування, неочікувані виклики. Підсумки року у дзеркалі громадської думки (грудень 2020 р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni>

doslidzhennia/ukraina2020-nevypravdani-ochikuvannia-neochikuvani-vyklyky-pidsumky-roku-u-dzerkali-gromadskoi-dumky-gruden-2020r (дата звернення: 05.12.2020).

9. Суспільно-політичні настрої населення (грудень 2020 р). Сайт соціологічної групи “Рейтинг”. URL: http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ukraine_2000_122020_press.pdf (дата звернення: 05.12.2020).

REFERENCES

1. On the National Security of Ukraine: Law of Ukraine dated 21.06.2018 No 2469-VIII. Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. 2018. No 31. Art. 241 [in Ukrainian].
2. Administratyvna diyalnist orhaniv vnutrishni sprav. Zahalna chastyna. “Administrative Activity of Internal Affairs Bodies. General Part”: textbook / eds I.P. Holosnichenko and Ya.Yu. Kondratiev. Kyiv: Ukrainian Academy of Internal Affairs, 1995. 177 p. [in Ukrainian].
3. Administrativnoye parvo. “Administrative Law” / ed. L.P. Popov. Moscow: Lawyer. 2002. 699 p. [in Russian].
4. *Nebeskyi, Yu.S.* (2008) Administratyvno-pravovi zasady okhorony hromadskoho poriadku ta zabezpechennya bezpeky hromadyan u suchasnykh umovakh. “Administrative and Legal Principles of Public Order Protection and Security of Citizens in Modern Conditions”: thesis ... Cand. Sci. (Law): 12.00.07. Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko. Luhansk. 227 p. [in Ukrainian].
5. *Yarmysh, N.O.* (2015) Ponyattya hromadskoyi bezpeky. “The Concept of Public Safety”. Bulletin of the Criminological Association of Ukraine 3, 236–243 [in Ukrainian].
6. *Dzhahupov, H.V.* (2010) Sutnist ta zachennya hromadskoyi bezpeky v derzhavi. “The Essence and Importance of Public Safety in the State”. Law Forum 4, 292–296 [in Ukrainian].
7. *Alfiorov, S.M.* et al. (2014) Administratyvno-yurysdyktsiyna diyalnist militsiyi hromadskoyi bezpeky. “Administrative and Jurisdictional Activities of the Public Security Police”: textbook / editor S.M. Alfiorov. Kharkiv: Pravo. 302 p. [in Ukrainian].
8. Ukrayina-2020: nevypravdani ochikuvannya, neochikuvani vyklyky. Pidsumky roku u dzerkali hromadskoyi dumky (hruden 2020 r.). Ukraine 2020: unjustified expectations, unexpected challenges. The results of the year in the mirror of public opinion (December 2020).. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/ukraina2020-nevypravdani-ochikuvannia-neochikuvani-vyklyky-pidsumky-roku-u-dzerkali-gromadskoi-dumky-gruden-2020r> (Date of Application: 05.12.2020) [in Ukrainian].
9. Suspilno-politychni nastroyi naselennya. (hruden 2020 r). Socio-political sentiments of the population. December, 2020. Website of the sociological group “Rating”. URL: http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ukraine_2000_122020_press.pdf (Date of Application: 05.12.2020) [in Ukrainian].

UDC 351.75

Verbenskyi Mykhailo,
Doctor of Science of Law, professor,
Honoured Lawyer of Ukraine,
Director of the State Research Institute
MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-6870-5427

PUBLIC SECURITY AS AN ELEMENT OF NATIONAL SECURITY: FACTORS OF INFLUENCE AND SOCIAL SIGNIFICANCE

National security is very important for the state and people who live in it, because it includes components of all areas of security. In the Law of Ukraine “On National Security of Ukraine”, national security is determined as the protection of

© Verbenskyi Mykhailo, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.4\(50\).15](https://doi.org/10.36486/np.2020.4(50).15)

Issue 4(50) 2020

<http://naukaipravoohorona.com/>

state sovereignty, territorial integrity, democratic constitutional order and other national interests of Ukraine from real and potential threats. The creation of a safe living environment is considered as most naturally connected with public safety, and the proper level of public safety creates important preconditions for high confidence in government and self-government, and is a guarantee for self-realization without excessive external interference.

Among the factors that affect public safety are economic, man-made, political, environmental, social and others. It is stated that crime has been and still remains one of the determining factors in the formation of public safety, it has a direct impact on all the components of such security, and therefore on the formation of a safe environment for people.

It is noted that in the current transformation of society there have been some reformatting of the factors that affect public safety. Along with those whose impact on public safety has already been studied, new ones have emerged that require urgent scientific and practical reflection.

In addition, it is emphasized that the importance for society of proper public safety is further confirmed by the fact that in order to implement the National Security Strategy of Ukraine (approved by Presidential Decree of 14 September 2020 No 392/2020) and relevant international obligations of our state, now the Interior Ministry Ukraine is developing the Strategy for Public Safety and Civil Protection of Ukraine, which aims to increase the level of security of society in the Ukrainian state.

Keywords: security; public security, national security, public relations; security level.

Отримано 07.12.2020

Багаденко Ірина Петрівна,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
начальник відділу ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-3350-4411

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ ТА ДОКУМЕНТУВАННЯ ПРОТИПРАВНИХ ДІЯНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЕЮ 301 КК УКРАЇНИ, ЩО СКОЮЮТЬСЯ ВІДНОСНО ДІТЕЙ

У статті розкривається сучасна тенденція до поширення протиправних діянь у сфері статевої свободи та статевої недоторканості, а також у сфері моральності, жертвами яких стають діти. Зазначене посилює роль підрозділів поліції, покликаних запобігати та припиняти будь-які протиправні діяння стосовно дітей.

Розглядаються сучасні методи та способи вчинення протиправних діянь відносно дітей, які включають використання електронних засобів зв'язку та мережі Інтернет (як наприклад, дитяча порнографія, розбещення, не криміналізовані протиправні діяння, іменовані як секстинг, грумінг тощо).

Ключові слова: кримінальні правопорушення проти моральності; ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів; неповнолітні; виявлення та документування; підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України.

Брутальний вплив на свідомість дитини у сфері статевих стосунків тягне за собою формування спотвореного та збоченого сприйняття сексуальних відносин між людьми. Так, особливо небезпечними проявами протиправних діянь, передбачених ст. 301 КК України, є залучення неповнолітніх (малолітніх), яких використовують не лише в якості знаряддя цих протиправних діянь, а й власне об'єкту сексуального насильства, розбещення, сексуальної експлуатації тощо.

Дослідженням злочинів проти моральності займалися такі вчені, як: П.П. Андрушко, Ю.В. Баулін, В.В. Вітвицька, В.Т. Дзюба, О.О. Дудоров, О.М. Костенко, В.В. Кузнецов, В.О. Навроцький, В.І. Осадчий, А.В. Савченко, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, М.І. Хавронюк, С.С. Яценко та ін.

В основному роботи згаданих науковців присвячені питанням кримінальної відповідальності цієї категорії кримінальних правопорушень та особливостям досудового розслідування. Водночас, якщо говорити про особливості виявлення та документування кримінальних правопорушень проти моральності, які вчиняються по відношенню до дітей, слід наголосити на ролі підрозділів ювенальної

превенції на стадії досудового розслідування, в тому числі у призмі взаємодії з іншими підрозділами поліції.

Мета статті – відобразити особливості діяльності підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України у сфері виявлення та документування протиправних діянь, передбачених ст. 301 КК України, що скоюються відносно дітей.

Стаття 301 КК України передбачає відповідальність за ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів. Зокрема, ввезення в Україну творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру з метою збуту чи розповсюдження або їх виготовлення, зберігання, перевезення чи інше переміщення з тією самою метою, або їх збут чи розповсюдження, а також примушування до участі в їх створенні. Кваліфікованими видами зазначеного протиправного діяння відносно дітей є: збут неповнолітнім чи розповсюдження серед них творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру (ч. 2); ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру, що містять дитячу порнографію, або примушування неповнолітніх до участі у створенні творів, зображень або кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру (ч. 4).

Нормами Закону України “Про захист суспільної моралі” надається визначення таких понять, як: порнографія, дитяча порнографія, продукція порнографічного характеру, продукція еротичного характеру тощо. Крім цього, наказом Міністерства культури України від 16.03.2018 № 212 затверджено Критерії віднесення продукції до такої, що має порнографічний характер. На практиці для вирішення питання про те, чи є певні зображення, кіно- та відеофільми, друковані твори предметами зазначеного злочину, призначають відповідну експертизу. Так, у порядку Закону України “Про судову експертизу”, наказу МВС України від 17.07.2017 № 591 “Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України”, експертні установи (окремі фахівці) проводять на підставі запиту мистецтвознавчу експертизу, до числа об'єктів якої належать предмети антикваріату та твори мистецтва, а саме: монументального та станкового живопису, графіки, декоративно-ужиткового мистецтва, пам'ятки архітектури, скульптури, дрібної пластики, музичні інструменти, нотна література; друкована продукція, аудіо- та відеозаписи, фотографія. При цьому основним із завдань мистецтвознавчої експертизи є визначення відповідності продукції вимогам законодавства про захист суспільної моралі. Серед вирішуваних експертизою питань є такі: чи має інформація, що міститься на наданих на дослідження носіях інформації, порнографічний характер; чи належать надані на дослідження предмети до продукції порнографічного характеру; чи мають місце в наданому на дослідження творі (літературному, кінематографічному, театральному, видовищному) сцени порнографічного характеру; чи належить інформація, що міститься на наданих на дослідження носіях, до дитячої порнографії [1].

Згідно з ч. 1 ст. 5 Закону України “Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей” від 24.01.1995, ст. 2 Закону України “Про Націо-

нальну поліцію” від 02.07.2015, а також п. 2 р. 2 Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України від 19.12.2017 № 1044, підрозділи ювенальної превенції як уповноважені підрозділи органів Національної поліції, діючи в напрямі протидії злочинності в усіх її проявах стосовно дітей, у тому числі кримінальним правопорушенням проти моральності, повноважні виявляти осіб, які займаються виготовленням та розповсюдженням порнографічної продукції, видань, що пропагують насильство, жорстокість, сексуальну розпусту тощо [2].

Зважаючи на перехід згаданої продукції з поліграфічного простору та касетної індустрії до електронного (кібер-) простору, насиченого цифровими (відео-) зображеннями, з переважаючими можливостями об'ємного й стрімкого розповсюдження відповідної продукції, а також можливостями безконтактної (дистанційної) участі у цьому виді забороненої діяльності, зловмисники перетворились на кіберзлочинців. Здійснення попередження та протидії кримінальним правопорушенням, вчинення яких передбачає використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, відноситься до основних завдань підрозділу кіберполіції Національної поліції України. Тому взаємодія з цим підрозділом для працівників ювенальної превенції є вкрай важливою і необхідною під час виявлення та документування діянь, передбачених ст. 301 КК України.

Крім цього, важливість такої взаємодії підтверджується ще й тим фактом, що зазначене кримінальне правопорушення має підвищену латентність, і жертва, зважаючи на всі особливості та обставини, не завжди може / не завжди усвідомлює / не завжди хоче повідомити правоохоронні органи. На практиці непоодинокими є випадки, коли пошук здійснюється не від жертви до зловмисника / результатів злочинної діяльності (в даному випадку – розповсюдження порнографічної продукції та примушення до участі у створенні порнографічної продукції), а від зловмисника / результату злочинної діяльності до потенційних жертв. А для цього працівники поліції повинні мати необхідні знання та технічні можливості. Як наприклад, працівники кіберполіції виявляють в анонімному сегменті Інтернету протиправний контент з ознаками дитячої порнографії, встановлюють користувача, а вже потім виходять на неповнолітніх жертв, примушених до участі у створенні (відео-) зображень порнографічного характеру [3].

Водночас варто пам'ятати, що діяння, передбачені ст. 301 КК України, можуть слугувати фоновим фактором (так би мовити, підготовкою) для вчинення у майбутньому інших кримінальних правопорушень проти моральності (ст.ст. 302, 303, 304 КК України), а також кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей (ст.ст. 152, 153, 155, 156 КК України), наприклад:

статевим зносинам з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155 КК України), може передувати систематичне надсилання їй (переважно через месенджер соціальних мереж) фото-та / або відео зображень порнографічного характеру (ч. 2 ст. 301 КК України) або зображень, що містять дитячу порнографію (ч. 4 ст. 301 КК України);

з метою розбещення дитини (ст. 156 КК України) зловмисник може демонструвати останній фото-та / або відео зображень порнографічного характеру (ч. 2 ст. 301 КК України) або зображень, що містять дитячу порнографію (ч. 4 ст. 301 КК України) тощо.

Таким чином, для запобігання вчинення інших протиправних діянь відносно дітей працівникам ювенальної превенції вкрай важливо своєчасно виявляти 1) збут неповнолітнім чи розповсюдження серед них творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру; а також 2) ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру, що містять дитячу порнографію, або примушування неповнолітніх до участі у створенні творів, зображень або кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру.

Отже, виявленню таких діянь, як збут неповнолітнім чи розповсюдження серед них творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру (ч. 2 ст. 301 КК України), що містять дитячу порнографію, або примушування неповнолітніх до участі у створенні творів, зображень або кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру (ч. 4 ст. 301 КК України), сприятимуть такі заходи:

1) систематичні бесіди з дітьми під час проведення планових зустрічей чи лекцій в освітніх закладах на предмет:

– можливого отримання через месенджер (електронну пошту тощо) чи перегляду зображень порнографічного характеру та / або зображень, що містять дитячу порнографію, з боку співучнів, друзів, знайомих або невідомих осіб;

– можливих випадків примушування до участі у створенні відеозображень порнографічного характеру (шляхом шантажу, обіцянки матеріальної винагороди тощо) з боку співучнів, друзів, знайомих або невідомих осіб;

2) систематичні бесіди з дітьми, які перебувають на профілактичному обліку, під час відвідування останніх за місцем проживання із зазначених вище питань;

3) розроблення анкет для анонімного опитування неповнолітніх на зазначену тематику з подальшим систематичним розповсюдженням в освітніх закладах (із попереднім узгодженням з учасниками освітнього процесу);

4) моніторинг соціальних мереж у тісній взаємодії із працівниками підрозділу кіберполіції на предмет розповсюдження інформації сумнівного характеру, що може завуальовано містити елементи порнографії / дитячої порнографії, пропозиції легкого заробітку для неповнолітніх тощо.

Отриманню зазначеної вище інформації можуть сприяти й інші заходи.

З моменту виявлення будь-якого із передбачених ч. 2 та / або ч. 4 ст. 301 КК України фактів здійснюється документування цих діянь. У випадку, якщо зазначені діяння вчинено з використанням електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, потребується залучення до співпраці представників підрозділу кіберполіції.

Фіксацію свідчень потерпілої особи, як і у випадках із жертвами кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей,

доцільніше проводити в спеціально обладнаному для цього приміщенні – “зеленій кімнаті”, із залученням відповідного спеціаліста (психолога). Для уникнення повторних допитів та травмувань дитини-жертви варто підготувати максимально повний і детальний перелік питань, які б охоплювали всі можливі обставини вчиненого кримінального правопорушення. Орієнтовним переліком питань для жертви неправомірного діяння, передбаченого ч. 2, 4 ст. 301 КК України, може бути такий:

1) коли, де і за яких обставин жертва вперше переглядала фото-та / або відео зображення порнографічного характеру або зображення, що містять дитячу порнографію (одночасно здійснюється роз’яснення цих термінів у доступній для віку жертви формі), чи повторювались випадки із такими переглядами;

2) відношення жертви до змісту зазначених зображень (розуміння / усвідомлення змісту зображення, його належності до категорії неправомірного / забороненого в обігу, непристойного, шкідливого; які почуття викликає (цікавість, захоплення, огиду, сором, страх) тощо);

3) чи знає жертва джерело розповсюдження зображень (від кого одержує ці твори, будь-які відомості про цю особу);

4) чи розповідала жертва кому-небудь про те, що бачила;

5) чи отримувала жертва пропозиції (в тому числі шляхом обману, шантажу або обіцянки матеріальної винагороди) взяти участь у створенні порнографічної продукції (коли, де, за яких обставин, скільки разів, від кого саме);

6) чи погодилась жертва на пропозиції взяти участь у створенні порнографічної продукції; якщо так, то коли, де, за яких обставин це відбувалось, скільки разів, за участю яких осіб; які технічні засоби, знаряддя та способи створення порнографічної продукції використовувались при цьому;

7) чи було завдано їй будь-яку шкоду (моральну, фізичну, матеріальну) під час участі у створенні порнографічної продукції, якщо так, то яку саме (наприклад, ушкодження на тілі, одязі тощо);

8) в якій формі здійснювалось створення порнографічної продукції, чи чинила жертва опір, чи не застосовувались спиртні напої або наркотичні засоби для подолання її опору;

9) чи жила жертва раніше статевим життям, якщо так, то коли в останній раз мала статеві зносини;

10) чи розповідала жертва кому-небудь про те, в чому вона брала участь і що з нею сталося;

11) чи відбувалось спілкування до чи після перегляду дитячої порнографії / участі у створенні порнографічної продукції зі злочинцем (особою (особами), яка демонструвала дитячу порнографію, або особою (особами), яка примушувала до участі у створенні порнографічної продукції), якщо так, то коли, де, за яких обставин, у якій формі (листування, зустрічі), скільки разів та з якою періодичністю;

12) чи володіє жертва будь-якою інформацією стосовно особи (осіб), яка демонструвала дитячу порнографію, або особу (осіб), яка примушувала до участі у створенні порнографічної продукції, чи може надати опис зовнішності;

13) чи збережені у жертви порнографічні зображення, а також листування зі злочинцем та інші питання.

Під час допиту (опитування) потерпілої особи встановленню також підлягають питання наявності в діяннях зловмисника (зловмисників), а також їх наслідках ознак інших кримінальних правопорушень проти моральності або кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей (ст.ст. 152, 153, 155, 156 КК України). Це є черговою особливістю виявлення та документування найпоширеніших протиправних діянь, передбачених ст. 301 КК України.

Для прикладу можна розглянути таку справу. Під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ч. 5 ст. 301 КК України, в діях зловмисників були виявлено ознаки ч. 2 ст. 156 та ознаки ч. 4 ст. 152 КК України. Так, зловмисник неодноразово, діючи за попередньою змовою із невстановленою слідством особою, проживаючи в орендованій квартирі, ігноруючи встановлені правила поведінки в суспільстві, з метою отримання доходу, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачаючи та бажаючи їх настання, діючи з прямим умислом, протиправно, примусив оголитися неповнолітню особу, після чого примусив продемонструвати свої статеві органи, маніпуляції із ними, в тому числі за допомогою сторонніх предметів, а також примушував неповнолітню до вступу у статевий акт з іншою особою, при цьому фіксуючи ці події на носій інформації за допомогою фотокамери марки “CANON”, чим фактично примусив взяти участь у створенні відеопродукції та фотопродукції порнографічного характеру [3].

Паралельно здійснюється вивчення особи жертви, способу та умов її життя, соціально-психологічного клімату у сім'ї, інформації про успішність та відвідуваність навчального закладу, перебування на профілактичному обліку, у контакті із законом тощо.

Нерідко зловмисники заздалегідь відбирають майбутніх жертв для примушування до участі у створенні порнографічної продукції серед дітей із сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах (батьки не працюють, є алкоголіками або наркотично залежними особами, такими, що притягувались до кримінальної / адміністративної відповідальності тощо). Або такі жертви обираються під час моніторингу соціальних мереж на предмет позиціювання статусу, інтересів, змісту репостів, сексуальної розкнутості тощо.

З урахуванням того, що не лише розповсюдження порнографічної продукції, а й примушування до участі у створенні порнографічної продукції може бути безконтактним з боку злочинця (наприклад, вимога власноруч сфотографувати свої статеві органи та надіслати їх через месенджер чи електронну пошту конкретному адресату), для встановлення особи злочинця та місця його активної злочинної діяльності потребується участь працівників підрозділу кіберполіції, які володіють необхідними для цього спеціальними знаннями та технічними можливостями. Таким чином, працівники кіберполіції беруть участь у документуванні зазначеного кримінального правопорушення.

Після встановлення особи злочинця (злочинців) для збирання інформації про умови та спосіб життя, характеристику за місцем проживання / роботи,

притягнення у минулому до адміністративної чи кримінальної відповідальності, перебування на обліках у правоохоронних органах та медичних установах тощо потребується також співпраця із дільничними офіцерами поліції та іншими працівниками поліції (оперативних підрозділів).

Крім цього, встановленню підлягає факт наявності повторності у вчиненні діянь, передбачених ч. 2, 4 ст. 301 КК України, а також наявності попередньої змови групою осіб або отриманням доходу у великому розмірі, оскільки це впливає на кваліфікацію таких діянь та відповідальність за їх вчинення.

Крім проведення допиту (опитування) особи (осіб), яка здійснювала збут неповнолітнім чи розповсюдження серед них творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру, або таких, що містять дитячу порнографію, або примушування неповнолітніх до участі у створенні творів, зображень або кіно- та відео-продукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру, доказом злочинного діяння є також проведення мистецтвознавчої експертизи на предмет віднесення продукції до такої, що має порнографічний характер. Для цього здійснюється підготовка відповідного запиту.

Додатковими доказами є скріншоти/копії переписок у месенджерах, листувань електронною поштою тощо. Як зазначалось у попередніх підрозділах, на практиці суди можуть вимагати, щоб роздруківки, скріншоти переписок були завірені, наприклад, нотаріально.

Крім цього, важливими є свідчення можливих свідків, очевидців (за їх наявності).

Водночас на практиці подекуди виникають спірні питання стосовно підстав та умов взаємодії між підрозділами кіберполіції та підрозділами ювенальної превенції, розподілу співпраці тощо. Це відповідним чином впливає на якість збору доказів вчиненого протиправного діяння. Вирішенням зазначеної проблеми, на нашу думку, було б передбачення такої взаємодії в одному з відомчих нормативних актів (наприклад, в Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженої наказом МВС України від 07.07.2017 № 575) при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень зазначеної категорії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України: наказ МВС України від 17.07.2017 № 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17#Text> (дата звернення: 15.10.2020).

2. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text> (дата звернення: 15.10.2020).

3. Єдиний Державний Реєстр Судових Рішень, справа 554/10454/18. URL: <https://www.uacourt.openregister.info/kryminalni-spravy-z-01-01-2019-40438/provazhennya-za-podannyam-pravookhoronnykh-organiv-za-klopotannyam-slidchogo-prokurora-ta-inshykh-osib-pro-40439/tymchasovyy-dostup-do-rechey-i-dokumentiv-40469?document=79070402> (дата звернення: 15.10.2020).

REFERENCES

1. About the statement of the Instruction on the organization of carrying out and registration of expert proceedings in divisions of Expert service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: the Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine from 17.07.2017 No 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17#Text> (Date of Application: 15.10.2020) [in Ukrainian].

2. About the statement of the Instruction on the organization of work of divisions of juvenile prevention of National police of Ukraine: the Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine from 19.12.2017 No 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text> (Date of Application: 15.10.2020) [in Ukrainian].

3. Unified State Register of Judgments, case 554/10454/18. URL: <https://www.uacourt.openregister.info/kryminalni-spravy-z-01-01-2019-40438/provadhennya-za-podannyam-pravookhoronnykh-organiv-za-klopotanniam-slidchogo-prokurora-ta-inshykh-osib-pro-40439/tymchasovyy-dostup-do-rechey-i-dokumentiv-40469?document=79070402> (Date of Application: 15.10.2020) [in Ukrainian].

UDC 343.85:343.541-053

Bahadenko Iryna,

Head of the Department, State Research Institute MIA Ukraine,
Cand. Sci. (Law), Senior Researcher,
Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-3350-4411

FEATURES OF THE IDENTIFICATION AND DOCUMENTATION OF ILLEGAL ACTIONS PROVIDED BY ARTICLE 301 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE, WHICH ARE COMMITTED AGAINST CHILDREN

The UN Convention on the Rights of the Child (1989) emphasizes the need to ensure the protection of the child from psychological and physical violence, from obstacles to moral, spiritual and social development; sexual exploitation and sexual seduction, etc. The same provisions are contained in the Optional Protocol to the UN Convention on the Rights of the Child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography (2000). The high societal danger of child pornography is also emphasized by the Cybercrime Convention (2001) and the EU Council Framework Decision on combating the sexual exploitation of children and child pornography (2003).

The current trend towards the spread of illegal acts in the field of sexual freedom and sexual integrity, as well as in the field of morality, in which children are victims, strengthens the role of police units to prevent and stop any illegal acts against children. As of today, the main role in this direction is assigned to juvenile prevention units in the system of the National Police of Ukraine. This, in particular, is regulated by the Instruction on the organization of work of juvenile prevention units of the National Police of Ukraine, approved by the order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 19.12.2017 № 1044.

At the same time, the specifics of the work of these units to identify and document illegal acts of this category necessitates cooperation with other police units,

© Bahadenko Iryna, 2020

as persons who commit criminal offenses against children are mostly adults with criminal experience. In addition, modern methods and means of committing illegal acts against children include the use of electronic means of communication and the Internet (such as child pornography, abuse, non-criminalized illegal acts, referred to as sexting, grooming, etc.).

Thus, taking into account the above, given the duration of the reform of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in general and the National Police of Ukraine in particular, as well as the imperfection of their regulations, the question of the role of juvenile prevention units in identifying and documenting these illegal actions against minors regarding interaction with other police units.

Keywords: criminal offenses against morality; import, production, sale and distribution of pornographic items; minors; detection and documentation; juvenile prevention units of the National Police of Ukraine.

Отримано 24.11.2020

УДК 343.973

Близнюк Ігор Леонідович,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник
ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-3882-5790

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ТА ІНШИМ ПРАВOPOPУШЕННЯМ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті відзначаються особливості здійснення роботи оперативними працівниками Національної поліції України щодо викриття та запобігання кримінальним та іншим правопорушенням, що вчиняються на залізничному транспорті у процесі проведення АТ “Укрзалізниця” конкурсних торгів на онлайн-платформі Prozorro. У статті також зазначаються типові правопорушення, що вчиняються на залізничному транспорті у процесі проведення АТ “Укрзалізниця” конкурсних торгів на онлайн-платформі Prozorro.

Ключові слова: цифровізація, кримінальні та інші правопорушення, залізничний транспорт, публічні закупівлі (конкурсні торги), електронна система публічних закупівель Prozorro, заволодіння майном АТ “Укрзалізниця”, зловживання службовим становищем.

Становлення та розвиток ринкової економіки в Україні, розвиток зовнішньо-економічних зв'язків висувають нові вимоги до транспортної галузі і особливо – до залізничного транспорту як до важливої ланки транспортної системи країни.

Застарілі методи регулювання залізничної галузі України вже не відповідають сучасним умовам розвитку економіки та стримують конкуренцію на ринку залізничних перевезень, а також сприяють криміналізації відносин у процесі функціонування підприємств, установ та організацій залізничного транспорту.

У 2017 р. керівництвом залізниці проведено запровадження автоматичного розподілу вантажних вагонів, що мало унеможливити наявність корупційних ризиків під час виконання заявок вантажовідправників [6]. Зокрема, реалізовувався як експеримент розподіл вагонів за аукціоном через електронний майданчик “ProZorro.Продажі” [1, с. 28]. Проте із середини 2018 р. цей проєкт закрито. Офіційною причиною припинення автоматизованого розподілу вантажних вагонів стала наявність недоліків у програмному забезпеченні системи розподілу [6]. Згодом залізниця не відновила роботу системи та продовжує виконувати розподіл вантажних вагонів у “ручному режимі”. За таких умов першочерговість задоволення

© Blyzniuk Ihor, 2020

потреб перевізників залежить від рішень посадових осіб АТ “Укрзалізниця”¹, що є корупційним фактором.

Отже, наявна система обслуговування вантажовідправників сприяє корупціогенним ризикам щодо оперативності та якості надання послуг, що потребує подальшої мінімізації людського фактору шляхом цифровізації процесу розподілу парку вагонів та усунення залежності цього процесу від управлінських рішень, зокрема регіональних філій АТ “Укрзалізниця”.

Крім того, з метою цифрової трансформації залізничних перевезень Міністерство інфраструктури та VISA відкривають нові можливості для всіх клієнтів залізничної галузі, які сплачують адміністративні та транспортні послуги онлайн. VISA сприятиме зниженню міжбанківської комісії (інтерчейндж) для вигіднішого та зручнішого користування платіжним сервісом PayGovUa, який вже обслуговує e-transport.gov.ua [7]. Цей платіжний сервіс дає можливість перевізникам сплачувати послуги з бронювання дозволів. ДП “Галузевий центр цифровізації та кібербезпеки”² працює над розширенням послуг, доступних на e-transport.gov.ua, які також можна буде сплатити з використанням PayGovUa.

Водночас нині Міністерство інфраструктури та ДП “Галузевий центр цифровізації та кібербезпеки” працюють над запуском SmartTicket – єдиного електронного квитка, який дозволить пасажиром користуватися всіма видами транспорту (зокрема залізничним) на території України [7].

Згідно з Угодою про Асоціацію з ЄС Україна до 2022 року має створити конкурентні умови на залізниці. З метою ефективного проведення виробничо-господарської діяльності АТ “Укрзалізниця” намагається прозоро здійснювати державні закупівлі завдяки новим цифровим технологіям, а саме – системній реформі тендерного процесу в електронних публічних закупівлях в Україні через проведення конкурсних торгів у Prozorro.

Електронна система публічних закупівель Prozorro – це онлайн-платформа, де державні та комунальні замовники оголошують тендери на закупівлю товарів, робіт і послуг, а представники бізнесу змагаються на торгах за можливість поставити це державі. Все, що відбувається на торгах, може побачити будь-хто на вебпорталі prozorro.gov.ua. Сфера публічних закупівель регулюється Законом України “Про публічні закупівлі”.

З 1 квітня 2016 р. система Prozorro стала обов’язковою для центральних органів влади та монополістів, а з 1 серпня 2016 р. – для решти публічних замовників [8]. Водночас, незважаючи на розробку зазначеної прозорої онлайн-

¹ АТ “Укрзалізниця” – оператор залізничної інфраструктури, а також – національний перевізник вантажів та пасажирів. АТ “Укрзалізниця” здійснює централізоване управління процесом перевезень у внутрішньому й міждержавному сполученнях та регулює виробничо-господарську діяльність залізниць.

² Державне підприємство “Галузевий центр цифровізації та кібербезпеки” (ДП “ГЦЦК”) є державним комерційним підприємством, яке засноване на державній власності. ДП “ГЦЦК” визначено головним розпорядником коштів/одержувачем, зокрема, щодо проекту розвитку транспортної аналітичної системи (ТРАС) – “Інтелектуальна система збору, аналізу, візуалізації та публікації даних великого об’єму”.

платформи для конкурсних торгів, у ній також спостерігаються корупційні зловживання.

За останні три роки відкрито понад 100 кримінальних проваджень стосовно корупційних злочинів на “Українській залізниці” [6]. Так, за 2017–2018 роки стосовно розкрадання коштів АТ “Українська залізниця” відкрито понад 40 кримінальних проваджень, збитки державної компанії в яких оцінено в понад 2,5 млрд грн [1, с. 8].

Загальний рівень збитків компанії відповідно до усіх відкритих кримінальних проваджень стосовно розкрадання коштів АТ “Укрзалізниця” оцінено в понад 3 млрд грн (107 млн дол. США) [6; 3, с. 16]. Зокрема, ці справи стосуються вчинення неправомірних дій членами конкурсних комітетів у процесі проведення державних закупівель АТ “Укрзалізниця” через систему Prozorro із закупівлі товарів за завищеною вартістю через представників приватних структур, неправомірним підписанням додаткових угод на збільшення вартості продукції, закупівлі непридатного обладнання, зловживання службовим становищем тощо. Близько третини своїх доходів АТ “Укрзалізниця” витрачає на закупівлі для забезпечення своїх виробничих потреб та капітальних інвестицій.

У 2018 р. АТ “Укрзалізниця” продовжила практику постачання стрілочних переводів колій через фірм-посередників з метою завищення цін на зазначену послугу [3, с. 34]. За даними слідства, єдиний постачальник цієї послуги в Україні реалізовує вказані товари за цінами, що на 35–40 % нижче відносно цін, за якими їх закуповує “Укрзалізниця” [3, с. 34].

Загалом оцінена вартість збитків “Укрзалізниці” через укладання посередницьких контрактів із завищення вартості складає близько 800 млн грн (28,5 млн дол. США) за період з 2016 до 2018 рр. [3, с. 34].

У межах відкритих кримінальних проваджень щодо злочинної діяльності службових осіб АТ “Укрзалізниця” виявлено ознаки функціонування фіктивного сегменту підприємств з виведення коштів компанії; закупівлі товарів та послуг за цінами, що перевищують ринкові показники, або є економічно необґрунтованими; можливого фінансування підприємств, пов’язаних з терористичними організаціями на невідконтрольованих територіях України; нанесення матеріальних збитків шляхом неаціонального використання публічних коштів та майна.

Загальний обсяг втрати державних коштів АТ “Укрзалізниця” від корупційної діяльності та неефективного менеджменту лише у структурі публічних закупівель сягає понад 4 млрд грн за рік [1, с. 10].

Організація та реалізація корупційних обходок в АТ “Укрзалізниця” є наслідком змови службових осіб, спрямованої на створення передумов розкрадання коштів компанії або лобіювання інтересів сторонніх юридичних осіб. Цей процес стимулюється відсутністю дієвих механізмів притягнення до відповідальності службових осіб АТ “Укрзалізниця”, які вчинили дії всупереч службовим інтересам, та наявністю організаторів та “поручителів” незаконних обходок у керівних ланках департаментів і філій АТ “Укрзалізниця”.

Корупція залишається головною проблемою для реформування та оновлення АТ “Укрзалізниця” в умовах цифрової трансформації економіки, зокрема у процесі проведення державних закупівель через онлайн-майданчик Prozorro.

Державна аудиторська служба України у IV кварталі 2019 р. провела планову виїзну ревізію фінансово-господарської діяльності АТ “Українська залізниця” та його 24-х філій за період з 01.01.2018 до 30.09.2019, під час якої виявила порушень фінансової дисципліни та недоліків у діяльності компанії на суму 11,8 млрд грн [5]. Зокрема, ревізією встановлено порушень у сфері проведення публічних закупівель АТ “Укрзалізниця” на суму 8,9 млрд грн.

Компанію вже неодноразово звинувачували у розтратах та необґрунтовано високих цінах закупівель – у закупівлі вугілля за завищеними цінами, значних витратах на SMM-послуги, “захмарних” сумах на сувенірну продукцію тощо [4]. Понад 50 % всіх закупівель АТ “Укрзалізниця” припадають на паливо-мастильні матеріали [2].

Для проведених закупівель АТ “Укрзалізниця” характерним є високий відсоток невдалих закупівель у розрізі очікуваної вартості, що свідчить не лише про низьку активність учасників ринку в закупівлях АТ “Українська залізниця”, а й про можливу непрозорість проведення процедур та високий відсоток дискваліфікацій учасників торгів.

Своєчасне та ефективне виявлення кримінальних та інших правопорушень, що вчиняються на залізничному транспорті, прямо пов'язане з особливостями вчинення конкретного злочинного діяння. З метою ефективного та своєчасного викриття зазначених кримінальних та інших правопорушень доцільно визначити особливості здійснення роботи працівниками підрозділів Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, з виявлення зазначених правопорушень, а саме надати типовий перелік та технологію вивчення фінансово-господарських документів, які необхідно перевіряти цим працівникам для отримання інформації про можливі злочини, а також інші правопорушення, які вчиняються на залізничному транспорті у процесі проведення публічних закупівель через онлайн-систему Prozorro, які хоча і не підпадають під кримінальну відповідальність, проте оперативна робота щодо їх виявлення є запобіганням цим злочинам.

Зокрема, до типових кримінальних та інших правопорушень, що вчиняються на залізничному транспорті у процесі проведення АТ “Укрзалізниця” конкурсних торгів на онлайн-платформі Prozorro, слід віднести:

- завищення цін у ході проведених АТ “Укрзалізниця”, філією “Центр сервісного забезпечення” АТ “Укрзалізниця” тощо через електронну систему Prozorro.gov.ua публічних закупівель товарів, робіт, послуг, зокрема укладення АТ “Укрзалізниця” завідомо збиткових договорів на закупівлю обладнання, товарно-матеріальних цінностей за завищеними цінами;
- наявність антиконкурентних узгоджених дій у проведених АТ “Укрзалізниця” закупівлях;
- неправомірне обрання та застосування неконкурентних процедур закупівлі АТ “Укрзалізниця”;

- застосування непрозорого принципу обрання постачальника та необґрунтованого ціноутворення у процесі проведення АТ “Укрзалізниця” державних закупівель товарів, робіт, послуг;

- непрозорість кваліфікаційних критеріїв, технічних характеристик предмету закупівлі, строків постачання та оплати у процесі проведених АТ “Укрзалізниця” державних закупівель, наприклад, передбачення терміну постачання продукції меншого, ніж це необхідно для її виготовлення; передбачення умов оплати товару зі значним відтермінуванням від дати постачання; необґрунтоване скасування оголошених процедур закупівлі тощо;

- формування лотів у процесі проведених АТ “Укрзалізниця” державних закупівель у “ручному режимі” під конкретного постачальника;

- здійснення закупівлі товарів, робіт, послуг АТ “Укрзалізниця” без проведення процедур публічної закупівлі (конкурсних торгів), визначених Законом України “Про публічні закупівлі”;

- безпідставне перерахування приватним суб’єктам господарювання коштів філіями АТ “Укрзалізниця” не лише без проведення процедур публічних закупівель, а й без укладення договорів;

- допуск до участі у конкурсних торгах лише тих комерційних структур, засновники і співзасновники яких перебувають у родинних чи так званих корупційно-ділових стосунках із замовником – службовими та іншими матеріально відповідальними особами АТ “Укрзалізниця”;

- виконання чи невиконання службовою особою АТ “Укрзалізниця” для певного учасника процедури закупівлі будь-якої дії щодо проведення конкурсних торгів з використанням наданого їй службового становища з метою отримання неправомірної вигоди;

- отримання неправомірної вигоди за надання необґрунтованої переваги під час вибору переможця торгів;

- надання неправдивої інформації учасниками конкурсних торгів з метою участі у процедурі закупівлі АТ “Укрзалізниця”;

- підроблення документації конкурсних торгів щодо придбання товарів, робіт та послуг у суб’єктів господарювання, з якими досягнуто злочинної змови, з метою проведення АТ “Укрзалізниця” безтоварних фінансово-господарських операцій та привласнення бюджетних коштів;

- створення фіктивної конкуренції і, як наслідок, проведення фіктивних конкурсних торгів АТ “Укрзалізниця” шляхом залучення до участі у торгах “своїх” взаємопов’язаних “підставних” компаній, які подають різні за ціною пропозиції на конкурсні торги для формального дотримання процедури публічних закупівель;

- перерахування АТ “Укрзалізниця” грошей на рахунки інших суб’єктів підприємницької діяльності без здійснення зустрічних поставок (так звані “безтоварні” операції, зокрема у випадках підписання фіктивних угод про отримання консультаційних, юридичних послуг тощо від осіб, які сплачують єдиний податок);

- необґрунтоване проведення публічної закупівлі АТ “Укрзалізниця” в одного учасника;

- штучно створені дискримінаційні вимоги (обмеження) до учасників торгів з боку АТ “Укрзалізниця” з метою проведення дискваліфікації окремих їх учасників для надання перемоги у торгах “своїм”, пов’язаним компаніям;

- умисне затягування погашення боргу у вигляді позиченого дизельного палива філією “Центр забезпечення виробництва” АТ “Укрзалізниця” з метою “вимивання” державних коштів на свою користь чи третіх осіб;

- придбання філією “Центр забезпечення виробництва” АТ “Укрзалізниця” у приватних суб’єктів господарювання дизельного палива за цінами, що включають перевищення максимально допустимого рівня маржі (прибутку) постачальника, що значним чином здорожчало вартість дизельного палива, а також подальше безпідставне збільшення ціни палива (з порушенням умов договорів), що призводить до значних втрат фінансових ресурсів АТ “Укрзалізниця”;

- заволодіння коштами АТ “Укрзалізниця” шляхом зловживання службовим становищем під час організації та проведення закупівель товарно-матеріальних цінностей для потреб залізниць;

- системна закупівля АТ “Укрзалізниця” непридатного обладнання для вантажних вагонів;

- неправомірне підписання додаткових угод членами конкурсних комітетів АТ “Укрзалізниця” у процесі проведення державних закупівель з метою збільшення вартості продукції;

- постачання в АТ “Укрзалізниця” стрілочних переводів колій через фірм-посередників (так звані компанії-“прокладки”) з метою завищення цін на зазначену послугу тощо.

У випадку проведення АТ “Укрзалізниця” або його філіями (зокрема, філією “Центр забезпечення виробництва”) публічних закупівель товарів, робіт, послуг – з метою своєчасного викриття завищення цін при придбанні АТ “Укрзалізниця” цих товарів, робіт, послуг, доцільно вивчити інформацію щодо відповідних публічних закупівель через електронну систему публічних закупівель Prozorro.gov.ua. Зокрема, особливу увагу слід приділити вивченню таких документів або інформації на сайті Prozorro.gov.ua:

- річного плану закупівель АТ “Укрзалізниця”, що є визначальним документом при формуванні закупівель, який спрямований на завчасне повідомлення учасників ринку про потреби замовника з метою планування виробництва та прогнозованості діяльності; проведення закупівель, які не передбачені річним планом закупівель АТ “Укрзалізниця”, – заборонено;

- оголошення про проведення конкурсних торгів;

- протоколів засідань комісій АТ “Укрзалізниця” з питань визначення доцільності закупівлі робіт щодо капітального будівництва, модернізації, придбання та виготовлення рухомого складу, машин, обладнання та капітальних інвестицій, за винятком тих, які вимагаються міжнародними фінансовими організаціями в межах фінансування закупівель товарів, робіт та послуг відповідно до прийнятих ними правил здійснення закупівель;

- інформації про процедуру публічних закупівель, де слід проаналізувати відомості щодо дати оприлюднення оголошення про проведення торгів, оскарження

© Blyzniuk Ihor, 2020

умов закупівлі, кінцевого строку подання тендерних пропозицій, дати початку торгів, очікуваної вартості предмета закупівлі, виду тендерного забезпечення;

- інформації про предмет закупівлі;
- інформації про учасників торгів.

Необхідно перевірити за ЄДРПОУ учасників торгів в ЄДР на порталі Міністерства юстиції, проаналізувати інформацію щодо адреси їх реєстрації, про пов'язаних із учасником торгів осіб, структуру власності учасника торгів до кінцевого бенефіціарного власника (контролера) для встановлення можливих зв'язків учасника торгів із замовником (АТ “Укрзалізниця”). Особливу увагу варто приділити перевірці переможця публічних торгів:

- умови оплати укладеного договору за результатами торгів (порядок здійснення розрахунків);
- тендерна документація;
- критерії вибору переможця торгів (перевірити відповідність переможця торгів кваліфікаційним критеріям);
- протокол розгляду тендерних пропозицій учасників торгів з інформацією про підстави відхилення;
- реєстр отриманих тендерних пропозицій;
- протокол розкриття тендерних пропозицій;
- повідомлення про намір укласти договір;
- укладений договір з переможцем торгів.

Необхідно перевірити процедуру проведених торгів АТ “Укрзалізниця”: якщо превалюють закупівлі за неконкурентною процедурою, особливо якщо ці закупівлі відбувалися зі складанням звіту про договір (тобто це торги з одним учасником), то слід приділити більше часу на перевірку цих торгів на відповідність чинному законодавству.

Так, згідно з чинним законодавством (Законом України “Про публічні закупівлі”) до конкурентних процедур закупівлі належать лише здійснення конкурентного відбору учасників за процедурами закупівлі відкритих торгів, торгів з обмеженою участю та конкурентного діалогу.

Переважно АТ “Укрзалізниця” проводила державні закупівлі за неконкурентними процедурами – допорогові закупівлі, процедура звітування про укладений договір, переговорна процедура. Однією з причин застосування переговорних процедур є торги, які не відбуваються двічі через недостатню кількість допущених учасників. У результаті у замовника з'являється право згідно із Законом України “Про публічні закупівлі” здійснити пряме укладання договору з єдиним учасником.

Нерідко низька кількість допущених до торгів учасників пояснюється штучними чинниками. Такими необ'єктивними (штучними) факторами є:

- низька якість оголошення (не чітко вказані класифікація товару, назва; об'єднання великої кількості різних видів товарів в один лот закупівлі; надмірні формальні вимоги); переважна більшість усіх процедур ПАТ “Українська залізниця” мають низьку якість оголошення;
- високий відсоток дискваліфікації учасників торгів;

• незручні умови виконання поставок (вимога здійснення поставок товарів до 30 днів від заявки замовника при значних обсягах закупівлі; довготривалі контракти зі статичними цінами без врахування коливань ціноутворюючих факторів ринку; вимога постачання продукції в різні регіони країни за однією процедурою).

Для викриття та запобігання подальшому штучному створенню дискримінаційних вимог до учасників торгів з боку АТ “Укрзалізниця” з метою проведення дискваліфікації окремих їх учасників для надання перемоги в торгах “своїм”, “пов’язаним” компаніям особливу увагу слід звернути на надмірні вимоги до учасників; великий обсяг надання довідок та інших документів учасником, які не мають прямого відношення до якості продукції; вимоги надання погоджень, листів-підтверджень; надмірно деталізовані вимоги до продукції та інші формальні вимоги, які не мають визначального впливу на якість пропонованої продукції.

Окремими випадками надмірних вимог до учасників торгів з боку АТ “Укрзалізниця” є процедура допуску до застосування, наявність попереднього досвіду використання на залізницях України, погодження технічних умов на виробництво деталей залізничного призначення та ін. Всі ці вимоги не є гарантією постачання якісної продукції, оскільки не впливають на процес приймання кінцевої продукції і містять здебільшого обмежувальний характер конкуренції учасників торгів.

Варто пам’ятати, що високі ризики фіктивних постачань на користь АТ “Укрзалізниця” особливо наявні у таких випадках, коли велика кількість закупівель спеціалізованих послуг та товарів залізничного призначення розігруються компаніями, які мають короткий термін існування, у переможців торгів відсутні у достатній кількості персонал та матеріально-технічна база. Зокрема, деякі контракти АТ “Укрзалізниця” можуть бути укладені з компаніями, які мають високі ризики “пов’язаності” з “тіньовим” сектором економіки, а такі контракти мають високий ризик постачання невідповідної продукції, за завищеною вартістю або оплати фактично непоставлених товарів і послуг.

Слід зазначити, що близько 30 % переможців державних закупівель АТ “Укрзалізниця” мали або мають ознаки фіктивного або посередницького сегменту без наявної трудової і матеріальної бази для виконання контракту та з репутаційними ризиками у вигляді відкритих кримінальних проваджень, використання адрес масової реєстрації, фіктивних адрес реєстрації та ін. [1, с. 17].

Водночас необхідно наголосити, що передумови щодо участі в тендерах АТ “Українська залізниця” фіктивних та посередницьких суб’єктів господарювання створюються безпосередньо самими тендерними комітетами замовника при формуванні конкурсної документації, тому саме вивченню цієї документації слід приділити найбільшу увагу.

Так, законодавство покладає саме на замовника можливість визначення кваліфікаційних критеріїв, яким має відповідати учасник процедури торгів, та визначення поняття “аналогічний досвід”, “необхідна матеріально-технічна база”, “необхідний кваліфікований персонал”.

Досить часто у торгах АТ “Укрзалізниця” застосовується протиправна схема, за якою переможцем стає посередник у процесі закупівлі товарів певного заводу,

в результаті чого відбувається завищення ціни на товар на 35–40 % і, як наслідок, виводяться кошти з “Укрзалізниці”.

Як правило, видимість конкуренції у конкурсних торгах створюють компанії, афілійовані з організаторами злочинної схеми “вимивання” фінансових ресурсів з “Укрзалізниці”.

При цьому організатори злочинних оборотів – службові особи АТ “Укрзалізниця”, а також підприємств, які мають злочинні наміри з реалізації невідповідної продукції або з її реалізації за завищеною вартістю, забезпечують себе від кримінального переслідування шляхом введення в правочини контрактних взаємовідносин з АТ “Укрзалізниця” формальних посередників, які зареєстровані на підставних осіб, не мають власних активів та у випадку настання відповідальності фактично нічим не ризикують. Щоб прикрити корупцію, учасники злочинних схем вдаються до ускладнення власне самих процедур державних закупівель, які здійснює АТ “Укрзалізниця”.

Для належного вивчення контрагентів АТ “Укрзалізниця” та з метою викриття протиправних посередницьких схем закупівлі та реалізації товарів за завищеною вартістю та виведення коштів з компанії передусім слід перевірити, чи присутні контрагенти АТ “Укрзалізниця” за місцем реєстрації, чи є ознаки їх підприємницької діяльності. Часто у процесі вчинення цих протиправних схем відбувається постачання товарів на користь АТ “Укрзалізниця” від дійсних виробників цих товарів, які також включені у цю схему, а між посередниками та АТ “Укрзалізниця” відбуваються лише виключно документальні операції щодо підтвердження нібито постачання цих товарів від зазначених посередників.

Загалом для АТ “Укрзалізниця” характерним є високий відсоток контрактів з підприємствами посередницького характеру та сумнівною репутацією, що є потенційним ризиком розтрати коштів АТ “Укрзалізниця”.

Зловживаючи кваліфікаційними вимогами (критеріями) щодо необхідності подання учасником торгів листів погодження/обстежень структурними підрозділами АТ “Укрзалізниця”, наявності довідок та інших формальних обмежень, тендерні комітети АТ “Укрзалізниця” не приділяють необхідної уваги вимогам кваліфікованості учасника закупівлі та потенційним ризикам. Таким чином, часто пропозиції виробників, які дешевші на 20–50 %, дискваліфікуються замовником і визначається переможцем торгів АТ “Укрзалізниця” учасник посередницького сектору з неконкурентною ціною.

Отже, АТ “Українська залізниця” попри впровадження організаційних змін у структурі закупівель та презентацію стратегії розвитку закупівель залишається одним з найнепрозоріших замовників товарів, робіт, послуг на ProZorro. У цілому, сума потенційних збитків “Укрзалізниці” у сфері публічних закупівель становить близько 3–5 млрд грн на рік [3, с. 34].

У 62,5 % закупівель АТ “Укрзалізниця” – мінімальна кількість учасників, а в 69 % тендерів відсутня цінова конкуренція в аукціоні [2]. Це свідчить про те, що більшість закупівель АТ “Укрзалізниця” відбуваються в умовах штучної конкуренції, що призводить до можливості закупівлі за завищеною та необґрунтованою

ціною, зважаючи на відсутність прозорих і ефективних механізмів визначення рівня очікуваної вартості товарів, послуг, робіт у більшості випадків проведених державних закупівель “Укрзалізниці”.

Найбільші закупівлі компанії (електроенергії та газу) відбуваються без застосування конкурентних процедур та з незрозумілим принципом ціноутворення, що свідчить про колосальний рівень корупційних ризиків у діяльності АТ “Укрзаліниця”.

Високий відсоток найбільших постачальників “Укрзалізниці” мають значні репутаційні ризики. Тендери АТ “Укрзаліниця” характеризуються системними зловживаннями, наслідками яких є обмеження конкурентності та завищення вартості закупівель.

Таким чином, відсутність контролю та формування політики АТ “Укрзаліниця” у сфері закупівель призводить до низької якості проведення процедур, зниження конкуренції та завищення вартості, а також до частих випадків порушення нормативно-правових актів у сфері публічних закупівель, незважаючи на цифрові нововведення у зазначеній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз діяльності Укрзалізниці 2017–2018. URL: <https://zbk.org.ua/zamovniki/> (дата звернення: 07.11.2020).
2. Аналіз закупівель АТ “Українська залізниця” – 2019 рік. URL: <https://zbk.org.ua/zamovniki/> (дата звернення: 08.11.2020).
3. 10 років трансформації УЗ. URL: <https://zbk.org.ua/zamovniki/> (дата звернення: 07.11.2020).
4. Валерій Пацкан: Рахункова палата планує провести аудит в “Укрзалізниці”. URL: <http://old.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16757960> (дата звернення: 09.11.2020).
5. Держаудитслужба провела ревізію Акціонерного товариства “Українська залізниця” та його філій, якою виявила порушень фінансової дисципліни та недоліків у діяльності на суму 11,8 млрд грн. URL: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/160485> (дата звернення: 10.11.2020).
6. Проєкт трансформації УЗ – 2020. URL: <https://zbk.org.ua/zamovniki/> (дата звернення: 07.11.2020).
7. Використовуємо всі можливості “безпечної готівки” для запровадження е-квитка та цифрових сервісів на транспорті, – Владислав Криклій. URL: <https://mtu.gov.ua/news/31772.html> (дата звернення: 08.11.2020).
8. Що таке Prozorro. URL: <https://prozorro.gov.ua/about> (дата звернення: 09.11.2020).

REFERENCES

1. Analiz dijalnosti PAT “Ukrajinsjka zaliznycja” 2017–2018 (2018). Analysis of Ukrzaliznytsia’s activity 2017–2018. URL: <https://zbk.org.ua/zamovniki/> (Date of Application: 07.11.2020) [in Ukrainian].
2. Analiz zakupivelj AT “Ukrajinsjka zaliznycja” (2019) Procurement analysis of Ukrainian Railways JSC – 2019. <https://zbk.org.ua/zamovniki/> (Date of Application: 08.11.2020) [in Ukrainian].
3. AT “Ukrajinsjka zaliznycja” (2018) Procurement analysis of Ukrainian Railways JSC– 2019. URL: <https://zbk.org.ua/zamovniki/> (Date of Application: 07.11.2020) [in Ukrainian].
4. Valerij Pačkan: Rakhunkova palata planuje provesty audyt v “Ukrzaliznyci”. The Accounting Chamber plans to conduct an audit at Ukrzaliznytsia. URL: <http://old.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16757960> (Date of Application: 09.11.2020) [in Ukrainian].

5. Derzhaudivtsyluzhba provela reviziju akcionernogho tovarystva “Ukrajinsjka zaliznycja” ta jogho filij, jakuju vyjavyla porushenj finansovoji dyscypliny ta nedolikiv u dijalnosti na sumu 11,8 mlrd ghryvenj. The State Audit Office conducted an audit of the Joint-Stock Company “Ukrainian Railways” and its branches, which revealed violations of financial discipline and shortcomings in the amount of UAH 11.8 billion. URL: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/160485> (Date of Application: 10.11.2020) ([in Ukrainian]).

6. Projekt transformaciji AT “Ukrajinsjka zaliznycja” (2020). UZ Transformation Project–2020. URL: <https://zbnk.org.ua/zamovniki/> (Date of Application: 07.11.2020) [in Ukrainian].

7. Vykorystovujemo vsi mozhlyvosti “bezpechnoji ghotivky” dlja zaprovadzhennja e-kvytka ta cyfrovjkh servisiv na transporti, – Vladyslav Kryklij. We use all the possibilities of “safe cash” for the introduction of e-tickets and digital services on transport, – Vladislav Krykliy. URL: <https://mtu.gov.ua/news/31772.html> (Date of Application: 08.11.2020) [in Ukrainian].

8. Shho take Prozorro. What is Prozorro. URL: <https://prozorro.gov.ua/about>. (Date of Application: 09.11.2020) [in Ukrainian].

UDC 343.973

Blyzniuk Ihor,

Chief Scientist of the State Research Institute,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-3882-5790

PREVENTION OF CRIMINAL AND OTHER OFFENSES ON RAILWAY TRANSPORT IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION OF ECONOMIC ACTIVITY

Paper reveals the peculiarities of the work carried out by operational officers of the Department of Strategic Investigations of the National Police of Ukraine to expose and prevent criminal and other offenses committed on railway transport in the process of holding a competitive bidding by JSC “Ukrzaliznytsia” on the Prozorro online platform. The author provides a standard list and technology for studying financial and economic documents that need to be checked by these employees in order to obtain information about possible crimes, as well as other offenses committed on railway transport in the process of conducting public procurement through the Prozorro online system, which, although they do not fall under criminal liability, however, operational work to identify them is the prevention of these crimes.

Research article provides a list of typical offenses committed on railway transport in the process of holding competitive bidding by JSC Ukrzaliznytsia on the Prozorro online platform. In particular, the author defines the following most common offenses of this category, as overpricing in the course of public procurement of goods, works carried out by JSC “Ukrzaliznytsia”, the branch “Service Center” of JSC “Ukrzaliznytsia”, etc. services, unlawful selection and use of non-competitive procurement procedures of JSC “Ukrzaliznytsia”, the creation of fictitious competition and, as a consequence, holding fictitious competitive tenders of JSC “Ukrzaliznytsia” by involving in the bidding “their” interconnected shell companies, etc. In this regard, proposals to prevent further artificial creation of discriminatory requirements for

© Blyzniuk Ihor, 2020

bidders on the part of Ukrzaliznytsia JSC in order to disqualify their individual bidders in order to grant victory in the bidding to “own” related companies. Paper provides examples of individual cases of excessive unlawful requirements for bidders on the part of Ukrzaliznytsia JSC.

The main results of the study, set out in the paper, are the identification of the main financial and economic documents of JSC “Ukrzaliznytsya”, its branches, enterprises, institutions and organizations of railway transport, which should be studied and analyzed by operational officers of the National Police in order to timely and effectively expose and prevent criminal and other offenses committed in the railway transport in the course of holding of competitive bidding by JSC “Ukrzaliznytsia” on the Prozorro online platform.

As a result, in the paper the author draws the conclusion that the tenders of JSC “Ukrzaliznytsia” have signs of systemic abuse, the consequences of which are the limitation of competition and the overestimation of the cost of purchases.

Keywords: digitalization, criminal and other offenses, railway transport, public procurement (competitive bidding), electronic public procurement system Prozorro, seizure of property of JSC “Ukrzaliznytsia”, abuse of office, tender committees.

Отримано 24.11.2020

УДК 343.9.018:32.019.52-057.87

Бова Андрій Андрійович,кандидат соціологічних наук, старший науковий співробітник,
начальник відділу ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-1588-0250

СТРАХ ПЕРЕД ЗЛОЧИННІСТЮ СТУДЕНТІВ м. КИЄВА: ДОСВІД ПОБУДОВИ ТА ВИКОРИСТАННЯ СОЦІОЛОГІЧНИХ ІНДЕКСІВ

На підставі результатів соціологічного опитування “Безпекова ситуація в м. Києві”, проведеного у 2016 р. серед студентів столичних вишів (n = 512), побудовано десять соціологічних індексів, що фіксують відчуття небезпеки в різних локаціях населеного пункту в світлий та темний час доби, страх перед правопорушеннями та суб’єктивну оцінку ризику стати жертвою протиправних посягань, сприйняття проблем громадського порядку та безпеки в мікрорайоні мешкання, безпекову поведінку особи, можливу реакцію на правопорушення, а також установки на допомогу потерпілому/працівникам поліції. Виявлено взаємозв’язок між соціологічними індексами, а також відмінності їх середніх значень у соціально-демографічних категоріях студентської молоді.

Ключові слова: страх перед злочинністю, відчуття безпеки, припущений ризик щодо кримінальної віктимізації, безпекова поведінка, велике місто, студенти.

Один із напрямів розвитку Національної поліції України полягає в запровадженні тісної взаємодії поліції та громад на засадах партнерства. У цьому зв’язку в результаті проведення соціологічного опитування можна виявити сприйняття населенням безпечності середовища населених пунктів, занепокоєність певними проблемами громадського порядку та безпеки, безпекові практики громадян країни, їхнє ставлення до поліції, досвід кримінальної віктимізації тощо. Варто наголосити, що відповіді респондентів, отримані під час вивчення громадської думки, можуть інтерпретуватися як з огляду на об’єктивні характеристики соціального середовища, так і зважаючи на суб’єктивно-значущі установки та зразки поведінки.

Страх перед злочинністю є проявом кримінальної небезпеки, відчуттям, що викликане можливістю стати жертвою злочину. Він розглядається і як емоція, і як елемент масової свідомості, на який впливає низка факторів, а тому вивчається гуманітарними та соціальними науками. Станом на кінець 2020 р. в наукометричній базі Web of Science Core Collection налічувалося 686 записів (наукові статті, матеріали конференцій, огляди книг тощо), які мали в назві роботи словосполучення “fear of crime”, зокрема, 297 записів відносилися до джерел із кримінології, 121 – із соціології, 61 – із психології (мультидисциплінарні видання), 47 – із

© Bova Andrii, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.4\(50\).18](https://doi.org/10.36486/np.2020.4(50).18)

Issue 4(50) 2020

<http://naukaipravookhorona.com/>

екологічних досліджень, 39 – із соціальної психології, 35 – із соціальних наук (міждисциплінарні видання), 34 – із суспільного довкілля та гігієни праці, 33 – із геронтології, 26 записів охоплювали видання з галузі права. Синонімічні або близькі за змістом поняття мають суттєво меншу поширеність у сучасному науковому лексиконі, наприклад, словосполучення “perceptions of crime” зустрічалося в назвах наукових робіт, що індексуються в зазначеній вище інтернет-платформі, 78 разів, “feelings of insecurity” – 13, “worry about crime” – 6, “crime safety” – 5 разів.

У кримінологічних дослідженнях фіксуються зазвичай не соматичні прояви страху, емоції в чистому вигляді, виявлення яких потребує застосування спеціальних вимірювальних шкал та психологічних тестів, або реакції особи на конкретні загрози, а комплекс думок (іноді – соціально схвалюваних), уявлень, відчуттів, соціальних установок щодо персональної безпеки, захищеності від різноманітних загроз кримінального характеру.

Удосконалення методичного арсеналу кримінологічних досліджень може полягати в розробці процедури побудови інтегральних індексів, що узагальнюють відповіді респондентів на проблеми безпеки, та обґрунтуванні вимірювальних моделей, які дають змогу зіставити теоретичні концепти з сукупністю емпіричних індикаторів. Інтегральні соціологічні індекси є вимірювальним інструментом, що, як правило, точніше фіксує певні установки індивідів та відмінності в поглядах населення різних країн та соціально-демографічних категорій. Так, зокрема, для зіставлення країн за рейтингом, що відображає безпеку населення, використовується індекс закону та порядку компанії Геллап (Gallup’s Law and Order Index), індекс верховенства права “Проекту світової юстиції” (The World Justice Project Rule of Law Index), індекс злочинності (Crime Index) та індекс безпеки (Crime Index) інтернет-порталу Numbeo, індекс безпеки міст (The Economist Intelligence Unit’s Safe Cities Index), складений аналітичним підрозділом журналу “Економіст”.

При обґрунтуванні та валідації відповідних шкал вельми поширеним є звернення до методів психометрії, формування інтегральних індексів за допомогою суми відповідей респондентів [1, 2], багатовимірних методів редукції даних [3, 4] або зважених в інший спосіб сумарних оцінок внутрішньо узгоджених між собою змінних. Деякі науковці виокремлюють лише один вимір страху перед злочинністю – відчуття безпеки [5, 6], інші – низку вимірів [7, 8], а також використовують ієрархічну побудову адитивних індексів [9, 10, с. 22]. Прийнято розрізняти афективні (емоції особи щодо занепокоєності із приводу можливої кримінальної віктимізації), когнітивні (оцінка індивідом масштабів поширення злочинності та зміни її рівня, сприйняття ризику потерпіти від злочину) й поведінкові (безпекові практики, вжиття превентивних заходів) аспекти страху перед злочинністю [3, с. 15–18]. Сучасні кримінологи виокремлюють п’ять вимірів страху перед злочинністю: занепокоєність з приводу можливої кримінальної віктимізації, оцінка ймовірності кримінальної віктимізації, сприйняття контролю над віктимізацією, оцінка серйозності наслідків віктимізації, уявлення про рівень злочинності [4].

Мета цієї статті полягає в побудові інтегральних соціологічних індексів, які можуть комплексно характеризувати різні прояви страху перед злочинністю (відчуття безпеки/небезпеки) та поведінкові реакції на нього. Емпіричну базу дослідження склали результати соціологічного опитування “*Безпекова ситуація в м. Києві*”, проведеного за участю автора упродовж жовтня – листопада 2016 р. серед студентів п’яти столичних вишів ($n = 512$).

Статистичний аналіз здійснений у пакетах SPSS та JASP. Для скорочення кількості змінних та розрахунку індексів використано процедуру оптимального шкалювання. Основна ідея методу категоріального аналізу головних компонент (Categorical Principal Components Analysis, CATPCA) полягає в тому, що низка ознак, які спостерігаються, може бути замінена меншою кількістю латентних змінних. Ознаки, включені до процедури оптимального шкалювання, вимірювалися за шкалами Лікерта, що включали 4 категорії. Шкали деяких питань були перекодовані, аби отримати однаковий напрям: більші бали відповідають більшому відчуттю небезпеки індивідами, страху перед правопорушенням, суб’єктивному ризику стати жертвою правопорушення, зверненню уваги респондентів на проблеми громадського порядку та безпеки.

За допомогою оптимального шкалювання відбувається перехід до нових шкал ознак із максимізацією власних значень кореляційної матриці перетворених змінних, що дозволяє врахувати нелінійні взаємозв’язки між ними. В усіх випадках обрано рішення, що має один вимір (нормалізація з верховенством змінних), та порядкова шкала вимірювання для нових значень ознак. Після квантифікації змінних при розрахунку кореляцій відсутні значення замінені модальними (найбільш поширеними) значеннями, що дозволило в подальшому проводити аналіз на всьому наборі вибірових даних.

Якість моделі характеризується відсотком дисперсії змінних, що вбирає окрема компонента, та значеннями компонентних навантажень. Компонентні навантаження є коефіцієнтами кореляції Пірсона між квантифікованими змінними та розрахованим балом за головною компонентою (індексом). Вище значення певного коефіцієнта відображає більший внесок тієї чи іншої ознаки в головну компоненту. Значення коефіцієнта кореляції квантифікованої ознаки з розрахованою компонентою, яке становить $r \geq 0,7$ свідчить про хорошу компонентну структуру.

Внутрішня узгодженість шкали перевірялася на підставі коефіцієнта альфа Кронбаха (Cronbach’s alpha, CA), що ґрунтується на власному значенні компоненти, де $CA = 0,9$ – дуже хороша, $CA = 0,8$ – хороша, $CA = 0,7$ – достатня, $CA = 0,6$ – сумнівна узгодженість змінних.

Для пошуку взаємозв’язку між змінними застосовано кореляційний аналіз (коефіцієнт кореляції Пірсона та коефіцієнт рангової кореляції Кендалла τ_c), для виявлення статистично значущих відмінностей середніх значень індексів у соціально-демографічних категоріях – t-критерій Уелча для незалежних вибірок та однофакторний дисперсійний аналіз. У розрахованих індексах середнє значення дорівнює нулю, а стандартне відхилення – одиниці. Статистичні гіпотези перевірялися на рівні статистичної значущості $\alpha = 0,05$.

Для кількісної оцінки та змістовної характеристики відчуття особистої безпеки в різних локаціях населеного пункту й різний час доби студентам закладів вищої освіти м. Києва було запропоновано відповісти на серію питань із загальним формулюванням: *“Наскільки безпечно Ви почуваетесь на самоті ...”*, використовуючи шкалу від “1 – зовсім безпечно” до “4 – зовсім небезпечно”.

За допомогою методу категоріального аналізу головних компонент побудовано індекс відчуття безпеки/небезпеки у світлий час доби (ІВНС). Компонента вбирає 58,3 % загальної дисперсії п'яти ознак, шкали яких було піддано квантифікації. Пункти шкали, що відображають відчуття безпеки в денний час доби, демонструють хорошу внутрішню узгодженість, $CA = 0,82$ (табл. 1).

Таблиця 1

Коефіцієнти кореляції квантифікованих змінних із компонентною – ІВНС

Наскільки безпечно Ви почуваетесь на самоті у світлий час доби...	Компонента (ІВНС)
... у своєму помешканні	0,70
... йдучи в районі, де Ви мешкаєте	0,77
... у магазинах, аптеках	0,81
... у місцях відпочинку, дозвілля, розваг	0,80
... користуючись громадським транспортом міста	0,72

Аналогічна обробка проведена для змінних, що охоплюють відчуття особистої безпеки/небезпеки в темний час доби, за результатами чого розраховано відповідний індекс (ІВНТ). Компонента містить 56,3 % дисперсії п'яти квантифікованих ознак, а $CA = 0,81$ (табл. 2).

Таблиця 2

Коефіцієнти кореляції квантифікованих змінних із компонентною – ІВНТ

Наскільки безпечно Ви почуваетесь на самоті в темний час доби після 22 години	Компонента (ІВНТ)
... у своєму помешканні	0,61
... йдучи в районі, де Ви мешкаєте	0,75
... у магазинах, аптеках	0,83
... у місцях відпочинку, дозвілля, розваг	0,78
... користуючись громадським транспортом міста	0,76

Чим більше значення за вказаними інтегральними індексами отримує респондент, тим вищий рівень відчуття безпеки в різних локаціях населеного пункту. На лівому (негативному) полюсі шкал концентруються особи, які більшою мірою почувують себе в безпеці в своєму помешканні та при відвідуванні громадських місць, на правому (позитивному) – індивіди, котрі відчувають небезпеку у себе вдома та в міському просторі.

Респондентам було запропоновано відповісти на табличне питання: *“Наскільки Ви боїтеся в повсякденному житті, що з Вами можуть трапитися такі випадки: ...”*

(зі шкалою від “1 – зовсім не боюся” до “4 – дуже боюся”) з дев'ятьма підпитаннями, які включали різноманітні правопорушення, а також на питання: “Як Ви оцінюєте потенційний ризик того, що в найближчі 12 місяців...” (зі шкалою від “1 – зовсім неймовірно” до “4 – дуже ймовірно”) з аналогічними переліком підпитань.

У результаті застосування оптимального шкалювання побудовано індекс страху перед правопорушеннями (ІСП) та індекс припущеного ризику щодо кримінальної віктимізації (ІПРВ) (табл. 3 і 4). Компонента, що відповідає ІСП, вбирає в себе 49,5 % дисперсії квантифікованих ознак, $CA = 0,87$, а компонента – ІПРВ – 51,7 %, $CA = 0,88$. Чим більші значення отримує респондент за ІСП та ІПРВ, тим вищий рівень його особистого занепокоєння правопорушеннями та вище суб'єктивна оцінка ймовірності вчинення проти нього правопорушень упродовж найближчих 12 місяців.

Таблиця 3

Коефіцієнти кореляції квантифікованих змінних із компонентною – ІСП

Наскільки Ви боїтеся в повсякденному житті, що з Вами можуть трапитися такі випадки: ...	Компонента (ІСП)
... хтось здійснить крадіжку з Вашого помешкання	0,65
... хтось чіплятиметься до Вас і ображатиме	0,78
... хтось нападе та застосує фізичну силу	0,83
... хтось відбере погрозою або силою якусь річ (телефон)	0,81
... хтось поцупить особисті речі (у транспорті, на вулиці)	0,75
... хтось вимагатиме подарунок або гроші за послугу	0,58
... хтось заволодіє майном чи грошима шляхом обману	0,68
... покусав собаку	0,54
... зазнаєте травми в ДТП, наїзду транспортного засобу	0,67

Таблиця 4

Коефіцієнти кореляції квантифікованих змінних із компонентною – ІПРВ

Як Ви оцінюєте потенційний ризик того, що в найближчі 12 місяців...»	Компонента (ІПРВ)
... хтось здійснить крадіжку з Вашого помешкання	0,64
... хтось чіплятиметься до Вас і ображатиме	0,77
... хтось нападе та застосує фізичну силу	0,78
... хтось відбере погрозою або силою якусь річ (телефон)	0,82
... хтось поцупить особисті речі (у транспорті, на вулиці)	0,79
... хтось вимагатиме подарунок або гроші за послугу	0,69
... хтось заволодіє майном чи грошима шляхом обману	0,71
... покусав собаку	0,53
... зазнаєте травми в ДТП, наїзду транспортного засобу	0,70

Результати відповідей респондентів на табличне питання анкети “Як Ви вважаєте, наскільки проблемою в районі, де Ви мешкаєте, є: ...” (зі шкалою від “1 – не проблема взагалі” до “4 – дуже велика проблема”), котре містило 9 підпитань стосовно найбільш поширених негативних антисуспільних явищ та правопорушень, було використано для побудови двох окремих компонент.

Компонента, що відповідає індексу сприйняття проблем громадського порядку (ІСПП), вбирає 44,1 % дисперсії шести квантифікованих ознак, $CA = 0,75$ (табл. 5). Зазначимо, що погіршує рішення включення до обробки підпитань щодо проблем із наявністю галасливих сусідів та фактів вигулу собак без намордників і поводків у мікрорайоні мешкання. У цьому випадку перевага була надана певним змістовним міркуванням, ніж досягненню належної точності рішення.

Таблиця 5

Коефіцієнти кореляції квантифікованих змінних із компонентною – ІСПП

Як Ви вважаєте, наскільки проблемою в районі, де Ви мешкаєте, є:	Компонента (ІСПП)
... галасливі сусіди або галасливі вечірки	0,46
... вандалізм, пошкодження майна або автомобілів	0,74
... люди, які вживають або поширюють наркотики	0,72
... хулігани та п'яниці в громадських місцях	0,80
... вигул собак без намордників і поводків	0,58
... агресивні водії, порушення правил дорожнього руху	0,62

Інша компонента складає індекс сприйняття проблем громадської безпеки в мікрорайоні (ІСПГБ), вбираючи в себе 71,5% дисперсії трьох квантифікованих змінних, $CA = 0,80$ (табл. 6).

Таблиця 6

Коефіцієнти кореляції квантифікованих змінних із компонентною – ІСПГБ

Як Ви вважаєте, наскільки проблемою в районі, де Ви мешкаєте, є: ...	Компонента (ІСПГБ)
... крадіжки з помешкань	0,84
... крадіжки особистих речей (у транспорті, на вулиці)	0,86
... напади, побиття	0,83

Чим більше значення за двома вказаними вище соціологічними індексами має респондент, тим виразніше сприймаються ним різноманітні проблеми, пов'язані зі станом захищеності від злочинності у місці його мешкання.

Відповіді на п'ять підпитань табличного запитання анкети “Як часто Ви...” (зі шкалою від “1 – майже ніколи” до “4 – майже завжди”) фіксували безпекову поведінку студентської молоді. Запитання були розподілені на дві групи. Компонента, що відповідає індексу дотримання правил забезпечення особистої безпеки при взаємодії з іншими людьми (ІДПБВ), вбирає 61,9 % дисперсії квантифікованих ознак, $CA = 0,69$ (табл. 7).

Таблиця 7

Коефіцієнти кореляції квантифікованих змінних із компонентною – ІДПБВ

Як часто Ви...	Компонента (ІДПБВ)
... поводитися обачливо з незнайомими людьми при безпосередньому контакті	0,72
... тримаєтесь подалі від певних місць та зустрічей із певними людьми	0,83
... уникаєте небезпечних побутових ситуацій	0,81

Своєю чергою компонента, яка відповідає індексу уникнення особою громадських місць у темний час доби (ІУГМТ), вбирає 85,5 % дисперсії квантифікованих ознак, $CA = 0,83$ (табл. 8). Слід зауважити, що для отримання нетривіального рішення (з різними значеннями компонентних навантажень) необхідно, аби компонента включала в себе три або більше змінних.

Таблиця 8

Коефіцієнти кореляції квантифікованих змінних із компонентною – ІУГМТ

Як часто Ви...	Компонента (ІУГМТ)
... уникаєте виходити з помешкання після настання темряви без зайвої потреби	0,92
... уникаєте користуватися транспортом міста після настання темряви без зайвої потреби	0,93

На лівому (негативному) полюсі шкал ІДПБВ та ІУГМТ знаходяться респонденти, які меншою мірою дотримуються правил безпеки у відповідних ситуаціях, що може призвести до віктимізації, а на правому (позитивному) полюсі концентруються опитані, котрі намагаються проявляти максимальну обачність у повсякденній діяльності з огляду на можливі кримінальні небезпеки.

Респондентам пропонувалося відповісти на чотири питання із загальним заголовком “Яка ймовірність певних дій із Вашого боку в таких ситуаціях: ...” (зі шкалою від “1 – зовсім неімовірно” до “4 – дуже ймовірно”) щодо своєї можливої поведінки при зіткненні з правопорушником та потенційної готовності допомогти іншим людям. Відповіді опитаних на два підпитання цього блоку анкети враховано в окремій компоненті – індексі можливої реакції на правопорушення (ІРП), що відображає пасивні або активні дії особи при можливих протиправних посяганнях на неї. Зазначена компонента вбирає в себе 83,7 % дисперсії квантифікованих ознак, $CA = 0,81$ (табл. 9).

Таблиця 9

Коефіцієнти кореляції квантифікованих змінних із компонентною – ІРП

Яка ймовірність певних дій з Вашого боку в таких ситуаціях:...	Компонента (ІРП)
Я можу постояти за себе і відповісти словесно хуліганові	0,92
Я можу дати фізичну відсіч озброєному нападнику	0,91

У молодих людей є уявлення про свої можливі дії в ситуації конфлікту з правопорушником. На лівому (негативному) полюсі шкали індексу, що вимірює установку на певні дії, розташовуються респонденти, які не впевнені у власних можливостях щодо відсічі правопорушникові, на правому (позитивному) – особи, котрі можуть постояти за себе (принаймні на словах) у кримінальних інцидентах.

Два питання використано для побудови індексу потенційної допомоги потерпілому/працівникам поліції (ІДП). Компонента вбирає 73,5 % загальної дисперсії ознак, шкали яких піддані квантифікації, $CA = 0,64$ (табл. 10). Індекс

дає змогу виявити осіб, які, ймовірніше, відмовляться допомагати потерпілому або працівникам поліції (лівий, негативний полюс шкали), або докладуть певних зусиль для протидії правопорушенням (правий, позитивний полюс шкали).

Таблиця 10

Коефіцієнти кореляції квантифікованих змінних із компонентною – ІДП

Яка ймовірність певних дій з Вашого боку в таких ситуаціях:...	Компонента (ІДП)
Я привернув би увагу людей чи викликав поліцію, якщо помітив би, що хтось здійснив крадіжку або зірвав прикрасу	0,86
Я погодився б узяти участь у впізнанні особистості грабіжника	0,86

Отримані соціологічні індекси були скорельовані з альтернативою питання-меню: “Якого роду страхи Ви відчуваєте сьогодні найчастіше?” “Стати жертвою злочину”, що кодувалася цифрою 1 у разі її вибору з-поміж інших варіантів відповідей та “0” – в іншому разі. Виявилось, що страх потерпіти від злочину (як окрема ознака) має статистично значущу кореляцію з усіма побудованими індексами: з дев'ятьма – пряму, а з одним, ІРП, – зворотну. Зокрема, зв'язок страху перед кримінальною віктимізацією найбільшою мірою пов'язаний із ІСП ($\tau_c = 0,29$, $p < 0,001$, $n = 507$) та ІУГМТ ($\tau_c = 0,24$, $p < 0,001$, $n = 507$).

У таблиці 11 представлено матрицю взаємозв'язків інтегральних індексів (головних компонент) ($n = 512$), що відображають різні аспекти страху перед злочинністю та безпекову поведінку студентської молоді, з якої впливає, зокрема, таке: відчуття безпеки/небезпеки в різних локаціях у світлий і темний час доби прямо пов'язані між собою; страх перед правопорушеннями прямо пов'язаний із припущеним ризиком щодо можливої кримінальної віктимізації; вищий рівень відчуття безпеки/небезпеки в різних локаціях у світлий і темний час доби прямо пов'язаний зі страхом перед правопорушеннями та підвищенням суб'єктивної ймовірності зазнати протиправних посягань; відчуття безпеки/небезпеки в різних локаціях у світлий і темний час доби, страх перед злочинністю та оцінка ризику стати жертвою різних правопорушень прямо пов'язані з більшим вираженням проблем громадського порядку та безпеки в мікрорайоні мешкання; рівень відчуття безпеки/небезпеки в різних місцях у світлий час і темний час доби прямо пов'язаний з уникненням виходу назовні в темний час доби; рівень відчуття безпеки/небезпеки в різних місцях у темний час доби прямо пов'язаний з обачністю у взаємодії з іншими людьми та уникненням виходити назовні в темний час доби; рівень відчуття безпеки/небезпеки в різних локаціях у світлий або темний час доби, страх перед правопорушеннями та підвищення оцінки кримінальної віктимізації зворотно пов'язані з налаштуванням дати відсіч правопорушникові; намагання не виходити з помешкання чи користування громадським транспортом у темний час доби зворотно пов'язане з можливою відсічю правопорушникові; готовність до спротиву правопорушникові прямо пов'язане з потенційним наданням допомоги потерпілому чи працівникам поліції у розслідуванні злочину.

© Bova Andrii, 2020

**Взаємозв'язок соціологічних індексів, що фіксують різні аспекти страху
перед злочинністю та безпекові практики київських студентів**

	ІВНС	ІВНТ	ІСП	ІПРВ	ІСПГП	ІСПГБ	ІДПБВ	ІУГМТ	ІРП	ІДП
ІВНС	1									
ІВНТ	0,66***	1								
ІСП	0,32***	0,37***	1							
ІПРВ	0,37***	0,34***	0,48***	1						
ІСПГП	0,23***	0,28***	0,24***	0,23***	1					
ІСПГБ	0,25***	0,27***	0,30***	0,33***	0,65***	1				
ІДПБВ	0,02 ^{ns}	0,14**	0,18***	0,06 ^{ns}	0,04 ^{ns}	0,08 ^{ns}	1			
ІУГМТ	0,12**	0,33***	0,32***	0,14**	0,14**	0,11*	0,45***	1		
ІРП	-0,14**	-0,25***	-0,33***	-0,24***	-0,04 ^{ns}	-0,05 ^{ns}	-0,09*	-0,27***	1	
ІДП	-0,03 ^{ns}	-0,04 ^{ns}	-0,05 ^{ns}	-0,05 ^{ns}	0,04 ^{ns}	0,02 ^{ns}	0,18***	-0,06 ^{ns}	0,27***	1

Примітка. Коефіцієнти кореляції Пірсона *** ($p < 0,001$), ** ($p < 0,01$), * ($p < 0,05$), ns (не значущо). Значення коефіцієнта кореляції, що відповідає середньому (r близько $|0,3|$) та великому (r близько $|0,5|$) розміру статистичного ефекту, вияскравлено напівжирним шрифтом та кольорами.

У таблиці 12 наведено результати перевірки статистичних гіпотез, що виявили значущу різницю середніх значень індексів за t-критерієм із поправкою Уелча між чоловіками та жінками, а в таблиці 13 – середні значення (M) та стандартні відхилення (SD) відповідних індексів у цих популяціях. Індекс d Коена свідчить про практичну значущість виявлених закономірностей (значення d Коена за модулем: 0,2 – малий розмір статистичного ефекту, 0,5 – середній, 0,8 – великий розмір статистичного ефекту).

**Результати зіставлення середніх значень соціологічних індексів, що відображають різні
аспекти страху перед злочинністю, у групі чоловіків та жінок за t-критерієм у модифікації
Уелча**

Індекс	t	df	p	d Коена
ІВНС	-2,51	481,21	0,012	-0,22
ІВНТ	-6,77	498,52	< 0,001	-0,60
ІСП	-11,12	504,28	< 0,001	-0,99
ІПРВ	-4,12	483,34	< 0,001	-0,37
ІДПБВ	-5,58	506,43	< 0,001	-0,50
ІУГМТ	-8,06	494,43	< 0,001	-0,71
ІРП	11,55	496,79	< 0,001	1,03

Примітка. Середній та великий розмір статистичного ефекту вияскравлено напівжирним шрифтом.

Так, зокрема, жінки більшою мірою ніж чоловіки почувають себе в небезпеці у різних місцях населеного пункту, бояться постраждати від правопорушень та вище оцінюють ризик власної кримінальної віктимізації, намагаються уникнути небезпечних ситуацій при взаємодії з іншими людьми, не виходити після настання

темряви з помешкання та не користуватися громадським транспортом. Вони меншою мірою ніж чоловіки готові протидіяти правопорушникові (табл. 13). Великий розмір статистичного ефекту, зафіксований за ІПП ($d = 1,03$) та ІСП ($d = -0,99$), вказує на суттєві відмінності різниці середніх значень у зазначених категоріях.

Таблиця 13

Середні значення індексів, що відображають різні аспекти страху перед злочинністю, у групі чоловіків та жінок

Індекс	Група	n	Mean	SD
ІВНС	чоловіки	250	-0,114	1,093
	жінки	259	0,109	0,896
ІВНТ	чоловіки	250	-0,292	1,006
	жінки	259	0,285	0,914
ІСП	чоловіки	250	-0,445	0,845
	жінки	259	0,437	0,942
ІПРВ	чоловіки	250	-0,177	1,070
	жінки	259	0,183	0,886
ІДПБВ	чоловіки	250	-0,246	0,971
	жінки	259	0,235	0,973
ІУГМТ	чоловіки	250	-0,338	0,842
	жінки	259	0,330	1,025
ІРП	чоловіки	250	0,464	0,937
	жінки	259	-0,448	0,841

M – середне, SD – стандартне відхилення.

Належність респондентів до певної статі пов'язане з рівнем нейротизму, що фіксувався за допомогою відповіді на питання: “Як часто Ви зазнаєте відчуття занепокоєння, тривоги?” (зі шкалою від “1 – майже ніколи”, а “4 – майже завжди”) виявилось, що жінки частіше перебувають у стані неспокою ніж чоловіки ($\tau_c = 0,22$, $p < 0,001$, $n = 502$). Інтенсивність відчуття тривоги респондентів статистично значущо пов'язане з дев'ятьма соціологічними індексами: ІВНС ($\tau_c = 0,19$, $p < 0,001$), ІВНТ ($\tau_c = 0,26$, $p < 0,001$), ІСП ($\tau_c = 0,25$, $p < 0,01$), ІПРВ ($\tau_c = 0,12$, $p < 0,01$), ІСПГП ($\tau_c = 0,16$, $p < 0,001$), ІСПГБ ($\tau_c = 0,14$, $p < 0,001$), ІДПБВ ($\tau_c = 0,15$, $p < 0,001$), ІУГМТ ($\tau_c = 0,16$, $p < 0,001$), ІРП ($\tau_c = -0,14$, $p < 0,001$) (в усіх випадках вибірка становить 505 респондентів).

Згідно з результатами однофакторного дисперсійного аналізу існує статистично значуща різниця середніх значень ІУГМТ у категоріях, виокремлених за часом проживання в м. Києві (“більшу частину життя”, “останні 6–10 років”, “останні 1–5 років”, “менше, ніж 1 рік”, “мешкаю поза межами Києва”): $F(4, 500) = 3,58$, $p = 0,007$. Розмір статистичного ефекту є низьким ($\omega^2 = 0,020$). Критерій Лівінія не дає підстав для відхилення нульової гіпотези щодо однаковості дисперсій у зазначених групах: $F(4, 500) = 1,01$, $p = 0,403$. За критерієм множинних порівнянь Шеффе статистично значуща різниця ($p_{scheffe} = 0,036$) виявлена між категорією респондентів, котрі мешкають у столиці 1–5 років ($M = -0,182$, $SD = 0,916$, $n = 206$) та категорією опитаних, яка проживає менше 1 року ($M = 0,433$, $SD = 0,934$, $n = 30$).

Розмір статистичного ефекту є середнім ($d = -0,67$). Особи, які нещодавно переїхали до столиці, схильні залишатися вдома у темні години доби, натомість ті студенти, які освоїлися у столиці, призвичаїлись до нічного життя.

У групі студентів, які мешкають у гуртожитку, спостерігається дещо вище середнє значення за ІСПГБ ($M = 0,206$, $SD = 0,92$, $n = 205$) ніж у категорії осіб, які проживають в іншому місці ($M = -0,144$, $SD = 1,019$, $n = 285$): середні значення для двох груп відрізняються згідно з t-критерієм Уелча, $t(462,63) = 3,97$, $p < 0,001$, $d = 0,36$ (малий розмір статистичного ефекту). Це може бути пов'язано, зокрема, з більшою актуальністю безпекових проблем у прилеглих до гуртожитків територіях.

Отже, за допомогою категоріального аналізу головних компонент побудовано десять соціологічних індексів, що охоплюють різні аспекти страху перед злочинністю та безпекову поведінку студентів закладів вищої освіти м. Києва. Шкали демонструють задовільну внутрішню узгодженість між собою (значення коефіцієнтів альфа Кронбаха коливаються в діапазоні від 0,64 до 0,88), що є прийнятним для експлораторних досліджень. Показники дисперсії квантифікованих ознак, які вбирає в себе та чи інша компонента, коливаються від 44,1 % до 85,5 %. Значення коефіцієнтів кореляції оцифрованих змінних із виокремленими головними компонентами перевищують 0,45.

Встановлено характер взаємозв'язку між інтегральними індексами, а також виявлені деякі відмінності в соціально-демографічних групах. Більший рівень відчуття небезпеки, страху перед правопорушеннями та припущеного ризику щодо кримінальної віктимізації, занепокоєність проблемами громадського порядку та безпеки пов'язана з намаганням уникнути небезпечних ситуацій при взаємодії з індивідами та залишатися вдома в темний час доби. Крім того, особи, які виказують більший рівень страху перед злочинністю, психологічно не готові себе захистити від правопорушника. Більший рівень страху перед злочинністю відповідає більшому рівню занепокоєння, тривоги респондента. Менший страх перед злочинністю виказують чоловіки, а більший – жінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Teske R.H.C., Hazlett M.H.* A scale for the measurement of fear of crime. *American Journal of Criminal Justice* volume. 1988. Vol 12. P. 274–292.
2. *Gremy J.-P., Michelat G.* Scaling the Fear of Risk: some Findings and a Proposal. 52th Conference of the World Association for Public Opinion Research (WAPOR). France, Sep. 1999. 14 p.
3. *Starcke J.* Nachbarschaft und Kriminalitätsfurcht. Eine empirische Untersuchung zum Collective-Efficacy-Ansatz im Stadtvergleich. Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH, 2019. 299 p.
4. *Jackson J.* Validating new measures of the fear of crime. *International journal of social research methodology*. 2005. Vol. 8(4). P. 297–315.
5. *Mesko G., Vosnjak L., Muratbegovic E., Budimlic M.* Fear of crime in urban neighbourhoods: A comparative analysis of six capitals. *Varstvoslovje*. 2012. Volume 14. Issue 4. P. 397–421.
6. *De Donder L., Witte N., Dury S., Buffel T.* Feelings of Unsafety Among Older People: Psychometric Properties of the EFU-scale. *Proceedings of 6th World Conference on Educational Sciences* / Ed. H. Uzunboylu. Amsterdam: Elsevier Science Bv, 2015. P. 1095–1101.
7. *Sakip S., Abdullah A., Johari N., Salleh M.* Evaluating Fear of Crime in Neighbourhood: A Structural Equation Approach. *International Journal of Social Planning and Development*. 2011. Vol. 1. P. 13–19.
8. *Reyes-Sosa H., Molina-Coloma V.* Psychometric analysis of a scale to measure fear of crime in Ecuadorian youths. *Acta Colombiana de Psicología*. 2018. Vol. 21(1). P. 300–309.

9. Ситковский А.Л., Яковлев О.В., Кузьминский Е.Ф., Родимушкина О.В. и др. Изучение общественного мнения об уровне безопасности личности и деятельности органов внутренних дел Российской Федерации: научно-практическое пособие. М.: ФГУ “ВНИИ МВД России”, 2011. 130 с.

10. Diez-Nicolas J. The perception of security in an international comparative perspective. Working Paper. Madrid: Real Instituto Elcano. 2015. № 16. 65 p.

REFERENCES

1. Teske, R.H.C., Hazlett, M.H. (1988) A scale for the measurement of fear of crime. American Journal of Criminal Justice volume. Vol 12. 274–292. [in English].

2. Gremy, J.-P., Michelat, G. (1999) Scaling the Fear of Risk: some Findings and a Proposal. 52th Conference of the World Association for Public Opinion Research (WAPOR). France, Sep. 14 p. [in English].

3. Starcke J. (2019) Nachbarschaft und Kriminalitätsfurcht. Eine empirische Untersuchung zum Collective-Efficacy-Ansatz im Städtevergleich. Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH, 299 p. [in German].

4. Jackson, J. (2005) Validating new measures of the fear of crime. International journal of social research methodology. Vol. 8(4). 297–315. [in English].

5. Mesko, G., Vosnjak, L., Muratbegovic, E., Budimlic, M. (2012) Fear of crime in urban neighbourhoods: A comparative analysis of six capitals. Varstvoslovje. Volume 14. Issue 4. 397–421. [in English].

6. De Donder, L., Witte, N., Dury, S., Buffel, T. (2015) Feelings of Unsafety Among Older People: Psychometric Properties of the EFU-scale. Proceedings of 6th World Conference on Educational Sciences / Ed. H. Uzunboylu. Amsterdam: Elsevier Science Bv, 1095–1101. [in English].

7. Sakip, S., Abdullah, A., Johari, N., Salleh, M. (2011) Evaluating Fear of Crime in Neighbourhood: A Structural Equation Approach. International Journal of Social Planning and Development. Vol. 1. 13–19. [in English].

8. Reyes-Sosa, H., Molina-Coloma, V. (2018) Psychometric analysis of a scale to measure fear of crime in Ecuadorian youths. Acta Colombiana de Psicología. Vol. 21(1). 300–309. [in English].

9. Sytkovskyi, A.L., Yakovlev, O.V., Kuzmyskyi, E.F., Rodymushkyna, O.V. (2011) Yzuchenye obshchestvennoho mneniya ob urovne bezopasnosti lychnosti y deiatelnosti orhanov vnutrennykh del Rosyiskoi Federatsyy The study of public opinion on the level of personal security and the activities of the internal affairs bodies of the Russian Federation: scientific and practical manual. M.: FGU “VNIИ MVD of Russia”. 130 p. [in Russian].

10. Diez-Nicolas, J. (2015) The perception of security in an international comparative perspective. Working Paper. Madrid: Real Instituto Elcano. № 16. 65 p. [in English].

UDC 343.9.018:32.019.52-057.87

Bova Andrii,

Cand. Sci. (Sociology), Senior Research Associate,

Head of Department,

State Research Institute MIA Ukraine,

Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0003-1588-0250

**FEAR OF CRIME OF KYIV STUDENTS:
EXPERIENCE OF CONSTRUCTION AND USE OF SOCIOLOGICAL
INDICES**

Based on the results of the sociological survey “*Safety situation in Kyiv*”, conducted during October – November 2016 among students of five metropolitan uni-

© Bova Andrii, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.4\(50\).18](https://doi.org/10.36486/np.2020.4(50).18)

Issue 4(50) 2020

<http://naukaipravoohorona.com/>

versities (n = 512), built ten sociological indices that record various aspects of fear of student crime youth, sense of security and safe behavior. Using the procedure Categorical Principal Components Analysis (Optimal Scaling Level: Ordinal, Normalization Method: Variable Principal) included variables from Likert four-point scale obtained one-dimensional solutions. The internal consistency of the scale points was checked on the basis of the reliability of Cronbach's alpha (CA) statistics based on the total Eigenvalue.

Sociological indices were given the following names: index of feeling unsafe at daylight (58.3 % of the total variance in the transformed 5 variables explained, CA = 0.82); index of feeling unsafe at dark (56.3 % of the total variance of 5 variables, CA = 0.81); fear of crime index (49.5 % of the total variance of 9 variables, CA = 0.87); index perceived risk of criminal victimization (51.7 % of the total variance of 9 variables, CA = 0.88); index of perception of public order problems in the neighborhood (44.1 % of the total variance of 6 variables, CA = 0.75); index of perception of public safety problems in the neighborhood (71.5 % of the total variance of 3 variables, CA = 0.80); index of compliance with safety rules when interacting with people (61.9 % of the total variance of 3 variables, CA = 0.69); index of avoidance of public places in the dark (85.5 % of the total variance of 2 variables, CA = 0.83); index of possible reaction to the offense (83.7 % of the total variance of 2 variables, CA = 0.81); index of potential assistance to the victim / police officers (73.5 % of the total variance of 2 variables, CA = 0.64).

The relationship between fear of crime and the level of neuroticism and gender differences was identified.

Keywords: fear of crime, feeling of safety, perceived risk of victimization, safe behavior, big city, students.

Отримано 24.11.2020

Колесник Вікторія Анатоліївна,
науковий співробітник
ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0003-1860-7866

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ НАСИЛЬСТВА ЗА ОЗНАКАМИ СТАТІ

У статті досліджено загальнотеоретичні підходи до поняття та сутності терміна “насильство”. Виокремлено проблематику щодо висвітлення насильства у медіапросторі. Розглянуто види насильства за ознаками статі. Звертається увага на детермінанти виникнення насильства за ознаками статі. Наголошується на необхідності спрямування вітчизняного законодавства щодо охорони наявних у державі суспільних відносин від протиправних посягань.

Ключові слова: насильство, медіанасильство, насильство за ознаками статі, види насильства

Захист прав і свобод людини є одним із пріоритетних напрямів функціонування демократичної, правової держави. Незважаючи на розвиток індивідуальної та колективної правосвідомості, міжнародних та національних правозахисних механізмів, у сучасному світі багато індивідів усе ще потерпають від різноманітних форм неправомірного насильства, яке може чинитися рідними, оточенням, незнайомцями, у тому числі представниками органів публічної влади, з огляду на їх вірування, мову, стать, соціальний або майновий стан, расову чи етнічну приналежність, сексуальну орієнтацію, політичні переконання. Незалежно від мотивів, часу та місця скоєння насильницьких дій, постраждалі потребують захисту та допомоги, які мають надаватися вчасно та ефективно.

Одним із найпоширеніших проявів насильства у соціумі є насильство за ознакою статі, від якого можуть потерпати як чоловіки, так і жінки. Водночас саме дівчата, жінки та діти є найбільш вразливими групами населення. Це зумовлює необхідність створення та постійного розвитку законодавчих та інституційних механізмів запобігання та протидії насильству за ознакою статі.

Насильство, його прояви та особливості запобігання та протидії є предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Наукові розробки здійснювали, зокрема, Т. Гоббс, О. Гумін, О. Гуртовенко, О. Дітріх, О. Ігнатов, А. Йосипов, М. Колодяжний, А. Кулієв, Л. Левицька, Ю. Приколотіна, В. Слюсар, П. Рікер, О. Ходимчук, Е. Фромм, О. Юрченко, О. Яра тощо.

На сьогодні насильство загалом, та насильство за ознакою статі зокрема вивчаються як міждисциплінарна проблема. Учені намагаються сформулювати підходи

до вдосконалення в суспільстві культури поваги до прав і свобод інших людей, поширення ідей гендерної рівності, нетерпимості до приниження честі й гідності людини, дискримінації за будь-якими ознаками, подолання гендерних стереотипів. Ми вважаємо, що поглиблення знань щодо природи насильства за ознакою статі сприятиме більш повному розумінні його детермінант та особливостей проявів, профілактики та запобігання.

Метою статті є дослідження підходів до поняття і сутності насильства за ознаками статі та вироблення пропозицій щодо удосконалення існуючих механізмів запобігання та протидії його проявам в Україні.

Сучасні реалії життя свідчать, що окремі індивіди реалізують свої права та інтереси за допомогою силових методів, що негативно впливає на повсякденне життя оточуючих. Є люди, які, постійно потерпаючи від насильства, починають вірити в те, що насильство є неодмінною частиною людського існування. Тим самим позбавляючи себе найважливішого з прав – права на щасливе життя без насилля. Насильство – це злободенне питання для усіх країн світу, оскільки немає жодної країни, де б воно тією чи іншою мірою не проявлялося. Слід констатувати, що насильство є проблемою людства, яка може проявлятися по-різному, у тому числі за однакових життєвих обставин. Наше динамічне життя вимагає всебічного вивчення насильства, його проявів і наслідків для людей, суспільства та держави.

Коли йдеться про насильство, то слід враховувати культурні феномени шанування: наприклад, соціально-культурні ідеали, минуле і сьогодення, стан батька і матері, приналежність до певного соціального класу, релігії, також різних об'єктів, які особа сприймає як культові.

Дослідження науково-методологічних аспектів терміну “насильство” вказує на: “умисний, протиправний, суспільно небезпечний вплив на тіло, психіку, свободу іншої людини, який здійснювався всупереч або поза її волею, що може завдати шкоду здоров'ю людини (О. Дітріх); зовнішній, з боку інших осіб, умисний і протизаконний вплив на особу (або групу осіб), що здійснюється шляхом фізичного або психічного насильства і здатний спричинити цій особі фізичну та (або) психічну шкоду (О. Ходимчук); зовнішній, з боку інших осіб, умисний і протизаконний вплив на особу (чи групу осіб), який здійснюється поза волею або всупереч її волі та здатний спричинити їй органічну, фізіологічну або психічну травму й обмежити свободу її волевиявлення або дій (Л. Сердюк); заподіяння тілесних ушкоджень, вбивство чи погроза застосування такого (В. Навроцький); контактний, як правило, вплив на поведінку особи, що безпосередньо обмежує можливість її вибору бажаного варіанту поведінки шляхом спричинення страждань фізичного чи психічного характеру (А. Жалінський) та ін.” [1, с. 215].

Ученими-філософами також приділено достатню увагу феномену насильства. “Є такі, які вбачають насильство в прагненні людини або якоїсь соціальної групи нав'язати свою думку, свій спосіб життя тощо іншим членам суспільства. Ряд дослідників вважають гнів, лайку, прагнення що-небудь змінити формами насильства. Інші переконані, що насильство пов'язане з прямим фізичним і

матеріальним збитком і виявляється в таких формах, як убивство, грабiж тощо. Усе це – прямі, очевидні, найбільш грубі і кричущі форми насильства. Поряд із ними існує насильство, яке пронизує психологічну й інтелектуальну сфери і виявляється непомітно у вигляді спотворень інформації, нав'язування власних переконань опоненту і т.д.” [2, с. 20].

У Словнику основних кримінально-правових термінів вказано, що “насильство – це умисний вплив однієї людини на іншу проти її волі, що призводить до заподіяння фізичної, моральної, майнової шкоди цій людині або містить загрозу заподіяння такої шкоди зі злочинною метою. Термін “насильства” є загальнонауковим і в межах права вживається в різних значеннях (за змістом), що фактично створює об'єктивну неможливість надати його універсальне (хоча б у межах спеціальності) визначення. Складний характер насильства зумовлює необхідність розглядати його в межах наук кримінально-правового циклу як поняття, що включає (або охоплює) в себе посягання на всі структури (сфери) особистості: біологічну, соціальну, психічну та духовну” [1, с. 215].

Варто зауважити, що дефініція “насильства”, залежно від галузі знань, різниться. Юриспруденція акцентує увагу на порушенні правових норм; соціологія – виявляє причини і поширеність насильства як соціальної девіації та визначає його як явище дискримінації особи і сім'ї, утиск або обмеження її/їх прав і свобод; із економічного погляду, насильство можна розглядати як незаконну дію, котра позбавляє економічних прав; у філософії – визначається як застосування сили або загроза її застосування, як зведення сили в закон людських відносин.

У нашому житті окремі прояви насильства стали настільки звичними, що багато хто їх не помічає або не вважає їх за насильство як таке. Це явище сприймається як нормальна (звична) поведінка особи в соціумі. Прикладом є візуальна комунікація. За допомогою неї відбувається передача ідей та інформації в формах, які можна прочитати або переглянути у друкованих виданнях, медіапросторі.

У телевізійних програмах, кінофільмах, мультфільмах, коміксах, відеоіграх та інших медіапродуктах відбувається публічний показ сцен насильства та жорстокості. “Засоби масової комунікації активно впливають не лише на політико-культурне середовище, а й на масову свідомість. Цей термін можна було б ще визначити як інформаційно-психологічна війна, проте він до певної міри не відтворює всієї специфіки поняття “насильства”. Комунікативне насильство набуває за нинішніх умов рис окремої функції в засобах масової комунікації (далі – ЗМК). ЗМК активно впливають не лише на політико-культурне середовище, а й на масову свідомість. Незважаючи на те, що представники телеіндустрії переконують, що програми, де містяться сцени насильства, жодним чином не мають негативного впливу на людей. Проведені дослідження свідчать: насильство в телевізійних програмах може мати і має несприятливий вплив на аудиторію. Однак медіа є інструментом для поширення інформації. Після досліджень, проведених для Міністерства охорони здоров'я США наприкінці 1960-х років, було зроблено висновки:

- телевізійний зміст дуже наповнений насильством;
- діти дедалі більше дивляться на насильство;
- загалом факти підтверджують гіпотезу, що перегляд насильницьких розважальних програм збільшує можливість агресивної поведінки” [3].

Із наведеними висновками важко не погодитися, але водночас наведемо інші аргументи. Сцени насильства неоднозначно інтерпретуються та впливають на аудиторію. У одних випадках такі сцени застерігають використовувати насилля, надихаючи на мужній вчинок або на розвиток аргументів на захист справедливості, а в інших – спонукають до нього. Отож вплив медіанасильства на моделі поведінки людей є питанням дискусійним.

В. Красіков вважає, що “саме насильство, як суспільно організований примус, робить з людини “соціальну та культурну істоту”. Оскільки лише незначна кількість осіб здатні на аскетизм, самоконтроль та внутрішній ідеалістичний розвиток, то для стримування більшості необхідні жорсткі рамки – від формування норм моралі та релігії до запровадження кримінальної відповідальності” [4, с. 32].

Найбільш поширеним проявом насильства у суспільстві є насильство за ознаками статі, тобто насильство, пов’язане з гендерними упередженнями. Такі упередження є наслідком соціально зумовлених (гендерних) відмінностей між чоловіками та жінками або через їх соціальну (гендерну) роль.

Цей прояв насильства диспропорційно дошкуляє представницям жіночої статі. Така ситуація існує внаслідок нерівного розподілу між жінками та чоловіками владних повноважень і ресурсів, заниженої оцінки становища жінок у соціумі та їх залежності в сімейному житті. Жінки та дівчата у переважній більшості випадків не лише стикаються з таким проявом насильства, а й потерпають від браку ресурсів та умов, що необхідні для попередження подібних ситуацій або пошуку справедливості.

В Україні на законодавчому рівні визначено, що насильство за ознакою статі – це “діяння, спрямовані проти осіб через їхню стать, або поширені в суспільстві звичаї чи традиції (стереотипні уявлення про соціальні функції (становище, обов’язки тощо) жінок і чоловіків), або діяння, що стосуються переважно осіб певної статі чи зачіпають їх непропорційно, які завдають фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань, включаючи погрози таких дій, у публічному або приватному житті” [5]. “Гендерно зумовлене насильство (далі – ГЗН) – це насильство, яке вчиняється до осіб через їхню стать або стосується переважно осіб певної статі. Це крайній вияв дискримінації за ознакою статі. Насильство не завжди позбавляє життя, але майже завжди підриває здоров’я, порушує безпеку та незалежність постраждалих. При цьому ГЗН часто приховується через звинувачення жертви та безкарність злочинців. Як наслідок – набуває системного характеру” [6].

“Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), а також інші міжнародні та національні документи виділяють такі види гендерно зумовленого насильства:

- **фізичне** (акти насильства, що не мають сексуальний характер: удари, придушення, штовхання, порізи, опіки, стрілянина та застосування будь-якої зброї, обливання кислотою чи будь-який інший акт, що спричиняє біль, дискомфорт або поранення);

- **психологічне** (навмисне залякування, домагання чи погрожування особі протягом певного періоду, що призводить до травматичних переживань. У близьких стосунках психологічне насильство може часто переходити в фізичне та сексуальне насильство);

- **сексуальне** (будь-який статевий акт, виконаний із кимось без згоди цієї особи вагінального, анального або орального проникнення сексуального характеру в тіло іншої особи з використанням будь-якої частини тіла або предмета);

- **економічне** (умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру);

- **домашнє** (діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь);

- **переслідування** (сталкінг) (неодноразове погрожування комусь через фізичне переслідування, залучення до небажаного спілкування чи навмисне інформування когось про те, що за ними ведеться нагляд, щоб змусити їх боятися за свою безпеку);

- **згвалтування** (здійснення, без згоди, інших актів сексуального характеру з особою; примушування іншої особи до здійснення, без згоди, актів сексуального характеру з третьою особою);

- **сексуальне домагання** (будь-яка форма небажаної вербальної, невербальної чи фізичної поведінки сексуального характеру, мета або наслідок якої – порушення гідності особи, зокрема шляхом створення загрозливого, ворожого, принизливого або образливого середовища);

- **каліцтво жіночих геніталій** (статевих органів) (усі операції, що навмисно змінюють чи травмують жіночі статеві органи з немедичних причин, а саме, видалення, інфібуляція або здійснення будь-якого іншого каліцтва в цілому або частково великих статевих губ, малих статевих губ або клітора);

- **примусова стерилізація, примусовий аборт** (виконання операції абортів жінці без її попередньої та інформованої згоди; проведення операції, що спрямована на усунення здатності жінки до природного відтворення, без її попередньої та інформованої згоди чи розуміння);

- **примусовий шлюб** (акт навмисного використання фізичних або психологічних погроз, щоб змусити дорослого чи дитину взяти шлюб, чи перевезення до іншої країни для подальшого змушення вступу в шлюб);

- **злочини в ім'я так званої “честі”** (вчинення будь-якого з актів насильства, культура, звичаї, релігія, традиція або так звана “честь” не розглядалися як виправдання таких актів). Це містить, зокрема, заяви про те, що жертва порушила культурні, релігійні, соціальні чи традиційні норми або звичаї належної поведінки);

- **насильство у воєнних, конфліктних ситуаціях** (використовується як засіб маніпулювання та погроз для місцевого населення або політичного залякування. Воно може здійснюватися всіма сторонами: державними силами безпеки, недержавними збройними угрупованнями, ополченцями тощо. Найжорстокіший наступ на права дівчат та жінок – так званий насильницький екстремізм – спостерігається з боку екстремістських угруповань);

- **насильство у постконфліктних ситуаціях** (проявляється, зокрема, у вигляді домашнього насильства в сім'ях демобілізованих чоловіків-військових. Часто після повернення з зони бойових дій, вони не отримують належної психологічної допомоги. Згодом невилікувані симптоми посттравматичного стресового розладу не просто повертаються, а й посилюються, підвищуючи рівень агресії);

- **торгівля людьми** (незаконна угода, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, із використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, із використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи; сучасна форма рабства);

- **гендерна дискримінація** (ідея та ситуація, коли жінки та чоловіки не є рівними за правами, можливостями та уявленнями про них; неоднакового поводження з людьми чи їхнього сприймання, ставлення до них (сексизм), повністю чи частково спричиненого статтю людей) [5], [6], [7].

Від насильства за ознаками статі у всьому світі страждають уразливі верстви населення без огляду на стать, вік, соціальне становище тощо. Воно вчиняється лише у зв'язку із належністю до тієї чи іншої статі (за гендерною ознакою). Опрацювання нормативних дефініцій дає підстави стверджувати, що однією із детермінант виникнення насильства за ознаками статі є поширеність гендерних стереотипів у суспільстві.

М. Лактіонова вважає, що “гендерне насильство є глобальною проблемою сучасного нестабільного світу, яка не має кордонів та не залежить від віку, соціального стану, етнічної приналежності чи країни проживання. У багатьох випадках соціум недостатньо чутливий до гендерного насильства, оскільки сучасна культура розглядає його як психологічну проблему, ігноруючи гендерну проблематику, а в значній кількості держав їх соціальна політика практично не спрямована на вирішення цієї проблеми” [8, с. 146].

З метою запобігання та протидії насильству як негативному явищу, Україна взяла на себе зобов'язання виконання низки міжнародних документів: Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Декларації ООН про викорінення насильства щодо жінок, Пекінської декларації, Цілей сталого розвитку ООН до 2030 року, Стратегії гендерної рівності Ради Європи до 2022 року тощо. В Україні на національному рівні вказані зобов'язання та застосування спеціальних заходів, спрямованих на захист осіб, які потерпіли від насильства закріплено у:

1. Конституції України (статті 24, 27, 55);
2. Указі Президента України № 398/2020 “Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства”;
3. Кодексах України:
 - Кодексі законів про працю (статті 21, 45, 237, 237-1);
 - Кодексі про адміністративні правопорушення (ст. 173-2);
 - Кримінальному кодексі (статті 67, 91-1, 96-2-1, 126-1, 151-3, 152-156, 390-1);
 - Кримінальному процесуальному кодексі;
 - Сімейному кодексі (статті 40, 56, 150);
4. Законах України:
 - “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”;
 - “Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні”;
 - “Про запобігання та протидію домашньому насильству”;
 - “Про охорону дитинства”;
5. Постановах Кабінету Міністрів України:
 - від 22.08.2018 № 658 “Про затвердження Порядку взаємодії суб’єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі”;
 - від 03.10.2018 № 800 “Деякі питання соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю”.

Із розвитком розуміння поняття, сутності, природи насильства за ознакою статі в Україні на законодавчому рівні розробляються механізми, спрямовані на запобігання різним його проявам.

Підсумовуючи викладене, доходимо висновку, що правова система України спрямована на охорону та захист прав і свобод людини і громадянина; демократичний розвиток існуючих у державі суспільних відносин; розроблення законодавчих механізмів запобігання та протидії різноманітним проявам насильства. Будь-яке нелегітимне насильство, у тому числі й за ознакою статі, не допускається, розцінюється як правопорушення або злочин і тягне за собою юридичну відповідальність.

Незважаючи на те, що за короткий проміжок часу можна прийняти безліч нормативно-правових актів, однак для того, щоб суспільство почало їх сприймати

та виконувати, потрібно значно більше часу. Час потрібен для зміни поглядів, ставлення до тієї чи іншої ситуації, у тому числі й моделі поведінки.

На території України проводиться превентивне інформування, просвітницька робота з громадянами про різні види насильства. Серед них є проведення, у рамках Всесвітньої акції “16 днів проти насильства”, різноманітних заходів, спрямованих на привернення уваги суспільства до проблем насильства в сім’ї, торгівлі людьми, захисту прав дітей, жінок тощо. Упродовж цієї акції проводяться співбесіди у навчальних закладах, тренінги, лекції тощо, з метою надання різнобічної допомоги різним верствам населення, які постраждали від насильства.

Оскільки насильство за ознаками статі є важливою соціальною проблемою, то, на нашу думку, доцільно формувати у населення нашої держави культуру міжособистісного спілкування, де переважала б толерантність і злагода, а нетерпиме ставлення, дискримінація, ксенофобія категорично засуджувалися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Словник основних кримінально-правових термінів / авт.-укл.: І. Кисельов, В. Шаблюстий, В. Лисенко, О. Чорна, Л. Якименко. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2017. 388 с.
2. *Ананій В.* Насильство як явище у вимірах філософського аналізу. Філософський альманах: Мультиверсум. К.: Центр духовної культури. 2005. № 48.
3. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE_%D0%B2_%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B0#:~:text=%D0%9D%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%20%D0%B2%20%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B0%2C%20%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B6%20%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE,%D1%80%D0%B8%D1%81%20%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D1%97%20%D1%84%D1%83%D0%BD%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%97%20%D0%B2%2 (дата звернення: 16.11.2020).
4. *Красиков В.* Насилие в эволюции, истории и современном обществе. Очерки. Москва: Водолей, 2010. 200 с.
5. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 22.11.2020).
6. Ла Страда-Україна/La Strada-Ukraine від 26.11.2018. URL: <https://www.facebook.com/lastradaukraine/posts/1997840736959667> (дата звернення: 23.11.2020).
7. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5_%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE (дата звернення: 17.11.2020).
8. *Лактионова М.* Гендерное насилие как социокультурный феномен: к постановке проблемы. Вестник Майкопского государственного технологического университета. 2010. № 4. С. 142–150. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gendernoe-nasilie-kak-sotsiokulturnyy-fenomen-k-postanovke-problemy> (дата звернення: 10.09.2020).

REFERENCES

1. Slovyk osnovnykh kryminal no-pravovykh terminiv. Dictionary of basic criminal law terms / eds I. Kyselov, V. Shablyusti, V. Lysenko, O. Chorna, L. Yakymenko. Dnipro: Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, 2017. 388 p. [in Ukrainian].
2. *Ananin, V.* (2005) Nasylystvo yak yavyshe u vymirakh filosofskoho analizu. “Coercion as a Phenomenon in the Dimensions of Philosophical Analysis”. Philosophical Almanac : Multyversum. K.: Tsentru dukhovnoyi kultury [in Ukrainian].
3. Wikipedia. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE_%D0%B2_%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B0%2C%20%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B6%20%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE,%D1%80%D0%B8%D1%81%20%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D1%97%20%D1%84%D1%83%D0%BD%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%97%20%D0%B2%2

D1%96%D0%B0#:~:text=%D0%9D%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%20%D0%B2%20%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B0%2C%20%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B6%20%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE,%D1%80%D0%B8%D1%81%20%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D1%97%20%D1%84%D1%83%D0%BD%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%97%20%D0%B2%2 (Date of Application: 16.11.2020) [in Ukrainian].

4. *Krasykov, V.* (2010) Violence in evolution, history and modern society. Essays. Moscow: Aquarius. 200 p. [in Russian].

5. On Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men : Law of Ukraine dated 08.09.2005 No 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (Date of Application: 22.11.2020) [in Ukrainian].

6. Ла Страда-Україна/La Strada-Ukraine from 26.11.2018. URL: <https://www.facebook.com/lastradaukraine/posts/1997840736959667> (Date of Application: 23.11.2020) [in Ukrainian].

7. Wikipedia. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5_%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE (Date of Application: 17.11.2020) [in Ukrainian].

8. *Laktyonova, M.* (2010) Gendernoye nasiliye kak sotsiokul'turnyy fenomen: k postanovke problemy. "Gender Violence as a Sociocultural Phenomenon: Towards a Problem Statement". Bulletin of the Maykop State Technological University 4, 142–150. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gendernoe-nasilie-kak-sotsiokulturnyy-fenomen-k-postanovke-problemy> (Date of Application: 10.09.2020) [in Ukrainian].

UDC 343,226:316.346.2

Kolesnyk Victoriia,
Research Officer,
State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-1860-7866

THE CONCEPT AND ESSENCE OF VIOLENCE BY GENDER

Paper investigates the general theoretical approach to the concept and essence of the term “violence”. Violence is an integral part of human existence. The application of different approaches to the definition of “violence” allows us to define it as a multi-vector concept: different social orders make it possible to create different patterns of behavior, which in turn allow to form different ideas about the behavior of people around. Jurisprudence focuses on the violation of legal norms; sociology – identifies the causes and prevalence of violence as a social deviation and defines it as a phenomenon of discrimination against the individual and the family, oppression or restriction of his / their rights and freedoms; from an economic point of view, violence can be seen as an illegal act that deprives economic rights; in philosophy – is defined as the use of force or the threat of its use, as the reduction of force in the law of human relations. Thus, our dynamic life requires a comprehensive study of violence, its manifestations and consequences for people, society and the state. Legislation of certain types of violence on the basis of the article helps to counteract and prevent it. Problems in the direction of using elements of violence in the media space are highlighted. Types of violence based on the article are considered and singled out.

© Kolesnyk Victoriia, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.4\(50\).19](https://doi.org/10.36486/np.2020.4(50).19)

Issue 4(50) 2020

<http://naukaipravoohorona.com/>

Attention is paid to the determinants of violence on the grounds of the article. Recognizing, acceding to and ratifying most of the most important international instruments in the field of observance and strengthening of the principle of respect for human rights and fundamental freedoms, Ukraine undertakes to respect human rights and freedoms. These obligations are enshrined in the Constitution of Ukraine, the Decree of the President of Ukraine, codes, laws, regulations. The list of legal acts tends to expand. The national legislation of Ukraine is aimed at the protection of the existing public relations in the state from unlawful encroachments. Any violence, including on the grounds of sex, is not allowed, is considered to be an offense or crime and entails some responsibility.

Keywords: violence, media violence, violence on the grounds of gender, types of violence.

Отримано 26.11.2020

Краснопольська Людмила Петрівна,
суддя Новоархангельського районного
суду Кіровоградської області
м. Новоархангельськ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-5709-3223

ПРИМИРЕННЯ ВИННОГО З ПОТЕРПІЛИМ У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОМУ ТА КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПОЛІ

У статті досліджуються різні підходи до визначення поняття угоди про примирення як прогресивного кроку України на шляху до європейських і загально-прийнятих у світі стандартів кримінально-правової політики. Приділяється увага процедурним питанням угоди в кримінальному провадженні, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. Констатується, що інститут угоди про примирення винної особи з потерпілим у кримінально-правовій та кримінальній процесуальній площині не є тотожним.

Ключові слова: звільнення від кримінальної відповідальності; інститут угоди про примирення; покарання; принципи примирення; правосуддя.

Людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України) [1]. Так, Кримінальний кодекс України (далі – КК України) серед своїх першочергових завдань встановлює правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина. Охоронну функцію кримінальне право традиційно виконувало за допомогою притягнення осіб, що скоїли злочин, до кримінальної відповідальності, яка ототожнювалась із покаранням і розглядалась як кара за спричинену злочином шкоду. На сьогодні громадянському суспільству необхідний розумний баланс при визначенні способів впливу на злочинність, адже успішне виконання завдань кримінально-правової охорони особи, суспільства та держави забезпечує не тільки практика застосування покарання, а й, у низці випадків, повна відмова від покарання чи навіть від кримінальної відповідальності. Одним із таких механізмів на часі є звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням із потерпілим. Відповідно до ст. 46 КК України особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або кримінальний проступок, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду [2].

Звільнення від кримінальної відповідальності – це відмова держави від застосування обмежень, засудження та покарання до особи, що вчинила злочин, передбачений кримінальним законом, якщо така особа не становить значної

суспільної небезпеки, виконала певні нормативні умови та спроможна виправитися без примусу держави через покарання.

Звільнення від кримінальної відповідальності означає факт, що особу не буде притягнуто до кримінальної відповідальності, хоча ця особа вчинила діяння, що містять ознаки складу злочину, і ці діяння не вчинені під впливом обставин, що виключають злочинність діяння. Рішення про таке звільнення приймається виключно судом, а кримінальне провадження закривається.

Примирення винного з потерпілим означає досягнення між ними угоди, в якій зафіксовано, що потерпілий примирився з винним, задоволений вжитими останнім заходами з відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди і внаслідок цього не заперечує проти звільнення винного від кримінальної відповідальності (чи просить про таке звільнення).

У Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) інститут угод про примирення між правопорушником та потерпілим, визначений главою 35 КПК України, і представляється формою відновного правосуддя [3].

Ураховуючи вимоги ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, укладення угоди в кримінальному провадженні можна розглядати як процедуру, яка сприяє спрощенню, а відповідно, і пришвидшенню процедури правосуддя, що має неабияке значення для забезпечення права на судочинство в розумні строки [4]. Інститут угод значно розширив шляхи реалізації принципу диспозитивності, згідно з яким сторони кримінального провадження наділені повноваженнями вільно, у межах закону, самостійно обирати способи здійснення своїх матеріальних і процесуальних прав, а також використовувати на власний розсуд передбачені законом публічні засоби їхнього захисту, активно впливаючи на хід і результати кримінального провадження.

При цьому виконання завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України, забезпечується шляхом процесуальної економії (зменшення часових витрат, матеріальних ресурсів на ведення процесу) без зайвого навантаження на органи досудового розслідування, прокурора та суд. Особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, натеper має можливість узгодження умов своєї відповідальності. Інститут укладення угод має важливе значення для судової практики, оскільки веде до скорочення строків розгляду кримінальних проваджень, значно зменшує навантаження на роботу судів, економить грошові ресурси держави і головне – сприяє правосуддю, захищаючи права та законні інтереси людини. Проте науковці та практики і досі дискутують щодо ефективності застосування в Україні кримінального провадження на підставі угод.

Отже, перш ніж укладати угоди, відповідним учасникам кримінального провадження необхідно зважити на специфіку застосування вказаного інституту. Каральний підхід до розв'язання проблем протидії злочинності в нашій країні виявився неефективним. До правопорушників доцільніше застосовувати механізми альтернативного (відновного) правосуддя, зокрема інститут спрощеного провадження по кримінальних проступках дізнання, можливість укладання угод про примирення та визнання винуватості, провадження у формі приватного

обвинувачення те, що повинно значно зменшити навантаження на слідчих і, водночас, підвищити ефективність правосуддя (таким шляхом успішно йде більшість європейських країн).

Слід зазначити, що дефініція поняття “примирення” або так званої “медіації” бере свій початок із “відновного правосуддя” (restorative justice), відомого як “общинне правосуддя”. Відновний процес визначається як “будь-який процес, у якому потерпілий та правопорушник та будь-які інші особи чи члени громади, що зазнали впливу від учиненого правопорушення, разом беруть участь у вирішенні його наслідків основному за допомогою посередника”, тобто фактично відображається принцип процедури медіації. Саме по собі відновне правосуддя, по суті, доповнює офіційну форму правосуддя, залучаючи безпосередньо сторони кримінального конфлікту до подолання суспільно небезпечних наслідків учиненого правопорушення. Головною метою вирішення цього конфлікту є не покарання винного, а усунення завданої шкоди шляхом досягнення консенсусу між його сторонами та збереження спокою в суспільстві. Під час провадження особливого порядку кримінального провадження на підставі угод повинні бути виключені ризики порушення дії засад кримінального провадження, на що звертає увагу О.В. Уренева, яка критично ставиться до спрощення кримінального провадження, вважаючи, що це є відступом від засади безпосередності та порушує засади змагальності [5, С. 3–6]. Адже, дійсно, відмова від дослідження доказів у судовому провадженні створює ризик порушення вимог презумпції невинуватості й забезпечення доведеності вини, відповідно до яких особа вважається невинуватою у вчиненні злочину та не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (ст. 62 Конституції України) [1]. Саме на це орієнтує суди й Постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. № 9 “Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя” [6]. Водночас учені вважають, що спрощена процедура правосуддя практично виключає такий його компонент, як доказування фактичних обставин справи. Проте висловлюються побоювання, що спрощення у процедурі судового розгляду за умови, коли Україна лише буде правову державу, призведе до загрози наближення процесу не до змагальної, а навпаки, до інквізиційної форми. Більш критичну думку висловлюють інші вчені, які вважають, що “угоди із правосуддям”, “судові компроміси” дозволяють спростити судове слідство, що межує з “домовитися з підсудним”. Така процедура може стати сваволею, порушенням демократичних принципів кримінального судочинства. Основні принципи угоди з потерпілим визначають. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи про посередництво у кримінальних справах (№ R (99) 19 від 15 вересня 1999 р.) і Рамкове рішення Ради ЄС “Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві” (2001/220/ЮВС від 15 березня 2001 р.). Разом з тим, вбачається, що примирення між сторонами можливе не лише у справах про нетяжкі злочини та кримінальні проступки. Це можуть бути справи про злочини незалежно від їх ступеня тяжкості. Такої ж думки дотримуються науковці. Якщо особа вчиняє тяжкий або особливо тяжкий злочин,

примирення із потерпілим та відшкодування заподіяної шкоди може бути підставою для пом'якшення йому покарання (п. 2 ч. 1 ст. 66 КК України); за встановлених умов може спричинити призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК України), або звільнення від відбування покарання із випробуванням (ст. 75 КК України). У випадку, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо кількох осіб, які підозрюються (обвинувачуються) у вчиненні одного або кількох кримінальних правопорушень, і згода щодо укладення угоди досягнута не з усіма підозрюваними чи обвинуваченими, угода може бути укладена з одним (кількома) із підозрюваних чи обвинувачених. Матеріали провадження щодо особи (осіб), з якою укладено угоду, підлягають виділенню в окреме провадження. Те саме стосується й тих випадків, коли у провадженні беруть участь кілька потерпілих від різних кримінальних злочинів і домовленості про укладення угоди досягнуто не з усіма потерпілими. Тоді угоду може бути укладено з одним або кількома із потерпілих, а матеріали справи щодо особи, з якою досягнуто домовленості, підлягають виділенню в окреме провадження. Якщо у кримінальному провадженні беруть участь декілька потерпілих від одного кримінального правопорушення, угода може бути укладена та затверджена лише з усіма потерпілими. Угода про примирення, відповідно до ч. 1 ст. 469 КПК, може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного чи обвинуваченого. Крім того, домовленості стосовно угоди про примирення можуть укладати потерпілі, підозрювані чи обвинувачені як самостійно, так і за допомогою захисників і представників або іншої особи, погодженої сторонами (єдиним обмеженням щодо ведення подібних переговорів є однозначна заборона брати в них участь слідчому, прокуророві чи судді). Водночас можуть залучатися фахівці з цієї справи (медіатори), які допомагають консультаціями обом сторонам при домовленості та складанні проєкту угоди. Не мають права брати участь у домовленості стосовно угоди про примирення слідчий, прокурор, а також суддя. Застосування альтернативних форм вирішення конфліктів у сфері кримінальної юстиції закріплено низкою міжнародних документів, зокрема, Рекомендацією Ради Європи № 1(85)¹ щодо статусу жертви у межах системи кримінального права; Рекомендацією Ради Європи № 11(87)⁸ щодо спрощення структури системи кримінальної юстиції (правосуддя); Рекомендацією Ради Європи № 13(87)¹ щодо зменшення ступеня віктимізації і надання допомоги потерпілим; Рекомендацією Ради Європи № 11(95) щодо структури управління системою кримінального правосуддя; Рекомендацією Ради Європи № К(99)⁹ щодо принципів організації медіації у кримінальних справах тощо. Підписавши угоду, потерпілий, у свою чергу, має усвідомлювати, що він позбавляється права вимагати в подальшому притягнення свого кривдника до кримінальної відповідальності за відповідне кримінальне правопорушення чи змінювати розмір вимог про відшкодування шкоди. У разі укладання угоди про примирення, особам, наділеним статусом потерпілого, підозрюваного чи обвинуваченого, законодавець гарантує певні межі процесуальної самостійності. Момент, з якого ці учасники кримінального провадження можуть ініціювати укладання угоди про примирення, визначає ст. 469 КПК, зокрема в будь-який час після

повідомлення особі про підозру (ч. 5). Ця ж норма закріплює й кінцеву межу можливості ініціювання такої угоди, а саме – вихід суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку. Аналізуючи передбачені КПК України процесуальні строки кримінального провадження, можна погодитися, що законодавець на укладання угоди про примирення потерпілого й підозрюваного чи обвинуваченого відвів достатньо часу. Весь цей час ініціатива сторін укласти угоду може закріплюватись у формі як усної (внесеної слідчим чи прокурором до протоколу допиту, а судом – до журналу судового засідання), письмової (переданої безпосередньо слідчому, прокурору або суду) або нотаріально засвідченої (у разі її надання представником потерпілого) заяви, так і готового проекту угоди про примирення. Сприятливим для сторони захисту є можливість скорочення процесуальної процедури досудового розслідування та судового розгляду. Якщо домовленості досягнуто під час досудового розслідування, обвинувальний акт із підписаною сторонами угодою невідкладно надсилають до суду. Таким чином, суттєво скорочено процесуальні строки, щоправда, прокурору надане право відкласти направлення до суду обвинувального акта з підписаною сторонами угодою до отримання висновку експерта або завершення проведення інших слідчих (розшукових) дій, необхідних для збирання та фіксації доказів, які можуть бути втрачені з перебігом часу, або які неможливо буде провести пізніше без істотної шкоди для їх результату в разі відмови суду в затвердженні угоди. Угода про примирення укладається між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим у простій письмовій формі відповідно до загальних засад цивільного законодавства України, містить викладення досягнутих сторонами спільних рішень і підписується усіма сторонами. Визначитися в суді з тим, хто був ініціатором укладення угоди, за матеріалами кримінального провадження, вкрай складно, оскільки до матеріалів провадження долучається оригінал угоди із зазначенням того, що між потерпілим та підозрюваним укладено угоду про примирення. Лише під час допиту в ході підготовчого судового засідання можна встановити ініціатора, переконавшись, таким чином, що вимоги ч. 1 ст. 469 КПК України дотримано. Зміст угоди про примирення розкривається в ст. 471 КПК України. Так, в угоді про примирення зазначаються її сторони, формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація із зазначенням статті закону України про кримінальну відповідальність, істотні для відповідного кримінального провадження обставини, розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строк її відшкодування чи перелік дій, не пов'язаних із відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого, строк їх вчинення, узгоджене покарання та згода сторін на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування із випробуванням, наслідки укладення та затвердження угоди, а також наслідки невиконання угоди. При цьому законодавець не розкриває зміст дій, не пов'язаних із відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого. Затверджуючи судом угоди, в яких відсутні умови та строки вирішення питання про відшкодування

шкоди, суддям необхідно мати на увазі, що мета провадження на підставі угод – настання суб'єктивно бажаного результату, який повинен відбутися після її укладення та затвердження. Угода лише тоді відповідає вимогам закону, якщо в ній чітко визначено розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строк її відшкодування чи як альтернатива – перелік дій, які підозрюваний або обвинувачений зобов'язаний вчинити на користь потерпілого, та строк їх вчинення. Сторони мають право визначити в угоді про результати примирення інші положення та домовленості. В угоді зазначається дата її укладення та скріплюється підписами сторін. Угода про результати примирення укладається у кількості примірників відповідно до кількості сторін медіації – по одному для кожної сторони та один примірник для компетентного органу, у провадженні якого перебуває кримінальна справа. Угода про результати примирення набуває чинності після перевірки судом відповідності її вимогам КПК України та/або закону. Слід зазначити, що суд не має виступати ні на боці обвинувачення, ні на боці захисту. Отже, підсумовуючи наведене, можна зробити висновок, що, реалізуючи своє право на укладення угоди у кримінальному провадженні, сторони повноважні діяти лише у межах та у спосіб, передбачені КПК України. Законом визначено достатньо засобів захисту прав та інтересів підозрюваного (обвинуваченого), а тому укладення угоди внаслідок тиску чи незаконного впливу на нього з боку прокурора стане безумовною підставою для відмови у затвердженні такої угоди судом. Також необхідно зазначити, що інститут кримінального провадження на підставі угод є недосконалим, окремі його положення вказують на порушення конституційних прав свобод громадянина. Так, відповідно до ст. 62 Конституції України обов'язок доводити вину покладений на державу, однак на підставі угод такий обов'язок держави може нівелюватися, а кримінальне провадження на підставі угод може мати певні негативні наслідки, серед яких: можливі випадки притягнення до кримінальної відповідальності невинуватої у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення особи; уникнення кримінальної відповідальності за більш тяжкий злочин.

Отже, аналізуючи викладене вище, можна зробити висновок, що інститут угоди про примирення винної особи з потерпілим у кримінально-правовій та кримінальній процесуальній площині не є тотожним. Так, на підставі укладення угоди про примирення винного з потерпілим, особа звільняється від кримінальної відповідальності за нетяжкі злочини або кримінальні проступки, що вчинила вперше. Разом з тим, вбачається, що примирення між сторонами можливе не лише у провадженнях по нетяжким злочинам або кримінальним проступкам, а й незалежно від ступеня тяжкості злочину, наприклад, якщо особа вчиняє тяжкий або особливо тяжкий злочин, примирення із потерпілим та відшкодування за подіяної шкоди може слугувати обставиною для пом'якшення йому покарання (п. 2 ч. 1 ст. 66 КК України); за встановлених умов може спричинити призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК України), або звільнення від відбування покарання із випробуванням (ст. 75 КК України),

тобто забезпечує винному призначення справедливого покарання, звільнення від покарання і навіть звільнення від відбування призначеного покарання. Крім того, обґрунтовано, що звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим є суб'єктивно бажаним результатом та наслідком угоди про примирення, яка укладається в будь-який час після повідомлення особі про підозру лише у межах спрощеного провадження по нетяжким злочинам або кримінальним проступкам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19.10.2020).
2. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 19.10.2020).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651a17. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013. № 9–10. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF%D0%BE%D0%BA#w1_2 (дата звернення: 19.10.2020).
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 19.10.2020).
5. *Уренева О.В.* Принцип состязательности сторон и оглашения в судебном заседании показаний лиц, данных при производстве предварительного расследования или ранее данных в судебном заседании. II Российский судья. 2003. № 3. С. 3–6.
6. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. № 9. Бюлетень законодавства і юридичної практики України. 2001. № 8. С. 384–390.

REFERENCES

1. Constitution of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. No 30. Art. 141). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Date of Application: 19.10.2020) [in Ukrainian].
2. Criminal Code of Ukraine. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2001. No 25–26. Art. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (Date of Application: 19.10.2020) [in Ukrainian].
3. Criminal Procedure Code of Ukraine of April 13, 2012 No 4651a17. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2013. No 9–10. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF%D0%BE%D0%BA#w1_2 (Date of Application: 19.10.2020) [in Ukrainian].
4. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of November 4, 1950. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (Date of Application: 19.10.2020) [in Ukrainian].
5. Ureneva, O.V. (2003) Printsip sostyazatel'nosti storon i oglasneniya v sudebnom zasedanii pokazaniy lits, dannykh pri proizvodstve predvaritel'nogo rassledovaniya ili raneye dannykh v sudebnom zasedanii. II Rossiyskiy sud'ya. "The Principle of the Adversarial Nature of the Parties and the Announcement in the Court Session of the Testimony of Persons Given during the Preliminary Investigation or Earlier Given at the Court Session". II Russian Judge. No 3. P. 3–6 [in Russian].
6. On the Stagnation of the Constitution of Ukraine in the Presence of Justice: Resolutions to the Plenum of the Supreme Court of Ukraine from November 1, 1996 No 9. Bulletin of Legislation and Legal Practice of Ukraine. 2001. No 8. P. 384–390 [in Ukrainian].

Krasnopska Liudmyla,
Judge of Novoarkhangelsk District
of the Court of the Kirovohrad region,
Novoarkhangelsk, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-5709-3223

RECONCILIATION OF THE GUILTY WITH THE VICTIM IN THE CRIMINAL LAW AND CRIMINAL PROCEDURAL FIELD

According to Art. 46 of the Criminal Code of Ukraine, a person who for the first time committed delict or criminal offense, is released from criminal liability if he reconciled with the victim and reimbursed the damage caused by him or eliminated the damage.

Exemption from criminal liability is a refusal of the state to apply restrictions, conviction and punishment to a person who has committed a crime under criminal law, if such a person does not pose a significant public danger, has fulfilled certain regulations and is able to recover without coercion.

Exemption from criminal liability means the fact that a person will not be prosecuted, although this person has committed acts that contain elements of a crime and these acts are not committed under the influence of circumstances that preclude the criminality of the act. The decision on such dismissal is made exclusively by the court, and the criminal proceedings are closed.

On the basis of concluding an agreement on reconciliation of the perpetrator with the victim, the person is released from criminal liability for minor crimes or criminal offenses. However, it is seen that reconciliation between the parties is possible not only in proceedings for minor crimes or criminal offenses, but also regardless of the severity of the crime, for example, if a person commits a grave or especially grave crime, reconciliation with the victim and compensation may serve a circumstance to mitigate his punishment (paragraph 2, part 1 of Article 66 CC Ukraine); under the established conditions may result in the imposition of a milder punishment than provided by law (Article 69 of the Criminal Code of Ukraine), or release from serving a probation sentence (Article 75 of the Criminal Code of Ukraine). Accordingly, the institution of an agreement on reconciliation of the guilty person with the victim in the criminal law and criminal procedural law is not identical.

However, the release from criminal liability in connection with the reconciliation of the perpetrator with the victim is a subjectively desirable result and consequence of the conciliation agreement, which is concluded at any time after notifying the person of suspicion only in the simplified proceedings for minor crimes or criminal offenses.

Keywords: release from criminal liability; the institution of a conciliation agreement; punishment; principles of reconciliation; justice.

Отримано 24.11.2020

© Krasnopska Liudmyla, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.4\(50\).20](https://doi.org/10.36486/np.2020.4(50).20)

Issue 4(50) 2020

<http://naukaipravohorona.com/>

Рямзіна Аліна Юріївна,
кандидат юридичних наук,
науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-6250-5296

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО НАД КРОВНИМИ РОДИЧАМИ: КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ

У статті досліджується домашнє насильство саме над кровними родичами з огляду на потребу у підвищеному рівні запобігання, виявлення і протидії домашнього насильства над кровними родичами, ніж над одним з подружжя чи колишнього подружжя.

Розглянуто і проаналізовано особу злочинця, що вчиняє домашнє насильство над кровними родичами, за біологічними, психологічними та соціальними ознаками. Виявлено типові характеристики особи злочинця досліджуваних злочинів та надано відповідні висновки на їх основі.

Ключові слова: домашнє насильство над кровними родичами, кримінологічна характеристика особи злочинця, запобігання домашньому насильству.

Стаття 3 Конституції України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю [1].

Безпека людини підпадає під загрозу навіть у найменших осередках суспільства – сім'ях, під час вчинення злочинів, у тому числі домашнього насильства. Саме тому протидія домашньому насильству в Україні протягом останніх років сягнула значного рівня. Проте, зважаючи на сумну статистику збільшення кількості злочинів у сфері домашнього насильства, особливо під час загальнодержавного карантину, пов'язаного з пандемією коронавірусу [2], а також з огляду на думку вчених та юристів-практиків щодо необхідності вдосконалення законодавства в досліджуваній сфері та встановлення нових засобів протидії, виявлення та запобігання домашньому насильству, існує потреба в подальших дослідженнях протидії домашньому насильству.

Актуальні проблеми домашнього насильства були досліджені у наукових працях Лесько Н.В., Ткаленко О.М., Вознюк А.А., Христової Г.О., Остапенка О.І., Дудорова О.О., Хавронюк М.І., Харитонової О.В., Старчук О.В. Легенької М.М. та ін.

З метою детального аналізу особи злочинця в досліджуваних злочинах вбачається за необхідне розрізняти домашнє насильство між подружжям чи колишнім подружжям, або будь-якими іншими суб'єктами, які не є кровними родичами; та домашнє насильство між кровними родичами, з огляду на більшу

потребу у запобіганні домашнього насильства між кровними родичами, адже в більшості випадків домашнє насильство між подружжям можна припинити шляхом розлучення, хоча залежно від ситуації, звичайно, це не завжди вдається. Домашнє насильство між кровними родичами у такий формальний спосіб припинити видається взагалі неможливим. Тому на потребу запобігання домашньому насильству над кровними родичами потрібно звертати особливу увагу. Крім того, латентність злочинів щодо домашнього насильства над кровними родичами значно вища, ніж між подружжям, оскільки вкрай рідко батьки/дідусі/бабусі подають заяви про вчинення домашнього насильства стосовно них їхніми дітьми/онуками.

Мета статті – детальне дослідження та аналіз особи злочинця, який вчиняє домашнє насильство над кровними родичами, з подальшою можливістю виявлення потенційних злочинців та запобігання вчиненню досліджуваних злочинів.

Кримінальний кодекс України у ст. 126-1 визначає домашнє насильство як умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [3].

Ст. 3 Закону України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” від 07 грудня 2017 року поширює законодавство про запобігання та протидію домашньому насильству незалежно від факту спільного проживання на подружжя, колишнє подружжя; наречених; матір (батька) або дітей одного з подружжя (колишнього подружжя) та іншого з подружжя (колишнього подружжя); осіб, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхніх батьків та дітей; осіб, які мають спільну дитину (дітей), батьків (матір, батька) і дитину (дітей); діда (бабу) та онука (онучку); прадіда (прабабу) та правнука (правнучку); вітчима (мачуху) та пасинка (падчерку); рідних братів і сестер; інших родичів: дядька (тітку) та племінника (племінницю), двоюрідних братів і сестер, двоюрідного діда (бабу) та двоюрідного онука (онучку); дітей подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими; опікунів, піклувальників, їхніх дітей та осіб, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням; прийомних батьків, батьків-вихователів, патронатних вихователів, їхніх дітей та прийомних дітей, дітей-вихованців, дітей, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя [4].

Дослідивши матеріали правозастосовної практики, а саме судові рішення у формі вироків за злочини, передбачені ст. 126-1 Кримінального кодексу України “Домашнє насильство”, помітно, що переважно суб'єктом злочинів є один з подружжя чи колишнього подружжя. Крім того, досить часто суб'єктом злочину є син по відношенню до матері. Окрім того, трапляються випадки вчинення домашнього насильства іншими суб'єктами, зокрема, батьком-сином/дочкою, онукою-дідусем/бабусею, братом-сестрою, тіткою/дядьком-племінником/племінницею та ін.

Особа злочинця завжди була однією з центральних проблем кримінології. Використовуючи поняття “особа злочинця як особи, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб’єкт злочину)”, слід мати на увазі соціально-правову характеристику людини, яка вчинила злочин. Особа злочинця є складним поняттям, що утворюється поєднанням загальносоціологічного поняття “особа” і юридичного – “злочинець” [5, с.129].

Українські вчені О.М. Джужа, С.Ф. Денисов, О.М. Костенко, О.Г. Колб, О.М. Литвинов, Ю.В. Нікітін, В.І. Шахун, А.Й. Міллер вважають, що, будучи різновидом особи взагалі, особа злочинця має як загальні (стать, вік, фах, освіту, соціальний статус тощо), так і специфічні ознаки, котрі детермінують характер і ступінь її суспільної небезпеки. Здебільшого ці ознаки поділяються на такі групи: соціально-демографічні, кримінально-правові, соціально-рольові, морально-психологічні. Вказані групи ознак у своїй сукупності становлять структуру особи злочинця [6, с. 74].

А.П. Закалюк пропонує структуру особи злочинця, що складається з дев’яти блоків (груп) ознак, зокрема: 1) ознаки формування, соціалізації особи (освіта, наявність спеціальності (професії), риси, набуті в батьківській сім’ї, наявність у батьків антисуспільної поведінки, аморальних учинків, алкоголізму, наркоманії, фізичних чи психічних вад, характер занять у вільний час, культурні потреби, інтереси, способи їх задоволення); 2) ознаки соціального статусу та соціальних ролей (соціальне становище, рід занять, характер виробництва (навчання), сімейний стан, наявність дітей, соціальні житлові умови, їх придатність для нормального проживання); 3) безпосередні ознаки спрямованості особистості (потреби, інтереси, соціальні цінності в основних сферах життєдіяльності); 4) демографічні ознаки, що мають соціальне і психологічне значення (стать, вік); 5) психофізіологічні особливості (реакції адаптації, моторики, тип вищої нервової діяльності, особливості темпераменту, мислення, психофізіологічні риси, що мають генетичне походження); 6) показники фізичного здоров’я; 7) показники психічного здоров’я; 8) індивідуальні психологічні риси; 9) ознаки, пов’язані із вчиненням особою злочину [7, с. 258–262], [5, с. 135–137].

На думку М.В. Салтевського, характеристика особи злочинця повинна надавати опис людини як соціально-біологічної системи, властивості та ознаки якої відображуються в матеріальному середовищі й використовуються для розслідування злочинів [8, с. 101]. До таких властивостей людини належать: фізичні, біологічні і соціальні. Крім того, В.Ю. Шепітько дійшов висновку, що особа злочинця включає в себе відомості демографічного характеру, деякі моральні якості та психологічні особливості [9, с. 258].

Більшість правників виділяють такі елементи характеристики особи злочинця: соціальні – соціальне положення, освіта, національність, сімейний стан, професія; психологічні – світогляд, переконання, навички, звички, емоції, відчуття, темперамент тощо; фізіологічні – анатомічні і функціональні ознаки, біохімічні особливості крові, слини тощо [10, с. 5]. До соціально-демографічних ознак належать вік, освіта, соціальний стан і рід занять, сімейний стан, належність до

міського або сільського населення (матеріальне становище, житлові умови) та деякі інші дані [11, с. 83].

Як убачається з наведених підходів, до біологічних (фізіологічних) ознак характеристики особи злочинця належать вік, стать, анатомічні і функціональні ознаки, наявність інвалідності.

До психологічних ознак належать темперамент, характер, звички, у тому числі шкідливі, навички, емоції, відчуття, світогляд.

До соціальних ознак належать освіта, національність, сімейний стан, професія, місце проживання, соціальне положення, належність до міського або сільського населення.

Для написання статті проведено аналіз судових рішень у формі вироків судів першої інстанції за злочини, що кваліфікуються за ст. 126-1 Кримінального кодексу України “Домашнє насильство” на території України за 2020 рік, у яких суб’єктами злочину виступають кровні родичі, а саме син/ дочка стосовно батька/ матері та навпаки, а також онуки стосовно бабусь/ дідусів і навпаки. З Єдиного державного реєстру судових рішень [12] було опрацьовано 60 вироків за ст. 126-1 Кримінального кодексу України за 2020 рік поспіль за ключовими словами “мати”, “батько”, “син”, “дочка”, “дід”, “баба”, “онук”, “онучка”, “племінник”, “племінниця”, “брат”, “сестра”. З них домашнє насильство, вчинене сином стосовно матері, становить 40 вироків (66,67 %), батьком стосовно дочки – 6 (10 %), онуком стосовно бабусі – 5 (8,33 %), сином стосовно батька – 2 (3,33 %), дочкою стосовно матері – 2 (3,33 %), батьком стосовно сина – 2 (3,33 %), братом стосовно рідної сестри – 1 (1,67 %), матір’ю стосовно доньки – 1 (1,67 %), дядьком/дідом стосовно племінниці та малолітньої онуки – 1 вирок (1,67 %). Допускається відхилення статистичних даних вироків за ст.126-1 Кримінального кодексу України за 2020 рік, оскільки для дослідження взяті не всі вирокі за рік, а перші 60 в Єдиному державному реєстрі судових рішень за вказаними ключовими словами.

Провівши детальний аналіз згаданих судових рішень, простежується така ситуація. У злочинах вчинення домашнього насильства, що вчинялися сином стосовно матері, суб’єкт злочину в переважній більшості випадків характеризується такими ознаками: українець (у 2 випадках – росіянин); громадянин України; із середньою освітою (в 1 випадку наявна вища освіта); переважно неодружений (у 3 випадках – одружений); не працює (у переважній меншості випадків суб’єкт мав місце роботи); раніше не судимий, у меншості випадків наявна попередня судимість; злочин вчинявся у виді психологічного насильства, іноді з погрозами застосування фізичної розправи (у 3 випадках – також економічне насильство); у стані алкогольного сп’яніння.

У злочинах вчинення домашнього насильства, що вчинялися батьком стосовно дочки, суб’єкт злочину у всіх проаналізованих ситуаціях був українець; громадянин України; із середньою освітою; розлучений/ вдівець, у двох випадках одружений, у двох випадках неодружений; у 4 випадках з 6 – непрацюючий (у 1 випадку працював трактористом-машиністом, у 1 – пенсіонер); 5 випадків з 6 – раніше не судимий; 5 випадків з 6 – перебуваючи у стані алкогольного сп’яніння, у одному

ви році зазначено, що коли батько п'яний, частіше відбуваються конфлікти; в усіх випадках вчинялося психологічне насильство.

У злочинах вчинення домашнього насильства, що вчинялися онуком по відношенню до бабусі, суб'єкт злочину у всіх проаналізованих ситуаціях був українець; громадянин України; раніше не судимий; з середньою освітою (базовою середньою/ неповною середньою); у трьох випадках не одружений, в одному – розлучений, в одному вироку – інформація не зазначена; у всіх випадках не працює, в 1 – є особою з інвалідністю III групи; у 1 випадку перебуває на обліку в лікаря-нарколога з приводу алкогольної залежності, хоча злочин був вчинений не в стані алкогольного сп'яніння, у 5 випадках злочин вчинявся у стані алкогольного сп'яніння; в усіх випадках вчинялося психологічне насильство.

У злочинах вчинення домашнього насильства, що вчинялися сином стосовно батька, суб'єкт злочину у всіх проаналізованих ситуаціях був українець; громадянин України; з середньою освітою; неодружений/ розлучений; у 1 випадку зазначено, що офіційно непрацевлаштований, в 1 – працює монтажником; у 1 випадку раніше не судимий, в 1 – раніше двічі судимий за ч. 1 ст. 309 КК України та за ч. 1 ст. 309 КК України, має незняту та непогашену у встановленому порядку судимість; у 1 випадку злочин вчинявся у стані алкогольного сп'яніння і суб'єкт злочину визнав зловживання алкоголем причиною домашнього насильства; у всіх випадках злочин вчинявся у вигляді психологічного насильства з погрозами фізичної розправи.

У злочинах вчинення домашнього насильства, що вчинялися дочкою стосовно матері, суб'єктом злочину була українка та в 1 випадку – уродженка Казахстану; з середньою освітою; незаміжні; працюючі; несудимі; у одному вироку вказано, що злочин та попередні адміністративні правопорушення вчинялися, оскільки дочка систематично пиячить, зловживає алкогольними напоями; у всіх випадках злочин вчинявся у вигляді психологічного насильства з погрозами фізичної розправи.

У злочинах вчинення домашнього насильства, що вчинялися батьком стосовно сина, суб'єктом злочину у всіх проаналізованих ситуаціях був українець; громадянин України; з середньою освітою; одружений/ розлучений; не працюючий; раніше не судимий; проте в одному вироку вказано, що суб'єкт злочину двічі звільнявся від кримінальної відповідальності, зокрема за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 125 та ст. 126-1 КК України, у зв'язку із відмовою потерпілого від обвинувачення та дійовим каяттям. При цьому, усі ці правопорушення стосувалися домашнього насильства стосовно повнолітнього сина. Злочини вчинялися у формі психологічного насильства з погрозами фізичної розправи, у одному випадку у формі фізичного насильства, котре виразилося у нанесенні кулаком правої руки одного удару в обличчя зліва та завданні одного удару кулаком правої руки в обличчя справа та призвело до фізичних страждань потерпілого із заподіянням йому легкого тілесного ушкодження; а також психологічного насильства.

У злочині вчинення домашнього насильства, що вчинявся братом стосовно рідної сестри, суб'єктом злочину був українець; громадянин України; одружений;

відомості про освіту в судовому рішенні відсутні; непрацюючий; раніше не судимий; злочин вчинявся в стані алкогольного сп'яніння у вигляді психологічного та фізичного насильства.

У злочині вчинення домашнього насильства, що вчинявся матір'ю стосовно доньки, суб'єктом злочину була українка; громадянка України; з вищою освітою; розлучена; офіційно не працевлаштована; раніше не судима; злочин вчинявся в стані сильного алкогольного сп'яніння. При цьому обвинувачена, вчиняючи психологічне насильство, погрожувала фізичною розправою та можливим з'валтуванням знайомими обвинуваченої чоловіками.

У злочині вчинення домашнього насильства, що вчинявся дідом стосовно племінниці та малолітньої онуки, суб'єктом злочину був українець; громадянин України; із неповною середньою освітою; пенсіонер; неодружений; раніше не судимий; вчиняв психологічне насильство у стані алкогольного сп'яніння.

Провівши детальний аналіз вироків судів першої інстанції за ст. 126-1 Кримінального кодексу України на території України за 2020 рік, узятих з Єдиного державного реєстру судових рішень у кількості 60 судових рішень, можна охарактеризувати особу злочинця, який вчиняє домашнє насильство стосовно кровних родичів, такими ознаками: громадянин України, українець, переважно чоловічої статі, переважно не перебуває у шлюбних відносинах (неодружений/ розлучений), із середньою освітою, переважно не працюючий, іноді особа злочинця характеризується наявністю судимості, у переважній більшості випадків злочини вчинялися у формі психологічного насильства, часто із застосуванням погроз фізичної розправи. Про вчинення економічного насильства йдеться лише у 3 проаналізованих вироків.

Серед всіх проаналізованих судових рішень лише в 2 випадках суб'єкт злочину мав вищу освіту, в решті випадків наявна середня освіта. Тому є потреба у проведенні освітніх програм у закладах середньої освіти щодо розпізнавання, протидії домашньому насильству та пояснення негативних наслідків вчинення домашнього насильства для потенційного злочинця.

Майже у всіх проаналізованих випадках домашнє насильство між кровними родичами вчинялося в стані алкогольного сп'яніння. У тексті судових рішень описуються ситуації постійного, систематичного вживання алкогольних напоїв суб'єктами злочину та навіть йдеться про визнання суб'єктом злочину вживання алкогольних напоїв причиною вчинення домашнього насильства. Тому існує нагальна потреба у постановці на облік нарколога за рішенням суду та примусовому лікуванні від алкогольної залежності осіб, які систематично вчиняють домашнє насильство у стані алкогольного сп'яніння.

Хоча Україна і здійснює кроки до запобігання домашньому насильству, необхідно й надалі приділяти значну увагу запобігання, виявленню та припиненню вчинення домашнього насильства, у тому числі звертаючи увагу не лише на домашнє насильство між подружжям чи колишнім подружжям, а й на насильство між кровними родичами з огляду на високий рівень латентності цих злочинів та неможливість припинити родинні відносини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. На початку 2020 року в Києві зафіксували понад 22 тисячі звернень щодо домашнього насильства. URL: <https://kyiv.media/news/na-pochatku-2020-roku-v-kyuevi-zafiksuvaly-ponad-22-tysyachi-zvernen-shhodo-domashnogo-nasylstva> (дата звернення: 10.11.2020).
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
4. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 5. Ст. 35.
5. Кримінологія: підручник / за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова, Є. Л. Стрельцова. Харків: Право, 2018. 415 с.
6. Кримінологія: підручник / за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 416 с.
7. *Закалюк А.П.* Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ: Ін Юре, 2007. 424 с.
8. *Салтєвський М.В.* Криміналістика (у сучасному вигляді): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с.
9. *Шепитько В.Ю.* Криміналістика: курс лекцій. Харьков: Одиссей, 2005. 368 с.
10. *Алауханов Е.* Кримінологія: учебник. Алматы, 2008. 429 с.
11. *Бішевцев О.В., Романенко Т.В.* Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики шахрайств, що вчиняються в мережі інтернет. Вісник кримінального судочинства. 2016. № 1/2016. С. 81–87.
12. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>. (дата звернення: 10.11.2020).

REFERENCES

1. Constitution of Ukraine of June 28, 1996 No 254k / 96-VR. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. No 30. Art. 141 [in Ukrainian].
2. Na pochatku 2020 roku v Kyievi zafiksuvaly ponad 22 tysiachi zvernen shhodo domashnoho nasylstva. At the beginning of 2020, more than 22,000 complaints of domestic violence were recorded in Kyiv. URL: <https://kyiv.media/news/na-pochatku-2020-roku-v-kyuevi-zafiksuvaly-ponad-22-tysyachi-zvernen-shhodo-domashnogo-nasylstva> (Date of Application: 10.11.2020) [in Ukrainian].
3. Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine of April 5, 2001 No 2341-III. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2001. No 25–26. Art. 131 [in Ukrainian].
4. On Prevention and Counteraction to Domestic Violence: Law of Ukraine of December 7, 2017. No 2229-VIII. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2018. No 5. Art. 35 [in Ukrainian].
5. Kryminolohiia: Criminology: a textbook / for general. ed. Yu.V. Nikitin, S.F. Denisov, E.L. Streltsov. Kharkiv: Pravo, 2018. 415 p. [in Ukrainian].
6. Kryminolohiia. Criminology: a textbook / for general. ed. OM Dzhuzhi. Kyiv: Yurinkom Inter, 2002. 416 p. [in Ukrainian].
7. *Zakaliuk, A.P.* (2007) Kurs suchasnoi ukrainskoi kryminolohii: teoriia i praktyka “Course of Modern Ukrainian Criminology: Theory and Practice”: in 3 books. Book 1: Theoretical Principles and History of Ukrainian Criminological Science. Kyiv: In Yure. 424 p. [in Ukrainian].
8. *Saltevskiyi, M.V.* (2005) Kryminalistyka (u suchasnomu vyhliadi). Forensics (in its modern form): a textbook. Kyiv: Condor. 588 p. [in Ukrainian].
9. *Shepytko, V.Yu.* (2005) Krymynalystyka. Forensics: a course of lectures. Kharkiv: Odyssey, 368 p. [in Ukrainian].
10. *Alaukhanov, E.* (2008) Krymynolohiia. Criminology: a textbook. Almaty. 429 p. [in Russian].
11. *Byshevets, O.V., Romanenko, T.V.* (2016) Osoba zlochyntsia yak element kryminalistychnoi kharakterystyky shakhraistv, shcho vchyniautsia v merezhi internet. “The Identity of the Offender As an Element of the Forensic Characterization of Fraud Committed on the Internet”. Bulletin of Criminal Proceedings 1/2016, 81–87 [in Ukrainian].
12. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Unified state register of court decisions. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>. (Date of Application: 10.11.2020) [in Ukrainian].

Riamzina Alina,
Cand. Sci. (Law),
Research Officer of the State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-6250-5296

DOMESTIC VIOLENCE OVER BLOOD RELATIVES: CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE OFFENDER

In 2020, a national quarantine related to the Covid-19 coronavirus pandemic was introduced in Ukraine, as a result of which people were left at home alone with their families for a long time. This has led to more cases of domestic crime, including domestic violence. Thus, since the beginning of 2020, the police and the Kyiv City Center for Gender Equality, Counteraction and Prevention of Violence have received 22,688 complaints about domestic violence.

In order to carry out more thorough research, there is a need to divide the crimes of domestic violence on the basis of the subject of the crime into domestic violence committed against the spouse (former spouse) and domestic violence committed against blood relatives. Paper examines domestic violence against blood relatives in view of the need for an increased level of prevention, detection and counteraction to domestic violence against blood relatives than against one spouse or ex-spouse, as marital relations can be terminated, and at the same time stop domestic violence, in contrast to blood kinship, which can not be stopped. In addition, the crimes under investigation have a high level of latency, as it is extremely rare for a victim to apply to law enforcement agencies to report the crime to a close relative.

The identity of a criminal who commits domestic violence against blood relatives is considered and analyzed on biological, psychological and social grounds. In order to conduct the study, 60 court decisions were made in the form of sentences under Art. 126-1 of the Criminal Code of Ukraine, adopted by the courts of first instance in Ukraine during 2020, on the basis of the subject of the crime – a person who is a blood relative of the victim (father / mother – son / daughter, grandfather / grandmother – grandson / granddaughter, brother – sister, aunt / uncle – niece / nephew). Typical characteristics of the person of the criminal of investigated crimes are revealed and the corresponding conclusions on their basis are given.

Keywords: domestic violence against blood relatives, criminological characteristics of the offender, prevention of domestic violence.

Отримано 25.11.2020

УДК 343.973

Сахарова Олена Борисівна,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
начальник відділу ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-9759-5324

ТІНІЗАЦІЯ ГАЗОВОЇ ГАЛУЗІ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ВИДОБУВАННЯ, ТРАНСПОРТУВАННЯ ТА ЗБУТУ ГАЗУ

У статті розглядаються тіньові процеси у газовій галузі при здійсненні видобування, транспортування та збуту природного газу. Виокремлені найпоширеніші злочини на ринку природного газу України. Обґрунтовані причини чіткої структурованості та фактичної монополізованості газової галузі та ринку енергоресурсів. Крім того, автор намагається розкрити систему суб'єктів ринку природного газу, їх взаємовідносини між собою та споживачами газу – населенням та промисловими підприємствами з метою акцентування уваги на прогалинах державного регламентування діяльності у газовій галузі.

Ключові слова: кримінальні та інші правопорушення, видобування, транспортування, зберігання, постачання, збут газу, газова галузь, корупційні діяння, приховане кредитування, негативні небаланси, крадіжки газоконденсату, магістральні газопроводи, газорозподільна система (ГРМ), газотранспортна система (ГТС), облгази, міськгази, газзбути (трейдери).

Паливно-енергетичний комплекс України є стратегічною галуззю функціонування національної економіки, проте саме ця галузь є найбільш монополізованою структурою, тіньові схеми діяльності якої є одними із найбільш значимих за обсягами фінансових махінацій.

За всі часи незалежності на об'єктах газової галузі сформувалась особливо складна криміногенна ситуація, яка характеризується постійним зростанням кількості злочинних посягань, завдаючи величезних та незворотних збитків державі.

Найпоширенішим злочином на ринку природного газу України є привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України): на нього припадає переважна більшість зафіксованих фактів корупційної діяльності винних осіб у цій галузі. Другою за “популярністю” статтею є зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України).

У газовій галузі створено масштабну мережу посередників з метою легалізації (відмивання) незаконно здобутих доходів, ухиляння від оподаткування, незаконного отримання ПДВ та виведення цих грошей в офшорні зони. За спожиті енергоносії запроваджені тіньові схеми розрахунків.

Оновлення основних фондів газовидобувних підприємств практично не відбувається, навпаки, тривалий час спостерігається гранична зношеність виробничого комплексу та зменшення обсягів основних фондів підприємств газової галузі. Водночас підприємства газової галузі зазнали чимало реструктуризацій, реорганізацій, банкрутств, рейдерських захоплень.

Відповідно до ст. 3 Закону України “Про ринок природного газу”, зазначений ринок має функціонувати за принципом забезпечення рівних прав на доступ до газотранспортних та газорозподільних систем, газосховищ, установок LNG, однак на практиці у галузевому секторі економіки України найбільше потерпають від корупції підприємства, що займаються видобутком нафти і газу. Третину приватних компаній, що видобувають газ в Україні, контролюють публічні особи або їхні найближчі “сподвижники”. Контрольні пакети виробничих об’єктів паливно-енергетичного комплексу поділені між потужними фінансово-промисловими групами (ФПГ), а також кримінально-олігархічними кланами, які створені шляхом зрощення тіньового капіталу із політичною владою. При цьому на ринку енергоносіїв постійно загострюється боротьба за перерозподіл товарних і фінансових потоків, сфер впливу між надвпливовими ФПГ. Як наслідок, газова галузь і ринок енергоресурсів чітко структуровані та фактично монополізовані.

На сьогодні в Україні наявна налагоджена злочинна технологія збагачення на незаконного обігу енергоносіїв. Про це свідчать численні та масштабні випадки безліцензійного видобутку вуглеводневої сировини, її транспортування, постачання та реалізації на енергоринку з відповідною легалізацією незаконно отриманих коштів.

Нерідко право добувати газ на перспективному родовищі продається на аукціоні за заниженою ціною, що стає можливим завдяки заниженню реальних показників обсягу запасів газу на цьому родовищі.

Значного розмаху і масштабності набули й факти привласнення і розтрати майна матеріально відповідальними і службовими особами підприємств газовидобувної галузі, операторів газорозподільної системи (ГРМ) шляхом створення не облікованих залишків природного газу, штучного списання на технологічні потреби, супутні втрати під час постачання (транспортування) газу до кінцевих споживачів із подальшою реалізацією викраденого газу та легалізацією виручки.

Отже, можна констатувати, що у газовій галузі досить поширеними є корупційні діяння. Так, під час планової виїзної ревізії фінансово-господарської діяльності акціонерного товариства “Національна акціонерна компанія “Нафтогаз України” за період з 01.10.2018 до 31.12.2019, здійсненої Державною аудиторською службою України (акт від 02.09.2020 №05-21/2), у роботі АТ “НАК “Нафтогаз України” виявлено фінансових порушень на 176 млрд гривень, через які бюджет недоотримав понад 75 млрд гривень – це більше, ніж минулорічний прибуток всієї Групи “Нафтогаз”, разом із грішми від Стокгольмського арбітражу [1]. Зазначена ревізія була завершена на початку вересня 2020 р., результатом якої став документ (акт) обсягом у кілька сотень сторінок.

Згідно з актом ревізії до основних правопорушень НАК “Нафтогаз України” слід віднести: продаж газу за заниженими цінами, безпідставну виплату премій членам правління “Нафтогазу”, безпідставне заниження суми оплати послуг за транспортування газу, порушення у державних закупівлях, приховане кредитування газовидобувних структур, які входять до складу групи “Нафтогаз”, приміром, “Укргазвидобування”, заниження розміру сплачених до державного бюджету дивідендів, нарахування резерву сумнівних боргів при не затвердженому фінансовому плані тощо.

НАК “Нафтогаз України” фактично здійснювала приховане кредитування “Укргазвидобування” (“УГВ”) на 217,5 млн грн – “Нафтогаз” уклав угоду з “УГВ” на виконання робіт, однак остання не виконала свої зобов’язання в повному обсязі, НАК “Нафтогаз України” мала б розірвати договір, однак цього не зробила і не домоглася повернення коштів [2]. Все це призводить до ризику втрати дозволів на користування надрами через бездіяльність “Нафтогазу”.

Загалом ревізією НАК “Нафтогаз України” встановлено фінансових порушень та виявлено фактів неефективних управлінських дій або ризикових операцій, що призвели або можуть призвести до втрат фінансових і матеріальних ресурсів, на суму 176 млрд гривень, у тому числі фінансових порушень, що завдали втрат у 75,5 млрд гривень [3]. У НАК “Нафтогаз України” не забезпечено належного рівня фінансової дисципліни, а його діяльність є недостатньо ефективною.

Як наслідок, Державна аудиторська служба надіслала матеріали ревізії НАК “Нафтогаз України” до Головного управління контррозвідки Служби безпеки України у сфері економіки для розгляду та прийняття необхідного рішення [4]. Зокрема, у акті ревізії, надісланому до СБУ, йдеться про масштабні порушення та неефективні управлінські рішення, що “можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення” в НАК “Нафтогаз України”.

Спостерігалось незабезпечення “Нафтогазом” виконання АТ “Укргазвидобування” (“УГВ”) “Концепції розвитку газовидобувної галузі України”, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 № 1079-р [5], що призвело до недоотримання доходів у 2018–2019 рр. близько 22,76 млрд грн [2]. Слід наголосити, що видобуток газу АТ “Укргазвидобування” та іншими суб’єктами господарювання, акціонером якого є НАК “Нафтогаз України”, у 2019 р. (16,1 млрд куб. метрів) є одним із найнижчих з 1998 р. (найбільше у 2009 р. – 19,4 млрд куб. м, найменше у 2015 р. – 16 млрд куб. метрів) [6, с. 10–11]. Так, у 2018 р. видобуток природного газу АТ “Укргазвидобування” був на 1 млрд куб. м менше ніж передбачалося зазначеною Концепцією, у 2019 р. – менше на 3,3 млрд куб. м. При цьому, незважаючи на падіння обсягу видобутку газу, виробничо-технологічні витрати АТ “Укргазвидобування” у 2019 р. зросли на 0,6 млрд куб. м або у 2,2 рази більше порівняно з 2015 р., у 2018 р. на – 0,9 млрд куб. м або у 2,8 рази більше. Обсяг виробничо-технологічних витрат АТ “Укргазвидобування” за 2018–2019 рр. (2,5 млрд куб. м) становив місячний обсяг споживання природного газу в Україні у 2019 р. (29,3 млрд куб. м) [6, с. 11]. При зменшенні обсягу видобутку природного газу у 2019 р. порівняно з попередніми

роками загальні витрати АТ “Укргазвидобування” у 2019 р. (61 млрд грн, за даними фінансової звітності) зросли порівняно з 2017 р. на 35% (45 млрд грн), з 2018 р. – на 17 % (52 млрд грн) [6, с. 11]!

Водночас слід наголосити, що газ українського видобутку розподіляється вкрай непрозорими схемами, а відтак неможливо відслідкувати ефективність його використання, натомість є достатньо підстав говорити про зловживання й корупцію при реалізації газу українського видобутку.

Типовими правопорушеннями у газовидобуванні (видобутку природного газу) (у процесі користування суб'єктами господарської діяльності газонасними надрами), при транспортуванні та збуті природного газу є:

- фальсифікація (заниження) даних про кількість та якість запасів газу в родовищах з метою подальшої передачі останніх до комерційних структур за винагороду;
- недостовірний облік видобутого газу, супутніх компонентів (приховування даних щодо видобутого газу та неоприбуткування останнього);
- надання до державних органів обов'язкової, але недостовірної інформації щодо газовидобувної діяльності певних суб'єктів підприємництва, а саме про виконання умов і правил цієї діяльності, одержаний прибуток, обсяг видобутку газу тощо;
- порушення суб'єктом господарювання (надрокористувачем) відповідних ліцензійних умов провадження господарської діяльності щодо користування надрами;
- непогодження проєктів дослідно-промислової розробки родовищ з органами державного гірничого нагляду (Держпраці);
- користування газонасними надрами (пошук та розвідка родовищ газу, їх експлуатація (видобуток газу або його зберігання), спорудження та експлуатація підземних сховищ для зберігання газу) без ліцензії;
- несанкціонована промислова розробка родовищ газу на самовільно зайнятих земельних ділянках;
- порушення користувачами газонасними надрами термінів дії відповідних дозволів (ліцензій);
- продовження виконання надрокористувачем цільових робіт після зупинення дії спеціального дозволу на користування газонасними надрами на наданій йому у користування ділянці надр;
- використання газонасних надр не за призначенням;
- здійснення користувачами газонасними надрами вибіркової розробки найбільш продуктивних ділянок родовищ газу, що призводить до понаднормативних втрат запасів корисних копалин;
- порушення умов і порядку проведення та визначення переможців аукціону з продажу спеціального дозволу на користування газонасними надрами;
- змова учасників аукціону з продажу спеціального дозволу на користування газонасними надрами, які організують видимість конкуренції, з метою одержання цього дозволу заздалегідь визначеним суб'єктом господарювання – підставною компанією;

© Sakharova Olena, 2020

- припинення права користування певним суб'єктом господарювання газоносними надрами на підставі надуманих порушень (наприклад, щодо відсутності дієвого геологічного контролю за виконанням робіт) з метою передачі цього права іншій компанії;
- отримання дозволу на видобування газу державною компанією з подальшим “розмиванням” частки держави у статутному капіталі цієї компанії та остаточною втратою впливу держави на родовище газу;
- розкрадання необлікованої вуглеводневої сировини в процесі промислового видобутку на підприємствах НАК “Нафтогаз України”;
- видобуток газу, газоконденсату з фіктивними документами;
- зменшення обсягу видобутку газу при зростанні виробничо-технологічних витрат АТ “Укргазвидобування”, акціонером якого є АТ “НАК “Нафтогаз України”;
- приховане кредитування у межах структури “Нафтогазу України” (наприклад, газовидобувних структур);
- несанкціонований відбір природного газу з газотранспортної системи (пошкодження шляхом несанкціонованих підключень (врізання) до магістральних газопроводів з метою крадіжки газоконденсату);
- ухилення від сплати податків в АТ “Укртрансгаз”, що входить до складу Групи “Нафтогаз”;
- завищення цін при придбанні оператором ГТС України інженерних робіт і сервісних послуг;
- завищення обсягів і вартості виконаних робіт під час реконструкції, ремонту та будівництва виробничих об'єктів газової галузі;
- порушення суб'єктом господарювання – оператором газотранспортної системи відповідних ліцензійних умов провадження господарської діяльності із транспортування природного газу газотранспортною системою на користь третіх осіб (замовників);
- безпідставне заниження суми оплати послуг за транспортування газу;
- необґрунтована відмова в доступі до газотранспортної системи або у приєднанні до газотранспортної системи;
- укладення завідомо збиткових договорів на закупівлю обладнання, товарно-матеріальних цінностей за завищеними цінами та реалізацію продукції нижче собівартості (з подальшим привласненням різниці в цінах та ухиленням від оподаткування), зокрема завищення цін під час проведених ТОВ “Оператор ГТС України”, АТ “Укртрансгаз” через електронну систему Prozorro.gov.ua публічних закупівель товарів, робіт, послуг (наприклад, інженерних робіт, сервісних послуг тощо);
- перерахування грошей на рахунки інших суб'єктів підприємницької діяльності без здійснення зустрічних поставок (так звані “безтоварні” операції, у тому числі у випадках підписання фіктивних угод про отримання консультаційних, юридичних послуг тощо від осіб, які сплачують єдиний податок);
- продаж компанією ТОВ “Газопостачальна компанія “Нафтогаз Трейдинг”, яка входить у Групу “Нафтогаз”, газу за заниженими цінами комерційним структурам, через що НАК “Нафтогаз України” недоотримає доходів;

- продаж “Нафтогазом” газу компанії ТОВ “Газопостачальна компанія “Нафтогаз Трейдинг” за цінами, меншими, ніж його собівартість (за цінами, нижчими за ціни, які встановлені преїскурантами АТ “НАК “Нафтогаз України” для інших суб’єктів господарювання);
- несвоєчасне включення споживача до Реєстру споживачів постачальника на інформаційній платформі Оператора ГТС за умови дотримання споживачем умов договору постачання природного газу;
- безпідставне припинення газопостачання, наприклад, неправомірне доручення постачальника про припинення постачання оператором ГРМ/ГТС газу споживачу;
- безпідставне перевищення підтвердженого постачальником обсягу природного газу, спожитого певним споживачем природного газу (без узгодження з постачальником);
- неправомірне здійснення споживачем природного газу відбору (споживання) газу з газорозподільної системи та неподання цим споживачем до оператора ГРМ письмової заяви про припинення розподілу природного газу на його об’єкт за відсутності у споживача діючого постачальника (тобто в ситуації, коли споживач не включений до Реєстру споживачів будь-якого постачальника);
- несанкціонований відбір газорозподільними підприємствами природного газу з газотранспортної системи, зокрема безоплатний відбір газу із систем магістральних газопроводів операторами газорозподільної системи (ГРМ), а саме: облгазами, міськгазами, для власних виробничо-технологічних потреб або на потреби клієнтів без оплати, зокрема неналежне виконання операторами ГРМ договору транспортування газу, у тому числі необґрунтована несплата коштів на користь оператора газотранспортної системи – ТОВ “Оператор ГТС України” за балансування газу в системі магістральних газопроводів (так зване штучне створення замовниками послуг транспортування негативних небалансів);
- неправомірні донарахування облгазами, міськгазами побутовим споживачам об’ємів використаного природного газу “у зв’язку із нібито приведенням газу до стандартних умов – еталонних умов вимірювання”, неправомірні нарахування побутовим споживачам коефіцієнта за транспортування палива, штучне збільшення заборгованості споживачів за газ, зловживання щодо перепродажу газу, призначеного для потреб населення, промисловим компаніям;
- завищення норм споживання газу газопостачальними компаніями з метою перепродажу надлишків неврахованого газу;
- завищення показників споживання газу населенням “газзбутами” – посередниками на газовому ринку;
- надання фінансового забезпечення у вигляді банківської гарантії, виданої банком, який не віднесено Національним банком України до переліку системно важливих банків, регіональними газозбутовими організаціями (газзбутами / трейдерами) на користь ТОВ “Оператор ГТС України” з метою подальшої несплати за газ;
- штучне авансування іноземних компаній “Нафтогазом” для придбання газу з метою виведення коштів за кордон без прогнозування ситуації відносно

того, що вартість палива може значно знизитися і це призведе до додаткових витрат з боку держави.

Для запобігання недостовірному обліку видобутого газу слід звернути увагу на динаміку зміни виробничо-технологічних витрат суб'єкта господарювання, який здійснює цей видобуток, наприклад АТ “Укргазвидобування”, акціонером якого є НАК “Нафтогаз України”.

Для викриття прихованого кредитування НАК “Нафтогаз України” газовидобувних компаній, акціонером яких вона є, наприклад, “Укргазвидобування” (“УГВ”), через укладання угод з газовидобувними компаніями на виконання робіт, які не виконуються у повному обсязі, оперативним працівникам Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України слід звернути першочергову увагу такі документи:

- укладені договори між НАК “Нафтогаз України” та газовидобувними компаніями на виконання відповідних робіт, а саме: геологознімальних, пошукових, геодезичних робіт, робіт з геологічного вивчення нафтогазоносності ліцензійних ділянок, робіт з дорозвідки та експлуатаційної розвідки, розробки, у тому числі буріння, облаштування та експлуатації нафтових і газових свердловин, спорудження, технічного обслуговування, ремонту і реконструкції нафтових і газових свердловин та пов'язаних з їх обслуговуванням об'єктів трубопровідного транспорту, виробничих споруд, під'їзних доріг, ліній електропередачі та зв'язку, та будь-яких інших робіт, які виконуються виконавцем власними або залученими силами з метою виконання своїх зобов'язань за договором;

- річні програми розвитку НАК “Нафтогаз України”, наприклад, програми робіт по геологічному вивченню, у тому числі дослідно-промислової розробки родовищ, з подальшим видобуванням нафти, газу (промислової розробки родовищ), де зазначаються перелік робіт, терміни їх виконання, кількість та вартість, у тому числі кількість та вартість послуг, матеріалів, обладнання, які необхідні для належного виконання робіт, передбачених укладеним договором;

- акти приймання-передачі виконаних робіт за договором. Акти приймання-передачі виконаних робіт є документами, що підтверджують фактичний обсяг виконаних робіт (наданих послуг, придбаних матеріалів), їх вартість та належне виконання;

- звітна документація виконавця щодо виконаних робіт;

- спеціальні дозволи у виконавця робіт на користування надрами, зокрема геологічне вивчення, у тому числі дослідно-промисловою розробку з подальшим видобуванням нафти і газу (промислова розробка родовищ);

- рахунок-фактура, виставлений виконавцем робіт, на основі якого здійснюється перерахування НАК “Нафтогаз України” виконавцю за договором оплати виконаних робіт.

Оплата за договором має здійснюватися на підставі отримання замовником (НАК “Нафтогаз України”) належних результатів робіт за звітний період, якісно підготовленої звітної документації, підписання замовником актів приймання-передачі виконаних робіт за звітний період та рахунку-фактури.

Якщо роботи виконавцем належним чином не виконані, а, за даними бухгалтерського обліку, за цим договором обліковується дебіторська заборгованість на певну суму (як передплата на виконання робіт з пошуку, розвідки, дорозвідки, розробки родовищ тощо), то це фактично свідчить про приховане кредитування НАК “Нафтогаз України” певних компаній. Адже НАК “Нафтогаз України” міг не здійснювати передплату за договором, якщо роботи не виконувались, та розірвати укладений договір, оскільки, як правило, договір може бути розірвано за ініціативи однієї зі сторін у разі, якщо інша сторона ухиляється від виконання або неналежного виконання прийнятих на себе зобов’язань за договором.

Виконання робіт із видобутку газу структурами “Нафтогазу України”, наприклад, щодо капітальних інвестицій, має здійснюватися відповідно до положень постанови Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2012 р. № 899 “Про порядок здійснення витрат суб’єктами господарювання державного сектору економіки у разі незатвердження (непогодження) річних фінансових планів у встановленому порядку”, тобто на основі затвердженого в установленому порядку щорічного фінансового плану АТ “НАК “Нафтогаз України”.

Як правило, чистий дохід від реалізації АТ “НАК “Нафтогаз України” формується за рахунок таких видів діяльності:

1. Транзит природного газу (АТ “Газпром” і АТ “Молдовагаз”);
 2. Реалізація природного газу (газопостачальним підприємствам, теплогенеруючим підприємствам, релігійним і бюджетним організаціям, іншим споживачам, у тому числі АТ “Укртрансгаз”);
 3. Доходи від спільної діяльності за концесійною угодою на розвідку і розробку вуглеводнів із іноземними країнами та їх газовидобувними компаніями.
- З метою своєчасного викриття тіншових операцій з безоплатного відбору газу із систем магістральних газопроводів:

- операторами газорозподільної системи (ГРМ), а саме: облгазами, міськгазами, особливу увагу доцільно звернути на факти необґрунтованої умисної несплати облгазами, міськгазами коштів на користь оператора газотранспортної системи – ТОВ “Оператор ГТС України” за балансування газу в системі магістральних газопроводів (так звані штучні небаланси¹).

Трейдери мають купувати газ у газовидобувних компаній, на біржах, на ринку, а не відбирати технологічний газ Оператора ГТС!

Борги операторів ГРМ за небаланси є найбільшою проблемою на внутрішньому ринку газу України [7].

Наявність небалансів значно ускладнює роботу Оператора ГТС з підтримки в робочому збалансованому стані всієї ГТС, а значні фізичні небаланси створюють ризики для забезпечення фізичного транспортування газу. Тому всі учасники ринку повинні докладати максимальні зусилля для щоденного збалансування подачі та відбору свого газу до/з ГТС.

¹ Створення штучних небалансів несе загрозу для стабільного функціонування ГТС та безперебійного транспортування газу для українських та європейських споживачів.

Наприклад, у період з травня до серпня 2020 р. низка трейдерів створили штучні небаланси та відібрали з ГТС майже 1,3 млрд куб м технологічного газу, що призвело до ризиків надійного функціонування газотранспортної системи [8].

На початку нового опалювального сезону 2020–2021 рр. борг облгазів перед ТОВ “Оператор ГТС України” становить понад 1 млрд грн [9].

Фактично Оператор ГТС став головним постачальником газу для трейдерів газу. На ринку трейдери вимушені купувати газ за передоплатою, а в Оператора ГТС України законодавство дозволяє їм утворювати небаланси з відтермінуванням оплати практично до 50 днів (до 20 числа місяця, наступного за звітним). Тобто трейдери відбирають технологічний газ, який Оператор ГТС придбає для власних технологічних потреб (для роботи газоперекачувальних агрегатів), що створює ризик відсутності газу у Оператора ГТС для забезпечення транспортування та транзиту газу;

- регіональним газозбутовим організаціям (газзбутам / трейдерам) – особливу увагу слід звернути на факти надання фінансового забезпечення у вигляді банківської гарантії, виданої банком, який не віднесено Національним банком України до переліку системно важливих банків, цими газзбутами / трейдерами на користь ТОВ “Оператор ГТС України”.

ТОВ “Оператор ГТС України” нерідко фактично приймає в якості фінансового забезпечення від газзбутів банківські гарантії, видані банками, чиї активи не є співставними з можливим розміром боргу.

З метою викриття фактів продажу компанією ТОВ “Газопостачальна компанія “Нафтогаз Трейдинг”, яка входить у Групу “Нафтогаз”, газу за заниженими цінами комерційним структурам особливу увагу слід звернути на умови укладених договорів (зокрема, на ціну продажу природного газу) між ТОВ “ГК “Нафтогаз Трейдинг” та ТОВ “Газопостачальна компанія “Нафтогаз України”, ТОВ “Газопостачальна компанія “Нафтогаз Тепло” та іншими суб’єктами ринку природного газу, умови Порядку купівлі-продажу природного газу між НАК “Нафтогаз України” та ТОВ “ГК “Нафтогаз Трейдинг”.

При цьому слід мати на увазі, що у випадку прийняття управлінського рішення в НАК “Нафтогаз України” щодо продовження строку оплати за поставлений покупцям природний газ за умови несвоєчасного та неповного проведення розрахунків цих покупців за цей газ може мати місце умисне недоотримання НАК “Нафтогаз України” доходів від нарахованих штрафних санкцій, а також здійснення фактичного кредитування комерційних структур – покупців газу (у тому числі ТОВ “ГК “Нафтогаз Трейдинг”).

Для викриття фактів штучного авансування іноземних компаній “Нафтогазом” для придбання газу з метою виведення коштів за кордон без прогнозування ситуації відносно того, що вартість палива може значно знизитися і це призведе до додаткових витрат з боку держави, слід особливу увагу звернути на умови укладених “Нафтогазом” договорів з іноземними постачальниками газу, бенефіціарів цих іноземних компаній та можливі зв’язки цих бенефіціарів з топ-менеджерами “Нафтогазу”, проведені авансові платежі (передоплату).

З метою викриття зловживань облгазами, міськгазами слід перевірити правомірність донарахувань облгазами, міськгазами побутовим споживачам об'ємів використаного природного газу “у зв'язку із нібито приведенням газу до стандартних умов – еталонних умов вимірювання”, нарахування побутовим споживачам коефіцієнту за транспортування палива, перепродажу газу, призначеного для потреб населення, промисловим компаніям.

У цілому крадіжки газової сировини є складовою організованого злочинного бізнесу у сфері обігу енергоносіїв. Останній є розробленою кримінальними структурами розгалуженою і запутаною схемою, окремі етапи та операції якої роз'єднані між собою, а безпосередні учасники (ОЗГ) відокремлено один від одного виконують чітко визначені функції, що забезпечує злагоджену та безперервну діяльність усього ланцюга незаконного збагачення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Топалов М.* “Мінус” 75 мільярдів: що показав аудит “Нафтогазу” і хто понесе покарання. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/10/6/665879/> (дата звернення: 20.11.2020).
2. Тот самый секретный аудит “Нафтогаза”: выводы аудиторov и возражения НАКа. Документы. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2020/10/21/666466/> (дата звернення: 20.11.2020).
3. Офіційно: Аудит “Нафтогазу” показав втрати для бюджету на суму 75 мільярдів – лист Держаудитслужби. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/10/8/666080/> (дата звернення: 20.11.2020).
4. *Топалов М.* “Мінус” 75 мільярдів: результатами аудиту “Нафтогазу” зайнялась Служба безпеки України. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/10/8/666045/> (дата звернення: 20.11.2020).
5. Про схвалення Концепції розвитку газовидобувної галузі України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 №1079-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1079-2016-%D1%80#Text>. (дата звернення: 20.11.2020).
6. Акт Державної аудиторської служби України від 02.09.2020 № 05-21/2 планової виїзної ревізії фінансово-господарської діяльності акціонерного товариства “Національна акціонерна компанія “Нафтогаз України” за період з 01.10.2018 до 31.12.2019. URL: <https://assets.documentcloud.org/documents/7273521/akt.pdf>. 399 с. (дата звернення: 20.11.2020).
7. ОГТСУ відсудив у облгазів 238 млн грн боргів за відібраний газ. URL: <https://tsoua.com/news/ogtsu-vidsuduv-u-oblgaziv-238-mln-grn-borgiv-za-vidibranyj-gaz/> (дата звернення: 20.11.2020).
8. ОГТСУ оскаржує ухвалу Округового адміністративного суду м. Київ, якою була призупинена дія постанови НКРЕКП та створюються неконкурентні умови на ринку природного газу. URL: <https://tsoua.com/news/ogtsu-oskarzhuye-uhvalu-okruzhnogo-administrativnogo-sudu-m-kyuyiv-yakoju-bula-pryzupynena-diya-postanovy-nkrekp-ta-stvoryuyutsya-nekonkurentni-umovy-na-rynku-prirodnogo-gazu/>. (дата звернення: 20.11.2020).
9. На початку нового опалювального сезону борг облгазів перед ОГТСУ становить понад 1 млрд грн URL: <https://tsoua.com/news/na-pochatku-novogo-opalyvalnogo-sezonu-borg-oblgaziv-pere-ogtsu-standovyt-ponad-1-mlrd-grn/> (дата звернення: 20.11.2020).

REFERENCES

1. *Topalov, M.* “Minus” 75 miljardiv: shho pokazav audyt “Naftogazu” i khto ponese pokarannja. Minus “75 billion: what the audit of “Naftogaz” showed and who will be punished. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/10/6/665879/>. (Date of Application: 20.11.2020) [in Ukrainian].
2. Tot samyy sekretnyy audit “Naftogaza”: vyvody auditorov i vozrazheniya NAКа. Dokumenty. That very secret audit of Naftogaz: conclusions of auditors and objections of Naftogaz. Documents.

URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2020/10/21/666466/>. (Date of Application: 20.11.2020) [in Russian].

3. Oficijno: Audytyt "Naftoghazu" pokazav vtraty dlja bjudzhetu na sumu 75 miljardiv – lyst Derzhadytshlyzhyby. Officially: The audit of Naftogaz showed losses to the budget in the amount of 75 billion – a letter from the State Audit Office. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/10/8/666080/>. (Date of Application: 20.11.2020) [in Ukrainian].

4. Topalov, M. "Minus" 75 miljardiv: rezul'tatamy audytu "Naftoghazu" zajnjalasj Sluzhba bezpeky Ukrayiny. "Minus" 75 mil'yardiv: rezul'tatamy audytu "Naftoghazu" zajnyalas' Sluzhba bezpeky Ukrayiny. "Minus" 75 billion: the results of the audit of "Naftogaz" were taken care of by the Security Service of Ukraine. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/10/8/666045/>. (Date of Application: 20.11.2020) [in Ukrainian].

5. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Concept of the Development of the Gas Production Industry of Ukraine" from December 28 2016, No 1079-p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1079-2016-%D1%80#Text>. (Date of Application: 20.11.2020) [in Ukrainian].

6. Act of the State Audit Service of Ukraine scheduled on-site audit of financial and economic activities of the joint-stock company "National Joint-Stock Company" Naftogaz of Ukraine" for the period from 01.10.2018 to 31.12.2019 from September 02 2020, No 05-21/2. URL: <https://assets.documentcloud.org/documents/7273521/akt.pdf>. (Date of Application: 20.11.2020) [in Ukrainian].

7. OGhTSU vidsudyv u oblgaziv 238 mln ghrn borhiv za vidibranyj ghaz. OGTSU sued regional gas companies for UAH 238 million in debts for the selected gas. URL: <https://tsoua.com/news/ogtsu-vidsudyv-u-oblgaziv-238-mln-grn-borghiv-za-vidibranyj-gaz/>. (Date of Application: 20.11.2020) [in Ukrainian].

8. OGhTSU oskarzhuje ukhvalu Okruzhnogho administratyvnogho sudu m. Kyjiv, jakoju bula pryzupynena dija postanovy NKREKP ta stvorjutyjsja nekonkurentni umovy na rynku pryrodnogho ghazu. URL: <https://tsoua.com/news/ogtsu-oskarzhuje-uhvalu-okruzhnogo-administratyvnogo-sudu-m-kyjiv-yakoyu-bula-pryzupynena-diya-postanovy-nkrekp-ta-stvoryuyutsya-nekonkurentni-umovy-na-ryнку-pryrodnogo-gazu/>. (Date of Application: 20.11.2020) [in Ukrainian].

9. Na pochatku novogho opaljuval'nogho sezonu borgh oblgaziv pered OGhTSU stanovytyj ponad 1 mlrd ghrn. At the beginning of the new heating season, the debt of regional gas companies to OGTSU is over UAH 1 billion URL: <https://tsoua.com/news/na-pochatku-novogo-opalyval'nogo-sezonu-borgh-oblgaziv-pered-ogtsu-stanovytyj-ponad-1-mlrd-grn/>. (Date of Application: 20.11.2020) [in Ukrainian].

UDC 343.973

Sakharova Olena,

Candidate of Juridical Sciences,

Senior Researcher Head of the State Research Institute

MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,

ORCID ID 0000-0002-9759-5324

SHADOWING OF THE GAS INDUSTRY IN THE PRODUCTION, TRANSPORTATION AND SALE OF GAS

Paper examines the shadow processes in the gas industry in the production, transportation and marketing of natural gas. The author highlights the most common crimes in the natural gas market of Ukraine. Research article substantiates the reasons why the gas industry and the energy market are clearly structured and virtually monopolized. At the same time, it is noted that there is a well-functioning criminal technology of enrichment and illegal circulation of energy resources in Ukraine, as well as the spread of corruption in the gas industry.

© Sakharova Olena, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.4\(50\).22](https://doi.org/10.36486/np.2020.4(50).22)

Issue 4(50) 2020

<http://naukaipravoohorona.com/>

As a confirmation of this, the article analyzes the results of a planned field audit of the financial and economic activities of the joint-stock company National Joint-Stock Company Naftogaz of Ukraine for the period from 2018 to 2019, conducted by the State Audit Service of Ukraine, where, in particular, the author summarizes corruption abuses, financial violations NJSC “Naftogaz of Ukraine”, which led or may lead to the loss of financial and material resources.

Along with this, the paper provides a list of typical offenses in gas production (in the process of using gas-bearing subsoil by business entities), in the transportation and sale of natural gas. In particular, the author defines the following most common offenses in this category, as inaccurate accounting of the produced gas, unauthorized industrial development of gas fields on unauthorized land plots, the use of gas-bearing subsoil for other purposes, the selective development of the most productive areas of gas fields by users of gas-bearing subsoil, which leads to excess losses of mineral reserves, hidden lending within the structure of Naftogaz of Ukraine, unauthorized withdrawal of gas from the gas transmission system, the so-called artificial creation of negative imbalances by customers of gas transportation services, overestimation of gas consumption by the population by intermediaries in the gas market, etc. In this regard, it is proposed to consider the features of exposing and preventing some of these most common criminal and other offenses.

Also in the paper, the author tries to reveal the system of subjects of the natural gas market, their relationship between themselves and gas consumers – the population and industrial enterprises in order to focus on the gaps in state regulation of activities in the gas industry. In the process of considering these issues, the author dwells on such an important problem of the development of the gas market in Ukraine, when traders take off the process gas that the Gas Transmission System (GTS) Operator purchases for its own technological needs (for the operation of gas pumping units), which creates a risk that the GTS Operator does not have gas for ensuring the transportation and transit of gas.

Keywords: criminal and other offenses, production, transportation, storage, supply, sale of gas, gas industry, corruption acts, hidden lending, negative imbalances, thefts of gas condensate, gas pipelines, gas distribution system (GRM), gas transmission system (GTS), regional gas companies, gas companies, gazzbuts (traders).

Отримано 23.11.2020

УДК 343.226

Собко Ганна Миколаївна,кандидат юридичних наук
професор кафедри кримінального права та кримінології
Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна,
ORCID ID 0000-0002-5938-3400

ФАКТОРИ, ЯКІ ОБУМОВЛЮЮТЬ ТА ФОРМУЮТЬ ПРОЯВИ ПСИХІЧНОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ

У статті досліджуються фактори, які обумовлюють та впливають на формування проявів психічного насильства в Україні. Виділено загальносоціальні та спеціально-кримінологічні фактори цього явища. Проаналізовано такі фактори, як безробіття, міграція, пандемія, урбанізація, маргіналізація, вплив засобів масової інформації, занепад індивідуально-виховного процесу молодого покоління, дистанційне навчання, психічні захворювання та аномалії, рівень озброєності населення, виховання дитини з використанням психічного насильства. На основі проведених досліджень запропоновано звернути увагу на тенденції підвищення рівня криміногенної обстановки. Окреслено та виділено групи осіб, які найбільш схильні до вчинення психічного насильства.

Ключові слова: насильство, фактори, психічне насильство, загальносоціальні фактори, соціально-кримінологічні фактори.

Аналіз факторів, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень з використанням психічного насильства в Україні, необхідно розпочати із загальносоціальних факторів і поступово перейти до спеціально-кримінологічних. Так, до загальних можна віднести безпрецедентний ріст безробіття, міграції, поширення західного способу життя та пов'язане з цим розкріпачення звичаїв, а також збільшення числа осіб із психічними аномаліями та захворюваннями нервової системи.

Безпрецедентне зростання безробіття в Україні вбачається в Україні у 2020 році. Відповідно до статистичних даних Державного центру зайнятості за економічними видами діяльності, із січня по червень 2019 року заплановане масове звільнення працівників складало 71 470 осіб, тоді як за такий же період 2020 року складало 127 847 осіб. Кількість вакансій, зареєстрованих в державній службі зайнятості з січня по червень 2019 складало 651 512, коли у 2020 році за аналогічний період становило 474 695. Відповідно за перші 5 місяців 2019 року в Україні за професійними групами було зареєстровано 658 929 осіб зі статусом безробітного, при цьому 567 330 – особи, які працювали раніше, за аналогічний проміжок часу у 2020 році в Україні зареєстровано 893 427 непрацевлаштованих осіб, з яких 720 280 раніше були працевлаштовані. Проте більш приголомшливим є те, що станом на 1 липня 2020 року кількість вакантних вакансій становило

© Sobko Hanna, 2020

57 927, а кількість непрацевлаштованих – 517 704, що становило 9 претендентів на 1 вакансію [1, с. 61]. Така невтішна статистика пов'язана з пандемією “Covid-19”, що також є одним із факторів, які сприяють приросту рівня вчинення кримінальних правопорушень, у тому числі пов'язаних із психічним насильством.

Разом із проблемою безробіття, в Україні існує ще одна проблема – міграція. Відповідно до інформації демографічної та соціальної політики Укрдержстату, у 2019 році з України кількість вибулих громадян з міської та сільської місцевості становить 26 798 осіб у віці від 20 до 39 років, у той час як кількість прибулих громадян складає 45 011 осіб у віці від 15 до 24 років (прибуло 21 тис. осіб) [2]. За результатом такої статистики вбачається, що до України приїжджає молодь з метою навчання, отримання освіти, яка в Україні є доступною, порівняно із зарубіжними країнами, особливо у сфері медицини, а працездатне населення у віці від 20 до 39 років виїжджає з України з метою працевлаштування або на постійне місце проживання.

Зазначена статистика свідчить про відсутність робочих місць як наслідок неможливості забезпечити достатній рівень життя, що створює незадовільну соціальну та моральну атмосферу, у тому числі створює передумови міграції, підвищення рівня злочинності.

Іншим фактором, що сприяє насильницькій злочинності в Україні, є несприятливі тенденції урбанізації. Українське село значною мірою зруйноване. Практично всі працездатні чоловіки з метою працевлаштування виїжджають із сіл. Відповідно до інформації демографічної та соціальної політики Укрдержстату, у 2019 році кількість вибулих чоловіків з сільської місцевості становить 2346 осіб, більшість у віці від 20 до 49 років [2].

Одні з них попрямували до столиці чи інших міст України, інші – за кордон (в основному в Російську Федерацію та Польщу). Як наслідок, багато хто втратив звичні соціальні зв'язки, розпочався процес укрупнення міст (сьогодні міське населення України становить понад 70%), що призвело до розвалу чинної системи соціального контролю, збільшення анонімності життя громадян, їх відчуження від соціального середовища, страху за своє існування, а також байдужості до долі інших. Звідси – поширеність уявлення про допустимість насильницьких дій, стереотипів агресивно-насильницької поведінки в конфліктних ситуаціях, байдужість до аморального або протиправної поведінки оточення [15, с. 83].

Поширенню психічного насильства в Україні сприяють також певні культурні чинники, зокрема, культ західного способу життя. За період незалежності наше суспільство поступово переходить у розряд маргінального, порівняно зі світовими стандартами. Внаслідок низької соціальної активності, яка є результатом бідності, відсутності державних дієвих механізмів, вирішення соціальних та економічних проблем розпочинається процес маргіналізації соціальних зв'язків. Детермінантами такого явища виступають спад в економіці, безробіття, міграція та зростання злочинності [3, с. 121–133].

Етнічні маргінали проявляють психоемоційну нестійкість, прагнучи до кращого, стабільного життя у декількох світах, однак насправді не живуть у

жодному, що викликає у таких осіб відчуття неповноцінності, безпорадності, байдужості, що в сукупності призводить до агресивності та жорстокості [4, с. 93].

Внаслідок поширення такого явища, як “етнічні маргінали” у сучасному українському суспільстві знижується значення духовних цінностей, котрі здійснюють фундаментальний позитивний вплив на формування в українському суспільстві нормальної морально-психологічної атмосфери та соціально прийнятних взаємин між людьми. Саме в духовній культурі, як справедливо зазначає Ю.М. Антонян, людина набирається сили та впевненості, знаходить точку опори, можливості духовного зростання й вирішення моральних проблем [5, с. 27]. На жаль, сьогодні більшість зусиль українців спрямовані на забезпечення своїх матеріальних потреб (їжа, одяг тощо), що позбавляє можливості громадян дбати про свої духовні й культурні цінності. Як наслідок, суспільство озлоблюється та стає агресивним, що в майбутньому може призвести до деморалізації та втрати здатності протидіяти негативним явищам, наприклад, таким як психічне насильство.

Наступним фактором, який обумовлює вчинення психічного насильства, є недооцінений вплив засобів масової інформації, особливо телебачення та Інтернету, за допомогою яких здійснюється поширення насильства та матеріалів порнографічного характеру, що вчиняють негативний вплив на психоемоційний стан громадян, особливо на молодь та осіб з нестійкою психікою. З розвитком науково-технічного прогресу телебачення та Інтернет стають основним джерелом знань про навколишній світ, створюючи у свідомості людей певний стереотип поведінки [17, с. 39].

Наприклад, демонстрація на телеекрані сцен психічного насильства, ідеалізація особистості злочинця та його життя, явно висвітлена дискредитація діяльності правоохоронних органів, створення переконань щодо можливості здійснення самосуду, уседозволеність у фільмах, серіалах, передачах, шоу створюють передумови для наслідування такої поведінки у реальному житті [6, с. 52].

Іншими словами, культ насильства й уседозволеність сексуальних відносин в засобах масової інформації формує у людини внутрішню готовність до подібної поведінки. Спостерігаючи на телебаченні сцени насильства й розпусти, особи поступово починають спокійно й толерантно ставитися до подібних явищ та в деяких випадках навіть намагаються наслідувати їх [7, с. 165].

Наступним фактором, який обумовлює вчинення кримінальних правопорушень із застосуванням психічного насильства є нерозвиненість, а в деяких випадках й занепад індивідуально-виховного процесу молодого покоління. Унаслідок відсутності належного виховання та навчання молодого покоління держава зазнає значних економічних втрат, це також супроводжується падінням моралі в суспільстві, покаліченими долями, трагедіями й пролитою кров'ю [5, с. 276].

Людям задля забезпечення себе хоча б задовільним рівнем життя, доводиться щодня боротись за виживання, при чому така боротьба здійснюється далеко не завжди моральними та законними засобами, що тягне за собою занепад соціалізації [8, с. 374].

Зниження виховного потенціалу необхідно компенсувати системою суспільного виховання, яка надасть можливість молодому поколінню побудувати здорове міжособистісне спілкування, позитивні емоційні контакти в основних сферах їх життєдіяльності, допоможе подолати відчуження від суспільства й запобігти вчиненню ними кримінальних правопорушень. Окрім батьків, функція виховання також покладається на школу та навчальні заклади, які на одному рівні повинні допомагати соціалізуватись молодому поколінню. Проте на сьогодні в навчальних закладах практично не проводиться рання профілактична робота щодо роз'єднання та переорієнтацію груп неповнолітніх з поведінням, що відхиляється від загальноприйнятих норм [9, с. 152].

Також неможливо не надати оцінку дистанційному навчанню та вихованню, яке було запроваджено у всіх навчальних закладах України з 17 березня 2020 року, у зв'язку з пандемією "Covid-19". Фактично, внаслідок незалежних від суспільства та держави обставин весь навчальний та виховний процес молоді, з навчальних закладів був перекладений на сім'ю. Беручи до уваги вищезазначені фактори, які обумовлюють вчинення психічного насильства (бідність, безробіття, низький рівень життя та моралі, домашнє насильство тощо), такі чинники, як карантин та дистанційне навчання, можуть стати ще одним детермінантом психічного насильства. Така позиція обумовлюється підвищеною тривожністю громадян, відсутністю роботи, матеріальних благ та обмеженням у просторі, що є прямою передумовою для вчинення домашнього насильства, збільшення кількості втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, та й узагалі підвищенню рівня злочинності серед неповнолітніх. Цьому також можуть сприяти вікові особливості (перехідний вік), надлишок вільного часу, як для конфліктів з батьками, так і для перегляду інформації зі ЗМІ, котра була досліджена вище.

Крім карантинних заходів, водночас зведено до мінімуму також значення дозвільних закладів, як наслідок, незадоволена потреба в спілкуванні, відсутність позитивних зв'язків у малих соціальних групах штовхає підлітків у вуличні компанії. Безумовно, вступ неповнолітнього до вуличної компанії однолітків ще не означає, що він обов'язково вчинить кримінальне правопорушення з використанням насильства (в тому числі психічного). Однак відомо, що криміногенні групи підлітків є базою для формування антигромадських поглядів й установок, взаємного "збагачення" негативними звичками й навичками, які є психологічною опорою для самовиправдання при здійсненні кримінальних правопорушень (за принципом "як усі"). Насильство в цих групах зазвичай – це заохочувальний спосіб поведінки, але тільки за умови, що воно служить на користь групі [10, с. 4].

Таким чином, в Україні соціалізація осіб (зокрема неповнолітніх), схильних до агресивних форм поведінки, як правило, перебігає в умовах сімейної, шкільної та соціальної дезадаптації, що є істотним фактором, який сприяє вчиненню насильницьких кримінальних правопорушень з використанням психічних способів.

У зв'язку з цим, Б.В. Шостакович зазначає, що в кризові періоди криміногенність зростає однаковою мірою, як у психічно здорових, так і у психічно хворих. На думку науковця, вирішальним фактором в поведінці особистості є

соціальна складова. Відомо, що велика кількість хворих на манію переслідування не вчиняють небезпечних дій через позитивні соціальні установки [11, с. 158].

Аналогічної точки зору дотримується Ф.С. Сафуанов, який вважає, що якщо у людини сформовані цінності, пов'язані з позитивною соціальною спрямованістю, тоді незалежно від її особистісних проявів або біологічних потреб, така особа буде утримуватися від протиправних форм поведінки: “висока агресивність – може виступати в соціалізованих формах, сексуальний потяг може бути сублимовано”. У цьому випадку особистість “знімає” індивідуальні особливості, у тому числі й психопатологічно обумовлені [12, с. 51].

Наступним безсумнівним криміногенним фактором злочинності в Україні є рівень озброєності населення. Причому йдеться не тільки про незаконний обіг вогнепальної і холодної зброї. Пом'якшення вимог для законного зберігання та носіння зброї (у тому числі нарізної вогнепальної) призвело до того, що порівняно легкий доступ до неї отримали також ті, кому в жодному разі не можна її довіряти. Невипадково у багатьох випадках насильницьких кримінальних правопорушеннях можна було б уникнути тяжких наслідків, якби у злочинця не виявилось вогнепальної зброї. Наприклад, за результатом дослідження кримінального правопорушення, передбаченого ст. 263 КК України “Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами”, встановлено, що у 2019 році до суду було передано 8780 обвинувальних актів за фактом вчинення зазначеного кримінального правопорушення особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення; 598 обвинувальних актів стосовно осіб, які вчинили кримінальне правопорушення у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння; 151 обвинувальний акт стосовно неповнолітніх (див. діагр. 1).

діаграма № 1

При аналізі прояву психічного насильства в Україні важливим є зосередження уваги на факторах, які обумовлюють та формують агресивно-насильницьку поведінку в неповнолітнього. Відсутність належного піклування, емоційного тепла

формує у дитини відчуття незахищеності та занепокоєння, тим самим створює підґрунтя для задоволення таких потреб насильницьким способом, подальшою дезадаптацією від загальноприйнятих моральних та соціальних норм. За результатом анкетування вчителів щодо практичної роботи стосовно виявлення психічного насильства встановлено, що насильство у 47 % випадків вчиняється неповнолітніми з неблагополучних сімей; 15 % випадків дітьми з благополучних сімей; 11,5 % – дітьми, у яких батьки – одинаки, та 6,5 % – з багатодітних родин.

З урахуванням зазначеного вище, можна зробити висновок, що якщо неповнолітній не отримує достатнього виховання, любові та турботи, він реалізує потенціал своєї поведінки у протиправній, а в подальшому й злочинній діяльності. Невипадково багато психологічно відчужених дітей йдуть з дому, деякі втягаються у злочинну діяльність, інші перетворюються на бродяг, повій, алкоголіків та наркоманів. Наприклад, за результатом дослідження кримінологічних особливостей віктимізації неповнолітніх встановлено, що протягом 2019 обліковано 1064 кримінальні правопорушення за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 304 КК України, з яких 956 – втягнення у злочинну діяльність, 34 – втягнення у пияцтво, 67 – втягнення у зайняття жебрацтвом, з яких направлені до суду 87, вчинених у стані алкогольного сп'яніння, 56 неповнолітніми або за їх участю, при цьому у 2019 році лише винесено 63 обвинувальні вироки за цим фактом.

Саме внаслідок несталої психіки неповнолітніх вони досить легко піддаються психічному впливу, чим фактично і користуються суб'єкти кримінального правопорушення, шляхом умовлянь (переконань, прохань), обіцянок, залякування, обману, погроз, підкупу, заздрощів, розпалювання почуття помсти або інших спонукань, які вчиняються без застосування фізичної сили [16].

Можна дійти висновку, що якщо не додавати дитині любові, не піклуватися про неї, надалі не потрібно розраховувати на те, що в майбутньому така людина буде піклуватися та з любов'ю ставитися до оточення [13, с. 107–124].

Під час дослідження детермінантів психічного насильства необхідно розуміти, що одиничний інцидент не є психічним насильством, для такого визначення необхідна систематичність. Важливим моментом є те, що вчинення психічного насильства може бути як умисним, коли особа усвідомлює характер своїх дій та бажає настання певних наслідків, так і неумисним, коли суб'єкт вчинення психічного насильства не усвідомлює характеру своїх дій, наприклад, особа, котра хвора на психопатію.

Одним із визначальних факторів вчинення кримінальних правопорушень шляхом психічного насильства є або результатом сприйняття суб'єктом кримінального правопорушення певної ситуації (так званий ситуаційний фактор), або результатом внутрішнього сприйняття людиною певної ситуації (у тому числі психічні особливості організму, так званий особистісний фактор).

Як не дивно, до факторів, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, також можливо віднести генетичну спадковість або психофізіологічні особливості злочинців, що саме вивчається та досліджується у сфері медицини.

До особливо значущих криміногенних факторів насильницьких кримінальних правопорушень належать різні розлади психічної діяльності. Психічні аномалії є загально визнаними причинами вчинення психічного насильства. Зокрема, за різними підрахунками приблизно кожен четвертий насильницький злочинець має ту чи іншу психічну аномалію (алкоголізм, наркоманію, психопатії, органічні ураження центральної нервової системи, епілепсію, наслідки черепно-мозкової травми, шизофренією), яка впливає на його поведінку, спосіб життя, сприйняття навколишнього світу та ієрархію цінностей, спілкування з людьми й вибір засобів вирішення виникаючих проблем.

Потрібно пам'ятати, що злочинця формує не тільки виховання, а й соціальні зв'язки та так звана психопатологічна обтяженість, що проявляється у вигляді спадкового фактора, тобто коли батьки не застосовують насильство до дитини, але генетично наділяють особу "геном злочинця" [14, с. 14].

Проаналізувавши фактори, які впливають на вчинення психічного насильства в Україні, хотілося б у висновку підкреслити зростання рецидивної насильницької злочинності, якому сприяють такі чинники: 1) некерована міграція населення й його соціальна та побутова невлаштованість; 2) низький рівень профілактичної діяльності правоохоронних органів; 3) безробіття та небажання приймати на роботу осіб, які відбули покарання; 4) недоліки в роботі органів, що виконують покарання; 5) відсутність належного соціального контролю за поведінкою осіб, які відбули покарання; 6) побутова та трудова невлаштованість багатьох осіб, звільнених з місць позбавлення волі.

Крім того, за допомогою висвітлення в ЗМІ інформації, яка сприяє та демонструє насильство у громадян, виникають можливість і умисел на вивчення способів, а в подальшому й безпосередньо вчинення кримінального правопорушення із застосуванням психічного насильства. Останньому, зокрема, сприяють: 1) демонстрація різноманітних форм агресії й безкарності насильства; 2) стимулювання агресії в конкретній життєвій ситуації; 3) нерозвиненість соціальних умінь й навичок; 4) стирання меж між моральною та аморальною (правомірною та неправомірною) поведінкою; 5) бажання детально відтворити екранне насильство в реальному житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Sobko G.* Criminal and criminological factors affecting involvement of minors in illegal activities and inducement to use narcotics, psychotropic substances or their analogues. *Public Administration and Law Review*. 2020. № 3. P. 49–57. DOI: 10.36690/2674-5216-2020-3
2. *Sobko G.* The influence of the media on the mental state of young people // *Public Administration and Law Review* 2020. № 2. P. 36–42. DOI: 10.36690/2674-5216-2020-2
3. *Абельцев С.Н.* Криминологическое изучение насилия и защита личности от насильственных преступлений: дисс. ... д-ра. юрид. наук. М., 2000. 42 с.
4. *Алексеев А.И., Герасимов С.И., Сухарев А.Я.* Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы: монография. М.: Норма, 2001. 496 с.
5. Аналітична та статистична інформація "Ситуація на ринку праці в Україні січень–червень 2020 року". URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/68> (дата звернення: 15.10.2020).
6. *Антоян Ю.М.* Жестокость в нашей жизни. М.: Инфра–М, 1995. 320 с.
7. *Антоян Ю.М.* Насилие. Человек. Общество: монография. М.: ВНИИ МВД России, 2001. 247 с.

© Sobko Hanna, 2020

8. *Галюкова М.И.* Роль СМИ в формировании личности насильственного преступника. Вестник Тюменского государственного университета. 2007. № 2. С. 165–166.
9. Демографічна та соціальна статистика. Кількість міждержавних мігрантів за віком, статтю та типом місцевості (міська та сільська місцевість) у 2019 році. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ds.htm (дата звернення: 15.10.2020).
10. *Есина Л.А.* Роль средств массовой информации в формировании личности насильственного преступника. Информационная безопасность регионов. Саратов. 2009. № 2(5). С. 52–53.
11. *Жуков Д.А., Брагина Ю.В.* Что в нас заложено? Врождённое и приобретённое в поведении. Научно-популярное издание. 171 с. URL: <https://www.infran.ru/labs/LCBG/Russian/Book-2019.pdf> (дата звернення: 15.10.2020).
12. *Литвинчук Оксана.* Ідентичність як проблема маргінального індивіда: соціально-філософський аналіз: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2018. 196 с.
13. *Емельянова І.А.* Особливості дослідження маргінальності українського соціокультурного типу. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу “Києво-Могилянська академія”]. Серія: Державне управління. 2011. Т. 159. Вип. 147. С. 91–94. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2011_159_147_18 (дата звернення: 15.10.2020).
14. *Писаревская Е.А.* Причины и условия индивидуального насильственного поведения несовершеннолетнего. Альтернативы юридической ответственности как способы преодоления правовых конфликтов: сб. материалов Региональной науч.-практ. конф. с международным участием. Новокузнецк, 13–14 апреля 2006 г. НФИ КемГУ; под общ.ред. Т.В. Шепель. Новокузнецк, 2006. С. 150–156.
15. *Полінкевич О.В.* Нелегальна міграція як глобальна проблема сучасності Міжнародно-правовий захист прав трудящих мігрантів в контексті сучасної міграційної політики: матеріали II міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 25 жовтня 2018 року. Ірпінь: УДФС України, 2018. 112 с.
16. *Сафуанов Ф.С.* Психология криминальной агрессии. М.: Смысл, 2003. 300 с. URL: <http://psychlib.ru/mgppu/spk/spk-001-.htm#Sp1> (дата звернення: 15.10.2020).
17. *Шостакович Б.В.* Психические расстройства и преступность. Механизмы человеческой агрессии: сборник научных трудов. М., 2000. С. 150–159.

REFERENCES

1. *Sobko, G.* (2020) Criminal and criminological factors affecting involvement of minors in illegal activities and inducement to use narcotics, psychotropic substances or their analogues. Public Administration and Law Review 3, 49–57. DOI: 10.36690/2674-5216-2020-3 [in English].
2. *Sobko, G.* (2020) The influence of the media on the mental state of young people. Public Administration and Law Review 2, 36–42. DOI: 10.36690/2674-5216-2020-2 [in English].
3. *Abelcev, S.N.* (2000) Крымнологическое изучение насилья у зашхыта лыchnosty' ot nasylstvenn prestuplenyi. “Criminological Study of Violence and Personal Protection from Violent Crimes”: thesis ... Dr. Sci. (Law). M., 2000. 42 p. [in Russian].
4. *Alekseev, A.Y., Gerasymov, S.Y., Sukharev, A.Ya.* (2001) Крымнологическая профилактика: теория, опыт, проблемы. “Criminological Prevention: Theory, Experience, Problems”: monograph. M.: Norma, 2001. 496 p. [in Russian].
5. Аналітична та статистична інформація “Ситуація на ринку праці в Україні червен – сичен 2020 року”. Analytical and statistical information “The Situation on the Labor Market in Ukraine June–January 2020” URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/68> (Date of Application: 15.10.2020) [in Ukrainian].
6. *Antonyan, Yu. M.* (1995) Zhestokost v nashej zhyzny. “Cruelty in Our Life” M.: Infra-M, 1995. 320 p. [in Russian].
7. *Antonyan, Yu.M.* (2001) Nasyliie. Chelovek. Obshhestvo. “Violence. Person. Society”: monograph. M.: VNI of the Ministry of Internal Affairs of Russia. 247 p. [in Russian].
8. *Galyukova, M.Y.* (2007) Rol SMY v formyrovanny lychnosty nasylstvennogo prestupnyka. “The Role of the Media in Shaping the Personality of a Violent Criminal”. Bulletin of the Tyumen State University, 165–166 [in Russian].
9. Демографічна та соціальна статистика / Kil'kist' mizhderzhavny'x migrantiv za vikom, stattyu ta ty'pom miscevesti (mis'ka ta sil's'ka miscevist') u 2019 roci. Demographic and social statistics / Number of interdepartmental migrants per week, statute and type of mission (miscellaneous and

© Sobko Hanna, 2020

social) in 2019 rots. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ds.htm (Date of Application: 15.10.2020) [in Ukrainian].

10. *Esyna, L.A.* (2009) Rol sredstv massovoy ynformacyy v formirovaniy lychnosti nasylstvennogo prestupny'ka. "The Role of the Media in the Formation of the Personality of a Violent Criminal". Information Security of the Regions". Saratov. No 2 (5). P. 52–53. [in Russian].

11. Zhukov, D.A., Bragyna, Yu.V. (2019) Chto v nas zalozheno? Vrozhdionnoe y' pryobretionnoe v povedenyy. What is in us? Congenital and acquired in behavior: popular scient. edition. 171 p. URL: <https://www.infran.ru/labs/LCBG/Russian/Book-2019.pdf> (Date of Application: 15.10.2020) [in Russian].

12. *Oksana Lytvynchuk* (2018) Identychnist yak problema marginalnogo indyvida: socialno-filosofskiy analiz. "Identity as a Problem of Marginal Individual: Social and Philosophical Analysis". Zhitomir: ZhDTU, 2018. 196 p. [in Ukrainian].

13. *Yemelyanova, I.A.* (2011) Osoblyvosti doslidzhennya marginalnosti ukrayinskogo sociokulturnogo typu. "Peculiarities of the Advancement of Marginality of the Ukrainian Sociocultural Type". Science of the Chornomorsk State University of the Name of Peter the Mohili to the Complex "Kiev-Mohyla Academy". Ser.: State management. Vol. 159. Issue 147. P. 91–94. (Date of Application: 15.10.2020) [in Ukrainian].

14. *Pysarevskaya, E.A.* (2006) Prychyn v uslovyakh yndyvudualnogo nasy'l'stvennogo povedeny'ya nesovershennoletnego. "Causes and Conditions of Individual Violent Behavior of a Minor". Alternatives to legal responsibility as ways to overcome legal conflicts: collection of articles, materials of the Regional scientific.-practical. conf. with international participation, Novokuznetsk, April 13–14, 2006 / NFI KemSU; under the general ed. T.V. Shepel. Novokuznetsk. P. 150–156 [in Russian].

15. *Polinkevych, O.V.* (2018) Nelegalna migraciya yak globalna problema suchasnosti. "Illegal Migration as a Global Problem of Complicity Sciences" / practical internet-conf., 25 October 2018. M.: Irpin, UDFS of Ukraine, 112 p. [in Ukrainian].

16. *Safuanov, F.S.* (2003) Psykholohiia kryminalnoi agressyy. M.: Smysl. 300 p. URL: [http://psychlib.ru/mgppu/spk/spk-001-.htm#\\$p1](http://psychlib.ru/mgppu/spk/spk-001-.htm#$p1) (Date of Application: 15.10.2020) [in Russian].

17. *Shostakovych, B.V.* (2000) Psykhycheskyie rasstrojstva v prestupnost. "Mental Disorders and Crime". Mechanisms of Human Aggression: Collection of scientific papers. M., 2000. P. 150–159 [in Russian].

UDC 343.226

Sobko Hanna,

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Professor of Department, Odesa State University
of Internal Affairs, Odesa, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-5938-3400

FACTORS DETERMINING AND FORMING MANIFESTATIONS OF MENTAL VIOLENCE IN UKRAINE

Research article examines the factors that determine and influence the formation of manifestations of mental violence in Ukraine. This problem is relevant given that modern society is inextricably linked with the prevention of various factors that cause and influence the perpetration of mental violence in times of instability, high risk of unemployment, inability to provide a sufficient standard of living, creating an unsatisfactory social and moral atmosphere and as a consequence migration. General social and special criminological factors are highlighted. Factors such as unemployment, migration, pandemic, urbanization, marginalization, the influence of the media, the

© Sobko Hanna, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.4\(50\).23](https://doi.org/10.36486/np.2020.4(50).23)

Issue 4(50) 2020

<http://naukaipravoohorona.com/>

decline of the individual educational process of the younger generation, distance learning, mental illness and anomalies, the level of armament, raising a child with mental violence are analyzed. The need for a systematic approach to the study and prevention of factors influencing the commission of criminal offences with the use of mental violence. Based on research on this issue, which from year to year is growing and focusing mainly on general social issues and special criminological trends, it is concluded that in Ukraine there are no serious measures to combat these factors, which significantly reduces the level of institutionalization of such professional scientific tools in Ukraine that can optimize the process of preparation, adoption and implementation of strategic decisions in law enforcement to combat the factors influencing the commission of mental violence. Based on the conducted researches, it is offered to pay attention to tendencies of increase in the level of a criminogenic situation. The groups of people most prone to mental violence are outlined and identified.

Keywords: abuse, factors, mental violence, mental violence.

Отримано 26.11.2020

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.14(477)

Пономаренко Алла Василівна,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-6271-4485

ОКРЕМІ ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАННЯ ПОКАЗАНЬ З ЧУЖИХ СЛІВ ДОКАЗОМ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню окремих правових проблем визнання показань з чужих слів доказом у кримінальному процесі України. Проаналізовано правові норми, якими регулюється інститут показань з чужих слів, з метою виявлення колізій та неузгодженостей. Встановлено, що в КПК України відсутня норма, яка б визначала, за якими критеріями слідчий має оцінити показання з чужих слів як доказ з погляду належності, допустимості, достовірності. Сформульовано пропозиції з удосконалення порядку визнання показань з чужих слів доказом.

Ключові слова: показання з чужих слів, докази, досудове провадження, свідок, оцінка доказу, судове засідання.

Постановка проблеми. Оновлення вітчизняного кримінального процесуального законодавства та реформа кримінальної юстиції змінили підходи до розуміння доказів і доказування у кримінальному процесі. Так, у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) з'явилося нове процесуальне джерело доказів – показання з чужих слів. Цей інститут є новим для нашої правової системи, однак він досить давно використовується у кримінальному процесі багатьох зарубіжних демократичних країн. Можливість його використання зумовлена євроінтеграційними процесами в Україні, що вимагає від законодавця створення такого правового механізму, який, з одного боку, забезпечить практичне використання показань з чужих слів у кримінальному провадженні із дотриманням вимог належності та допустимості, а з іншого – гарантуватиме захист прав, свобод і законних інтересів особи від зловживань з боку правоохоронних органів та суду.

Водночас законодавча новела критично сприймається окремими науковцями, слідчими, прокурорами та судьями, оскільки на практиці виникає чимало спорів

© Ponomarenko Alla, 2020

щодо можливого визнання певних показань доказом. Зазначене обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблем визнання показань з чужих слів допустимими доказами у кримінальному процесі України займалися такі вчені, як: В. Король, Г. Крет, В. Лушпієнко, А. Ляш, О. Острійчук, Л. Омельчук, А. Панова, О. Переверза, Т. Садова, Н. Скідан, Н. Смитюх, О. Точилівський, І. Чернега та інші. Незважаючи на окремі наукові розробки вчених, досі залишається багато невирішених правових питань щодо використання в кримінальному провадженні показань з чужих слів, що і стало предметом цього наукового пошуку.

Метою статті є висвітлення окремих правових проблем, які виникають під час визнання показань з чужих слів доказом у кримінальному процесі України, а також надання пропозицій щодо їх вирішення з урахуванням нових вимог кримінального процесуального законодавства.

Виклад основного матеріалу. Найпоширенішим джерелом доказів, що використовується у кримінальному процесі, є показання учасників кримінального провадження, на основі яких встановлюються обставини кримінального правопорушення, що підлягають доказуванню. За загальним правилом особа дає показання лише щодо фактів, які вона сприймала особисто. Водночас запровадження в Україні інституту показань з чужих слів сприяло встановленню виключення із загального правила допиту учасників кримінального провадження.

Відповідно до статті 97 КПК України, показаннями з чужих слів є висловлювання, здійснене в усній, письмовій або іншій формі щодо певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи. Тобто мова йде про твердження існування факту, який особа не сприймала особисто, а дізналася про нього зі слів іншої особи. Ми поділяємо думку В. І. Точилівського, який вважає, що із цього законодавчого визначення не зрозуміло чи охоплює поняття показання з чужих слів такі види доказів, як:

а) показання в суді свідка про зміст документа, який він вивчав, але не є його автором.

Якщо такі показання допускаються, то виникає питання приймати як доказ (по завершенню допиту) тільки показання свідка про документ або показання разом з документом;

б) показання в суді експерта-криміналіста з приводу документа, який він досліджував (наприклад, на предмет можливої підробки), але не є його автором;

в) представлені через свідків у суді “бізнес документи” (платіжки, контракти тощо), автори яких не викликаються як свідки;

г) представлені через свідків у суді письмові висновки експертів, які не викликаються до суду в якості свідків, тощо [1].

Окремо звертаємо увагу на те, що в конструкції статті 97 КПК України акцент робиться на форму заяви особи, яка дає показання в суді (усна чи письмова), але не особи, на чие твердження посилається свідок. Наразі при вирішенні питання щодо того, чи є показання, в яких передаються висловлення іншої особи,

показаннями з чужих слів у значенні статті 97 КПК України, Верховним Судом висловлено позицію, що в такому випадку необхідно встановити, чи надаються або використовуються ці висловлювання іншої особи для доведення існування того факту, про який ідеться в цьому переданому висловлюванні.

При цьому Верховний Суд зазначив, що показання, які містять висловлювання іншої особи, надані з іншою метою, наприклад, для доведення того, що інша особа висловилася саме так за певних обставин, не можуть вважатися показаннями з чужих слів відповідно до статті 97 КПК України, оскільки у такому разі вони є повідомленням про факт висловлювання, який свідок безпосередньо спостерігав [2].

Відповідно до положень статті 97 КПК України, правом визнання показань з чужих слів доказом наділений суд. На переконання деяких авторів, визнання показань з чужих слів допустимими доказами є дискреційним повноваженням суду, ані слідчий, ані прокурор таким повноваженням не наділені [3]. Натомість інші автори, думку яких ми поділяємо, зазначають, що незважаючи на те, що правом визначення таких доказів допустимими наділений лише суд, це не означає, що збирати такі показання не дозволяється на стадії досудового розслідування [4, с. 264].

У КПК України визначено, що слідчому, прокурору під час досудового розслідування надається право викликати особу для допиту з метою отримання показань, які мають значення для кримінального провадження (стаття 133). Водночас, згідно з частиною четвертою статті 95 КПК України, суд може обґрунтувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому статтею 225 КПК України, і суд не вправі обґрунтувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них. У такому разі деякі вчені слушно ставлять запитання: “Для чого тоді взагалі отримувати такі пояснення чи здійснювати допити осіб на досудовому слідстві, якщо вони не є доказами і на них не можна посилатись? І чому отримані під час обшуку на досудовому слідстві речові докази є доказами (суд не може ж безпосередньо сам здійснювати обшук), а показання свідків будуть доказами тільки ті, які отримані судом. Така “нова теорія доказів” не витримує критики, хоча б з огляду на знову ж таки “нову концепцію спрощеного судового розгляду”, коли суд може розглядати справу без судового слідства, а, отже, і безпосереднього допиту свідків та сприйняття даних ними показань” [5, с. 113].

Вважаємо, що слідчі, прокурори на рівні із суддями відіграють важливу роль у визнанні показання з чужих слів допустимим доказом, адже під час збору доказів на стадії досудового розслідування, зокрема показань, їх оцінка з погляду належності, допустимості, достовірності, у першу чергу, здійснюється слідчим та прокурором, а уже потім – суддями.

У деяких випадках слідчий просто не може обійтися без показань із чужих слів. Особливо це актуально на початку досудового розслідування, коли ще не встановлені усі свідки кримінального правопорушення, не проведено низки слідчих

дій, наявні певні причини (смерть, тяжкі травми учасників кримінального провадження тощо), які унеможливають їх допит, а слідчому на цьому етапі необхідно прийняти низку процесуальних рішень по кримінальному провадженню, зокрема обрати запобіжний захід підозрюваному, призначити експертизи, провести слідчі дії тощо. Наприклад, потерпілий на питання лікаря швидкої допомоги, який прибув на виклик за фактом спричинення особі тяжких тілесних ушкоджень, називає особу, яка заподіяла йому ці ушкодження, і згодом помирає. У цьому разі, коли первинний доказ втрачений і його неможливо отримати, пояснення лікаря про існування факту, який особа не сприймала особисто, а дізналася про нього зі слів іншої особи, має велике значення для встановлення істини.

Значимість показань з чужих слів дає додаткову та єдину можливість суду встановити істотні обставини для кримінального провадження. Водночас Л.В. Гаврилюк слушно звертає увагу на те, що у КПК України відсутня норма, яка б визначала критерії, за якими слідчий має оцінити показання з чужих слів як доказ з показу належності, допустимості, достовірності [6, с. 127]. Вважаємо, що така законодавча прогалина негативно відображається на прийнятті слідчим та/або прокурором відповідного процесуального рішення. У зв'язку з цим слушною є пропозиція Л.В. Гаврилюк щодо необхідності доповнення КПК України положеннями щодо умов та підстав використання слідчим показань з чужих слів як доказ при прийнятті ним процесуальних рішень [6, с. 127]. На нашу думку, запропоновані зміни є досить доречними та актуальними.

Окремо звертаємо увагу на зміст частини другої статті 97 КПК України, згідно з якою суд має право визнати допустимим показання із чужих слів, незалежно від можливості допитати особу, яка надала первинні пояснення. Виходячи із логіки законодавця, суд може визнати показання з чужих слів допустимим доказом навіть тоді, коли у нього є можливість допитати особу, що надала первинні пояснення з приводу того чи іншого факту або обставин, які мають значення для кримінального провадження. Таке положення порушує одну із основних засад кримінального судочинства – безпосередність дослідження показань, речей і документів, нормативний зміст якої покладає на суд обов'язок безпосередньо дослідити відомості, що містяться в поясненнях особи, на які посилається допитаний на досудовому слідстві чи в судовому засіданні свідок чи потерпілий. Як аргументовано стверджує А.П. Буценко, якщо особа, яка давала первинні пояснення в суді, допитана, то використання показань, що переказують її показання, за цим правилом є недопустимим [7].

Відповідно до частини третьої статті 97 КПК України суд має право визнати неможливим допит особи, якщо вона:

- 1) відсутня під час судового засідання внаслідок смерті або через тяжку фізичну чи психічну хворобу;
- 2) відмовляється давати показання в судовому засіданні, не підкоряючись вимозі суду дати показання;
- 3) не прибуває на виклик до суду, а її місцезнаходження не було встановлено шляхом проведення необхідних заходів розшуку;

4) перебуває за кордоном та відмовляється давати показання.

На наше переконання, положення пунктів 2, 4 мають бути виключені з КПК України, так як особа може у будь-який час відмовитися від надання показань, у тому числі виїхавши за кордон, і у такий спосіб перешкодити встановленню обставин вчинення кримінального правопорушення. У такий спосіб фактично стимулюється правовий нігілізм, безкарність та корупція.

З цього приводу О. Баганець слушно зауважує: “Хіба у суду відсутні надані йому повноваження для впливу на особу, яка відмовляється давати показання в суді? Якщо ці дві “причини” будуть наявними об’єктивно, то це має бути проблемою слідчого і прокурора, які не змогли довести висунуту особі підозру, належними і допустимими доказами [8].

Однією з поважних причин, через яку особа не може з’явитися до суду і надати показання – це страх чи небезпека її здоров’ю, життю, свободі тощо. На нашу думку, така причина може бути обґрунтованою підставою для відмови від надання показань, однак законодавець зобов’язаний розробити ефективні організаційно-правові механізми захисту таких осіб. У зв’язку з цим, вважаємо за доцільне пункти 2, 4 частини третьої статті 97 КПК України виключити.

Досить часто потреба у використанні показань з чужих слів виникає у випадках, коли особа, яка надала первинні дані, тяжко хвора чи померла. Тому такі показання мають бути підтверджені іншими допустимими доказами, зібраними у кримінальному провадженні. Згідно з частиною шостою статті 97 КПК України, показання з чужих слів не може бути допустимим доказом факту чи обставин, на доведення яких вони надані, якщо показання не підтверджується іншими доказами, визнаними допустимими.

Так, у кримінальному провадженні за частиною другою статті 307 Кримінального кодексу України суд не визнав допустимим доказом показання з чужих слів свідків, оскільки вони не можуть бути використані на доведення самого твердження про збут наркотичних засобів під час оперативних закупок, оскільки вони не були безпосередніми очевидцями цих подій, а про вказане їм відомо лише з чужих слів – пояснень під час оперативних закупок [9].

У будь-якому випадку причина неявки свідка до суду має з’ясовуватися судом за участю сторін до того, як оголошуються показання цього свідка. Без з’ясування цих причин оголошення показань буде визнаватися необґрунтованим.

Наголошуємо, що згідно з підпунктом “d” пункту 3 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 року, кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення.

Європейський суд з прав людини зазначив, що ці положення є втіленням принципу, згідно з яким до засудження обвинуваченого всі докази мають бути пред’явлені за його присутності у відкритому судовому засіданні для забезпечення змагальності процесу (пункт 103, рішення у справі “Шачашвілі проти Німеччини”) [10].

За юридичною позицією Європейського суду з прав людини у випадках, коли свідки обвинувачення не з’являються у судове засідання, то надані ними

раніше показання можуть бути визнані допустимими доказами виключно у разі проведення судом так званого “триетапного аналізу”. Суд має розглянути:

- чи були достатні підстави неявки свідка та, відповідно, допустимості неперевіраних показань свідка, який не з’явився у судове засідання, як доказу;
- чи були докази, отримані від свідка, який не з’явився у судове засідання, єдиною та вирішальною підставою для засудження підсудного;
- чи мали місце достатні урівноважуючі фактори, зокрема надійні процесуальні гарантії, здатні компенсувати недоліки, з якими зіткнулася сторона захисту у зв’язку з допустимістю неперевіраних доказів, і забезпечити загальну справедливість судового розгляду.

Навіть за відсутності достатніх підстав неявки свідка у судове засідання суд все одно має з’ясувати, чи були показання свідка єдиним або вирішальним доказом для засудження заявника, та чи були наявні достатні урівноважуючі фактори, здатні забезпечити справедливу належну та чітку оцінку достовірності такого доказу [11].

Наведене дає підстави стверджувати, що вироблений Європейським судом з прав людини алгоритм оцінки показань з чужих слів є досить вагомим фактором справедливого судового розгляду. З огляду на це, вважаємо, що така оцінка доказів має широко використовуватися вітчизняними судами під час розгляду кримінальних проваджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Точилковский В.И.* Определение “показаний с чужих слов” (hearsay) в новом УПК Украины. URL: <http://interjustice.blogspot.com/2012/12/hearsay.html> (дата звернення: 25.11.2020).
2. Постанова Верховного Суду України від 19.11.2019, справа № 441/845/17, провадження № 51-8328км18. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/85934761?fbclid=IwAR35qetlrA36E_rB37ktT1jYb7NmAnLorTT5aZofj8C5k5wYDWQ-imemtd4 (дата звернення: 25.11.2020).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практ. коментар/ відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. Х.: Одиссей, 2013. 1104 с. URL: <http://kizman-tehn.com.ua/wp-content/uploads/2017/09/КПК-koментар.pdf> (дата звернення: 25.11.2020).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практ. коментар / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є Шумила. К.: Юстініан, 2012. 1224 с.
5. *Антонов К.В., Сачко О.В., Тертишник В.М., Уваров В.Г.* Теорія доказів: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / за заг. ред. д.ю.н, професора В.М. Тертишника. К.: Алерта, 2015. 293 с.
6. *Гаверилук Л.В.* Сучасний рух науки: тези доп. XI міжнародної науково-практ. інтернет-конференції, 8–9 жовтня 2020 р. Дніпро, 2020. Т. 1. 440 с.
7. Окрема думка судді Буценка А.П від 05.06.2018 у провадженні № 51-2329км18 (справа № 360/1378/16-к). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74777453> (дата звернення: 25.11.2020).
8. *Баганець О.* Покази з чужих слів – новела КПК, 2012, яка сприятиме притягненню до кримінальної відповідальності завідомо невинних осіб. URL: <http://www.baganets.com/blogs-baganets/-pokazi-z-chuzhih-sl-v-novela-kpk-2012-j.html> (дата звернення: 25.11.2020).
9. Вирок Кіровського районного суду м. Кіровограда від 30.10.2018 (справа № 404/431/18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77481133> (дата звернення: 25.11.2020).
10. SCHATSCHASCHWILI v. GERMANY Application no. 9154/10. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-159566"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) (дата звернення: 25.11.2020).
11. Справа “Сітневський та Чайковський проти України” (заяви № 48016/06 та № 7817/07). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b91#Text (дата звернення: 25.11.2020).

REFERENCES

1. *Tochylovskiy, V.Y.* Opredelenye “pokazanyi s chuzhykh slov” (hearsay) v novom UPK Ukrainy. “Definition of Hearsay in the New Criminal Procedure Code of Ukraine”. URL: <http://interjustice.blogspot.com/2012/12/hearsay.html> (Date of Application: 25.11.2020) [in Russian].
2. Resolution of the Supreme Court of Ukraine of November 19, 2019, case № 441/845/17, proceedings № 51-8328km18. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/85934761?fbclid=IwAR35qetlrA36E_rB37ktT1jYb7HmAnLorTT5aZofj8C5k5wYDWQ-imemtd4 (Date of Application: 25.11.2020) [in Ukrainian].
3. Kryminalnyi procesualnyi kodeks Ukrainy: Naukovo-praktychnyi komentar. Criminal Procedure Code of Ukraine: scientific practical comment / eds S.V. Kivalov, S.M. Mishchenko, V.Yu. Zakharchenko. H.: Odyssey, 2013. 1104 p. URL: <http://kizman-tehn.com.ua/wp-content/uploads/2017/09/KPK-komentar.pdf> (Date of Application: 25.11.2020) [in Russian].
4. Kryminalnyi procesualnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar. Criminal Procedure Code of Ukraine: scientific practical comment / for general ed. V.G. Honcharenko, V.T. Nor, M.E. Shumylo. K.: Justinian, 2012. 1224 p. [in Ukrainian].
5. *Antonov, K.V., Sachko, O.V., Tertyshnyk, V.M., Uvarov, V.G.* (2015) Teoriya dokaziv. “Theory of Evidence”: a textbook for students of law schools / for general ed. Ph.D., Professor V.M. Tertyshnyk. K.: Alerta. 293 p. [in Ukrainian].
6. *Gavrylyuk, L.V.* (2020) Suchasnyi rukh nauky. “The Modern Movement of Science”: theses of XI International Scientific Practical Internet conference, October 8–9, 2020, Dnipro, 2020. Vol. 1. 440 p. [in Ukrainian].
7. Okrema dumka suddi Bushhenka A.P vid 05.06.2018 r. u provadzheni № 51-2329km18 (sprava № 360/1378/16-k). Separate opinion of Judge A.P. Bushchenko dated 05.06.2018 in the proceedings No 51-2329km18 (Case No 360/1378/16-k). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74777453> (Date of Application: 25.11.2020) [in Ukrainian].
8. *Baganecz, O.* Pokazy z chuzhykh sliv – novela KPK, 2012, yaka spryiatyme prytyagnennyyu do kryminalnoyi vidpovidalnosti zavidomo nevyunnykh osib. “Screenings from Other People’s Words – a Short Story of the CCP, 2012, Which Will Help to Prosecute Notoriously Innocent People”. URL: <http://www.baganets.com/blogs-baganets/-pokazi-z-chuzhih-sl-v-novela-kpk-2012-j.html> (Date of Application: 25.11.2020) [in Ukrainian].
9. Vyrok Kirovs’kogo rajonnogo sudu m. Kyrovogradu vid 30.10.2018 roku (sprava № 404/431/18). Judgment of the Kirov District Court of Kirovohrad of 30.10.2018 (case No 404/431/18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77481133> (Date of Application: 25.11.2020) [in Ukrainian].
10. SChATSchASChWILI v. GERMANY Application no. 9154/10. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-159566"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) [in English].
11. Sprava “Sitnevskiy ta Chajkovskiy proty Ukrainy” (Zayavy’ № 48016/06 ta № 7817/07). Case of Sitnevsky and Tchaikovsky in Ukraine (Applications No 48016/06 and No 7817/07). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b91#Text (Date of Application: 25.11.2020) [in Ukrainian] [in Ukrainian].

UDC 343.14(477)

Ponomarenko Alla,Candidate of Juridical Sciences,
senior researcher, Leading researcher of the
State Research Institute MIA
Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-6271-4485**CERTAIN LEGAL PROBLEMS OF RECOGNITION OF TESTIMONY FROM
FOREIGN WORDS AS EVIDENCE IN THE CRIMINAL PROCESS OF
UKRAINE**

Paper is devoted to the study of certain legal problems of recognizing testimony from other people’s words as evidence in the criminal process of Ukraine. The legal

© Ponomarenko Alla, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.4\(50\).24](https://doi.org/10.36486/np.2020.4(50).24)

Issue 4(50) 2020

<http://naukaipravoohorona.com/>

norms, which regulate the institute of testimony from other people's words, are analyzed in order to identify conflicts and inconsistencies.

Attention is drawn to the fact that in the construction of Article 97 of the CPC of Ukraine the emphasis is on the form of the statement of the person who testifies in court (oral or written), but not the person to whose statement the witness refers.

It is believed that investigators, prosecutors on a par with judges play an important role in recognizing the testimony of others as admissible evidence, because when collecting evidence at the stage of pre-trial investigation, in particular testimony, their assessment in terms of relevance, admissibility, reliability, first of all, carried out by the investigator and the prosecutor, and only then by the judges.

Attention is drawn to the fact that the CPC of Ukraine does not have a norm that would determine the criteria by which the investigator must evaluate the testimony from other people's words as evidence in terms of belonging, admissibility, reliability. Such a legislative gap is negatively reflected in the decision of the investigator and / or prosecutor. In this regard, there is a need to supplement the CPC of Ukraine with provisions on the conditions and grounds for the use by investigators of testimony from others as evidence as evidence in making procedural decisions.

In accordance with the third part of Article 97 of the CPC of Ukraine, the court has the right to declare it impossible to interrogate a person in the cases provided. It is considered that the provisions of paragraphs 2 and 4 of this article should be excluded from the CPC of Ukraine, as a person may at any time refuse to testify, including going abroad, and thus prevent the establishment of the circumstances of a criminal offense. In this way, legal nihilism, impunity and corruption are actually encouraged.

According to the legal position of the European Court of Human Rights, in cases where prosecution witnesses do not appear in court, their previous testimony can be considered admissible evidence only if the court conducts a so-called "three-stage analysis".

The above mentioned gives grounds to claim that the algorithm developed by the European Court of Human Rights for the evaluation of testimony from others' words is a very important factor in a fair trial. In view of this, we believe that such an assessment of the evidence should be widely used by domestic courts in criminal proceedings.

Keywords: testimony from other people's words, evidence, pre-trial proceedings, witness, evaluation of evidence, court session.

Отримано 27.11.2020

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ПЕДАГОГІКА. ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 351.741

Барко Вадим Іванович,
доктор психологічних наук,
головний науковий співробітник
ДНДІ МВС України
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-4962-0975
Остапович Володимир Петрович,
кандидат юридичних наук,
завідувач науково-дослідної лабораторії
ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-9186-0801

ПРАВОВІ ТА СОЦІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ НАРЯДІВ ОХОРОНИ ОБ'ЄКТІВ І ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті представлені основні правові та соціальні характеристики діяльності поліцейських нарядів охорони об'єктів і публічної безпеки Національної поліції України. Зокрема наведено загальну характеристику діяльності, посадові функції й повноваження поліцейських, умови праці тощо. Відзначається, що поліцейські наряди охорони об'єктів і публічної безпеки здійснюють професійну діяльність в особливих умовах, професія висуває підвищені вимоги до знань, умінь та індивідуальних якостей працівників. Розкрито умови професійного навчання та перспективи кар'єрного зростання працівників нарядів охорони об'єктів і публічної безпеки в поліції.

Ключові слова: Національна поліція, поліцейський, наряди охорони об'єктів і публічної безпеки, права і обов'язки, професійна діяльність, професіограма.

Постановка проблеми. У сучасних умовах неабиякого значення набуває проблематика професіографічного вивчення основних видів діяльності в Національній поліції України. Це пояснюється необхідністю більш ефективного використання персоналу поліції, оптимізації добору до найбільш придатних кандидатів, професійної підготовки поліцейських. Сьогодні в нашій державі не вистачає професіографічних матеріалів, які стосуються діяльності працівників структурних підрозділів поліції охорони. Відповідно до законодавства поліцейські підрозділи

© Barko Vadym, Ostapovych Volodymyr, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.4\(50\).25](https://doi.org/10.36486/np.2020.4(50).25)

Issue 4(50) 2020

<http://naukaipravoohorona.com/>

(наряди) охорони об'єктів і публічної безпеки (НОПБ) виконують важливі правоохоронні функції у складі Національної поліції України (НПУ).

Наше дослідження проводилось упродовж 2020 року з охопленням близько 200 поліцейських НОПБ із 12 областей держави. При цьому використовувалась низка якісних і кількісних методів дослідження (аналіз законодавства і нормативних документів, що регламентують службову діяльність поліцейських, психодіагностичні методики, інтерв'ю з керівниками поліцейських підрозділів, тестування, анкетування, бесіди, ретельно вивчався досвід професійного добору і призначення на посади поліцейських НОПБ.

Стан дослідження проблеми

Результати досліджень вітчизняних науковців (В. Барко, В. Криволапчук, Ю. Ірхін, Т. Нецерет, В. Остапович, О. Шаповалов та ін.) дозволили розробити і впровадити в практику професіограми деяких поліцейських професій, а також методики психологічного добору кандидатів на службу в систему НПУ України [4–7]. Науковці зарубіжних країн також досліджували проблематику психологічного забезпечення діяльності підрозділів поліції (D. Bufkin, D. Garland, C. Call, S. Owen, S. Housman, K. Hayes та ін.) [8–12].

Проте професіографічне вивчення діяльності поліцейських нарядів охорони об'єктів і публічної безпеки до цього часу не проводилось, тому дослідження правових і соціально-психологічних аспектів службової діяльності поліцейських, розробка сучасної науково обґрунтованої професіограми поліцейських НОПБ є актуальним завданням.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є визначення правових і соціальних засад діяльності поліцейських НОПБ, розробка професіограми цієї поліцейської професії. Для досягнення мети потрібно виконати такі *завдання*: а) проаналізувати нормативні документи, які регламентують діяльність поліцейських НОПБ; б) розробити складові професіограми професії; в) визначити соціальні характеристики діяльності поліцейських НОПБ.

Наукова новизна дослідження

Уперше встановлено правові та соціальні характеристики службової діяльності поліцейських НОПБ Національної поліції України, розроблено основні складові професіограми цієї професії.

Виклад основного матеріалу

За Національним класифікатором України “Класифікатор професій” ДК 003:2010 [3] посада поліцейського НОПБ віднесена до розділу 3 “Фахівці”, код підкласу – 3451, назва класифікаційного угруповання – “Інспектори правоохоронних органів та фахівці із дізнання”, код КП (згідно з покажчиком професійних назв робіт за кодами професій) – 3451, професійна назва роботи – “Інспектор (органи внутрішніх справ)”.

Сутність професійної діяльності. У своїй діяльності НОПБ керуються Конституцією України, законами України, указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та

законів України, актами Кабінету Міністрів України, а також виданими відповідно до них актами МВС, іншими актами законодавства та відповідною Інструкцією “Про організацію службової діяльності органів поліції охорони під час виконання заходів з фізичної охорони об’єктів” [1; 2].

Під час несення служби персонал НОПБ зобов’язаний:

діяти, у тому числі попереджати, виявляти та припиняти кримінальні або адміністративні правопорушення на об’єктах (маршрутах) охорони (патрулювання), лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України;

забезпечувати охорону об’єктів (майна) відповідно до вимог нормативно-правових актів МВС, розпорядчих документів НПУ, а також організаційно-розпорядчих документів із питань заходів охорони;

здійснювати на об’єкті прийом (здачу) під охорону окремих його приміщень, вести журнал приймання під охорону (зняття з-під охорони) приміщень об’єкта;

дотримуватися графіка руху (безпечного маршруту) на пості (маршруті) охорони (патрулювання), здійснювати демонстративний під’їзд за адресами (в точках) з підвищеним криміногенним ризиком;

дотримуватися маршруту руху за графіком із відміткою технічного контролю або контрольних жетонів;

вимагати від громадян дотримання пропускового режиму на об’єктах охорони, здійснювати поверхневу перевірку та огляд особи, майна, транспортного засобу під час виходу (виїзду) на об’єкт охорони;

у разі отримання інформації під час несення служби про вчинене правопорушення або таке, що готується, чи інші події:

негайно прибувати до місця та встановлювати обставини події, з’ясувати відомості про заявника, підозрюваних і потерпілих осіб, та іншу інформацію, що має значення для розкриття злочину;

за отриманими прикметами вживати заходів щодо затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину;

до прибуття СОГ забезпечувати охорону місця події, недоторканість обстановки, збереження слідів та речових доказів;

у межах компетенції сприяти нарядам поліції, які несуть службу на території обслуговування, а також представникам інших правоохоронних органів під час виконання ними службових обов’язків;

при посадці особи (осіб), підозрюваних у вчиненні правопорушення до службового автомобіля вживати заходів, які б унеможливили напад на персонал поліції охорони;

уживати заходів щодо забезпечення оборони об’єктів і охорони майна, а також публічної безпеки та порядку під час виникнення надзвичайних ситуацій (подій) та інших позаштатних ситуацій;

надавати невідкладну, у тому числі домедичну, допомогу особам, які знаходяться на об’єктах (маршрутах) охорони, а також потерпілим від правопорушень

і нещасних випадків, які перебувають у безпорадному або небезпечному для життя та здоров'я стані;

перевіряти несення служби персоналом поліції охорони в межах маршруту, реагувати на телефонні повідомлення та бути присутніми під час відкриття (зачинення) об'єктів згідно з установленим графіком, надавати допомогу в організації контролю за відомчою чи іншою охороною;

дотримуватися Правил дорожнього руху та правил радіообміну, своєчасно заповнювати службову документацію, вести бортовий журнал службового автомобіля);

забезпечити зберігання та належний стан утримання переданої йому в користування вогнепальної зброї (боєприпасів, спеціальних засобів), обачливо поводитися з нею (ними) [2].

До основних форм несення служби в НОПБ належать:

1) несення служби на стаціонарних (нерухомих) постах охорони (закритих об'єктах), у тому числі із здійсненням пропускового режиму та/або забезпеченням публічної безпеки та порядку;

2) несення служби на маршрутах охорони шляхом патрулювання відкритої території об'єкта, що охороняється, на автомобілях (автопатрулями) чи інших транспортних засобах або пішого патрулювання;

3) несення служби на постах (маршрутах) охорони шляхом забезпечення контролю за несенням служби персоналом охорони;

4) несення служби на маршрутах охорони шляхом оперативного реагування на повідомлення про спрацювання засобів охоронно-пожежної та тривожної сигналізації на підключених до (Г)ПЦС об'єктах, що охороняються [2].

Поліцейський НОПБ має право:

- вимагати від будь-якої особи дотримання публічного порядку та безпеки, прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; вимагати припинення правопорушень;

- використовувати технічні прилади і технічні засоби, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису для виявлення і фіксації правопорушень, зокрема нагрудні відеокамери (відеореєстратори);

- вимагати від особи пред'явлення документів, що посвідчують її особу, та (або) документів, що підтверджують відповідне право особи у випадках, передбачених законодавством;

- здійснювати в установленому законодавством порядку поверхневу перевірку та огляд осіб, речей або транспортних засобів;

- проникати до житла чи іншого володіння осіб у випадках, передбачених законодавством;

- вимагати від особи (осіб) залишити визначене місце на певний строк;

- тимчасово обмежити або заборонити доступ особам до визначеної території або об'єктів, якщо це необхідно для забезпечення публічного порядку та громадської безпеки, охорони життя і здоров'я людей, охорони місця події;

- затримувати особу на підставах і у порядку, передбачених законом, а також здійснювати її доставляння до підрозділів Національної поліції України;
- перевіряти дотримання обмежень, установлених законом стосовно осіб, які перебувають під адміністративним наглядом та інших категорій осіб;
- застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю у випадках і в порядку, передбачених законодавством;
- зупиняти транспортні засоби, у випадках передбачених законодавством;
- затримувати та організовувати доставляння транспортних засобів для тимчасового зберігання на спеціальних майданчиках і стоянках;
- при здійсненні патрулювання на транспортному засобі використовувати спеціальні світлові та звукові сигнальні пристрої, а також, у випадках службової необхідності, відступати від правил дорожнього руху [2].

Поліцейський *провадить свою діяльність на принципах* верховенства права, дотримання прав і свобод людини, законності, відкритості та прозорості, політичної нейтральності, взаємодії з населенням на засадах партнерства.

Для вирішення вказаних завдань поліцейський застосовує у передбаченому законом порядку такі *методи*, як бесіда, спостереження, опитування громадян, психологічний вплив, дослідження предметів і документів, ідентифікація особистості, обстеження приміщень, будівель, ділянок місцевості й транспортних засобів тощо.

Умови професійної діяльності. *Санітарно-гігієнічні умови праці.* Безпечні та здорові умови праці поліцейського НОПБ створюються шляхом забезпечення зручним робочим місцем; форменим одягом, зброєю, спеціальними засобами, іншим необхідним майном та спорядженням; медичним обслуговуванням і санітарно-профілактичними заходами.

Фактори трудового процесу. У роботі поліцейських НОПБ мають місце фактори виробничого середовища і трудового процесу, які впливають на здоров'я і працездатність фахівців під час виконання ними професійних обов'язків. Діяльність поліцейського НОПБ пов'язана з високою фізичною та психоемоційною напруженістю.

Фізичні фактори: погодні умови (температура 18–23 °С, вологість приблизно 50–70 %, а швидкість вітру до 5 м/с.); освітлення – природне та штучне. У випадку підвищення або зниження норм температури і вологості продуктивність праці знижується. Верхньою межею температури на постійних робочих місцях (де працівник проводить більше половини свого робочого часу або не менше 2-х годин поспіль), є температура +28 °С.

До факторів трудового процесу НОПБ також належать: напруженість праці (навантаження на центральну нервову систему, органи чуття, інтелектуальні навантаження); емоційні чинники (висока відповідальність за результат діяльності, значний ступінь ризику для власного життя та життя інших осіб, висока відповідальність за безпеку інших осіб тощо); режим праці, специфічні умови роботи (служба у вихідні та святкові дні, служба позмінно, служба з нерівномірним графіком, служба у нічний час тощо).

Основні види захворюваності. Екстремальний та стресовий характер професійної діяльності поліцейських НОПБ має свої особливості й часто спричиняє негативні наслідки у вигляді виникнення професійних захворювань. Зазвичай останні зумовлюються виключно або переважно значною кількістю чинників, що дуже часто мають безпосередній і тісний зв'язок із виконанням службових обов'язків. Серед професійних захворювань поліцейських НОПБ виокремлюють: нервово-психічні захворювання (виникнення неврозів, симптомів психічної втоми та перевтоми, що характеризується головним болем, підвищеною стомлюваністю, дратівливістю, порушенням сну, проявами вегето-судинної дистонії, артеріальною гіпертензією, виразковими хворобами, ішемічними хворобами серця); варикозне розширення вен нижніх кінцівок, захворювання (ураження) шкіри, що пов'язують із впливом шкідливих факторів професійного середовища; інфекційні та паразитарні хвороби (туберкульоз, СНІД тощо), отримані в процесі професійної діяльності внаслідок контакту з хворими, дисбактеріози і кандидози, зумовлені контактом із зараженими речовинами, поверхнями тощо; алергічні захворювання, що виникли внаслідок вимушеного контакту з алергенами або хворими особами.

Організаційні умови праці. Професійні функції поліцейського НОПБ характеризуються різнобічністю. До основних факторів, які викликають втому в діяльності поліцейського НОПБ: тривале перебування в стані емоційного і фізичного навантаження; значний обсяг і різноманітність функціональних обов'язків; переважно індивідуальний характер роботи; шкідливі для здоров'я умови праці; ненормований робочий день, часто обмежений час для відпочинку.

Соціальні характеристики діяльності. *Характер діяльності* поліцейського НОПБ – у складі наряду (один або два напарники). Поліцейський НОПБ також тісно взаємодіє з працівниками комунальних служб та представниками інших підрозділів Національної поліції. Така співпраця забезпечується шляхом обміну інформацією, виконанням конкретних завдань служб і здійсненням спільних заходів.

Рівень відповідальності службової діяльності поліцейського НОПБ – дуже високий, що пов'язано із частим прийняттям рішень одноосібно та різноплановістю службової діяльності.

Тип діяльнісних відносин поліцейського НОПБ переважно відноситься до системи “людина – людина”, “людина – техніка”, “людина – знакова система”.

Спілкування в професійній діяльності – особисте, з певними людьми та співробітниками поліції.

Узагальнення змісту, характеру, методів діяльності поліцейських НОПБ дозволяє визначити *основні її характеристики*, які вирізняють її серед інших видів професійної діяльності. До них належать: широкий спектр завдань професійної діяльності (здійснює реалізацію завдань з питань забезпечення охорони об'єктів, публічної безпеки та запобігання правопорушенням); одноосібність у прийнятті рішень і висока відповідальність за них; владні повноваження; висока інтенсивність професійних взаємодій; виконання інших повноважень, передбачених нормативно-правовими актами МВС.

Узагальнення вимог професії до знань, умінь і компетентностей. Виконання поліцейським НОПБ службових обов'язків потребує правових і психолого-педагогічних знань, а також багатьох спеціальних умінь.

Поліцейський НОПБ повинен *знати*:

Конституцію України; акти законодавства, що стосуються діяльності Національної поліції України; укази Президента України, постанови Верховної Ради України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, розпорядчі документи МВС України, інші нормативно-правові акти, інструктивні та методичні документи, що регулюють діяльність поліції охорони;

оперативну обстановку на території обслуговування, а також в межах маршруту та зони обслуговування, рубіжність, особливості та категорійність об'єктів охорони, можливі місця проникнення до них, приховані підходи та під'їзди, характеристики та принцип дії тривожних сповіщувачів різного типу;

функціональні, основні та особливі обов'язки, порядок несення служби;

особливості місцевості на маршрутах руху, можливі місця посягань на об'єкти охорони;

дислокацію органів НПУ на території обслуговування, систему зв'язку з ними, місця розташування органів ДСНС, закладів охорони здоров'я;

порядок і тактику дій при виникненні надзвичайних ситуацій (подій) та інших позаштатних ситуацій;

- особливості здійснення профілактичної роботи, спрямованої на запобігання вчиненню кримінальних та інших правопорушень;

- порядок вжиття заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку, реагування на заяви та повідомлення про кримінальні та адміністративні правопорушення або події;

- вимоги законодавчих та нормативно-правових актів МВС, розпорядчих документів НПУ, що регламентують діяльність, пов'язану із забезпеченням безпеки фізичних осіб, охороною об'єктів (майна), публічного порядку та безпеки, порядок застосування поліцейських заходів примусу;

- оперативну обстановку на території обслуговування, а також в межах маршруту та зони обслуговування, рубіжність, особливості та категорійність об'єктів охорони, можливі місця проникнення до них, приховані підходи та під'їзди, характеристики та принцип дії тривожних сповіщувачів різного типу; функціональні, основні та особливі обов'язки, порядок несення служби;

- особливості місцевості на маршрутах руху, можливі місця посягань на об'єкти охорони;

- дислокацію органів НПУ на території обслуговування, систему зв'язку з ними, місця розташування органів ДСНС, закладів охорони здоров'я;

- порядок і тактику дій при виникненні надзвичайних ситуацій (подій) та інших позаштатних ситуацій;

- порядок організації роботи щодо взаємодії з населенням;

- порядок здійснення контролю за дотриманням правил безпеки дорожнього руху тощо.

Поліцейський НОПБ також повинен мати знання основ загальної та вікової психології, психології спілкування, які допоможуть йому вести бесіди з громадянами, допитувати правопорушників та свідків подій, попереджувати і вирішувати конфлікти, здійснювати вплив на людей виховного, превентивного характеру, контактувати з колегами (чергової частини ГУНП, вибухотехнічної служби, поліції охорони, спеціальної поліції, дільничних офіцерів поліції тощо), протистояти негативному впливу стресових чинників тощо.

Окрім правових та психологічних знань і умінь поліцейський НОПБ повинен володіти додатковою інформацією про: оперативну обстановку і дислокацію інших нарядів поліції, представників громадських об'єднань із забезпечення публічної безпеки і порядку; прикмети осіб, транспортних засобів і майна, яке знаходиться у розшуку; місцезнаходження найважливіших об'єктів органів державної влади і управління в регіоні, підрозділів пожежної охорони, гуртожитків, підприємств, організацій та установ тощо.

Поліцейський НОПБ повинен *уміти*:

- уживати заходи, які спрямовані на усунення загроз життю, здоров'ю фізичних осіб, публічній безпеці й порядку;
- доставляти затриманих та підозрюваних осіб;
- працювати з інформацією стосовно об'єктів професійної уваги; складати адміністративно-процесуальні документи (протоколи, рапорти, доповідні записки тощо);
- володіти комунікативними вміннями (зокрема налагоджувати довірчі стосунки з різними категоріями населення), вміти застосовувати методи психологічного впливу на різні категорії громадян, бути спроможним конструктивно вирішувати конфліктні ситуації;
- організовувати спільну діяльність із представниками підрозділів Національної поліції та інших правоохоронних органів, органів виконавчої влади, місцевого самоврядування і громадських організацій щодо виконання професійних завдань;
- правильно і своєчасно застосовувати й використовувати в межах своєї компетенції поліцейські превентивні заходи та поліцейські заходи примусу (фізичний вплив (силу), спеціальні засоби, вогнепальну зброю);
- аналізувати та планувати свою роботу, вести її облік і звітність;
- взаємодіяти з представниками засобів масової інформації;
- правильно оформлювати службові документи;
- надавати невідкладну (зокрема домедичну) допомогу особам, які постраждали внаслідок правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в безпорадному стані або стані, небезпечному для їхнього життя чи здоров'я.

Ключові компетентності поліцейського НОПБ як працівника поліції:

- відповідальне ставлення до службової діяльності;
- здатність працювати в команді;
- дотримання професійної етики;

- здатність запобігати конфліктним ситуаціям і знаходити шляхи їх розв'язання;
- адаптивність і витривалість;
- самостійність прийняття рішень;
- здатність діяти в нестандартних ситуаціях;
- уміння планувати службову діяльність;
- здатність виокремлювати головне в службовій діяльності й досягати поставленої мети;
- прагнення самовдосконалюватися шляхом набуття нових знань, умінь і навичок.

Загальнопрофесійні компетентності поліцейського НОПБ як працівника поліції:

- знання основ конституційного права;
- дотримання вимог забезпечення прав і свобод людини та громадянина;
- знання основ антикорупційного законодавства;
- дотримання норм професійної етики;
- дотримання толерантності та принципу недискримінації в роботі;
- здатність ефективно спілкуватися;
- стресостійкість;
- здатність ефективно взаємодіяти з населенням на засадах партнерства;
- дотримання вимог законодавства щодо запобігання та протидії домашньому насильству;
- знання Правил дорожнього руху;
- дотримання положень законодавства про охорону праці та безпеки життєдіяльності;
- знання правових та організаційних основ діяльності Національної поліції України;
- уміння правильно оформляти службові документи.

Професійне навчання та перспективи кар'єрного зростання в поліції.

Професійне навчання поліцейських поліції охорони складається з первинної професійної підготовки; підготовки у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання; післядипломної освіти; службової підготовки.

Поліцейські, які вперше прийняті на службу в поліцію, з метою набуття спеціальних навичок, необхідних для виконання повноважень поліції, зобов'язані пройти первинну професійну підготовку за відповідними навчальними програмами (планами), затвердженими Міністерством внутрішніх справ України.

Розподіл випускників закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських, які навчаються на денній формі навчання за державним замовленням, здійснюється комісіями з персонального розподілу з урахуванням інтересів служби відповідно до набутої випускником кваліфікації, спеціальності та спеціалізації.

Для роботи поліцейським поліції охорони особа повинна мати освітній ступінь “бакалавр” у галузі знань “Право” або у інших галузях знань.

Післядипломна освіта (спеціалізація, перепідготовка, підвищення кваліфікації, стажування) може здійснюватися безпосередньо в підрозділах поліції або в закладах вищої освіти. Підвищення кваліфікації за напрямом службової діяльності повинно здійснюватися не рідше одного разу на три роки або перед призначенням на керівну посаду (у тому числі вищу керівну посаду, ніж займана).

Типові помилки в професійній діяльності, їх можливі наслідки.

З урахуванням завдань, напрямів та особливостей організації діяльності поліцейських поліції охорони визначено наступні найбільш типові помилки, що мають (чи можуть мати) місце в професійній діяльності, та їх можливі наслідки:

1. Недоліки у зборі та оформленні документів у процесі розгляду звернень громадян. Внаслідок помилок – оскарження заявником прийнятих рішень до органів прокуратури, апарату Національної поліції України тощо.

4. Низький рівень знань нормативно-правових актів, які стосуються службової діяльності, а також відсутність дисциплінованості та належної етичної поведінки. Можливі наслідки: ненадання громадянам якісної правової допомоги та поліцейських послуг; відсутність самодисциплінованості та прагнення саморозвитку; притягнення до дисциплінарної відповідальності.

5. Перевищення влади чи службових повноважень (безпідставне застосування фізичної сили, незаконне затримання, інше порушення прав і свобод людини), службове підроблення (створення завідомо неправдивих документів, формальні відписки), вчинення корупційних діянь у процесі службової діяльності. Як наслідок – притягнення до адміністративної чи кримінальної відповідальності.

6. Низький рівень комунікації з громадянами, надмірна сором'язливість, невміння спілкуватися. Можливі наслідки: низький рівень та/або відсутність співпраці з громадянами й громадами; відсутність оперативної інформації, в результаті чого здійснюється неефективна превентивна діяльність; низький рівень обізнаності населення про роботу дільничного офіцера поліції на території обслуговування, що, своєю чергою, негативно впливає на імідж поліції.

8. Порушення принципу неупередженості та наявність стереотипів. Як наслідок – негативна оцінка спілкування громадян із поліцейським, а також можливість виникнення різного роду суспільно небезпечних явищ (проявів ксенофобії, расизму тощо).

9. Ігнорування заходів особистої безпеки під час виконання службових обов'язків, низький рівень знань тактики дій у типових ситуаціях під час несення служби. Як наслідок – високий ризик отримання травматизму та більш тяжких наслідків під час виконання службових обов'язків.

Висновки та перспективи подальших розвідок.

Таким чином, у статті представлені основні правові і соціальні характеристики діяльності поліцейських нарядів охорони об'єктів і публічної безпеки Національної поліції України. Поліцейські наряди охорони об'єктів і публічної безпеки здійснюють професійну діяльність в особливих умовах, професія висуває підвищені вимоги до знань, умінь та індивідуальних якостей працівників. Так, поліцейський наряд охорони об'єктів і публічної безпеки провадить свою діяльність на принципах

верховенства права, дотримання прав і свобод людини, законності, відкритості та прозорості, політичної нейтральності, взаємодії з населенням на засадах партнерства. У роботі поліцейських НОПБ мають місце фактори виробничого середовища і трудового процесу, які впливають на здоров'я і працездатність фахівців під час виконання ними професійних обов'язків. Діяльність поліцейського НОПБ пов'язана з високою фізичною та психоемоційною напруженістю. Рівень відповідальності службової діяльності поліцейського НОПБ – дуже високий, що пов'язано з частим прийняттям рішень одноосібно та різноплановістю службової діяльності. Виконання поліцейським НОПБ службових обов'язків потребує правових і психолого-педагогічних знань, а також багатьох спеціальних умінь. До *ключових компетентностей* поліцейського НОПБ належать: відповідальне ставлення до службової діяльності; здатність працювати в команді; дотримання професійної етики; здатність запобігати конфліктним ситуаціям і знаходити шляхи їх розв'язання; адаптивність і витривалість; самостійність прийняття рішень; здатність діяти в нестандартних ситуаціях; уміння планувати службову діяльність; здатність виокремлювати головне в службовій діяльності й досягати поставленої мети; прагнення самовдосконалюватися шляхом набуття нових знань, умінь і навичок. Розкрито умови професійного навчання та перспективи кар'єрного зростання працівників нарядів охорони об'єктів і публічної безпеки в поліції; описані соціальні характеристики професійної діяльності поліцейських, типові помилки при здійсненні професійної діяльності. *Перспективи подальших наукових розвідок* у цьому напрямі полягають у дослідженні психолого-правових і соціальних особливостей діяльності поліцейських інших підрозділів поліції охорони (фізичних осіб, вантажів і мобільних об'єктів тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Поточна редакція від 30.09.2016. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30 (від 23.07.1996). Ст. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 03.09.2019).
2. Про організацію службової діяльності поліції охорони з питань забезпечення фізичної охорони об'єктів: наказ від 07.07.2017 № 577. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0989-17> (дата звернення 20.01.2020).
3. Національний класифікатор України “Класифікатор професій” ДК 003:2010, затверджений наказом Держспоживстандарту України від 28.07.2010 № 327 (чинний від 01.11.2010). URL: https://hrliga.com/docs/327_KP.htm: (дата звернення: 27.08.2020).
4. Про Національну поліцію: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41 (від 09.10.2015). Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звертання 21.01.2019).
5. Барко В.І., Ірхін Ю.Б., Нещерет Т.В. та ін. Професіографічний опис основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України. Київ: РВЦ КНУВС; ДП “Друкарня МВС”, 2007. 100 с.
6. Остапович В.П., Дубова І.О., Барко В.І. та ін. Професіограми за основними видами поліцейської діяльності: наук.-практ. посіб. / за заг. ред. проф. В.О. Криволапчука. Київ: ДНДІ МВС України; ФОП Кандиба Т.П., 2018. 244 с.
7. Юридична психологія: підручник / авт. кол.: Д.О. Александров, В.Г. Андросюк, Л.І. Казміренко та ін.; за заг. ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсєєва. К.: КНТ, 2007. 360 с.
8. Physical activity and health / С. Bouchard, S. N. Blair, W. L. Haskell. Champaign: Human Kinetics, 2007. 410 p.

9. *Cochrane R.E., Tett R., Vandecreek L.* Psychological Testing and the Selection of Police Officers: A National Survey. *Criminal Justice and Behavior*, 30(5):511-537 · October 2003. URL: <https://www.researchgate.net/publication/247743668> (дата звернення: 21.06.2020).

10. *Dunnette M.D., Borman W.C.* Personnel Selection and Classification Systems. *Annual Review of Psychology*. 1979. Vol. 30, № 1. P. 477–525. URL: <https://doi.org/10.1146/annurev.ps.30.020179.002401> (дата звернення: 21.06.2020).

11. *Gerald V. Barrett, Rosanna F. Miguel, Jennifer M. Hurd, Sarah B. Lueke and James A. Tan.* Practical Issues in the Use of Personality Tests in Police Selection. *Public Personnel Management* Volume 32 No. 4 Winter 2003. URL: <https://doi.org/10.1177/009102600303200403> (дата звернення: 21.06.2020).

12. *John O.P., Naumann L.P., Soto C.J.* Paradigm Shift to the Integrative Big-Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Conceptual Issues / O.P. John, R.W. Robins, L.A. Pervin (Eds.). *Handbook of personality: theory and research*. New York: Guilford Press, 2008. P. 114–158.

REFERENCES

1. The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of 28.06.1996 No 254k / 96-VR. Current edition from 30.09.2016. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 1996. No 30 (dated 23.07.1996). Art. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (Date of Application: 03.09.2019) [in Ukrainian].

2. On the Organization of Service Activities of the Security Police to Ensure the Physical Protection of Facilities: Order of 07.07.2017 No 577. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0989-17> (Date of Application: 20.01.2020) [in Ukrainian].

3. National Classifier of Ukraine “Classifier of Professions” SC 003: 2010, approved by the Order of Derzhspozhyvstandart of Ukraine dated 28.07.2010 No 327 (dated 01.11.2010). URL: https://hrliga.com/docs/327_KP.htm (Date of Application: 27.08.2020) [in Ukrainian].

4. On the National Police: Law of Ukraine of 10.12.2015 No 889-VIII. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2015. No 40–41 (dated 09.10.2015). Art. 379. (Date of Application: 21.01.2019) [in Ukrainian].

5. *Barko, V.I., Irkhin, Yu.B., Neshcheret, T.V.* and others (2007) *Profesiohrafichnyi opys osnovnykh vydiv diialnosti v orhanakh vnutrishnikh sprav Ukrainy*. “Professional Description of the Main Activities in the Internal Affairs Bodies of Ukraine”. Kyiv: RVC KNUVS; State Enterprise “Printing House of the Ministry of Internal Affairs”, 2007. 100 p. [in Ukrainian].

6. *Ostapovych, V.P., Dubova, I.O., Barko, V.I.* and others (2018) *Profesiohramy za osnovnymy vydamy politseiskoi diialnosti*. “Professiograms on the Main Types of Police Activity”: scientific-practical manual / for general ed. prof. V.O. Kryvolapchuk. Kyiv: State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine; FOP Kandiba TP, 2018. 244 p. [in Ukrainian].

7. *Iurydychna psykholohiia*. “Legal Psychology”: textbook / ed. coll.: D.O. Alexandrov, V.G. Androsyuk, L.I. Kazmirenko and others; for general ed. L.I. Kazmirenko, E.M. Moisieiev. K.: KHT, 2007. 360 c. [in Ukrainian].

8. *Bouchard, C., Blair, S.N., Haskell, W.L.* (2007) *Physical Activity and Health*. Champaign: Human Kinetics. 410 p [in English].

9. *Cochrane R.E., Tett R., Vandecreek L.* Psychological Testing and the Selection of Police Officers. *A National Survey*. *Criminal Justice and Behavior*, 30(5):511-537. October 2003. URL: <https://www.researchgate.net/publication/247743668> (Date of Application: 21.06.2020) [in English].

10. *Dunnette, M.D., Borman, W.C.* (1979) Personnel Selection and Classification Systems. *Annual Review of Psychology*. Vol. 30, № 1. P. 477–525. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.ps.30.020179.002401> (Date of Application: 21.06.2020) [in English].

11. *Gerald V. Barrett, Rosanna F. Miguel, Jennifer M. Hurd, Sarah B. Lueke and James A. Tan.* Practical Issues in the Use of Personality Tests in Police Selection. *Public Personnel Management* Volume 32 No. 4 Winter 2003. DOI: <https://doi.org/10.1177/009102600303200403> (Date of Application: 21.06.2020) [in English].

12. *John, O.P., Naumann, L.P., Soto, C.J.* (2008) Paradigm Shift to the Integrative Big-Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Conceptual Issues / O.P. John, R.W. Robins, L.A. Pervin (Eds.). *Handbook of Personality: Theory and Research*. New York: Guilford Press. P. 114–158. [in English].

UDC 351.741

Barko Vadym,Doctor of Psychological Sciences,
Chief Researcher,State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,

ORCID ID 0000-0003-4962-0975

Ostapovych Volodymyr,

Candidate of Juridical Sciences (PhD),

Chief of Laboratory, State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,

ORCID ID 0000-0002-9186-0801

LEGAL AND SOCIAL FEATURES OF OFFICE ACTIVITIES OF POLICE ORDERS OF SECURITY AND PUBLIC SECURITY

Paper presents the main legal and social characteristics of the police units of protection of objects and public safety of the National Police of Ukraine. In particular, the general characteristics of the activity, job functions and powers of police officers, working conditions, etc. are given. It is noted that police officers of security and public safety carry out professional activities in special conditions, the profession places high demands on the knowledge, skills and individual qualities of employees. It is shown that police squads for the protection of objects and public safety operate on the principles of the rule of law, respect for human rights and freedoms, legality, openness and transparency, political neutrality, interaction with the public on a partnership basis. The main characteristics that distinguish the profession from other types of professional activity are identified. Based on an extensive study, the requirements of the profession to the knowledge, skills, competencies of employees of the units of protection of objects and public safety of the NPU are presented. The conditions of professional training and career prospects for police and public safety officers in the police are revealed. The social characteristics of the professional activity of police officers, typical mistakes in carrying out professional activities and their possible consequences are also described. It is concluded that police officers of security and public safety carry out professional activities in special conditions, as the profession places high demands on the knowledge, skills and individual qualities of employees. Thus, the police of objects of protection of objects and public safety carries out the activity on principles of rule of law, observance of human rights and freedoms, legality, openness and transparency, political neutrality, interaction with the population on the basis of partnership. factors of the production environment and labor process that affect the health and efficiency of professionals in the performance of their professional duties, as well as the activities of the police NOPB associated with high physical and emotional stress, and the level of responsibility of the police

© Barko Vadym, Ostapovych Volodymyr, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.4\(50\).25](https://doi.org/10.36486/np.2020.4(50).25)

Issue 4(50) 2020

<http://naukaipravoohorona.com/>

NOPB – very high, which is due to the frequent decision-making alone and the diversity of official activities.

Keywords: National police, police officer, objects of protection of objects and public safety, rights and duties, professional activity, professional profile.

Отримано 23.11.2020

УДК 159.9:351.74

Сидоренко Олександра Юріївна,
кандидат психологічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-0781-1423

ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ДО СТРЕСУ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЗА ДОПОМОГОЮ АДАПТИВНОЇ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ

У статті висвітлюється професійна діяльність працівників Національної поліції України, яка тісно пов'язана з інтенсивним впливом несприятливих факторів, що спричиняють у правоохоронців негативні емоційні, фізичні, психічні стани та призводять до професійного стресу. Зазначається, що проблема психологічної адаптації правоохоронців до стресу за допомогою адаптивної копінг-поведінки є дуже актуальною, оскільки від можливостей її вирішення безпосередньо залежить як стан здоров'я працівників НПУ, так і ефективність виконання ними своїх професійних обов'язків.

Ключові слова: працівники Національної поліції України, професійний стрес, копінг-поведінка, копінг-стратегії, копінг-ресурси, адаптивна копінг-поведінка.

Щоденна професійна діяльність працівників Національної поліції України дуже тісно пов'язана з інтенсивним впливом несприятливих факторів, що спричиняють у правоохоронців негативні емоційні, фізичні, психічні стани та призводять до професійного стресу. Професійний стрес – це стан психічного напруження, викликаний особливостями професії. У психологічній літературі виділяють три рівні аналізу професійного стресу.

I рівень – ускладнення в органічній та психологічній сферах виникають при виконанні функціональних обов'язків суб'єктом професійної діяльності і залежать від специфіки професії.

II рівень – ускладнення, які виникають при відсутності рольового балансу між професійною сферою та особистісною сферою. При цьому розрізняють рольові переважанення та конфлікти, рольову недостатність, нечітку визначеність ролі.

III рівень – ускладнення, які зумовлені низьким рівнем задоволеності мотиваційної сфери суб'єкта професійної діяльності у процесі виконання цієї професійної діяльності та емоційним ставленням суб'єкта до цієї ж роботи. При цьому розрізняють задоволеність та незадоволеність роботою [7].

На нашу думку, у працівників НПУ професійний стрес спостерігається на всіх трьох рівнях. Наслідками професійного стресу правоохоронців можуть бути: соматичні та психічні захворювання; професійні та соціальні конфлікти; поранення

та загибель правоохоронців; синдром “професійного вигорання”; професійна деформація; порушення ефективності й надійності діяльності; плінність кадрів тощо.

З одного боку, значні витрати МВС України на медичне та психологічне обслуговування поліцейських, що зазнають впливу професійного стресу, стимулює керівників підрозділів НПУ для зниження психогенного впливу роботи на персонал підрозділів. А з іншого боку, виконання професійних обов'язків під постійним впливом значної кількості стресогенних чинників висуває особливі вимоги до психологічних якостей поліцейських, необхідних для того, щоб адаптуватися до змін з найменшими для себе втратами.

Адаптація поліцейських НПУ до стресу тісно пов'язана з їх копінг-поведінкою – тобто системою цілеспрямованих дій зі свідомого оволодіння ситуацією для зменшення шкідливості впливу стресу [7]. Тобто копінг-поведінка розглядається як когнітивні та поведінкові зусилля, які постійно змінюються та застосовуються особистістю для того, щоб впоратися зі специфічними внутрішніми та/або зовнішніми вимогами, що надзвичайно напружують або перевищують її ресурси [5].

Отже, проблема психологічної адаптації правоохоронців до стресу за допомогою адаптивної копінг-поведінки є дуже актуальною, оскільки від можливостей її вирішення безпосередньо залежить як стан здоров'я працівників НПУ, так і ефективність виконання ними своїх професійних обов'язків.

Перші роботи, присвячені дослідженню копінг-поведінки, з'явилися у другій половині двадцятого століття в зарубіжній психології (Р. Лазарус, С. Фолкман, Р. Мус, Н. Ендлер, Дж. Паркер, М. Перрез, М. Райчертз). А з початку 90-х років дослідження цього феномена стає сферою наукових інтересів і вітчизняних вчених, які вивчали стратегії психологічного подолання складних життєвих ситуацій (Л. Китаєв-Смик, Л. Анциферова, В. Ялтонский, Н. Михайлова, Р. Грановська, І. Нікольська, Т. Крюкова та ін.). І хоча в роботах вітчизняних психологів термін “копінг-поведінка” почав вживатися лише у 90-х роках, проте пов'язані з ним явища вивчалися значно раніше (наприклад, “стресостійкість” – у дослідженнях К. Платонова, Л. Уманського, Б. Теплова; “емоційна стійкість” – у роботах В. Мерліна та ін.) [5].

Аналогами “копіngu” є такі поняття: “система регуляції стресу” (В. Бодров), деякі складові “субсиндрому стресу” (Л. Китаєв-Смик), “патерни розв'язання проблемних і несприятливих життєвих ситуацій” (Л. Дика), “життєві стратегії” (К. Альбуханова-Славська), “типи переживань” (Ф. Василюк), “техніки існування або реакції на проблемні моменти життя” (Л. Анциферова) [5].

Метою статті є теоретичний аналіз складових адаптивної копінг-поведінки у працівників Національної поліції України.

Процеси подолання людиною важких життєвих подій у психологічній науці прийнято позначати як адаптивна поведінка або копінг-поведінка (“копінг” від англ. “cope” – перебороти, впоратися, подолати) [1].

У процесі подолання стресу кожна людина використовує власні стратегії (копінг-стратегій) на основі наявного в неї особистісного досвіду і психологічних резервів (особистісні ресурси або копінг-ресурси). Саме через це копінг-поведінку почали розглядати як результат взаємодії копінг-стратегій та копінг-ресурсів [5].

У теорії поняття “копінг-стратегій” розглядається як відносно постійна здатність людини відповідати на стресові події певним чином [3]. Коли людина опиняється у складних ситуаціях, які вимагають ефективного управління стресом, вона має використовувати власні стратегії поведінки. Такі стратегії базуються на реальному індивідуальному досвіді людини (конкретне переживання власних дій, подій або ситуацій тощо; самі ці події, ситуації, контакти або дії, котрі можуть залишити сліди; сліди подій, ситуацій, контактів тощо; наслідки пережитих подій, ситуацій, контактів тощо або переживання у психіці й поведінці індивіда) [3] та психологічних ресурсах, так званих потенційних психологічних можливостях.

Загалом до базових копінг-стратегій науковці та практики відносять стратегії “вирішення проблем”, “пошук соціальної підтримки” й “уникання” [1].

Цікавою класифікацією, на нашу думку, є описані в когнітивній психології види копінг-стратегій поведінки, що розподіляються на три основні групи з урахуванням ступеня їх адаптаційних можливостей: адаптивні, відносно адаптивні та неадаптивні.

Копінг-стратегії вважаються адаптивними, якщо сприяють досягненню рівноваги у психіці людини і в подальшому сприяють зменшенню або усуненню шкідливих побічних впливів стресових подій [4].

До адаптивних варіантів копінг-стратегій у поведінковій сфері належать співробітництво, звернення й альтруїзм. Ці прояви відображають таку поведінку особистості, при якій вона сама запропонує цю копінг-стратегію людям задля подолання труднощів, психотравм, стресів, наслідків екстремальних ситуацій [6].

У когнітивній сфері адаптивними варіантами є проблемний аналіз, установка (як певна форма антиципації за Д.Н. Узнадзе), власні цінності, усвідомлення самоволодіння. Ці форми поведінки спрямовані на внутрішній аналіз труднощів, що виникають, та можливі шляхи виходу з них, підвищення самооцінки й самоконтролю, більш глибоке усвідомлення власної цінності як особистості, наявності віри у власні ресурси для подолання складних стресових ситуацій.

У емоційній сфері такими варіантами можуть бути протест, оптимізм, емоційний стан з активним обуренням і протестом труднощів, впевненість у наявності конструктивного виходу з будь-якої, навіть найскладнішої небезпечної ситуації.

Однак у реальному житті людина часто вдається до неадаптивних або відносно адаптивних варіантів копінг-стратегій поведінки. Так, у поведінковій сфері варіантами неадаптивних копінг-стратегій можуть бути: активне уникнення думок про неприємності або небезпеку, пасивність, ізоляція, прагнення відійти від активних інтерперсональних контактів, відмова від вирішення проблеми; у когнітивній сфері – це смирення, розгубленість, дисиміляція, ігнорування – пасивні форми поведінки, які характеризуються загальною відмовою від подолання

труднощів через зневіру у власні сили й інтелектуальні ресурси, з навмисною недооцінкою неприємностей; в емоційній сфері – це витіснення емоцій, покірність, самозвинувачення, агресивність – варіанти поведінки, які характеризуються подавленим станом безнадії, покірності, переживання злості й покладання провини на себе та інших.

До відносно адаптивних варіантів копінг-стратегій поведінки, конструктивність яких залежить від значущості й вираженості ситуації подолання стресових подій, належать: у поведінковій сфері – компенсація, відволікання, конструктивність як форми поведінки, які характеризуються прагненням до тимчасової відмови від вирішення проблем за допомоги алкоголю, лікарських препаратів, занурення в роботу, в хобі, мандрівки; у когнітивній сфері – відносність, надання смислу, релігійність як форми поведінки, які спрямовані на оцінку труднощів, надання особливого смислу в їх подоланні, на віру в Бога й стійкість у вірі при зіткненні зі складними життєвими проблемами, ситуаціями, що виходять за рамки “звичайного” досвіду; в емоційній сфері – це емоційне розвантаження, пасивна кооперація, поведінка, спрямована на зняття напруження, пов’язаного з проблемами, емоційним відреагуванням, або на передачу відповідальності з вирішення труднощів іншими особами [6].

Копінг-ресурси – це особистісні ресурси копінг-поведінки або внутрішні психологічні чинники її формування і розвитку. До них належать характеристики особистості та соціального середовища, які полегшують або роблять можливою адаптацію до життєвих стресів, сприяють розвитку засобів його подолання, підвищують стресостійкість [5].

Загалом, в літературі найчастіше згадуються такі види копінг-ресурсів:

- фізичні (здоров’я, витривалість тощо);
- психологічні (переконання, оптимальний рівень тривожності, адекватна самооцінка, внутрішній локус контролю, мораль, оптимізм (та оптимістичний пояснювальний вплив) і такі властивості особистості, які роблять людину міцною;
- соціальні ресурси (індивідуальні соціальні зв’язки та інші соціально-підтримуючі системи) [5].

Загалом копінг-ресурси поділяють на особистісні та ресурси середовища. До особистісних копінг-ресурсів належать:

- розвиненість когнітивної сфери, яка дозволяє оцінювати вплив оточуючого середовища;
- уявлення людини про себе (Я-концепція);
- вміння контролювати своє життя, брати на себе відповідальність за нього (інфернальний локус контролю);
- вміння спілкуватися з оточуючими;
- соціальна компетентність, прагнення бути разом з людьми (афіліація);
- вміння співпереживати оточуючим, проживати разом з ними якийсь відрізок їх життя, накопичуючи при цьому свій власний досвід (емпатія);
- позиція людини у ставленні до життя, смерті, любові, самотності, віри, духовність людини, віра у Бога та ін.;

– ціннісно-мотиваційна структура особистості, а також її психологічні особливості, які забезпечують її стресостійкість.

Ресурси соціального середовища також визначають поведінку людини. До них належить соціально-підтримуюче середовище, тобто оточення, в якому живе людина (суспільство, сім'я тощо) [5].

На жаль, копінг-ресурси не завжди відіграють адаптивну роль. Встановлено, що копінг-ресурси допомагають за умови стресу низького та середнього рівнів, а за умови високого рівня стресу вони можуть не помічатися чи не використовуватися. Крім того, на думку низки авторів, спроможність людини до розв'язання проблем, які перед нею виникли, залежать від міри неочікуваності їх виникнення (походження проблеми), а також наявності та адекватності психологічної установки на подолання конкретної проблеми. Знання та врахування цих чинників визначають вибір стратегій подолання, тобто наскільки внутрішні і зовнішні ресурси будуть виснажені чи збережені при спробах людини впоратися зі складною життєвою ситуацією [5].

Отже, необхідно підвищувати якість окремих характеристик психологічних ресурсів, до яких зазвичай відносять рівень когнітивного розвитку, Я-концепцію, особливо самоспостереження, самооцінювання, самоконтроль, а також інші рефлексивні механізми особистості, які забезпечують стресостійкість, використовувати прийоми когнітивного навчання, до якого належать складання самоінструкцій та, як наслідок, використання технік самоуправління [6].

Психологами нагромаджено достатню кількість знань про копінг-поведінку для того, щоб визначити основні чинники, які впливають на її адаптивність, й основні психологічні умови, необхідні для їх формування. Аналіз наукової літератури дозволив визначити основні чинники, які забезпечують адаптивну копінг-поведінку у працівників НПУ:

– використання копінг-стратегій, які відповідають віку та досвіду і спрямовані на активне розв'язання складної життєвої ситуації або зміну свого ставлення до неї;

– наявність зовнішніх і внутрішніх копінг-ресурсів, достатніх для подолання стресу та адаптації до середовища у процесі використання активних копінг-стратегій (позитивна Я-концепція, позитивне сприйняття соціальної підтримки, інтернальний локус-контроль, емпатія, афіліація тощо);

– готовність до адаптивної копінг-поведінки, спрямованої на джерело стресу з метою його усунення;

– перевага мотивації на досягнення успіху у процесі подолання стресу і психосоціальних проблем над мотивацією уникнення невдачі [2].

Таким чином, можна визначити характеристики тих психологічних якостей працівників НПУ, які впливають на адаптивність стратегій їх копінг-поведінки:

– сформованості адаптивних копінг-стратегій;

– івень емпатії та інтернальності;

– мотивація на досягнення успіху й уникнення невдач;

– рівень афіліації;

– стиль саморегуляції копінг-поведінки [2].

Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що професійний стрес у діяльності працівників НПУ негативно впливає на рівень їх працездатності, якість праці та стан здоров'я. У правоохоронців часто спостерігаються психічні перевантаження, психосоматичні розлади, негативні поведінкові реакції, які виникають унаслідок впливу професійних стресорів.

У результаті аналізу літературних джерел було виявлено, що процеси психологічної адаптації або копінгу – це засоби, за допомогою яких працівник НПУ здійснює контроль над стресовими ситуаціями у професійній діяльності. Критеріями їх ефективності є: психічне благополуччя, тривалість позитивних наслідків, зниження рівня невротизації та вразливості до професійних стресів.

Важливими складовими копінг-поведінки працівників НПУ є копінг-стратегії та копінг-ресурси. Їх вивчення та розвиток мають велике значення для ефективного виконання професійних завдань.

Для цього працівник НПУ обирає певні копінг-стратегії, які можуть бути адаптивними, відносно адаптивними та неадаптивними. Найбільш ефективними є адаптивні копінг-стратегії, які проявляються у співпраці, зверненні, альтруїзмі, проблемному аналізі, установці власної цінності, свідомому самоволодінні, протесті, оптимізмі, що мають власне вираження в когнітивній, емоційній та поведінковій сфері правоохоронців та оптимізують їх професійну діяльність.

До копінг-ресурсів належать характеристики особистості і соціального середовища, які полегшують або роблять можливою адаптацію до професійних стресів працівників НПУ, сприяють розвитку засобів його подолання, підвищують стресостійкість. Це особистісні структури, які допомагають правоохоронцям впоратися із загрозливими обставинами, полегшуючи адаптацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Войцеховська О., Закалик Г.* Сучасні напрями психологічних досліджень копінг-стратегій особистості. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2016. № 2. С. 95–104.
2. *Дідух М.М.* Стан розвитку компонентів конструктивної копінг-поведінки у працівників органів внутрішніх справ. *Проблеми сучасної психології*. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2014. Вип. 26. С. 129–143.
3. *Знаменюк Г.М.* Психіка людини в екстремальних ситуаціях. *Військова освіта*: Збірник наукових праць. 2003. № 12. С. 34–44.
4. *Карвасарский Б.Д.* Психотерапевтическая энциклопедия. Санкт-Петербург: Питер Ком., 1998. 752 с.
5. *Корсун С.І., Ткачук Т.А.* Психологія діяльності працівників податкової міліції: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 194 с. URL: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Philosophy/PsychologyTax.html> (дата звернення: 20.11.2020).
6. *Кудрицька О.В.* Рефлексивні механізми формування потенційних копінг-стратегій поведінки у надзвичайних ситуаціях. С. 129–137. URL: <https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/ProblemsOfExtremeAndCrisisPsychology/vol1/13.pdf> (дата звернення: 20.11.2020).
7. *Куриця Д.І.* Визначення домінуючих копінг-стратегій у професійній діяльності держслужбовців. *Проблеми сучасної психології*. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України. 2010. Випуск 8. С. 573–581.

REFERENCES

1. *Voitsekhovska, O., Zakalyk, H.* (2016) Suchasni napriamy psykholohichnykh doslidzen kopinh-stratehii osobystosti. "Modern Directions of Psychological Research of Coping Strategies of Personality". *Pedagogy and Psychology of Vocational Education* 2, 95–104 [in Ukrainian].
2. *Didukh, M.M.* (2014) Stan rozvytku komponentiv konstruktyvnoi kopinh-povedinky u pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav. "The State of Development of Components of Constructive Coping Behavior in Law Enforcement Officers". *Problems of Modern Psychology*. Collection of scientific works of K-PNU named after Ivan Ogienko, Institute of Psychology named after G.S. Kostyuk NAPS of Ukraine. Issue 26. P. 129–143. [in Ukrainian].
3. *Znameniuk, H.M.* (2003) Psykhika liudyny v ekstremalnykh sytuatsiiakh. "The Human Psyche in Extreme Situations". *Military Education: Collection of scientific works*. No 12. P. 34–44 [in Ukrainian].
4. *Karvasarskyi, B.D.* (1998) *Psykhoterapevtycheskaia entsyklopedyia*. Psychotherapeutic encyclopedia. St. Petersburg. 752 p. [in Russian].
5. *Korsun, S.I., Tkachuk, T.A.* (2013) *Psykholohiia diialnosti pratsivnykiv podatkovoi militsii*. "Psychology of Tax Police Officers": monograph. Kyiv: Center for Educational Literature. 194 p. URL: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Philosophy/PsychologyTax.html> (Date of Application: 20.11.2020) [in Ukrainian].
6. *Kudrytska, O.V.* Refleksyvni mekhanizmy formuvannia potentsiinykh kopinh-stratehii povedinky u nadzvychainykh sytuatsiiakh. "Reflexive Mechanisms of Formation of Potential Coping Strategies of Behavior in Emergency Situations". P. 129–137. URL: <https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/ProblemsOfExtremeAndCrisisPsychology/vol1/13.pdf> (Date of Application 20.11.2020) [in Ukrainian].
7. *Kurytsia, D.I.* (2010) Vyznachennia dominuiuchykh kopinh-stratehii u profesiinii diialnosti derzhsluzhbovtiv. "Determination of the Dominant Coping Strategies in the Professional Activities of Civil Servants". *Problems of Modern Psychology*. Collection of scientific works of K-PNU named after Ivan Ogienko, Institute of Psychology named after G.S. Kostyuk of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Issue 8, 573–581. [in Ukrainian].

UDC 159.9:351.74

Sydorenko Olexandra,
Cand. Sci. (Psychology), Associate Professor,
Leading researcher of the State Research Institute MIAUkraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-0781-1423

**PSYCHOLOGICAL ADAPTATION TO THE STRESS OF EMPLOYEES
OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE WITH THE HELP
OF ADAPTIVE COPY BEHAVIOR**

The daily professional activity of the National Police of Ukraine is very closely connected with the intense influence of adverse factors that cause negative emotional, physical, mental states and lead to professional stress. The consequences of professional stress of law enforcement officers can be: somatic and mental illnesses; professional and social conflicts; injuries and deaths of law enforcement officers; "burnout" syndrome; professional deformation; violation of efficiency and reliability of activity; staff turnover, etc.

© Sydorenko Olexandra, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.4\(50\).26](https://doi.org/10.36486/np.2020.4(50).26)

Issue 4(50) 2020

<http://naukaipravoohorona.com/>

On the one hand, the significant expenditures of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine on medical and psychological care for police officers exposed to professional stress stimulates the heads of NPU units to reduce the psychogenic impact of work on the personnel of units. On the other hand, the performance of professional duties under the constant influence of a significant number of stressors places special demands on the psychological qualities of police officers, necessary to adapt to change with the least loss.

The problem of psychological adaptation of law enforcement officers to stress through adaptive coping behavior is very relevant, because the possibilities of its solution directly affect both the health of NPU employees and the effectiveness of their professional responsibilities.

Keywords: employees of the National Police of Ukraine, professional stress, coping behavior, coping strategies, coping resources, adaptive coping behavior.

Отримано 27.11.2019

НАУКА І ПРАВООХОРОНА

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

NAUKA I PRAVOOKHORONA

SCIENTIFIC JOURNAL

Випусковий редактор

Лелет С.М.

Редакційна група:

Алексєєва О.В.,

Кожухар О.В.,

Якубчик Т.В.

(переклад на англійську мову)

Алексєєва О.В.

Комп'ютерна верстка

Мухіна Т.М.

Issuing Editor

Lelet S.M.

Editorial Group:

Aliksieieva O.V.,

Kozhuhar O.V.,

Iakubchuk T.V.

(English interpreter)

Aliksieieva O.V.

Makeup

Mukhina T.M.

Підписано до друку 09.12.2020.

Формат 60x80 ¹/₈. Гарнітура Petersburg. Друк офсетний.

Папір офсетний. Ум.-друк. арк. 10,9.

Наклад 100.

Видавець ФОП Горбенко Ю.В.

м. Харків, вул. Ахсарова, 3, корп. В, кв. 168.

Дата та номер запису в ЄДР

01.08.2017 № 2480000000198912.